This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 459259

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
1817

Blagoveštenski sabor

РАДЊА

БЛАГОВЕШТЕНСКОГ САБОРА

НАРОДА СРБСКОГ

У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

1861.

ИЗДАО

Јован Ђорђевић.

У НОВОМЕ САДУ,

Брзотиском епископске књигопечатње.

1861.

BX
7112
.B63

ПРЕДГОВОР.

Благовештенски сабор год. 1861. остаће за нас Србе вечито знаменит. У њему се већало о најважнијем питању, о животу народа нашег.

Радња овога сабора мора се тицати свакога Србина, и тицаће га се не само сад, но и у доцнија времена. Саобштити ову радњу удаљеним сувременицима и потомству, јесте право и дужност свакога члана народа, који је прилику имао, бити сведоком и учестником те радње. Ово је повод и постанак ове књиге.

Као што је и благовештенски сабор први појав нашег парламентарног живота на овој страни, тако је и ово дело први покушај, да се ова парламентарна радња верно опише и саобшти. Како је сабор без стенографа био, сам сам бележио све говоре, које сам после пречишћавао, у споразумљењу с дотичним говорницима по могућству допуњавао и у Срб. Дневнику саобштавао, понајвише истим речима, којима су се говорници служили. Од оног доба дошле су ми гдекоје поправке скоро од свију знаменитији саборски говорника, које сам у овом издању савестно употребио.

У додатку су наведене привилегије, закони чланци и сва важнија писма, која се на наше питање односе. Слободно рећи могу, да овакове збирке још до сад немамо.

Карта Срема, Бачке и Баната израђена је по великој карти Фридберговој. У њој су назначена сва места, која у пројектирану војводовину спадају, а и изванње сва поле већа и главнија места.

Погрешака у књизи биће врло мало и врло незнатни, које се одма дају исправити. Само на стр. 62., 130. и 133. случајно су изостале по две три врсте, које молим да се пре читања уметну овим редом:

На стр. 62. после 17. врсте од горе треба да се умете ово: „Чита се трећа точка предлога већине, која овако гласи: Слободан избор војводе српског и т. д.“

На стр. 130. после 8. врсте од доле треба да стоји овако: „Радивојевић чита 15. точку, која овако гласи: „Уређење политично-црквени, школски и фундациони дела свију Срба монархије аустриске православно-источне вере, оставља се обштенародном српском сабору.“

На стр. 133. после 12. врсте од горе треба да дође још ово: „По области овој задржава Његово ц. кр. Величество за увек наслов „Велики Војвода Војводовине Српске.“

У Новоме Саду на Сретеније 1862.

Јован Ђорђевић.

СЕДНИЦЕ САБОРСКЕ.

Прва Седница

21. марта.

Пошто се прописаним начином избрани народни посланици сакупише у дворану варошке куће, дође у 10 $^{1}/_{4}$ часова и свети патријарх у збор и наименује депутацију, која ће ц. кр. комесара позвати, да сабор отвори. Депутација се састојала из преосвештени епископа бачког и вршачког, архимандрита Груића и Михајловића, протопопа Влаовића и Милутиновића, а од мирски чланова буду наименовани: др Суботић, Стеван Стојнов, Трифун Атанацковић, Лазар Доић, Стеван Вуков, Павле Трифунац мл., Коста Петровић, Алекс. Волић и Светозар Пеша. Ова депутација предала је уједно и пуномоћна писма народни посланика ц. кр. комесару.

Кад је ц. кр. комесар допраћен од депутације у дворану дошао, прочита народни секретар др. Милош Раић списак свију народни посланика. Затим прочита комесарски актуар мајор Машић највише ручно писмо, коим се генерал барон Јосиф Филиповић од Филипсберга за царског комесара при овом изванредном народном сабору одређује.

За тим буде ц. кр. комесар од св. патријарха поздрављен следујућим говором:

„Ваше високородије!“

Од времена свевисочајше дипломе царске од 20. окт. пр. г., којом је наговешћено, и свевисочајшег рјешенија од 27. дек. пр. г., коим је изречено спојење војводине српске са краљевином Унгарском, свакојаке су, по већој части зле слутње обладале срцем народа српског. Слутње те попустиле су биле за оно време, док смо се надали, да ће Његово Величество услишати жеље народа, и дозволити му, да се скупи на народни свој конгрес и да из њега подигне глас свој за права и повластице своје пред царем своим и пред целом државом. Али на жалост нашу, морам искрено исповедити, да је овај изванредни сабор народни повода дао тим слутњама, да оне на ново оживе у нама.

У том духа и срца расположенију још нас то једно тјеши, што нам је Његово Величество за свога царског повереника

Ваше Високородије послати благоизволило. Ви ћете као прави домородац и искрени пријатељ народа нашег, као што се надамо, искрено и вјерно толковати и подупирати наше рјечи и жеље код свевисочајшег престола. — О том нам јемствује Ваш благородни характер; ту нам надежду улива Ваше проглашено правдољубије; о том нам сведочи леп онај глас, кои пред вама иде и кои за собом свуда остављате.

У тој надежди поздрављамо ми Ваше Високородије међу нама на овом нашем народњем пољу с поздравом искреним и сердечним увјеравајући Ваше Високородије, да ћемо се ми Богу, у кога руци срце царева стои, молити, да утврди у здрављу и долгоденствију Његово Величество, нашег свемилостивјејшег Императора и великог војводу, государа Франца Іосифа I.; одклони од Њега сваку бједу и невољу, и задржи у срцу Његовом оно чувство, које Га води на то, да свима народима као општи отац њиов, једнаку правду даје, и једнаку милост на њи излива.“

Ц. кр. комесар одговори, да је доказ царске милости и љубави према верног народа српског, што је ту изванредну народну скупштину дозволио, која ће под руководством св. патријарха задатак свој мудро решити моћи. Што се његове особе тиче, благодари св. патријарху на изјављеном повереју; он ће цара о верности лепог, красног и славног народа српског уверити, и њиове праведне и законите жеље препоручити.

За тим св. патријарх позове посланике у цркву на призивање св. духа.

Кад су се посланици из цркве вратили, ослови ц. кр. комесар народни сабор, да је цар и вел. војвода дао своме верном, увек покорном народу српском нови знак своје милости и отачаске брижљивости, допустивши му држање ове изванредне народне скупштине, којој је сврха, да се народу даде прилика, да своје жеље у обзиру одржања његови права, повластица и законити изнимака, а нарочито његове народности и језика изјави, и за увете и јемства начин изнађе. Најпосле конгрес пред очима треба да има већ извршено утеловљење војводства у Угарску, а сремскога дела у Славонију. Важно је дело, које конгресу предстои; од верности, правдољубља, мудрости и умерености посланика зависи сретни положај и сретна будућност народа српскога, којега цар у своме срцу носи. Ц. кр. комесар жели сретан исход радњи скупштине, и у име Њег. Вел. отвара седнице конгреса, а св. патријарх ће определити начин већања.

После тога преузме реч св. патријарх управивши на сабор следећи говор:

Славни Саборе!

По највишој Милости Његовог Величества, нашег Императора и Великог Војводе *Франца Iосифа I.* скупилисмо се ми данас овдје, да се посавјетујемо саборно о предметима, *кои засјецају у политически и народни живот наш*, и да израдимо, саставимо, и поднесемо Највишем Мјесту у том смотренију *означене жеље Народа Нашег.*

Највиша је *намјера* Његовог' Величества *примити те жеље народне* у своје краљевске предлоге, кои ће се ниспослати на предстојећу Дијету Унгарску, да се уведу уставним путем у земаљске законе, и тим начином *осигуражу се Народу Српском* у овим земљама *јемствована права, а особито два главна фактора политическог живота: Народност и Језик.*

Ми смо позвани и послани, да дамо жељама народним *онај значај, без кога не могу се сматрати оне за народне*, и да тим начином олакшамо Његовом Величеству посао, да постигне речену највишу Своју намјеру.

Јављајући Вам тај позив, и то посланство наше, за прву моју предсједатељску дужност почитујем, поздравити Вас као народне достојнике, посланике и заступнике с оним повјерењем, које Вам је поклонио и Народ у *рјешавању данашњег великог политическог питања свог*, предусретајући Вас с оном утјехом, с којом предусрјета на крају земног живота свога Отац Синове, кои су се с купили око њега, да се договоре и посавјетују с њиме о будућој срећи цјеле породице и заједничком напредовању задружнога дома свога.

Ви добро знате, како се радује остарјели Отац, кои је близу гроба, кад види децу своју око себе, али и то знате, да му и на жао мора пасти јако, кад види, да му нема на броју свију његови Синова, које би желио видити.

Така радост обузима мене у овом часу, што сам доживио, да могу видити Нас скупљене на овом Народном Сабору; али и жалост тешка стеже ми уједно опечаљено срдце моје, што не видим међу Нама заступника народни' ни из они крајева, кои нису спадали у област Војводине, ни из витежке и јуначке наше Краине, а знам и увјерен сам, да и изванвојводска и граничарска браћа наша *мислима и чувствама, имањем и животом своим служе, као и ми, и више, него ми, Цару, Народу и Отачбини.*

Тешко ми пада, што нема приступа и гласа *цео Народ* у Сабору овом, јер *Привилегије народне, коима се јемствује Народу нашем држање народни Сабора, и осигуравајусе права*

народна, нису само наше, него су опште имање, опште добро и благо, општа светиња и општи аманет свију Србаља.

И кад се поведе, као што се овдје мора повести, рјеч о *том општем аманету*, у тој речи не учествује нитко из Народа зато, што је свештеник, или племић, или грађанин, или граничар, или што живи у овом, или оном крају Монархије; него сваки, кои учествује, учествује *зато*, што *је Србин, и Член онога Народа, коме су повластице дане и дароване.*

То *в моје постојано увјереније*, и с тим увјеренијем заузимао сам се ја, и настојавао по положенију моме свакојако, да се скупе овом приликом заступници од свију Аустриски' Србаља без разлике реда и стања, у коме званиче и служе, без разлике одеће и обуће, коју носе, и без разлике мјеста, предјела, и области, у којој живу.

Али то заузимање и настојавање, та сваколика мука моја није могла уродити пожеланим плодом, и ја сам нашао према данашњим тешким околностима времена за добро и совјетно, пристати *на посљедку и на овај изванредни, овај*, тако рекући, *партикуларни Сабор народни*, надајући се да, то ни Вама, ни Народу, неће бити неповољно.

Ничим мање нисам заборавио предохранити цјели Народ за будућност од оваковог једностраног народњег Сабора у политическим народњим питањма.

Та надежда моја оправдавала се већ по њечему *тим дјелом, што је изабрао и послао доиста Народ заступнике своје*, да учествују у овом Сабору своме; а Ваша готовост, с којом сте примили то повјерење народно, јемствује ми за то, да ћете Ви имати у том положенију своме, као народни заступници, *опште користи цјелог Народа* пред очима, и да ћете одговорити тим начином *очекивању заступљеног и незаступљеног Народа нашег.*

Тај и такав поступак Ваш ублажиће тугу моју, тугу Вашу, и тугу незаступљене браће наше, и умалиће бригу цјелог Народа нашег.

Морамо признати, да је то положеније наше према данашњим озбиљним околностима из многог вида и призрења тешко, а одговорност наша према народу и будућности његовој свакојако још тежа и већа; но ако ми *не попустимо од оних права*, за која Народ војује и крв своју пролива од сто седамдесет већ година, и ако ми у том постојанству нашем останемо на оном путу и на оном пољу, на ком ће нас срјетати општа и укупна воља цјелог Народа, онда се немамо

бојати ни тешког положенија нашег према околностима, ни теже одговорности наше према Народу.

Тај пут и то поље биле су за Народ Српски увјек и свагда до сада *народне Привилегије*, које је сматрао увјек, и које сматра и данас Народ наш *за таке државоправне уговоре, што вежу и једну и другу страну на једнако.*

Тог пута и поља држао се 1790. године *народни Сабор Темишварски*, кои је претресао предмете и из *политическог народног живота.*

Тог пута и поља држала се 1848. године *народна Скупштина Карловачка*, која се трудила с већим и трајућим одушевљењем своим *оживотворити умртвљено слово Привилегија свои'*, и дати *живот начелу народном, начелу вјечном и светом.*

Тог пута и поља држао сам се и ја, кои сам *морао*, по положенију моме, стати мјесто Народа више пута *за правду*, коју Народ иште и тражи, и за *дух народни' повластица*, кои је оживио у народним мајским закљученијама, подкрјепљавао, и утврђивао душевне и тјелесне силе моје, да не клонем на том путу и не поколебам се у постојанству моме.

Времена су данашња озбиљна, пуна опасности и неизвјестности за најближу будућност народа и њиови' исторически' права.

У тој озбиљности, опасности и неизвјестности времена не остаје нам друго, него не губити из очију у жељама нашима *основа*, *правца и граница*, које су нам означене у повластицама Царским, и које су имали пред очима и досадашњи Сабори народни, кад год су изрицали жеље народне, а на том основу и правцу, и међу тим границама држати се у том великом и велеважном послу нашем постојано *правде и љубави;* јер ма како да су озбиљна времена, ма како да су опасне околности, и ма како да су замршена отношенија међу народима, *ономе, кои је на путу правде и љубави, остаје увек та надежда, да ће се покорити на послетку духу правде, времена и околности, и поклонити се духу љубави свако колено, коме је стало до мира и мирнога напредованја у животу своме.*

Ја имам велико повјерење к славном овом Сабору; и по том повјерењу моме надам се, да нас при рјешавању задатка нашега неће моћи ништа извести из ладнокрвности, разборитости и умјерености, и да ћемо ми словом и дјелом засвједочити и овом приликом ону вјерност и привржености према Његовом' Величеству и цјеломе Пресвјетлом Дому Царском,

коју смо насљедили неоскверњену од наши' ваљани Предака, али да ћемо уједно развити у души и срдцу нашем према народној нашој ствари ону љубав и оно одушевљење, које ће показати народима аустрискима и јевропејскима, да смо ми свјестни, и готови на сваку жертву, од које зависи боља судба и сретнија будућност *народности наше.*

У тој надежди, желим да Вам преблаги Бог пошље благослов свој небесни, кои ће Вас подпомоћи, да мудро и сретно започнете, продужите и завршите договарања и совјетовања Ваша, у коима је заложена *судба, чест и слава цјелог Народа Српског.*

Напосљедак, *Славна Српска изврана моја Господо!* још једно имам, да вам проговорим. Ја се заклињем свевишњим Богом Отцем, и распетим његовим јединородним Сином Исус Христом и пресветим животворећим Духом, да у овом нашем садашњем и сваком народњем и Црковном послу нити сам радио, нити радим, нити ћу радити из икакве моје користи; да нисам ни подговорен, ни подмићен, нити да имам икаквога другога интереса пред очима, него интересе *мога милога Народа и свете моје Цркве.* Ја заклињем и *Вас* овим истим светињама, заклињем *Вас* проливеном крви ваши Праотаца, Отаца и Браће, заклињем *Вас* вашим Потомством, да не мислите, нити радите ишта по чијем напуту, по каквом приватном интересу, него само по правој и истинитој потреби и користи *нашег Народа и свете Цркве.* Али укупно и проклињем — да му се затре име и сјеме — мене и сваког онога, кои би се усудио и мислити ишто или по чијем напуту, или из свога собственога интереса *у овом данашњем дјелу народном. Амин.*

Говор овај св. патријарха честим усклицима саборни чланова и слушатеља прекидан, произвео је код свију присуствујући неописано одушевљене. Громовитом „живио!“ једва би краја.

Сад устаде посланик архимандрит *Никанор Грујић* и поче говорити:

„Почитујући узајмно повереље за душу сваког договора, и желећи, да и ми, кои смо се скупили овде, с њиме започнемо, и завршимо дјела наша, молио би и молим славни сабор, да ми се дозволи прословити у то име неколико искрени речи према оном одушевљеном говору, коим је отворио и благословио св. патријарх почетак, а проклео сваку себичност данашње народне радње наше.

Ја нисам устао да говорим овде као архимандрит кру-

шедолски, кои по положају своме има њежни и свети осврtања и призора према личности св. патријарха... Ја сам устао да говорим, и говорићу као архимандрит српски, или по речма св. патријарха, само као Србин, и као члан овог српског сабора, кои почитује данас у св. патријарху свога саборног предсједатеља.

Повјерење оно, с коим је поздравио св. патријарх као саборни предсједатељ све нас, достојнике, посланике и заступнике народне, налази одзива у моим прсима... и ја мислим, да глас тог одзива мога неби произвео ни у чиим прсима немилога и неповољнога осећања, шта више, кад би замолио, да ми се допусти изјавити тај одзив мој овде пред целим овим сабором, тако држим, да неби било никога међу нама, кои неби пристао на то, и неби зажелио, да се изрази не само у овом моом промуклом гласу, него и у јасном гласу свију повјереника народни и цјеле ове народне скупштине узајмно искрено повјерење према постојаном бранитељу права народни и саборни, многозаслуженом предсједатељу нашем. (Живио, тако је, ми молимо.)

Те речи „*тако је, живио*“ узимам ја сл. господо српска, као сведоке изјављеног заједничког повјерења нашег према св. патријарху (живио), али ја их узимам још и као заједнички изражај њежности наше према оној њежности, с којом нас предусрета св. патријарх радујући се, што је доживио, да нас као отац синове види овако скупљене око себе. (Живио....)

Ја незнам имам ли право, што тако толмачим то одушевлење наше; (право, право) ал мислим, да и ми имамо много узрока радовати се и радост нашу изјавити, што нисмо остали у данашњим околностима времена без старог патријарха нашег, кои у постојаној и извјестној љубави према роду, у постојаној и извјестној обрани права народни, у постојаној и извјестној жељи видити обезбјеђену будућност народа свога ни најмлађем од нас ни данданас још неуступа. (Живио.)

Њега Бог није оставио међу нама; њега је Бог, као што је рекао врло згодно г. епископ бачки у јучерашњој наздравици своioj, управо поклонио и послао нама за ове непостојане и неизвјестне дане наше. (Тако је, живио.)

А што се тиче туге његове за оном браћом, која нису овде заступљена, ја тако држим, да ни међу нама нема никога, чија душа неби била у овом тренућу ојађена, чије срце неби било ожалошћено, чија радост неби била замућена, што нема међу нама по речма св. патријарха ни оне браће наше, која изван војводске области по Угарској, Срему, Славонии, Хрватској и Далмации живу, ни они храбри народни јунака,

кои по војничкој краини од Велебита до Домогледа данноћ на стражи стоје; а једни и други у пуној свести народности своје с једнаким одушевљењем, као и ми, заузимају се и боре сваком приликом за бољу судбу народа свога и за сретнију будућност његову. (Живили.....)

Оће ли то тако остати, може ли и мора ли то тако остати, ја нећу, а нисам ни позван да то пресуђујем; ал тако мислим, да ми, кои смо се скупили овде, можемо признати и одобрити св. патријарху, што је нашао, као што се изражава, према данашњим тешким околностима времена за добро и савјетно пристати на то, да се скупимо и овако, као што смо се скупили. (Живио).

А да се можемо обазрети из овога сабора нашег са спокојном савешћу на предке наше, да можемо погледати с образом у очи савременицима нашима, и да можемо поћи с утјехом неком на сусрет потомству нашем, морамо се заузети и упети овом приликом из свију сила наши, да у речи, коју ћемо изрећи у корист народну цару и држави, уроди реч целог народа (живио) и да се испуне у жељама нашима жеље целог народа нашег. (Живио...)

Но жеље сл. господо српска, као што сви знамо, могу бити праведне и неправедне, умјерене и неумјерене, упутне и неупутне.... и као што су оне у првом реду пробитачније и благословеније и за поједине људе, и за целе народе; тако напротив неупутне, неумјерене, и неправедне, ако се и испуне у своим околностима времена, обично нису ни за кога од постојане и дуговјечне користи. (Тако је).

По вјечном промислу божијем ушло је у природу свестну и безсвестну потајно неко, али и постојано начело, по коме природа и сама освети сваки недостатачни, грешни, и преступни корак свој. Тако и неупутност свака мора напоследку сама себе смлатити, неумјереност сама себе сатрти, неправда сама себе саранити, да над гробом њеним и над пустолинама дружине њене пре или после, али најпосле за цело светкује правда побједу своју. (Живио, живио...)

То природно начело непрестаје истина за нас, кад станемо са жељама нашима према другима;... али негуби се оно из природе ни за друге, кад стоје са жељама своима према нама. (Тако је.)

Па опет у међународном животу и дотицају, где један народ од другог има шта желити, искати и тражити, један другом има шта попуштати, уступати, и давати, облаче народи често себичност своју у одећу искрености, и дају јој облик

правде, да зракама тог облика засјене очи један другоме, и да тако лакше наведу један другога на странпутицу, на којој надмудрени оће ли неће ли, мора служити себичној користи онога, кои га је надмудрио. (Тако је, живио.)

И то је кадикад и често, а може бити и данас узрок непостојанству мира, комешању и трвењу, замршаима, распрама, окршаима, и многоме злу међу народима, које им смета, да немогу живити један с другим у миру и љубави, и немогу напредовати један поред другог у оном савршенству, које им је Богом намењено. (Живио.)

Ја нисам рад и немислим никоме преотети суда у данашњем народном питању; али ако би дошло до изражавања жеља наши, тако мислим и држим, да би се могли сложити сви у овом начелу: неуносити у закгевања наша овом приликом ништа, што би било неправо према другима; али и непристајати од наше стране ни на шта, што би било неправо према нама и потомству нашем. (Тако је, живио.)

Тог начела правде држаћемо се ми у послу нашем, ако се уздржимо у закгевању нашем оног основа, кои нам је јемствован, оног правца кои нам је повучен, и они граница које су нам означене..... Кад би вассад запитао сл господо србска, где?.. шта би ми одговорили? (Одговор: у привилегијама нашима.)

Јест, у привилегијама нашима имамо ми за све оно, шта нам се у њима обећава, даје, повлађује, или потврђује, дакле за све оно, што можемо желити, искати, и тражити за народ наш у овим земљама, правни основ и правац и правне границе а у овима законито јемство за упутност, умјереност и правду свега, што би поднели с те точке највишој нашој државној власти.

О самим привилегијама нашим и о важности садржаја њиного нек мудрује како ко оће, нек говори шта ко оће, нек окреће смисао речи њини како коме боље иде у рачун... ми их од наше стране неможемо сматрати никада за неке златним словима извшаране и украшене старинске папире,кои су намењени били у пореклу своме, да предцима нашима, као недорастлој деци изнутрашњом лепотом и спољашњом красотом својом заварају очи на неко време. За нас су биле, и биће привилегије наше, докгод се неиспуне, вјечити и свети, као што се изражава св. патријарх, уговори, учињени међу предцјма нашима и сувереним господарима ови земаља, на које је пристала, и коима је обвезала по праву и слободној вољи једна и друга страна и себе и потомке своје.

По себи се разуме, да ти' тако учињени' и примљени' уговора није могла једна страна од друге ни обманом намамити, ни молбом измолити, ни силом отети.

Да шта им је дало повода?

Има у животу народа часова, незнам како би их управо назвао, часовима слабости, или страве, или неприлике, или зле слутње, али има у животу народа зацело таки часова, у коима народи и у пуној свести своје снаге осећају у потаји, да без помоћи један другога немогу напредовати у животу и у намерама своима.

Нећу казати, да су приморали суверене господаре ови земаља таки часови, — али зацело су били неповољни и незгодни замршаи у држави и изван државе, што су им дали повода, да позову предке наше, у помоћ противу свои непријатеља, и да им тога ради обећају и свечаним уговорима осигурају слободу живота политичког, црквеног, и народног у своим земљама, и у онима које би отели од непријатеља заједничким оружјем своим; а предцима нашима стало је било за тим, да пристану на те уговоре, и да помогну скрушити силу општег непријатеља, и одбити општу опасност од себе и од народа угарски и аустриски.

Због једног и истог узрока годила је, и морала је годити једнако та међусобна погодба једној и другој страни, и сувереним господарима ови земаља и нашим предцима.

По несретној оној крвљу кнеза Лазара и најодушевљении српски јунака обележеној битки косовској, остали су предци наши мало по мало у својој држави без своје државе, у својој земљи без своје земље.

Спомен прошлости, и неправде, која им је учињена, изводио је у памети и у срцу њиовом постојано тежење на повратак изгубљене народне самосталности, а љуто и све љуће угњетавање турско подизало је то тежење, да непопусти никада у прсима њиовима.

Свака дакле прилика, која се подударала, или се показивала, да се подудара с тим тежењем њиовим, била им је као озебломе зрака сунчана, добродошла, и једва дочекан био им је сваки онај глас, кои је додавао надежди њиовој нове надежде, да ће корачити и примаћи се ма за један корак ближе к цјели, која им није могла исчезнути никада испред очију.

Та жалостна и несретна судба народа српског није била и остала сама,... она је предњачила само равној и подобној судби други народа..

По неком времену сјајни Цариград постао је цело Косово

за грчки, а Варна и Муач полукосово за угарске народе.... и подигнути на будимским краљевским дворовима полумјесец претио је преко полдругог стољећа мрачном половином својом крсту, а сјајном сјајности и власти бечкога и други владатељски дворова у Европи. (Тако је, живио.)

Невоља дакле она, која је била најпре само србска, постала је после и србска, и грчка, и угарска и аустриска.

Једнако угњетени народи по једнакој судби својој ватају се обично један за другога, и једнака невоља веже их једног за другога.

У таком колу повезани један за другога налазили су се народи србски, грчки, и угарски и у другој половини седамнаестог столећа, кад је подигао Леополд I. оружје своје на општег непријатеља и угњетатеља речени и остали христијански народа.

Цјел подигнутог тог леополдовог оружја била је по речима његовим: извојевати и повратити угњетеним народима христијанску и народну слободу. И глас те праведне и свете цјели, кои је управио 6. апр. 1690. године у писменом позиву своме сам Леополд I. на предке наше, није могао ненаћи, но досад реченом, готовог одзива у прсима њиовима.

У позиву дакле и одзиву томе лежи повод узрок и почетак уговора наши са Леополдом Првим учињени, и толиким царским дипломама и привилегијама потврђени и утврђени; а у овима лежи повод, узрок и почетак наше сто седамдесет годишње судбе. (Тако је.)

Далеко би одступио од задатка нашег, кад би спомињао редом и поименце све оно, што нам се догађало после ти уговора. А и онако је довољно позната већ данашњим даном и деци нашој жалостна судба деспота Ђурђа Бранковића, судба достоинства војводског и вицевојводског, судба власти грађанске предане патријарху Чарнојевићу и његовим прејемницима, судба придворне србске депутације, судба граница иорипке и потиске, судба народног сабора темишварског, судба придворне србске канцеларије и судба појединих народни људи и целог народа нашег. (Тако је, живио.)

Неуморна вредноћа многозаслуженог историописца нашег, архимандрита Раића, извела је на видило нашем србском свету и заслуге оне, које је стекао себи народ за оно време, и патње оне, које су му давале повода, да се незадовољава са судбом својом.. а пробуђена народна свест гдекои млађи и новији писатеља наши додала је и тим патњама и заслугама народним и доцнијима, право значење... оно значење, сл. господе

српска, по коме оне немогу остати у истории и у животу праве сјенке, и узалудна тренућа времена и нашег напрезања. (Живио. ..)

Нама је дакле доста опоменути се и овом приликом у обште окога, чега се неможемо неопоменути никада, кадгод се састанемо.

Од времена споменутог позива и одзива до данас протекло је већ пуни сто седамдесет година, и у целом простору тог времена неналази се ни једна точка, с које би могла пасти и најмања тамна сјенка на обећану и уговорену од наше стране вјерност и привржености према нашим законитим монархима (истина, живио); али нема ни таке точке, на којој би могли били осећати, да смо уживали обећану и уговорену народну слободу, невелим у пуној мери, али у оноликој од сте невоље, у коликој смо ју кад заслуживали, и у коликој нам се кад могло уступити то уживање у овим земљама. (Тако је.)

А кад би ишли редом с године на годину, с месеца на месец, са седмице на седмицу, с дана на дан, неби нашли у целом том времену ни на једну годину, ни на један месец, ни на једну седмицу, ни на један дан, кад нисмо стојали по уговору нашем готови, и преко уговора нашег. готовији него ли ико други с имовином и животом нашим на свесрдној услуги и вјерној служби цару и држави... дакле кад неби били заслуживали уживати народну слободу у овој мери, у којој нам је обећана. (Истина, живио.)

Велики и крвави домаћи и спољашњи ратови водили су се толико и толико пута за то време. и колико је год било у њима битака, бојева, окршаја, и огрешења, ни једно то није могло доћи ни проћи и без наше беде и невоље, и без наше муке и жртве... и нема ваљда ни једне стопе, ни једног педља земље, на коју је кад стала или пала војујућа сила државна, а да она није наквашена и крвљу, није нагојена и костима наше браће и наши народни јунака. (Истина, живио.)

То је, сл. господо српска, подпис и печат наши предака и наш, које су придавали они, и које придајемо и ми непрестано нашим привилегијама и уговорима према подпису и печату царском. (Живио.....)

Па кад противу тог подписа и печата нашег неподиже за толико година ни једна дипломатична, ни политична, ни правдословна душа гласа свога овде, где се проливала, и где се пролива крв наша, да се очисти, или одбрани, или сачува земља од непријатеља.. ја незнам и несваћам, како се може

подигнути икои глас противу подписа и печата царског онде, где ми зактевамо, иштемо и тражимо, да нам се уступи уживање права и повластица наши тим подписом и печатом осигурани. (Тако је.)

Коме се недопада и коме неприја викако ово друго. тог можемо запитати јавно и пред целим светом, зашто да му се допада и да му прија и оно прво? (Тако је ,живио.)

Незнам, сл. господо србска, ће ли се чинити коме праведна или неправедна та мисао о значењу и важности наши повластица; али она је зацело тако живила и дизала се увек у свести народа нашег,... пружала се увек као нека основна непрекидана и ненадвезивана жица кроз све догађаје народног живота нашег, и она је управо дала повода знаменитој оној мајској народној скупштини, и њеним точкама....

Небојте се сл. господо србска, нећу ја спомињати судбе, коју су имале и обрицале точке те, док сустојале написане на папиру, нити ћу говорити о том. како су изгледале оне после, кад су уведене биле у живот. Сви ми, кои смо се скупили на овај народни сабор били смо носиоци и очевидци и онога времена кад су оне зачете, и онога, кад су оживотворене. и знамо. врло добро знамо, с каквим су се лицем и стасом појавиле оне у постанку своме, и с каквим су корачале после кроз живот, нећу да рекнем, до своје смрти, али могу рећи до оног злеуднога часа, кад им је смрт намењена и изречена.

На овом месту и у овом тренућу пређе ће бити, мислим, за нас, спустити међу нас и међу нашу прошлост густу завјесу. да застре онај простор времена, у коме су сами самотворни јади, и да заклони од очију наши све оне немиле и неповољне догађаје, кои би нас могли извести из ладнокрвности, коју нам и св. патријарх врућ препоручује, и без које се доиста тешко долази до разборитог савета, и напредног излазка из заједнички договарања.

Али има нешто у политичком кораку мајске скупштине, што се неће и неможе избрисати никада из историје наше, дакле што се неда заклонити ни овом приликом од очију наши.

Његово Величество потврдило је избор војводе и повратило народу нашем то старо исторично достоинство, одобрило наименовање патријарха, и оставило цркви то црквено достоинство, признало војводовину србску и означило јој на лицу земље простор и место њено, примило наслов великог србског војводе, и тако царским словом и дјелом признало,

одобрило, потврдило, и осветило у начелу права народа нашег. (Тако је, живио....)

Мисао дакле народа о правом значају и правој важности повластица свои, одржала је у начелу побједу над себичним оним мудровањем, које тражи слово, што убија, и налази га и онде, где га нема, да с њиме смлати дух.... онај дух, кои оживљава права и повластице наше. (Живио.....)

Нека побија цену повластицама нашима, ко год оће, и нека осуђује повластична захтевања наша како ко оће: али, одустати од те народне мисли, и оставити то поље народни повластица и данас значило би за нас одустати од прошлости и од историје наше, и оставити онај пут, коим нас је довела овамо, и коим нас води и овде звезда наша к оној будућности, на коју данашњим даном сви без разлике народи напоредо теже.... (Живио.....)

Ако сам добро сватио дух говора и речи светог патријарха, то би нам био пут, коим нам ваља и данас поћи; то би нам било поље, на ком нам ваља и данас остати.....

Неиспадне ли нам за руком ни тим законитим,... тим јединим путем нашим доћи до онога, што уззактевамо, узиштемо и узтражимо, онда ћемо се моћи позвати пред целим светом с правдом на вјечну правду божију, и оградити се правом противу сваке неправде и њене претежније силе.... моћи ћемо у свести испуњене дужности наше чекати друго време... време, које ће бити и наше и уверити тим начином и поступком нашим све оне, кои стају царској правди на пут, да се неполаже оружје онде, где се одлаже... а за нас тражићемо међутим утјехе у оној на сваку силу и невољу удешеној светој народној пословици, која каже, да је свака сила за времена, а невоља редом иде..... (Живио.....)“

Устао је за тим посланик *Урош Милушиновић* прота митровачки, и изразивши се, да је он „особено тронут изјављеним мало час осећајима Његове Светости и народних посланика према оној браћи нашој, која је постојаном вјерношћу и јуначком мишицом својом највише нам народни наш понос извојевала, а из средине које он управо сад један овдје у свештеном овом дружтву налазисе, и зато да никако није могао пропустити, да се сад од стране браће ове — граничара — премда на то нити је позват, нит' предуготовљен, не одзовне најсрдачнијом благодарношћу, — благодарио је тако најпре колико обширније Његовој Светости на отачаској бриги спрам браће ове и овом приликом сад осведоченој, а за тим благодарио је народним посланицима на братинској њиовој љубави,

по којој они осећања своја осећања Његове Светости одма слише и тако јавно овде припознаше заслуге и достојанство ове, данас у држави по служби и теретима највећима, а по награди најмање облагодјетелствоване јуначке браће наше."

Св. патријарх предложи, да се сутра одбере један одбор од 9 лица, кои ће определити пословни ред при саветовањима и означити точке саветовања.

За тим св. патријарх закључи данашњу седницу, и уз непрестано усклицавање одушевљеног народа, наслоњен на арх. Груића и протосинђела Анђелића, упути се доле, благосиљајући народ, кои се око њега стицао, да га у руку пољуби, и да дубоко у срце своје уреже слику седога отца свога, кои је сад славио најсвечанији тренутак живота свога, онај тренутак, кад је на сваком лицу, које га је окружавало, видио непритворни израз обште љубави, поштовања и поверења. Праћен усклицима „живио наш св. патријарх", сео је св. патријарх на каруце, и полагано кроз народ, кои га је се сви страна окружавао и патриотске песме певао, доспео је а свој двор.

Друга Седница

22. марта.

Пошто наименована депутација допрати царског комесара у дворану, устане св. патријарх и предложи, да сабор из своје средине наименује један одбор, кои ће на основу највишег одписа од 5. марта 1861. израдити и сабору на претрес поднети услове и јемства за осигурање привилегијални права народности српске и језика српског. На ову цел предложи патријарх: темишварског владику Самуила Машировића и посланике: др. Ђ. Стојаковића, Срећка Михајловића, др. Јована Хаџића, архимандрита Никанора Груића, Ету Михајловића, др. Тодора Мандића, др. Ливија Радивојевића, др. Јована Суботића, Павла Јагодића, Јована Живковића и др. Светозара Милетића. Прима се.

Јован Живковић предлаже, да се због више важни околности у поменути одбор прими и посланик Емил Манојловић. А на жељу целога сабора буде још и Ал. Стојачковић у одбор изабран.

Председник св. патријарх изјављује, да ће он идућу седницу заказати, чим буде изабран одбор са своим оператом готов.

Трећа Седница

29. марта.

Владика Машировић као председник одбора за формуловане жеља народа српског изјављује, да је већина одбора пристала уз предлог др. Ђ. Стојаковића и позове истога, да предлог свој прочита.

Пре но што би се исти предлог прочитао, налази за добро св. патријарх, да се наименују из средине сабора два тајника, кои ће записнике водити, и четири цензора ради контроле. За тајнике предлаже Александра Стојачковића и Германа Анђелића, а за цензоре посланика Стојаковића, Груића, Хаџића и Радивојевића. Ово буде једногласно примљено.

Стојаковић: Ваша Светост и Високопочитајема господо представници Народа Српског: Пре него што резултат мериторијалног дјелања изаслатог одбора саопштим, морам споменути, да се у одбору пре свега то предпитање од једне стране ставило: кад на сабору овом није цео народ српски под круном унгарском живећи, а особито кад ту није српско-банатска војена граница представљена, једа ли је сабор овај надлежан (компетент) упуштати се у предлагање јемства за осигурање привилегијални права наши?

Већина одбора се изразила, да је сабор овај заиста компетент, предлоге те, но само касателно Срба у војводини живећи учинити. Већина та у одбору и сама жали, што није цео Народ Српски, а особито што српско-банатска војена граница, која је част матере области, војводовине српске, сачињавала, на сабор овај није позвана била, али је она ипак тог мњенија, да су привилегије српске свим Србима обште, и да сваки део народа српског има право на привилегије те позивати се, сваки део народа српског да може правама привилегијалним ползовати се, обезбеђење ти права за себе тражити и јемства предлагати. Већина одбора мисли дакле, да, ако цео народ српски на сабору овом представљен није, одтуда не следује, да ни она част народа, коју ми представљамо, не може за себе старати се, да јој се права привилегијама обезбеде, и начин тога предлагати; но да одтуда само толико следује, да закљученија овог сабора прочи народ српски, кои овдје представљен није, не вежу, нити му могу на икакву штету служити.

Што се мериторијалног дјелања одбора тиче, по високајшем рјешенију царском од 27. децембра прошле године, и ручном царском писму на св. патријарха одпуштеном од 5.

марта ове године задатак је народне скупштине ове изнаћи и формулирати *јемствујућа условија она, која због присајужења војводовине србске с Унгаријом за безбједност стари привилегијални права наши, нарочито пак народности и језика србског за нужна држимо.*

Задатак овај није заиста неважан, а није тако ни лак, кад помислимо, да условија и јемства та такова бити морају, да и народ србски задовоље, и да права други неповреде, коих се ово питање тиче, и који у томе тако исто, као и ми, решавајући глас имају.

Никад, одкако је народ србски у аустриску државу дошао, није ни једна народна скупштина тако важна била, као данашња. Предци су наши привилегије себи и нама задобили; а ми смо позвани данас, да те привилегије у живот практични приведемо, и да их за векове обезбедимо.

При решењу преважног овог задатка саборног прво се питање рађа: *Која су то привилегијална права и ексемције наше?*

Ми ћемо овде прећи оне клаузуле привилегија наши, које се на слободан избор патријарха србског и на остала права источне православне цркве наше односе, јербо та само обштенародног србског конгреса предмет бити могу; а овде се ограничавамо јединствено *на народно-политична права србска.*

Леополд I. цар и краљ унгарски је дипломом својом од 6. априла 1690. дозволио Србима *слободно притјажаније земаља они, које од Турака на границама отели будемо; обрекао нам је, да по свршетку рата у тим земљама, по вољи и на задовољство наше организирати се, и да војводу србског слободно бирати можемо.*

У привилегији од 20. августа 1691. дозвољава се Србима, да под *управом и расположењем своји собствени магистрата* бити могу. Кад рјечи овог привилегијума у данашњу форму, и данашњи државни стил преведемо, онда се тим речима даје Србима *народна организација и самостална администрација унутрашњи дјела њиови*; у толико више, што и у дипломи од 6. априла 1690. обриче се такођер, да се по свршетку рата по вољи и на задовољство наше у добар ред довести, т. ј. организирати можемо. А Hofkriegsrathsrescript од 31. маја 1694. изриче на основу привилегијума од 20. авг. 1691. да су Срби од сваке вармеђске власти слободни и независни.

Даљи привилегијум од 4. марта 1695. потврђава Србе *у притјажанију они мјеста, која су им одређена, и у која су се населили. Те су земље у оно доба биле: Срем, Бачка и Банат.*

Сад да видимо, шта су привилегије ове по форми својој, — и какав је управо садржај њиов, говорећи по данашњем државном стилу?

Срби су били пре године 1690. у отечеству свом, оностраној Србији, народ од Турака не сасвим покорен, у притјажанију собственог територијума и собствени институција своји, од Унгарије и краља унгарског подпуно независан. Леополд I. краљ унгарски је послао к Србима посланика свог, и дипломом својом од 6. априла 1690. позвао их је, да с њим заједно против обштег непријатеља христијанства војују, обећавши им оно, што смо мало пре споменули.

Срби су то обећање примили, и оставили отечество своје, обработане и посјејане земље и цјело непокретно имање своје, прешли су у маси у броју од пол' милиона душа, а између ови преко 40,000 наоружани људи под предводитељством црковног поглавара свог, помогли су краљу унгарском непријатеља побједити, очистили су земљу ову, на којој ми, потомци њиови, данас живимо, од непријатеља, населили су се ту, и учинили ову пустолину урбар.

Шта је дакле обећање оно краља унгарског од 6. априла 1690. — у савезу с примањем од стране народа србског, у савезу с испуненијем свију дужности, које је народ србски на себе узео? То није привилегијум juris privati, то није акт административни, коим се поданику ком какво право, добро, или преимућство даје. То је *међународни уговор*, internationaler акт, између круне унгарске и носиоца те круне с једне стране, — а слободног и донде независног народа србског с друге стране.

Бадава се против важности те дипломе онај изузетак чини, да није путем унгарске канцеларије изишла. Срби, као стран независан народ нису онда за другог знати морали, него за суверена Унгарије, с њим су пактирали, с круном унгарском, која онда није при међународним уговорима обвезана била, сагласије дијете унгарске на то тражити.

Кад су пак Срби већ у Унгарију прешли, онда су се привилегије њиове већ путем унгарске канцеларије издавале. Обе доцније привилегије, од 20. августа 1691. и од 4. марта 1695. издате су путем унгарске канцеларије, под подписом

крунисаног краља унгарског, и под унгарским краљевским печатом. Више ни државно право унгарско не изискује за важност какве привилегије. А те две привилегије садржавају баш потврђење а од части и извршење оног, што је Србима у дипломи од 6. априла 1690. обећано. Дакле Србима је у најбољој *државноправној форми* оно потврђено, што им је већ пре тога, jure gentium пуноважно обећано било.

Касателно садржаја ти уговора и привилегија речи оне цара Леополда: „damus omnibus possessionem bonorum immobilium," — пак онда, „ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confiniis et ditionibus nostris, locis videlicet sibi per Consilii Aulae Bellici Commissionem concessis," речи те већ по граматикалном смислу свом значе. да је Србима у оним земљама, које од Турака отете буду, известна област обречена, и чрез комисију Hofkriegsratha већ и опредјелена била.

Даље речи оне: „omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus," пак онда: „volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus eadem gens Rasciana perseverare, et antiquis privilegiis, et consuetudinibus imperturbate frui valeat," — значе као што смо већ горе споменули, по данашњем начину говора: да Срби своју собствену администрацију, и своју националну организацију, онаку, какву потребе и карактер српски захтева, имати могу. А слободан извор војводе и онако је јасним речма Србима дозвољен.

Овакове институције, као што су, унутрашња самосталиа администрација, с народном организацијом, у известној географичној области, под управом народног избраног поглавара, нити је у повестници унгарској што нечувено, нити конституцији унгарској противно. Овакове атрибуције има готово свака вармеђа унгарска, муниципална самосталност броји се међу првим преимућствама унгарске конституције. Бела IV. краљ унгарски дао је Јазигима и Куманима, особитим привилегијама, такође специјалну област у срцу Унгарске, особита муниципална права и самосталну администрацију с националним капетанима на челу.

Кнез Бочкај је тако исто својим ајдуцима дао известан простор с особитом администрацијом и организацијом, под својим собственим магистратима, изузевши их испод сваке власти жупанијске. Равним начином добили су и Саси у Сцепуској собствену провинцију са самосталном администрацијом. А и ови су дистрикти били првобитно од различити народности, а не мађарске насељени, пак постоје са особитим својим при-

вилегијама већ толико стотина година, без да је с тим конституција унгарска и најмање повређена налазила се.

Срби се немисле од територијума Унгарије, и од јурисдикције круне унгарске цепати. Под симболом круне унгарске не може се ни више ни мање разумети, него цела државна власт Унгарије. Кад Срби у земаљском законодавству унгарском учествовали, и од дијете унгарске опште законе земаљске добивали буду, — кад администрација унутрашња војводовине од средоточног правитељства унгарског зависила, кад Срби правицу у последњој инстанцији од врховног суда унгарског примали буду, — онда и јединство територијума унгарског, и јурисдикција круне унгарске неповређена остаје, ма да Срби своју специјалну област, свој специјални дистрикт у Унгарији имају.

С друге стране ми господо нећемо од привилегијални права наши, и нетреба да одступимо, а тако исто нити се можемо, нити хоћемо за реална и крвљу нашом и праотаца наши добивена права да се са онаковим артикулима, као што је 27. од год. 1790-1. задовољимо. Ми смо право грађанства, као појединa индивидуа и пре год. 1790. у Унгарији имали, и имали би то и иначе у свакој другој цивилизиратој држави Европе. — У Унгарији, с које краљем смо ми као народ пактирали, за које ослобођење ми као народ особите заслуге имамо, тражимо ми што више, тражимо ми нашу *политичну равноправност*, нити можемо саизволити, да се условијама, под коим нам се индивидуална слобода даје, обезнародујемо.

Већина одбора је дакле у предлагању и формулирању јемства, — са свим на темељу привилегија српски поступила, а при том потрудила се, јемства та у *једну систему* свести, тако да по форми и у вештетвености једно *цело* сачињавају, да у раму конституције унгарске згодно доликују, да уставним уредбама одговарају, али уједно да и напредку моралном и материјалном народа српског на пут не стају.

Још једно морам, господо! овде споменути. Срби су од године 1848. за реакционаре и противнике слободе извикани, и данас се налазе, кои би то исто на њи радо потворити хтели. Али неправо. Ви сви знате, да карактеру народа српског ништа тако противно није, као робство ма ког рода. Но је ли чудо, ако Срби за конституцију унгарску, ону конституцију, која никакву другу народност, развје мађарску припознавала није, која је сва права политична само с мађарском народношћу скопчавала, а све друге народности у Унгарији гордо преко рамена гледала, — ако Срби за такову кон-

ституцију и њена феудална уређења никакве симпатије имали нису.

Нека Мађари конституцији својој вредност даду за Србе с отим, што ће у народности србској у тој конституцији пристојно мјесто означити, нека Мађари институције своје учине Србима драгоцјене с отим, што ће те институције за обрану народне организације и привилегијални права наши устројити, и духу времена саобразовати, нека они нас за равнорођене у војводовини србској припознаду, пак ће се увјерити, да уставна слобода неће храбријег поборника од Србина имати.

Сад прелазим на поједине точке предлога, које је одбор формулирао, и које се овдје славном сабору на савјетовање и рјешење подносе.

Поглавито јемство за осигурање привилегијални права и народности србске, тражи и налази одбор у особеној области. Кад смо позвани, да јемства за народност србску предложимо, онда се неможе народност књижевна и језикословна разумјети, но само *политична*, то јест *политично-народно биће*, а ово се без области ни помислити а камо ли осигурати неда.

У Срему, у доњој Бачкој, у Торонталу с малим изузетком, и у неким срезовима темешке међе живе Срби, с малима странима оазима, компакт у броју од 273,000 душа, и одликују се ту благостањем, интелигенцијом, природним даровима, личном храбростију, топлим родољубијем, и разборитостију својом од свију други ту живећи народности. Они се овдје наслањају на скоро сасвим непомјешане чисто србске војене граничарске дистрикте. И провинцијал и граница сачињавају земљу, на којој су се Срби против непријатеља своји храбро борили, на којој су они славне побједе одржали, на којој гробови славно падши праотаца и браћа наши леже. На ту земљу смо се ми првобитно населили, та је земља с помоћију нашом од Турака задобивена, ту смо земљу ми крвљу нашом гојили, и крјепким мишицама нашим обдјелали. На тој земљи су били већ у 17. и 18. стољетију слободни дистрикти србски, на тој земљи стоје и данас споменици и задужбине деспота наши, с том је земљом повјестница наша неразлучно скопчана; на тој земљи имамо ми дакле право, национално организирати се, и ту новим отечеством нашим, војводовином србском назвати.

Но простор области србске мора онде границе наћи, гди већина народа србског бити престаје. Преко ти граница даље што тражити немамо права, а било би за народност нашу, с обзиром на уставна уређења не јемство, него опасност.

Конституирање особене области већ и само по себи предпоставља *собствену унутрашњу администрацију*, баш да та Србима у привилегијама нашим, и неби нарочито гарантирата била. У администрацији пак тој само онда Срби јемство привилегијални права и народности своје наћи могу, ако се администрацији тој *народна српска организација да* с *изабраним војводом српским* на челу. И Мађари у избору палатина и Хрвати у избору бана траже јемство собствене народне администрације своје.

Ми захтјевамо даље за војводовину извјестни круг автономије, у оној мјери, у којој то Јазиги и Кумани, у којој то ајдучке и сцепуске вароши, и свака унгарска жупанија има. Кад нам се дакле област да, онда нам се извјестна мјера автономије одрећи неможе; а ми правично захтјевати можемо, да домостројство у домовини нашој нама пристоји.

Ми желимо, да на земаљском законодавству унгарском *као народ* коллективно представљени будемо. Ми смо увек досад као народ коллективно ступали и сматрани били, ми смо коллективно привилегије добили, и данас коллективно јемства тражимо за права наша. Ми треба дакле и у будуће да коллективно ступамо, гдигод са страним народностима у дотицај долазимо, као што су то сви они народи чинили, кои су цјелокупност. и народни значај свој сахранити старали се.

Напосљедку кад желимо, да наш језик у војводовини званичан буде, нетреба у праву овом да до неправде терамо, као што су то други чинили; него треба да све друге народности међу нами живеће и језик њиов поштујемо, и њиову равноправност не рјечма само, него и дјелом припознамо.

У предидућем су у кратко и у језгри изложена и основана она јемства, која је одбор с већином гласова одобрио, и која се у детаљу формулирата славном сабору у особеном прилогу подносе.

Одбор је при формулирању предлога ови још особито вниманије и бригу на то обраћао, да се савез Бачке и Баната са Унгаријом, а Срема са Славонијом одржи, али да покрај тога ипак све три части *једну укупну војводовину српску* сачињавају. У колико је то одбору за руком пошло, то ће се из самог предлога видити.

Напосљедку по мњенију одбора треба захтјевати, да јемства ова, кад се чрез унгарску дијету приме, имају се као *Уговор*, Pactum Conventum сматрати. Ми искрено предпостављамо код унгарске дијете добру вољу, али се тек у будуће неможемо на саму добру вољу ослањати. Околности се мје-

њају, а мотива она, која словослове унгарске данас побуђују, да за магновеније попусте, могу се за њеколико година сасвим заборавити. Ми желимо за вјекове против промењиви рјешенија случајно састављеног мајоритета на унгарској дијети имати реална, крјепка и непромењива јемства. —

Сад ћемо прећи на поједине точке одборног предлога.

Секретар *Ал. Стојачковић* прочита предлог већине одбора који овако гласи:

ЈЕМСТВА

За осигурање привилегијални права и народности србске као и језика србског у Унгарији, налази одбор чрез конгрес на то изаслат, у политично-народњем обзиру само:

У особеној географичној области,

с унутрашњом собственом администрацијом,

с народном србском организацијом, и *с изабраним војводом србским на челу*;

с извјестном автономијом, под *заштитом уставне слободе,* коју ће ду Срби не само као индивидуа, него као и народ уживати.

На основу ови начела предлаже одбор, да народ србски захтева, да му се сљедујућа одобре:

1. *Област* она, у којој они по већини живе, под називом *„Војводовина Србска.“*

Област ова има се састојати:

1) Из читавог Срема, т. ј. из Румског, Илочког и Вуковарског среза; т. ј. Процесса.

2) Из доњне Бачке с овим пограничним местима, која још у Војводовину спадају: Бара Жива, Вајска, Дероње, Лалић, Филипово, Србски Милетић, Брестовац, Стапар, Сомбор, Стари и Нови Сивац, Кула, Стари и Нови Врбас, Сентомаш, Турија, Фелдвар, Стари Бечеј, Петровосело, Мохол.

3) Из Баната с овим пограничним местима, која још у Војводовину спадају, од Мориша почињајући Чанад, Саравола, Србски Стари Сент-Петер, Дугосело, Мокрин, Вел. Кикинда, Мали Оросин, Клара, Кеча, Бобда, Немет, *Берексово, Мехала, Тамишвар са предградијама,* Дињаш, Парац, Чебза, Чаково, Долац, Овсеница, Банлок, Сока, Дента, *Сентђурађ, Омор, Брешће,* Дежан, Средиште Велико и Мало, Месић, Јабука, Субботица, Војводинце, Подпорањ, Влајковац, Павлиш, и Сентјанош до војене Границе.

(При овој точки има још једно особито мњеније оних', који желе: Берексово, Мехалу, Тамишград с предградијама, Сентђурађ, Омор и Брешће из области Војводовине изоставити.)

Српско-банатска војена Граница има се такође као саставни део Војводовине Српске сматрати.

По области овој жели Народ Српски, да Његово ц. кр. Величество наслов: *„Великог Војводе Војводства“ Српског* као и досад, тако и у будуће увек задржати благоизволи.

II. *Унутрашња самосталка администрација* у области овој, која ће непосредно од средоточног правитељства унгарског (засад од дворске канцелларије унгарске) зависити.

Срби желе, да се администрацији овој *народна српска организација* да тим начином, да на челу администрације те стоји избрани Војвода Српски, и да се под његовим предсједањем устрои *Савјет војводски* као друга инстанција у административним дјелма, и тај Савјет да има увек поглавито Србима, а по саразмјерију житељства и индивидуима други националитета попуњен бити.

Устроіство овог Савјета изићи ће од Његовог Величества на предлог областног Сабора војводовине.

III. *Слободан извор Војводе српског, као политичног Поглавара војводовине.*

Војводу ће избирати општа скупштина свију Срба у Унгарији, Хрватској, Славонији и војеној Граници живећи, од народа српског, вјероисповједанија восточног.

(При овој точки појавила су се у одбору још три различита мњенија. Једни желе, да војводу бира областна Скупштина војводовине, састављена из свију народности у војводовини живећи. Други мисле, да би право бирати војводу имали сами Срби у војводовини живећи. Трећи су мњенија, да би требало, да војводу бира областна скупштина војводовине састављена из свију народности, но на кандидацију Његовог Величества, који би за достоинс твовојводе троицу кандидирао од народа српског, восточног вјероисповједанија, и који повјереније народа српског уживају.

Достоинство војводе српског неможе дуже от шест месеци упражњено бити; у течају тог времена има Патријарх с дозволенијем Његовог Величества општу скупштину народну, ради избора новог Војводе сазвати.

Војводе достоинство траје док је жив; он може само због доказане кривице званија лишен, или због душевне или тјелесне немоћи пензионират бити, ако неби сам одпуст свој или пензионираље захтевао

Војвода српски да има глас и столицу у горњој Табли Дијете Унгарске, и да буде Baro Regni у реду одма за Таверникусом.

Војвода је редовни предсједатељ областне скупштине у војводовини.

Војвода ће примати плату, његовом достоинству сходну из државне касе, коју ће Његово Величество опредјелити.

IV. Да Срби у војводовини имају *извјестну аутономију своју*, поне као што ју имају Јазиги и Кумани, као што ју имају ајдучке вароши, и шестнаест вароша сцепуски, и као што ју има од прилике свака генерална конгрегација сваке унгарске жупаније.

Автономија ова да буде при *областној скупштини војводовине*, која ће се периодично држати, и које ће се дјелателност на сљедујућа простирати:

1) У областним и народним интересима и дјелма доносити с одобрењем Његовог Величества провинцијална штатута, која општим законима нису противна;

2) обнародовати законе, који на унгарској дијети донешени буду;

3) контролирати политичну администрацију војводовине, и у том обзиру представленија на Његово Величество, или предлоге на законодавство чинити;

4) данак, који буде на војводовину порезан, поделити на поједине срезове, утицај узимати на куплење и предавање данка;

5) предрачун за трошкове, који су за областне цјели нужни, опредјељивати, те трошкове порезивати, и начин куплења и рачунодавања опредјелити;

6) контингент рекрута, који на војводовину спада, репартирати;

7) закљученија доносити у дјелма, која се јединствено на благостање и потребе области војводовине односе.

Представничество на овој областној скупштини опредјелитће се особитим статутом с одобрењем Његовог Величества.

V. *Колективно представничество при доњој табли дијете унгарске.*

Представнике те бира областна скупштина војводовине, засад числом 24, који ће ду народ српски, *као такови* и војводовину српску представљати.

На избор представника ови само ће у толико дјејства имати општи изборни закон унгарски, — да ће се на дијету унгарску онај број представника војводовине шиљати, који по општем закону на област војводовине спада, и да ће пуномоћије избрани представника војводовине за оно време трајати, које општим законом за сву Унгарију опредјелено буде.

(При овој точки појавила су се још два различита мњенија. Једни желе, да се представници на дијету унгарску бирају сасвим по закону унгарском, дакле као у последње време по изборним срезовима, — а не из областне скупштине војвођанске. Други мисле, да житељи војводовине треба да двогубу репрезентацију на дијети унгарској имају, једну по општем изборном закону, т. ј. с изобром по срезовима, а другу коллективну, т. ј. с изобром из областне скупштине).

VI. У војводовини да је како код политични тако и код судејски власти *српски језик с кирилицом званичан* и у унутрашњој служби, и у корреспонденцијама с вишим надлежателствама и обратно.

У корреспонденцијама са изванобластним координиратим властима да се набљудава узајмност. У прочем оставља се свакој општини слободан избор дјеловодног језика у својим општинским, црковним и школским дјелма; слободно је сваком у општинским и окружним скупштинама, и на самој областној скупштини, ма којим језиком служити се, који се у војводовини говори, и у том језику сваког рода прошенија и тужбе на власти подносити, у ком језику и рјешеније на таково прошеније издати се има. При том дужне су све власти оне наредбе, које непосредно на општине управљају, у оном језику издавати, који је у општини дјеловодни.

VII. Достоинство патријарха српског да буде неразлучно скопчано с митрополијом карловачком, и да се више укидати не може. Патријарх српски да има глас и столицу у горњој табли дијете унгарске после примаса, — а епископи православне восточне цркве међу диецезалним епископима католичким по реду освештенија.

VIII. Будући да би војводовина српска по простору и житељству свом мало већа од гдјекоје жупаније унгарске била, то да се у војводовини особити велики жупани за досадашње градомеђе не постављају, и нове жупаније ве образују, но војвода да буде на челу унутрашње администрације у целој војводовини, који ће и иначе и оне атрибуције упражњавати, које данас великим жупанима пристоје.

Касателно нижи, првостепени надлежателства како административни тако и судејски у војводовини, да се задржи право та унутрашња надлежателства онда, кад војводовина одобрена, и војвода избран буде, у областној скупштини војводовине с одобрењем Његовог Величества онако организирати и у будуће престројавати, како потребе наше изискивале буду.

(При овој точки има још једно особито мњење, у том састојеће се, да би већ сад требало поне начела те унутрашње администрације политичне и судејске означити, а нарочито изрећи, да Срби не желе имати судије, који се чрез народ периодично без призрјенија на способности бирају, него сталне судије и судове, састављене из људи за то званије способни, који ни од кога зависити нећеду, и без кривице од званија удаљени бити немогу).

IX. Да се у војводовини устрои особити *Апелляционални суд* као други степен за судејска дјела војводовине; и да како првостепени судови, тако и апелляционални суд имају увек поглавито Србима, а по саразмјерију житељства и индивидуама други народности попуњени бити.

X. Да се при дворској канцелларији унгарској, или ако на место ове друго централно правителство за Унгарску организирато буде, да се при овом последњем особита секција за сва уобште црковна, фундационална дјела свију под унгарском круном живећи Срба устрои, и да та увек изкључително самим Србима, које ће патријарх у споразумјенију с војводом српским предлагати, попуњена бити има.

А будући да ће унутрашња администрација војводовине такође од централног правителства унгарског зависити, то да при том осим горе означене секције још један или два референта Србина с нужним нижим персоналом такође из Србаља састојећим се, које ће војвода предлагати, за општа административна дјела намештени бити имају.

XI. Будући да ће правдо-одправленије војводовине с правдо-одправленијем Унгарске у једном врховном или кассационом суду сложено бити, то да при том врховном или кассационом суду, за сада при септемвиралној табли увек најмањм два Србина као сосудије с рјешавајућим гласом, с нужним нижим персоналом српским аплицирани буду.

XII. Ако се војена граница ма кад провинцијализира, — које се обаче не иначе, развје са сагласијем обште народне скупштине свију Срба треба да учини, или ако би се и без провинцијализирања уставна уређења и на војену границу разпростpла, онда да се Тителски баталион, Петроварадинска, Немачко-банатска и Српско-банатска регимента војводовини српској присајуви, јемства ова и на границу разпростру, а число представника војводовине при дољној табли дијете унгарске, а тако и чиновници српски при централним надлежателствама саразмјерно умноже.

XIII. Да се као спољашни знак народно-политичног жи-

вота српског у војводовини, при свечаностима поред царске, а у бачкој и банатској части војводовине и поред унгарске, још и српска тробојна застава, бело-црвено-плаветна званично употребљавати има.

XIV. Да се свети Сава као земаљски патрон у војводовини празнује, и да су друга вјероисповједанија у војводовини дужна о том празнику од онакови послова уздржавати се, од какови се посљедователи восточног православног вјероиспсвједанија уздржавати морају о празнику светог Стефана краља, као земаљског патрона Унгарије.

XV. Ако се троједина краљевина Хрватске, Славоније и Далмације у законодавној, административној и судејској струци с Унгаријом сајузила неби, — онда да би постојећи савез између Срема и троједине краљевине невредим остао, одбор је тог мњенија, да касателно Срема и у административним и у судејским дјелма она трећа инстанција остане, која буде за троједину краљевину трећа инстанција, т. ј. у административним засада дворски дикастериум хрватски, а у судејским врховни суд хрватски; — а Срем, да у законодавству троједине краљевине посредством своји посланика учествује.

У том случају само би касателно бачке и банатске области војводовине, зависила унутрашња администрација војводовине од средоточног правителства унгарског, и само би касателно ове две последње части војводовине ишла ревизија од апеллационалног суда војводовине, на врховни суд унгарски. У том случају би коллективно представничество војводовине при доњој табли дијете унгарске само из 21 представника састојало се, — а војвода српски морао би имати и при законодавству троједине краљевине глас и столицу одма за баном хрватским.

XVI. Сва предидућа опредјеленија кад буду чрез дијету унгарску примљена, да имају сачињавати *уговор*, од ког једна страна без саизволенија друге одступити неможе. По приступу унгарске дијете на ова опредјеленија дакле немогу се та ни највишим рјешенијама, ни закљученијем дијете унгарске променити, укинути, суспендирати или против смисла речи толковати, — и као фундаментални закон немогу више предмјет редовног законодавства бити.

Јован Суббошић мисли, да се пре свега мора претрести питање о надлежности овога сабора и онда се само може прећи на претрес појединих точака учињеног предлога.

Емил Маноиловић изражује се у истом смислу и жели такође, да се ово питање пре свега реши.

Срећко Михаиловић мисли, да је ово питање излишно, јер о надлежности сабора овде говора бити неможе, пошто је у царском одпису од 5. марта 1861. год. означен правац, кога се сабор држати има, а народ је сам изборомъ посланика ову надлежност припознао.

Јован Живковић: Имам приметити, да точка 15. предлога већине одбора, која говори о одношајима Срема према Хрватској, није достаточна, јер није била ни предмет саветовања у одбору.

Емил Манојловић: О поменутој точки било је истина у одбору говора, али није никакво закључење донесено.

Ђорђе Стојаковић тврди, да је о овом питању био говор у последњој одборској седници држаној код св. патријарха и да је тамо донесено ово закључење о одношају Срема према Хрватској, и то у одсуству оба господина предговорника, позивајући се у овом обзиру на св. патријарха и владику Машировића.

Влад. *Машировић* мисли, да о овом није нужно говорити, пошто се ова точка или закључење неможе сматрати као ствар решена, но само као предлог већине одбора.

Комесар: Моја је инструкција, да недам ништа говорити, што би управљено било противъ спојења Бачке и Баната са Угарском, а Срема са Хрватском.

Патријарх: Сабору неможе никако закраћено бити, да жеље и захтевања народа српског слободно и отворено изјави, с тога је управо и позван, и мисли петицију Њ. В. поднети.

Комесар: Да се неби с протестом г. Живковића неке ствари на незаконити пут довеле, мислим да неби добро било у даљу дебату о томе упуштати се.

Патријарх: Ја пак мислим, да у вашој инструкцији има и то, да по привилегијама и повељама смемо о свима правима и екземцијама нашима слободно овде дискутирати.

Триф. Аџанацковић жели, да се сабор врати на предмет и да одборски предлог од точке до точке у претрес узме.

Емил Манојловић предлаже, да се пре свега прочита још и предлог мањине одбора.

Секретар *Анђелић* чита предлог, који овако гласи:

ПРЕДЛОГ

шесторице између 14 одборни чланова народног сабора у обзиру осигурања народни права.

На основу привилегија народу српском од краљева угарски дани, у којима се Срби за народ признају, а особито привилегија од 6. апр. 1690., 21. авг. 1690., и 20. авг. 1691., у којима се Србима као народу права политичне народности оси-

гуравају, стављају се сљедећа условија нашег скопчања са угарском круном:

I. Да законодавна власт краљевине угарске Србе под угарском круном живеће за народ призна.

II. Да иста законодавна власт призна онај круг земље у Угарској, у коме Срби по већини живе, за српску област у Угарској, у којој би се политична народност српска основати и развијати могла, под историчним називом: војводовине српске у Угарској.

Краљ угарски задржава по том титулу вел. војводе српског.

У ту област по могућем земаљском окружењу спадају:

1. Цео провинцијални и граничарски Срем — дакле садашња сремска жупанија, и варадинска регимента.

2. Од Бачке: простор између Дунава, Тисе и сљедећи у војводовину долазећи места: Вајске, Дероње, Лалића, Филипова, Срб. Милетића, Брестовца, Ст. Стапара, Сомбора, Ст. и Н. Сивца, Куле, Ст. и Н. Врбаса, Србобрана, Петрова Села, и Мола, — са Шајкашким батаљоном.

3. Од провинцијалног Баната: простор између Мориша, Тисе, Дунава и сљедећи у војводовину долазећи места: оба Чанада, Вел. С. Миклуша, Сарајоле, Срб. С. Петра, Дугог Села, Мокрина, В. Кикинде, М. Оросина, Кларије, Кече, Бобде, Немета, Дињаша, Парца, Чебзе, Долца, Овсенице, Банлока, Соке, Денте, Дежанфалве, Вел. и Мал. Средишта, Месића, Јабуке, Војводинаца, Суботице, Подпорана, Влајковца, и Павлиша, дакле већи део торонталске, мали део тамишке, и једно место крашовске жупаније, к том цела немачко-банатска и један српски део српско-банатске регименте.

III. По томе гореозначени круг војене границе чини саставни део војводовине српске, који ће се по провинцијализирању границе с провинцијалном војводовином подпуно сљубити, и сва уставна и народна права једнако уживати.

IV. Да законодавна власт угарска призна области војводовине српске унутрашњу административно-политичну автономију — самоуправу — како у представништву, тако и администрацији у оној мери, у којој су је жупаније имале, и још имају, — са оном изменом представничког и административног организма, која је измена или екземција за јединство области и за областно усредоточење појединих части и власти војводовине српске нужна.

По томе:

V. Да законодавна власт призна области војводовине срб-

ске српско-војводску скупштину, која ће се редовно сваке године пре угарског земаљског сабора у средишту војводовине у Н. Саду, а по изванредној потреби и изванредно на позив војводе држати, и која ће састављена бити по изборном реду, који ће садашњи народни сабор као предлог направити, и који се ред по узакоњењу његовом без предлога, или саизволења српско-војводске скупштине неће моћи изменити.

VI. Да законодавна власт призна области војводовине српске право избора војводе српског као народног областног поглавара, и начелника областне администрације.

Војводу бира српско-војводска скупштина.

За војводу може избран бити само Србин православне вере.

Место војводе да не буде дуже од шест месеци упражњено.

Војвода може само због доказане кривице свргнут, и или због слабости од скупштине српске припознате, или на своје захтевање у стање мира постављен бити.

Чим војена граница војводовине српске у уживање уставни и народни права војводовине ступи, има војвода на нов избор војводе од целе областне скупштине пристати.

Плату војводе определиће на предлог војводске скупштине Његово Величаство краљ угарски и вел. војвода српски; предлог и определење има пре избора војводе бити.

Војвода је као високодостојник, већи барон краљевства угарског, и као такав има на угарском сабору у горњој кући глас и столицу после таверника.

VII. За областну администрацију да се уз војводу и под његовим председништвом постави српско-војводска канцеларија са потребним персоналом; канцеларија да се устроји по предлогу српско-војводске скупштине, а лица да се поставе по предлогу војводе.

VIII. Дјелокруг областни представнички и административни тела и власти, т. ј. српске војводске скупштине, војводе са српско-војводском канцеларијом биће по различном организму државном шири, или ужи, по следећим начелима и обзирима:

Док садашња автономија жупанија и слоб. крал. вароши постојала буде, спадаће у дјелокруг

1. српско-војводске скупштине:

а) бирање војводе.

б) Она ће се саветовати и закључења доносити у оним народним и областним стварима, које по садашњој автономији жупанија не спадају на опште угарско законодавство, и које су ипак жупанијама и слоб. кр. варошима војводовине српске

тако обште, да би се боље и цјелисходније у усредоточеном областном представништву опредељавати могле, и од који се неке и пре комисионално између пограничних жупанија разправљале.

в) Контрола областне администрације.

г) Представлења на Њ. Величаство и предлози на угарски сабор у обзиру областни и народни потреба, и тегоба.

д) Избор два народно-областна посланика на угарски сабор.

е) Поделење изборни срезова за избор обични посланика за угарски сабор.

2. Дјелокруг војводе и српско-војводске канцеларије:

Војвода председава у српско-војводској скупштини, и при саветовању српско-војводске канцеларије.

Војвода са канцеларијом посредствују деловодство између средоточни угарски власти и жупанија и слоб. кр. вароши.

Војвода и канцеларија извршују закључења српско-војводске скупштине према вишим и спрам нижи власти.

Кад би се државни организам угарске краљевине променио, тако, да обште законодавство дјелокруг жупанијски и варошки скуштина, а средоточна влада — било у виду одговорног министарства, било у другој којој форми, — дјелокруг жупанијски и варошки магистрата ограничи, онда да то ограничење за војводовину српску у толико не може важити, што би автономија жупанија и сл. кр. вароши одма по праву и дјелу имала прећи на српско-војводску скупштину, и односно магистрата на војводу и српско-војводску канцеларију, код који би се пуна автономија областна усредоточила.

Ако би се на место бирања наименовање званичника политични и судијски увело, то да прве војвода или предлаже, или поставља, по степену званичника, а друге тако исто да апелациони суд српски или предлаже, или поставља.

Ова определења имала би законодавна угарска власт у начелу признати; изведење ових и саобразовање областне автономије са средоточним законодавством и средоточном владом при промени организма државног имало би се путем споразумљења српско војводске скупштине и угарске законодавне власти удесити.

IX. У начелу се припознаје, да првостепени организам укупни и појединн општина и власти буде са осталим у краљевини угарској равнообразан, и по томе има ће војводовина српска, док војена граница с њом сљубљена не буде, три жупаније:

1. Županija sremska, patrijarh srbski svagdašnji je vel. župan iste županije.

2. Županija bačka iz donje časti bačko-bodroške županije ustrojena.

Vojvoda je svagdašnji vel. župan iste županije.

3. Toronталско-banatska iz goreoznačenog prostora provincijalnog Banata ustrojena.

Veliki župan ove županije postavlja se na predlog vojvode srbskog.

Slob. kraljevske varoši ostaju, koje su i sad.

X. Da imamo apelacioni sud u srbsko-vojvodskoj oblasti, i do novog uređenja sudova menični sud u N. Sadu.

XI. U vojvodovini da je kako kod politični, tako i sudjski vlasti srbski jezik s kirilicom zvaničan i u unutrašnjoj službi, i u prepisima sa drugim vlastima, ostavljajuć svakoj obštini slobodan izbor djeloводnog jezika u svojim obštinskim, crkvenim, i školskim djelima; dalje je svakom slobodno u obštinskim i okružnim skupštinama, i na samoj srbsko-vojvodskoj skupštini ma kojim jezikom, koji se u vojvodovini govori, služiti se, i u tom jeziku svakog roda molbe i tužbe vlastima podnositi. Rešenja i naredbe na obštine imaju se u djeloводnom jeziku obštine izdavati.

XII. Kod središne ugarske vlade da bude saraz merni broj Srbalja iz vojvodovine kao referenta, odnosno ministarski savetnika namešten.

Za djela pak crkvena, školska, i fundaciona svijuh pod ugarskom krunom živećih Srbalja da se kod središne vlasti osobeni odsek sa nužnim personalom iz sami Srbalja pravoslavne vere ustroji.

XIII. Pri središnom vrhovnom sudu ugarskom da budu uvek po dva Srbina iz vojvodovine srbske kao članovi sa rešavajućim glasom.

Ako bi kraljevina Hrvatska i Slavonija sa ugarskom kraljevinom jedan središni vrhovni sud imala, to da se ustanovi osobeni srbsko-hrvatski senat iz ravnobrojni članova iz gorњi kraljevina i vojvodovine, gde bi se djela na srbskom i hrvatskom jeziku rešavala i izdavala.

XIV. Obšti kongres Srbalja za crkvena, školska i fundaciona djela ostaje u svojoj vrednosti, i sa ovim mu se neodujma i politična važnost za ostale Srbe, šta više, u slučaju ako se kardinalna prava i uslovija skopčanja vojvodske oblasti sa kraljevinom ugarskom od zakonodavne vla-

сти угарске на задовољство Србаља не усвоје и као основни закони устава угарског не уартикулирају, онда и војводски Срби задржавају политични значај општег српског конгреса.

XV. Међутим се захтева, да достоинство патријарха остане нераздучно скопчано с митрополијом карловачком и да се више укидати неможе. Патријарх српски да има глас и столицу у горњој кући угарског сабора међу архи-епископима католичким, а епископи православне цркве међу епископима католичким по реду посвештења.

XVI. Захтевамо, да се у српско-војводској војној граници уведе грађанска администрација, и грађански судови са нама општим грађанским и кривичним законима за све становнике, који нису у војној служби; наиме пак и пре свега да војни комунитети неодложно грађанску администрацију и грађанске судове по примеру слоб. крал. варошки добију, и да се Митровици и Тителу права таки слоб. комунитета даду.

XVII. Да се поред угарске заставе у војводству обвезателно употребљава и српска застава са бојама: црвеном, плавом и белом и грб српски — крст с четир оцила под угарском круном; поред државног патрона да буде св. Сава за патрона војводовине примљен, и да се од Србаља активно, од други пасивно светкује. Верозакон источни да се званично православно-источним (oriental-orthodox) зове, у светковању празника да буде рецепроцитет.

XVIII. Горња определења од угарског сабора примљена и узаконјена — уартикулирана — сачињавају основни закон устава угарског, од кога једна страна без саизволења друге одступити неможе; оне се немогу дакле једнострано променити, укинути, обуставити, или против смисла речи и садржаја тумачити, нити могу предмет редовног законодавства бити.

Емил Манојловић изјављује, да се прочита, ако би још ко какав самостални предлог имао.

За тим устане *Јован Суботић* и изговори следећу великом пажњом сабора и слушаоца праћену беседу:

Страх и света нека гроза обузима ми срце, кад помислим где стоим, и у чему глас подижем.

Више сам пута за најсветија добра људи, за имање, живот и слободу човека на заточиште изјавио: али сам увек бодро, с пуним поуздањем у снагу духа, у силу гласа устајао и у борбу ступао.

А данас, — данас са страхом устајем, а с тешком ћу бригом сести. Са страхом устајем, јер имам за ствар говорити, од које више, светије, милије непознајем, на као што сваког, који име свемогућега Бога са пуном свешћу величине и силе његове спомене, страх пређи мора, кад помислим, кога спомиње: тако и мени срце задрктава, кад помислим на важност и светињу ствари, о којој ћу да говорим; са тешком ћу бригом сести, јер незнам, хоће ли мизвиши дух, који светом влада, гласу толико силе улити, колико је нужно, да срца потресе и духове побуди, па се бојим, да се у хоралу они 78 гласова, који свети овај к нцерт чине, као слабачко ехо неизгуби и нечувен изване.

А ако икад то би сад желио, да ми се глас не само у овој украшеној дворани, не само до Загреба, Будима и Беча, не само кроз цело наше мило србство чује, него, да би и у жице Клије дирнуо, и у њином одјеку у храму историје зазујао, јер сам у намери за такову идеју глас подигнути, за коју знам, да из најчистије љубави к добру народа српског изтиче: при којој осећам, да ће живот народа српског, као јарко сунце живот природе улепшати, узвисити, обогатити; о којој сам уверен да је анђео хранитељ постојања и среће народа српског, па ће јој се ако не данас и сутра али на скоро сваки као генију овога века, као прототипу једнакости и равноправности народа радо поклонити.

Каква је дакле та идеја, за коју се дижем, којој служим, и којој се клањам?

То је: јединство српског народа у земљама угарске круне; то је свеза са једнокрвном браћом у Славонији, Хрватској и Далмацији; то је федеративно државно постојање са другим народима круне угарске под истом!

Ово је по мојој мисли политично тројство нашег државног живота! три идеје у једној, једна у три; од који ће нам једна народ у овој држави створити, друга окупити, трећа оживотворити: а све три у једној одржавати, осваживати, усређавати и прославити.

Ово су три звезде, од који нас прва води к оној гори, у којој народ наш овострански онако, као што песма за Краљевића Марка казује, у сну почива, и да се на нов живот пробуди, чека; друга од ови звезда води нас к оној живоносној води, којом ћемо спавајућег јунака пробудити и младим животом, новом снагом запојити; а трећа ће нас

звезда оном вертепу упутити, у ком се уставна слобода станила, да отуд као сунце славе и среће аустријски и угарски народа просија.

Ове пак идеје нису ништа друго него наша привилегијална права, заданута духом времена, осијана зраком из будућности.

Ово ће бити дух моји слова, слова рекох, јер све мисли моје немогу у једном говору представити, будући да се морам реда држати, који одборски операт доноси, да нам световање буде једноставније, уредније, и јасније. —

И тако сад приступам к предмету овога слова и питам: може ли се овај сабор у мериторно претресање привилегијални права упуштати?

Задатак овога сабора јест по највишем ручном писму од 5. марта т. г. то, да изрече, како жели народ српски на овај сабор позвани, да му се од старина постојеће привилегије т. ј. привилегијална права и законне повластице одрже?

Од овуд се пре свега рађа питање: која су то привилегијална права, која се одржати имају?

Кад погледимо у златна наша писма, која су нам дедови и прадедови реком крви придобили, безпримерним јунаштвом као вишим каквим зраком осијали, неоцењеним жртвама посветили, налазимо четири кардинална права, на којима као на четири гранитска стуба политично биће и племенна срећа народа нашег у овим земљама почива.

Прво најглавније и најважније наше привилегијално право јест оно, по ком сви Срби у земљама угарске круне *један народ* чине.

Ово се види

а) од туда, што све привилегије и царска писма Леополда I., Јосифа I., Карла VI., Марије Терезије и Леополда II. и садашњег нашег превисоког владатеља о Србљима у овим државама као о народу, и то као једном народу говоре, и за један их народ признају, што нетреба да доказујем, јер је свима из политичног нашег завета, из привилегија познато.

б) Ово се види од туда, што су и власти државне и народи угарски све Србље као један особити њима не присајужени народ све до 1790. сматрали.

То сведочи најбоље рескрипт дворског војеног савета од 31. маја 1694., у ком ово високо дворско место вели, да је Њ. Вел. одобрило, да народ расцијански о ком привилегије говоре, само Њ. Величаству подложан а од сваког другог подаништва комитатског и доминалног слободан остане.

То сведочи глас кардиналпримаса угарског грофа Јосифа Бађанија, који говори: „Расцијани, Унгарији још не утеловљени особити народ чине, па и сад још са својим епископима јесу као странци, и стање им је више привилегијално него законно“.

То сведоче артикули 27. 1791. и 10. 1792. године, којима се српски народ у земљама угарске круне другима придружује.

По томе је српски народ до половине XVIII. века 1750. живио у једној области, војеној граници, која се преко целе Славоније, преко велике части Хрватске, Бачке и преко целог Баната простирала.

в) Но и сами Срби свагда су себе за један народ држали. Ово сведочи најјасније народни конгрес од 1790. године, који вели: „Кад се све поједине части ови поновљени (привилег.) права јасно у разсуђење узму, то се својства њнова у две поглавите точке усредоточавају:

1. У обезбеђењу цркве.

2. У одржању моралног тела, које овај народ укупно сачињава.“

Ово сведочи мајска скупштина од год. 1848., у којој је српски народ сам собом изрекао, да један народ чини.

Ово сведочи и чувено у овој дворани слово првог данашњег Србина, св. патријарха.

Ово сведочи најпосле собствено срце у свакога Србина, јер сви сматрамо све нас као једно народно тело.

Било је у Угарској истина и пре привилегија од 1690. године Срба: ту су неки од искони обитавали; овамо су други са деспотима нарочито у Славонију, Срем и Банат прешли; овде су се многи још пре тог времена у хрватској граници сместили били. Ту су они и пре привилегија живили, и за интересе ови земаља код Десаве под Валенштајном (1626.); код Рајнфелда, Волфенбитла под Пиколоминијем; код Бергешера (1632.) под Исоланијем, где су шведског генерала Банера и Бернхарда војмарског херцега; код Нердлингена (1634.). где су шведског генерала Хорна жива ухватили; код Најхајзла (1663.), у које су време Турци из Шлезије и Моравије 40,000 робља извели; код Ђура (1664.) под Монтекукулијем у жестокој оној битки, која пара у историји тражи; под Бечом, и под Будимом, у Угарској, Ердељу, Славонији и Хрватској, крв проливали.

Али баш ово јунаштво, које су сваком приликом пока-

зивали, и дало је повода Леополду I., да и другу њину браћу из српски земаља к овима позове, да силе и оружје своје саједине, па је онда у привилегијама права изрично на све разпрострео и све за један народ узео, признао и прогласио.

Тако говори импер. Леополд I. у дипломи од 11. дец. 1690: „Архиепископу, епископима и другима свештеним и мирским становима, капетанима, вицекапетанима напоследку, целој обштини истога грчког обреда и народа Расцијана, који су из чељусти варварског турског тирјанства изчупани себе и своје потомке у недро милости наше као законог свога краља подчинили, дали смо не само известне привилегије, слободе и повластице, него смо све са целом породицом под нашу краљевску обрану и покров примили.“ А у дипломи од 21. авг. 1691. говори опет овако: „Архиепископу, епископима и свима свештеним и мирским становима и целој обштини источне цркве и народа Расцијанима у Угарији, Славонији, Далмацији, Јенопољу и т. д. станујућима,“ да све и сваког у своју обрану прима, све на оружје против гонитеља њиног позива, и свима права и повластице даје.

И по томе нити се кад од оно доба питало, нити се може питати, од кога је који Србин рођен, или од староседиоца предеспотски, или од деспотски пресељеника, или од хрватски граничара, или од Чарнојевићеви породица, или од они који су се доцније у следству привилегијалног живота овамо у мањим и већим гомилама преселили или појединце попрелазили: сви, сви су свагда као равноправни, једнаки, један народ чинећи чланови тога држани, и сами себе држали.

Прво дакле кардинално, у привилегијама дато, од владатеља и народа признато, животом и институцијама тога потврђено право јест *јединство народа* нашег у овим земљама.

Друго кардинално привилегијално право народа српског у овим земљама јест *право на област собствену.*

Ово сведоче речи и смисао привилегија; ово осигуране привилегије дајућег императора и краља; ово непрестано искање тога од стране народа нашег, ово живот и повестница.

Није ми нужно сваку реч обширно доказивати, јер морам предпоставити, да су овом сл. сабору привилегије тако познате, да их прочитавати нетреба.

Само ћу споменути, да је у почетку XVIII. века у Бачкој и Банату граница тако исто установљена била, као што је у Хрватској постојала и да се сав Срем и сва Славонија тако исто у граничарску систему узела, па да је сва она земља, у којој се српски народ станио бјаше, као једна област образовала била, која је устројство јуначком и ратоборном карактеру народа српског одговарајуће, устројство нигде више непостојавше, устројство особено, устројство народно српско добила.

И тако је право ово привилегијално заиста у живот ступило било, и у том до половине XVIII. века постојало.

Тек око 1750. почну страни утицаји комад по комад од овог целога чупати и одкидати. Бачку и највећи део Баната провинцијализирају и подложе угарској управи; један комад Срема и Славоније провинцијализирају и подчине хрватско-славонским грађанским властима.

Али је то све било без питања народа српског; овај не само да на то цепање није никад пристао, него је и словом и делом против тога протестирао и сваком даном приликом, па тако и из сабора од 1790. год. за ону част народа, која своје области још имала није, такову искао.

Треће кардинално право народа српског јест право општег представништва, *општи народни конгрес.*

О овоме мислим да нема никог, који би се посумњати могао.

И ово право потврђује јединство народа и јединство области, почем једно политично представно тело увек један политични народ предпоставља.

Али тако исто јест ово право извор јединства народа и области.

Јер кад су сва привилегијална права целом народу дата, онда само целом народу припада право а заједно и дужност та општа права чувати, бранити, и с њима располагати, а то само путем општег органа, у кои је сав народ заступљен, путем народног конгреса бити може.

Зато је народ увек тако и радио.

Колико је год пута нужно било, о правама привилегијалним договарати се и старати се: толико се пута, кад му ко на пут стао није, народни конгрес састајао.

Тако је било 1769., тако и 1790. год.

Од ове године није се дало народу у народном конгресу скупити.

Конгреса је било више, али будући да у њима о политичним правама народа говорити слободно небијаше, то нису никад ови конгреси као прави народни конгреси ни сматрани били, и народ је увек за оним правим, подпуним, политичним конгресом тежио и тужио.

И зато, 1848. године, како му се први пут прилика на то даде, полети са свију страна са највећим одушевљењем у Карловце на вечно знаменити мајску скупштину.

Па и данас, док ми овде сабрани говоримо, тужи свети патријарх, тужимо ми сви, туже сва друга овде незаступљена браћа, што нисмо сви у општем народном конгресу скупљени.

Општи народни конгрес јест дакле треће кардинално право народа, које у срцу и души сваког Србина овоземаљског живи.

Четврто кардинално политично право народа нашег јест најпосле *један војвода.*

Као год што су друга привилегијална права дата свему народу нашем, тако и право имати и бирати војводу припада целом овоме српском народу.

Војвода српски нетреба да буде начелник једног или другог дистрикта, једне или друге одцепљене области, нетреба да буде Kreisvorstand каквог окружија, нетреба да буде főispán какве веће или мање вармеђе, него ваља да је поглавар, представник и заступник *целог* овостраног народа.

Ова четири кардинална права оснивају историјско-политични индивидуалитет народа српског у области угарске круне.

Ова четири главна права, али сва уједно и једно с другим, оснивају нам политично биће, дају нам политичну личност, условљавају нам политични живот, уливају нам политичну снагу, и чине јединствену гаранцију нашег народног политичног постојања.

Ова четири главна права јесу свети палладијум наше народности, око кога треба неприступни круг повући, да му свака нога приступити, да га се свака рука коснути неможе.

Може ли се сад овај сабор у претресање ови права упустити?

Кад би ми делањем нашим ова права укрепити, умножити и распространити имали, онда неби било сумње, да би се у дело упуштати смели; али ако би нам посао на то ићи

морао, да се ова права ослабе, окрње и сбришу, онда држим да се од сваког посла уздржати имамо.

Кад погледимо у одборске предлоге, видимо:

а) да би се Срби у војводству живећи у политичном обзиру од другога народа одцепити, и другима народима Угарске присајединити имали.

Овим, господо моја, чини ми се, да се у прво кардинално право привилегијално, у јединство народа дира.

б) По реченом предлогу имала би се област војводства од други области, у којима српски народ овде живи, одделити, и као један дистрикт угарски припознати.

Овим, господо моја, чини ми се, да се друго кардинално наше привилегијално право, јединство области, крњи.

в) Даље видимо, да се по истом предлогу овај почастни сабор у делање упушта, које у општа кардинална привилегијална права засеца.

Овим, господо моја, чини ми се, да се треће кардинално наше праве, јединство народног сабора, подкапа.

Најпосле

г) види се из одборског предлога, да ми за ову почастну област, војводство, особитог војводу иштемо, а овим господо моја, чини ми се, да и четврто кардинално наше право, јединство војводе, обарамо.

Истина је, господо моја, да је кошуља ближа од аљине, и да је боља и мања кућа, него никаква: али је и то истина да је више право светије од нижега, и да много пута у добитку штета лежати може.

Ми се можемо у мериторну разправу упустити, народ наш нема органа, којим би нам могао повикати: „Не тамо! То је моје право!“ Али баш зато ваља да добро размислимо, баш ако и можемо без другог народа што радити, треба ли без њега да радимо?

Јединство је тешко основати, а лако је разорити. Тешко је право прибавити, а лако се може уступити.

Тешко је за мање добити више: а врло ћемо лако за право првенства чанак варива добити.

Ја држим дакле, да се ми без другог народа у мериторно делање неупуштамо, а у тој ме мисли и ово подржава:

1. Што се овде ради о кардиналним и привилегијалним правама народа, а на то само општи народни српски конгрес право има.

2. Ако ми сваком окружију српском дамо право на почастном сабору кардиналне права кројити и прекрајати, како је по њега боље, онда смо сами та права сбрисали. Јер, ако то право дамо почастним саборима разни окружија, сбрисали смо општи сабор; ако допустимо, да се разне части народа за себе конституирају и са собом располажу, сбрисали смо јединство народа; ако признамо, да свако окружије има право од обште области одцепити се, и с једним или другим страним елементом сјединити се, сбрисали смо право на једну област; ако најпосле оставимо, да свака покрајина војводу има и себи га бира, онда народ српски остаје без војводе, нити ће га икада изабрати.

3. Интереси народа целог ваља да су нам виши и важнији од интереса појединих покрајина, а овај се принцип само на општем народном конгресу сачувати може.

4. Корист наша сама иште, да се у располагање са општим кардиналним правама без општег народног конгреса неупуштамо. Јер губимо наслон, губимо снагу, губимо претегу, губимо највећу част сила, губимо најприснијег гаранта, губимо најближу, најиздашнију и најпоузданију помоћ.

Из ови узрока држим, да ваља да иштемо, да нам се општи народни конгрес српски дозволи, па да он *више* о одржању привилегијални права формулира, а ми дотле да се ни у какво мериторијално пресудително делање неупуштамо. За случај да нам влада жељу ову неузмогне или неузхтедне испунити, онда ћемо се договорити шта нам по стању ствари закључити и радити ваља.

Ђорђе Стратимировић жели, да се сабор својски заузме за репрезентацију војене границе, подкрепљујући жељу привилегијама и патентом од г. 1849. Зато предлаже сабору, да се преко царског комисара замоли цар, да српско банатска граница на сабору буде заступљена.

Јован Дамаскин: Кад ме је обште поверење том чешћу удостојило, да као члан овога високог собранија и ја притечем к посаветовању о будућем благостању нашега милога рода, — увидио сам да ме дужност како према отачбини тако према роду у толико више позива тешког овога задатка примити се: у колико је двогуба дужност свакога домородца у овако одсудном времену поверење тъково неодбацити.

Повинујући се дакле поверителном позиву сонародника моји за дужност држим мњење моје у смотрењу питања на-

родности јавно исказати и правац, којим би се цјел најбоље постићи могла, назначити.

Пуно увјерен сам, да сваки појединн члан овога високога собранија само једну цјел, само једну жељу пред очима има а то је благополучије и срећа народа. Но смјело изказати могу, да нема заиста међу нама свима ни једнога, који би за род свој вољма одушевљен био, и срећу народа свога врелије у срцу носио, него ја сам.

Само дакле може бити, да се од други у том једном разликујем, у колико би нам путеви, по којима цјел ту постићи, и жеље наше испунити за сходно налазимо — у колико би нам велим путеви ови различити били. Али гди је цјел једна, тамо је немогуће да путеви тако јако разстоје, да би на последку с поразумленем на општу жељу сустићи се немогли,

Наш је овде свију појединн задатак тај, мњенија и ша у смотрењу средства, по којима се жељена цјел постићи може, искрено, и безпристрастно исповедити.

Ја с моје стране свако оно средство као убитачно за народ наш држим, које би к раздвојењу општег нашег отечества, и к делењу од народа онога водило, с којим, народом смо ми као рођена браћа столећа проживили, који се од нас окром језика и вере нити у обичајима, нити у оделу разликују, који се као рођена браћа нас никад одрицали нису — кои сва права уставног живота честито поделили јесу, пак и сад братства руку пружајући нам све праведне жеље наше испунити готови јесу.

Ја дакле благополучије народа нашега само у целокупности обште наше отачбине и у споразумленју са браћом нашом мађарском и у слоги са другима у нашем отечеству живећима народима налазим. —

У тој вери пак само земаљске законе од 1848-ме године држим за тај темељ, на којем се благополучије како целе отачбине у обште, тако и будућност народа нашег за себе основати може. Јербо закони ти јемствују за развитак народности — јемствују за уставну слободу, и само то би нам још о тало, да у колико би у тим законима недостатак какав народности тицајући се приметили, жеље наше у том смотрењу овде формулиране земаљском сабору принесемо, и преко истог сабора с нашим условијем у закон превести настојимо.

Ово је језгра мога мњенија. И ја по мојем чистом убеђењу само горе наведени пут за једино спасоносни сматрам, —

Свако пак друго средство за таково држим, које би погибел народу нашему, као такому, за цело принело.

Др. *Радојчић* развија поготову иста начела, која је и Субботић заступао, и ступа уз предлог његов, да се Н. Велич. умоли, да допусти сабор из целога српског народа.

Арх. *Груић* примећује, да она два начела немогу усиоред постојати а то јединство народа и јединство области, јер Барања и Сентандрија никада немогу у српску област доћи, премда и тамошњи Срби српски народ сачињавају.

Субботић остаје при свом уверењу, да овај сабор није компетентан, и да о том само сабор из целога народа српског састављен може и има право решавати.

Стратимировић наводи, да то државноправно начело постоји, да један део земље може и други заступати, наводећи из мађарске повеснице, како се мађарска дијета и онда држала, кад су Турци већи део Мађарске под собом имали.

Патријарх примећује такође, да је компетенција изречена; и на позив Стратимировићев, да сви устану, који су за компетенцију, устану сви, окром неколицине чланова као: Субботић, Радојчић, Трифунац ст., Радивојевић.

За овим теде Трифунац ст. говорити још нешто о компетенцији, али недаде већина гласова, а наиме владика Машировић, тврдећи, да је ово питање већ сасвим решено и компетенција изречена. Трифунац примети ипак на интерпелацију Стратимировића, да је и он за компетенцију, само кад би још српско-банатска граница заступљена била.

Свеш. Милутиновић предлаже такође, да се прави репрезентација ради заступљења границе на нашем сабору и жели да се гласа у овом обзиру.

Патријарх наводи, да ће се у петицији репрезентирати.

Милетић излаже, како су се о овом предмету још у одбору два мњења појавила, једни су били, који се задовољише са жалбом, а други су захтевали, да се таки денутација ради овога пошље, желећи, да се дотле информативно радња сабора продужи; но он није за то, он би хтео, да се таки мериторно ради.

Емил Манојловић жели, да се репрезентација таки од сабора направи, и преко ц. комесара цару поднесе; ово би се дало лако и брзо произвести, почем и сами телеграфи на услугу нам стоје, а дотле да сабор само информативно своју радњу продужи.

Патријарх је такође за то, да се преко ц. комесара репрезентира.

Чарнојевић: У торжественом и велељепном магновењу пред народни повереници стојим, у онаквом магновењу, о којега употребљењу пред оним блаженопочившим душама одговарати нам је потребно, које су за наше вероисповедање и народност крстом и мачем, на дично поље вере и слободе ишли, и стотинама хиљада благородну крв проливали — да западне Европе народе с највећим жртвама од турског нападања ослободе. Сви ми дакле пред судом будућности стојимо, да рачун потомству нашем дамо, које ће нас као народне представнике под одговор узети; како смо к слободи тежењу пријатну прилику употребили и нашој дужности одговорили?

Народна судбина, народна будућност стоји у питању! Ви свети разумни учитељи, ви миропомазани водитељи народа, ви представници и повереници српског народа. Надам се да сте пресудили онај да рекнем судбени терет, који на нас у призрењу предузети се имајуће цјели спада. Срећно ће потомство, слободно вероисповедање, утврђена народност, слободна ће земља на којој живимо, отачаство којега синови јесмо, ако велика мудрост ваша ону срећну свезу изнађе, која ће слободу нашу и закона права наша са слободом остали, народа овог узајмног отачаства у једно скопчана до необорима и недјелима јединства да доведе. Сачувај Боже и од те саме мисли, да неспоразумљење и раздор пламен братске борбе не запали; те да над гробом опште и наше природне слободе пакостну и грозну победу одржи.

У историји света стоји дух света! Историја наша нека нам служи за сведочанство. Кад су народи против угњетења великаша (аристократије) тек у богобојазљивости и божијој уредби утеху налазили, онда употребише владатељи народну снагу на своју корист, — и победише аристократе с мишицом народа као осветним мачем правде, — не зато да би они, т. ј. великаши народни, народ угњетавали; него зато, што су им ови на путу били, да немогу своју абсолутну силу упражњавати.

На скоро за тим појави се пример у Француској и владатељи целе Европе употребе га, као што и саме Енглеске поносито благородство подлегло је под гвозденом палицом једне жене. Како су чрљу народа сметњу власти својом вештином удалили и победили, одма, скупивши у своје руке државну силу, и народ и благородство једнако под ноге ставе, и започне се оно друго историје одељење, које владатељском неразумношћу проузроковано, народно угњетење и пропаст означава.

Подиже се нека наука Макијавела, једна система тиранства и у овој системи нити вера, нити народност, нити имање, нити породица, нити добродетељ, нити грех заборављен није. Сва средства, која на ослабленье народа и на оснивање владатељске снаге једном аутократу на услугу бити могу, тамо се излажу. Све што само човечији разум измислити може, како да се народ гњечи, и ово угњетење утврди.

Народ после толике патње и муке, започео је разумевати своја права, и благородство увидивши опоминање времена, и узроке обште пагубе, поче један другом приближавати се, и веће вароши, где душевна снага с развитком индустрије лепше зоре топле зраке простире и напредује, почеше права од аутократа изјасњавати, купујући таково готовим новцем, а после и крвљу.

Права ова дотле се држаше у части, док није владатељ себе за доста снажна видио, да оно што је дао, наново одузме, а и снагом гвозденог жезла на ново и још чвршће народе подчини.

У овом положају, владатељи свашта употребише да народно споразумљење предупреде; „divide et impera“ овог је времена страшно и грозно измишленье.

Наоружа се народ против народа, у руке Валона даде се гвожђе, с којим житељи једне државе поклаше се, да се подере обште слободе magna charta.

Наоружало се вероисповедање против вероисповедања, да се сила народа између себе у крвавој борби упропасти, и над упропашћеним јединством неограничена власт ликује.

Наоружала се добродетељ против греха, грех против добродетељи, неправда против правде, основано старо право и предрасуда, понос чинова, увређено самовољство, сујетност и свест, разум и глупост, сва та јесу средства, с којима су владатељи и благоразумни државни министри грозну играчку организирали и у ред стављали. Не намеравам ваше стрпљење са овим историским абстракцијама даље обтеређавати, само толико ћу да приметим, да ако и јесу горки путови права и споразумљења били; ми и ове путове прођосмо, нити ватра, ни вешала, нити мач, ни тавница, нит' мучења грозни трпљења, нису у стању били зауставити да се чувство правде неразпростране.

Народ се побуди у већим државама, потражи самосталност и освети се својима мучитељима.

Ова борба, која је готово све европске државе по-

тресла, и која се у разним времен'ма појавила, све до данас траје; чинила је, и сад чини на нас велико упечатљење.

Да ми овде данас народне жеље и права формулирати можемо, ово је с пробуђењем свеобштег европског народног духа, и у тесној свези са буром, која трон окружава, скопчано. Та знате ви свети оци и светски представници, да кад год се навукоше над Аустријом тешки облаци, свагда се сетише у Бечу верног српског народа, и само је та једна погрешка, што после побеђене опасности памтење бечке господе слабијим постаје. Имамо ми и писани и подписани, и с печатом потврђени диплома знатним бројем лепше од лепши, и већа од већи обећања. Погледајмо на њиов датум, и наћи ћемо, да сва та писма слободе, онда и у оно време произиђоше, кад су на жртву мишице и крви наше потребу имали, и кад је за пораз спољашњи или унутрашњи непријатеља, владатељ потребовао верност српског народа. Да видимо колико му је од они многи обећања у живот ступило! Како се искупило оно обећање, које је славном прадеду мом, — кога свети спомен да је дотле благословен, док на торњима крст вере божаство објављује — патријарху Чарнојевићу заветовано? Како се искупило оно обећање, које после победе турског јарма нами припада? Та у Бечу она крвна слобода одузима се од нас, за коју је крв предкова наши већ једанпут текла, затрла се и она скупо задобита заслуга и признавање, да смо ми с Мађарима у јуначком сајузу домовину ову ослободили и власт светога крста опет подигли. Састајемо се сваки дан са немачки публициста и министра кривним изражајима, као да су краљевство ово Немци од Турака ослободили. Шта је била награда српском народу после угушеног покрета Ракоцијевог? Пак ако је икад, то онда се нијао владатељски трон. Побеђени дворјани скупљаху се после минувше опасности око њега, незнајући савета дати, с чим да га спасу од силе Мађара.

Само груди предкова наши биле су и онда као свагда заштита, о које су се све непријатељске сабље изтупиле. Шта нам је била награда за толику крв и за толике жртве?.. Какву је награду задобио народ наш за нечувене жртве од 1848. и 1849. год.? Погореле вароши, порушена села, иљаду иљада гробова, беда и невоља на све стране; то је сва награда. Где је и како искупљено обећање, где је задана реч у дело преведена? Где је све оно, што нам је онако ласкаво и милостиво обећано од они, који народ наш против наши саотачаственика Мађара у бој заплетоше?

Обећање остало је неиспуњено, као толико пута пре

тога. — — — Не, жртве год. 1848. и 1849. имале су други плод, који се тако лако заборавити неможе. Крв, која се у служби владатеља онако немилице као вода проливала, призната је и награђена!

Дође једна прокламација, у којој народне заслуге приповнају се, ал' у исти ма би наређено да се оружје од нас покупи; и још мало времена господо моја! запамтите ово — аустриски слуга један, ког мађарско јунаштво из своје државе протера — кад се народ наш славним — истина од стране моје неодобреним жртвама и милошћу руског цара ослободи, поче се на скоро за тим стидити свога дружења с нама, нас гордо хулећи. — Хулио је верну нашу услугу — која да се није догодила, нигда се неби по њој туђи чиновници намештали и ширили, да је страним духом својим отрују.

Заиста лепо су нам награђене наше заслуге, ие онако као једноме робу, који после свршеног рада налази награду у умиљатом погледу свога господара, пак за тим у своје пређашње стање долази. Не! него она услуга, с којом је српски народ аустриски трон сачувао, другојачије је награђена. Одузело му се све оно, што му је срцу и мило и драго, одузет му је и сам историски спомен. Један је само пример у историји света, да се казни један народ баш зато, што се за свог владатеља јуначки борио, да се лиши грађанске слободе, да се страној управи предаје, да се у призрењу народности зато увреди, што се у опасном магновењу ока престола скупио, бранећи краљевске заставе у добрим и злим одношењима животом, имањем и крвљу.

Још и она сенка, с којом је бечко својевољство народ обманути хтело..., она једина реч, која сама но себи једва се разумети може; име које је само на папиру земљи овој дато — име војводства — збрисано је без питања народа, као да није било збрисано још пре дипломе од 20. октобра, јербо немачка влада већ давно војводство за празну и безначајну реч држаше, а војвода у облику једног немачког генерала само је сатира била, на ону величаствену вјерност и на ону знатност, каква му по нашој историји припада.

То је била награда, то испуњени завет.

Ево нам наше историје. Нека ми буде дозвољено рећи, каква нам је одавде наука?

Имамо два пута, на којима законе жеље нашег народа тражити можемо.

Први је пут: ако решенија наша из овог сабора пра-

вительству поднесемо, да такова као краљевске пропозиције дијети представи.

Други је, ако се обилазењем правительства сами непосредно и без уплива трећег на дијету обратимо, те наше формулиране жеље њој поднесемо.

Што се првог тиче, вероватно је, да нам правительство жеље наше примити, и као краљевске пропозиције представити одређи неће се; и као што данашње околности стоје, такове ће оно ако би нужно било, које неверујем, можда и подпомоћи.

Ја преко свега тога овај пут неби изабрао. Пословица вели: помогни се пак ће ти и Бог помоћи. За прошли 12 година стојало је правительству у неограниченој власти с једном једнпитом заповедајућом речи све оно дати, што ми желимо, и на што право имамо, јер ако и од кога, то заиста од правительства законо захтевати можемо. За цело то време правительство је одвећ слабо паметствовање имало, и тек онда се нас опоменуло, кад смо требали војевати или плаћати. Да према народности наше никакве симпатије нема, засведочава се довољно и тим: да је у сваком званију, у свим школама немачки језик насилно уводило, и обште од њега проглашена народна једнакост састајала се, — према свију народа, изузимајући немачки, — у неправди, коју смо доста сносили.

Не показа особите симпатије ни према нашег вероисповедања, јер издаде конкордат, ког се сваки изображени народ гнушава. То засведочава од чести јавно, од чести потајно подпомагање уније, с чим се народ само деморализира и од вере стари својих предкова одвраћа, много пута и из скверног узрока на то наводи.

Ни према грађанске слободе не показа се са особитом наклоностију; јер на страну метнувши све оно, што се за 12 година догодило . . . данас у овом магновењу само наши православни јесу они, којих је већи део лишен грађанске слободе и равноправности, који још под игом војничким трпе, и немогу бити учестници они високи наука, које цивилизацију и с овом благостање подпомажу.

С каквим невгодама борити се мора војена граница! На каквом ли ниском степену политике и индивидуалне слободе стоји! На каквом темељу стоји фамилијарни живот онога, који у сваки час за рат готов и да рекнем непрестано консигнират под највећом строгостију стоји, колико граничар натраг

заостаје од сами наши провинцијални синови и с каквим препонама борити се има у смотрењу више науке, слободне душевне силе, развитка индустрије? Шта је европски народ на високи степен цивилизације довело, то господо моја сви добро знамо, то народ наш дубоко осећа. Та у овом саветовању, где се о вопросима вере и народности најотважнији кораци чине, недозволи војничка строгост браћи нашој граничарима овамо доћи . . . да неби браћи својој и савереницима тужбе своје представили и жеље формулирали, да неби од нас чули, како се овде у овој отачбини топла недра налазе, која према њиови трпљења родољубивим чувством се воде, и слободу њиову за свети задатак припознају.

Имасмо законе на то, а и обичај је био свагда, да на народном конгресу и граница позвата бити мора, само садашњем правитељству задржато је право, народ изолирати и између грађанског и војничког реда правити разлику и на самом конгресу.

И оваково правитељство, које нити према наше народности, нити према нашег вероисповедања, нити према грађанске слободе симпатије нема, по мом мњењу није способно на то. да народне жеље подпомаже, будући да је једна од наши најправнији жеља: да се граница са осталим синовима отачаства, у ком смотрењу ми ову жељу делимо савршено са браћом Хрватима, у једнака политична и грађанска права постави.

Амо смо дакле ради жеље и молбе наше сами и без посредовања правитељства постићи, то нам остаје само онај други пут т. ј. те жеље дијети непосредно представити. Негледајући на прошлост одношења наши с Мађарима, могу различна мњенија бити. Што се мене тиче, ја сам 1848. лета у демократичким принципијама победе тражио, и нађи мислио оног талисмана, који би рода мога благостање обезбедио и утврдио. Победи ови идеја посветио сам ја сав живот мој. Ово предпријатије расло и ојачавало је у мени, а и последњи 10 год. укрепиле су га још већма. Могу се наћи онаки, који и сад још истраживањем неспоразумљења одношења народна огорчавају, који побуђењем пристрастија и освете и сад још у неслоги народној силу и снагу траже. Што се мене тиче, за задатак мој држим, у помирењу славу моју, народно благостање у савезу и љубави с Мађарима.

Ја сажалевам сваку ону политику, која сеје раздор међу народностима једног отачаства, која рађа антипатију и гоње-

ња. Ја сам свагда, а особито данас, после 12 годишњег искуства, за слободу нашег народа и његово добростање само један начин знао: да у слоги и пријатељству живимо с оним народом (разумем Мађаре), који слободу цени и за њу одважно и јуначки гине.

Правитељство само један интерес има, и то наравни: власт. Народи другог интереса имају, такођер наравног, а тај је: извршење, укрепљење и одбрана обштега права и слободе. Пробуђена народна тежња, то је слобода. Ову тежњу можемо подпомоћи, а и предупредити. Подижући сами своју слободу, напредујмо. Препречавајући је, дајемо прилику само пристрастијама, и Бог зна, када и ће л' бити прилике оно надокнадити и доцније у дјејство привести.

Историја света доказује, наше историје следства на то нас опомињу, и принуђавају, да тамо тражимо слободу, где се слободе чуства познају, где је ценити и уважавати знају. Да тражимо ову на дијети и то непосредно. Краљевске пропозиције само онда у закон долазе, кад их дијета прими и одобри. И верујте ми, господо, са много већом превагом решиће се наше жеље на дијети, ако се ми сами као слободне државе слободни синови управо с дијетом у споразумљење ставимо.

Великаши мађарски већ су се и у овом питању изразили и надам се, немамо узрока тужити се на њи. Они не само да ће преслушати наше жеље, него ће их и к победи привести. Ова два народа треба да се у обзиру на слободу споразуму, као што су се споразумели и сложили у борбама хришћанства против обштег непријатеља. Дакле моје је мњење: да жеље наше управо и само дијети предложимо.

Остаје ми предмет жеље, коју имамо на дијети представити. Није нужно казати, како су жеље наше с једне стране: суверенство круне св. Стефана и из обштег старог устава произлазећи и 1848. примљени дух, с друге стране: да се народне потребе утемеље. У државнополитичном животу свагда сам био непријатељ утопија, које су више шкодиле него ватра и гвожђе. Нежелимо ми Мађарску искомадати, нежелимо ми с њом у федеративан савез ступити, који би се врло тешко одржати могао. Ово је у старој монархији неразумно, а произведење мали држава неодговара духу садашњег времена. Треба да и ми помогнемо укрепити устав ове домовине, у здање устава ради смо и своје биће узидати, да му будемо јаки стуб. Кад постану овако права наша уставно укорењена, и сам устав постаће и за нас храмом мира, кога душом и те-

лом, крвљу и имањем бранити требамо. Овако мислећи, мислим жеље наше у овим точкама ставити:

1. Да престане граница војничка. Варадинска, панчевачка, и белоцрквanска регимента и шајкашки батаљон да се с они пределима суседни жупанија, у којима Срби живе, сједине и у жупаније преобрате. Ове жупаније да стоје у истом односењу према владатељу, држави и државној власти као и остале и да имају једнако унутрашње устројство и једнака права са другим међама. Овим пределима да се дода Срем и све ово да сачињава територију војводовине.

2. Број државни магната (barones regni) да се једни умножи, и тај да буде избрани српски војвода. Круг деловања војводе да се простире на школе, школске заводе и њихове капитале и фундације. Он председава на народном конгресу. Овај круг да се тако устрои, како неће у сукоб доћи ни са автономијом државни власти, ни са судовима.

3. Патријархат да се законом призна.

4. Патријарх и епископи да су једнаки са римском јерархијом.

5. Савршена самосталност у смотрењу цркве и наше вере.

6. Независност свију школски дела уз припознавање државног законитог надзирателства.

7. Равноправност српског језика са мађарским у обштинским и судијским делима. У мешовитим обштинама бира пословни језик већина становника.

8. Српски синови неискључују се из званија, која зависе од наименовања.

9. У једној већој вароши војводства да ступи у живот српски виши училиштни завод, који би био раван с осталим државним академијама. Професоре именује комисија, коју бира народни конгрес.

Ово би биле, по моме мњењу, народне жеље. Ово су умерена и праведна захтевања. Примањем ови захтевања у обште држ. законе опростићемо се разнога толковања досадашњи привилегија и постаћемо законом потврђени и с осталим народима равни отачаства синови.

Несумњам, да мађ. дијета и мађ. народ веће са највећом готовошћу испунити праведне наше жеље и радосно ће се с унуцима Душана и Бранковића руковати. Нек нечувне једном злоба, она лаж: да српски народ ван ове државе на другу страну гравитира! Да пропадне и она друга лаж: да би српски народ желио служити на пропаст и као средство за угњетавање слободе! Ми љубимо слободу исто тако као и Ма-

ђари и желимо оставити безплодно поље милостиње и при вилегијална правна обећања, пак с осталима у овом отачаству законом утврђена права онако уживати, као што смо преко 1000 г. заједно терете сносили, борили се с непријатељима и радост и жалост делили. Да пропадну сви они, кои се труде произвести међу нама раздор и неслогу. За равну незгоду држим и утопије које само народ обмањују и огорчавају. Наше жеље само на то да теже, да равни учестници слободни уставни права будемо.

Кад сам, п. г., величином и превеликом важношћу данашњег предмета и оном жарком жељом, да по примеру моји предкова роду моме на ползу будем, узбуђен — за толико ваше стрпљење употребио, неостаје ми друго, него да вам закључујући беседу благодарност изјавим, и на великог данашњег дана дело благослов божији измолим, да дозволи, да оно, што овде основали будемо, мира, благостања и среће семе постане, и да се долазећи векови и изображени не само наши него и ваше сабраће потомци благодарно опомену на нас, као на оне, који смо и најмању искру незадовољства и раздора за навек угасили и дужност нашу поштено и разумно извршили.

За тим је Њ. Светост закључила седницу, с изјавом, да ће се сутра узети у претрес точка по точку предлога већине одбора са обзиром предлога Чарнојевића и мањине одбора.

Четврта седница.

30. марта.

На предлог владике *Маширевића* ставља се у записник дубока туга целога сабора о смрти посланика великокикиндског Михаила Стојановића, који је преминуо у сремским Карловцима дне 26. марта 1861. у след ране, коју му је домаћин његов, грађанин и пивар карловачки Андрија Шобер потајно из пиштоља у прси задао.

Емил Манојловић предлаже, да се израз дубоког сажалења сабора породици покојника у Кикинду пошаље. Прима се.

Св. патријарх даде прочитати „Ostdeutsche Post“, у коме се за тај жалостан случај вели, да је Стојановић убијен „wegen Parteiwuth“ Србаља. — Закључено, да се из сабора пише у све немачке и мађарске новине, да се истина исповеди, и да чланови предходне комисије за истрагу подробно и точно известије о целој ствари сачине. Поменута

се комисија састоји из следеће господе: саветника областног суда Самуила Машировића, саветника окружног суда Михаила Таназевића, државног одветника Светозара Милутиновића, и доктора медицине Милоша Радојчића.

Ђорђе Станковић предлаже, да се судијска истрага и пресуда у скори.

На то примећује ц. комесар, да су нужни кораци у овом погледу већ учињени.

Ђорђе Радак жели, да се на место покојнога Михаила Стојановића нов избор у Кикинди распише.

Већина гласова буде противног мнења, желећи баш овим непопуњавањем своју тугу за покојником засведочити.

Затим се прочита записник треће седнице народног сабора од 29. марта, без икакве примедбе.

Тајник *Александар Стојачковић* држи, да је за аутентикацију записника довољан подпис самога св. патријарха, — цензора и секретара. Предлог тајника прима се.

Чарнојевић мисли, да смо ми именовали тајнике сабора а не стенографе, па да секретари имају бележити не свачију реч, него само оно, што г. председник диктира у записник као закључење.

Урош Милушиновић предлаже, да се деловање убрза, почем је већ петнаести дан, како смо овде себи и својима на терету, а како се озбиљно још ништа радило није. И будући да смо у главном одма први дана и при приватним предсаветовањма још сви се сложили, и само мања другога реда питања разногласије су произвела, у којима ни редовни одбор сложити се није могао: и будући да ова питања могу и позније, кад главна захтевања наша испуњена видимо, — кад видимо војводовину, војводу и подпуни народни сабор, претресати се и дотеривати; зато да би се могло одма гласати за предлог већине или мањине одбора, и да он први пристаје за сад безусловно на предлог већине, из више узрока, а највише тога ради, што жели задатак сабора овог што скорије решен видити. Предложио је и да се више времена на делање сваки дан обраћа и молио је Његову Светост, да ако он по „телесној слабости већим подвизима изложити се не би могао, свог местозаступника именовати благоволи.“

Свет. Милетић и *Емил Манојловић* изражују се против тога и желе да се по јучерашњем закључењу предлог

већине мора од точке до точке претресати, с обзиром на оба друга поднесена предлога.

И тако се на захтевање целога сабора прочита прва точка предлога већине одбора. (види на стр. 23.)

Св. патријарх држи, да би се имала повући граница од ушћа Драве, а односно од Моношторсега преко Сомбора по означеној у предлогу линији са целим бечејским дистриктом, у чему га с позивом на дароване истом дистрикту привилегије подпомажу посланици: ст. Павле Трифунац, Јоцић и Сава Ђорђевић. Против тога изјашњују се посланици: архимандрит *Груић*, *Св. Милетић*, *Волић*, *Радовић*, *Стратимировић* и још неки.

Ђорђе Стојаковић држи, да би по нашу народност, и на обстанак нашег политичног бића, најкорисније било, кад би смо оне пределе у област војводовине узели, у којима народ српски бар у релативној већини живи, и зато остаје при оном означењу граница, које се у предлогу већине предлажу.

Св. Милутиновић, а тако исто и *Петар Чарнојевић* држе, да би најудесније било, кад би се свако место поименце у простору том војводовине означило, колико Срба а колико друге народности сад жи, а тако исто и једна мапа ради бољег прегледа.

Ђорђе Бранковић дели то исто мњење и чуди се, како је могао у војводовину ући Српски Милетић, где има само 20 брачни пари српски, а Станишић с вишином Срба изостао је.

Ст. *Павле Трифунац* предлаже, да се наименује један одбор, који би што скорије израдио и поднео сабору известије и предлог, како би се војводовина најцелисходније на основу географични и статистични дата ограничити могла.. У овај одбор буду изабрана следећа господа посланици: Стратимировић, Стојаковић, Мандић, Стојачковић, Милетић, а тако исто да се могу и други посланици, а наиме проте у помоћ позвати.

За тим прочита тајник сабора следећу точку предлога већине одбора:

„П[о] области овој жели народ српски, да Његово ц. кр. Величество наслов: „„Великог војводе војводства српског““, као и досад, тако и у будуће увек задржати благоизволи.“ Примљено с одушевљењем.

Затим се прочита друга точка предлога већине одбора,

која овако гласи: „Унутрашња самостална администрација у области овој, која ће непосредно од средоточног правитељства унгарског (засад од дворске канцелације унгарске) зависити Срби желе, да се администрацији овој народна српска организација да, тим начином, да на челу администрације те стоји избрани српски војвода, и да се под његовим председаницем устрои савет војводски као друга инстанција у административним делима, и тај савет да има увек поглавито Србина, а по сразмерју житељства и индивидуима други националитета попуњен бити. Устројство овог савета изићи ће од Њ. Величества на предлог областног сабора војводовине."

Посланик *Јован Живковић* предлаже, да се прочита дотична IV. точка предлога мањине одбора, (види стр. 30.)но томе што се у начелу разликује од оног горњег.

Ђорђе Стојаковић као референт одбора разлаже побуђења већине одбора при овој точки у следећем говору:

Унутрашња самостална администрација, и народна организација је Србима у привилегијама гарантирата. У дипломи од 6. апр. 1690. обриче се, да ће ду се Србима по свршетку рата дати уређења онакова, *која ћеду на њихово задовољство служити.* У привилегији од 20. августа 1691. стоји, *да Срби под управом и расположењем собствени власти своји (магистрата) по обичајима својима живити могу.* У рескрипту од 31. маја 1694. је изречено, да су Срби испод сваке в.рлеђске власти изузети, и непосредно правитељству Његовог Величаства подлеже. — Израженија ова привилегија наши данас значе то, да Срби имају право у области својој своју унутрашњу, само од средоточног правитељства зависећу администрацију (своје собствене магистрате) имати, и тој администрацији народну организацију дати. Јербо само такова администрација и организација може служити *на задовољство* наше и нашим потребама одговарати. Даље високајшим ручним писмом царским од 5. марта 1861. дозвољено је Србима, да јемства предложе за сигурност народности своје на основу стари привилегија своји. Овде дакле под речију „*народност*" неможе се друго разумети, него *политична народност*, т. ј. *политично-народно биће Срба у Унгарији.* Оваково биће пак неда се другчије обезбедити, разве кад будемо нашу област, у тој области нашу унутрашњу администрацију и народну организацију имали. Јербо за саму *језикословну* народност неморамо јемства тражити од Унгарије. — У прочем оваковну унутрашњу администрацију с народном организаци-

јом имају и Јазиги и Кумани, имају ајдучке вароши, имају и Саксонци у Ердељу, без да се тим устав једне или друге земље нарушио.

Св. Милетић мисли, да опредељење о унутрашњој администрацији и њеној форми није овде на месту, него да после опредељења области на ред долази оно, што област чини облашћу, што је душа области и прави орган автономије области, а то је областна скупштина. Говорник обраћа позорност на систему, која је мањину одбора руководила. Онде после опредељења области долази члан IV., у ком се најпре автономија областна како у представништву тако и у администрацији опредељава, па онда се прелази редом на поједине струке те автономије, под V. на скупштину, а под VI. на војводу као главу администрације, под VII. на строј областног административног тела, под VIII. на делокруг скупштине и областне администрације. Говорник мисли, да се о областној администрацији неможе реч повести, а да се одма неузме обзир и на доњи организам области. Мањина је у том обзиру у начелу узела, да доњи организам власти буде оном у Угарској равнообразан, следователно да садашњи строј у жупанијама, које се по српском интересу окружити имају, донде остане, док је и у Угарској, а у областној скупштини и администрацији да сматрамо оне егземције од државног организма, које су за нашу политичну народност нужне. Предлаже дакле ред расправе по реду предлога мањине.

Св. Милутиновић подупире предлог већине одбора, и наводи за доказ, да народу српском право припада организацију војводовине определити. Леополдову привилегијалну диплому јуридички претреса, и закључује, да та диплома садржи у себи државоосновни уговор (Staatsgrundvertrag) учињен између угарског краља и народа српског, наводећи оне угарске краљеве којих привилегије земаљски законик за безснажне изјављује, међу којима о Леополду ни спомена нема, шта више да баш онај исти земаљски сабор, који привилегијама Јосифа II. закону снагу одузима, потврђује, да народу српском дана привилегијална права, која нису нимало против основном уставу, и на даље невредима остају. Показавши затим и историју овог без уплива српског постављеног закона, прелази говорник на доказе, по којима између основног устава, и устава државе (Reichsgrundverfassung и Reichsverfassung) велика разлика постоји, тврдећи да овај последњи неможе у народној организацији војводовине преповом бити,

и исчисљавајући затим државоосновне законе доказује, да се ови народном организацијом војводовине неповређују, и закључује говор свој тиме, да народ српски на основу Леополдове дипломе има пуно право организацију војводовине определити.

Затим доказују посланици архимандрит *Груић* и *Јован Суботић*, да нема тако велике разлике између ове две точке предлога већине и мањине. *Суботић* предлаже да се предлог већине прими.

Чарнојевић: Односно на предлог већине одбора под точком I. држи, да краљеви мађарски нису имали права онакове привилегије Србима дати, као што Стојаковић излаже. Краљ може коме добро какво поклонити, али парче земље отуђити неможе. Те привилегије српске дакле немају ону важност, која им се овде приписује.

Стојаковић: Мени је жао, што се и један глас у сабору нашем чути дао, који важност привилегија српски у сумњу доводи. Та ми смо сви дужни важност привилегија ти против они иноплеменика, који ту нападају, баш бранити. А жао ми је, да се баш г. Чарнојевић нашао, који хоће да докаже, да те привилегије наше ништа не важе, — баш г. Чарнојевић, ког је праотац те привилегије тражио, и великим трудом, и крвљу народа српског задобио. — Међутим привилегије наше имају пуну важност према Угарији. Срби су били пре прелазка свог у Угарију слободан, од Угарије и краља унгарског независан народ. Краљ Леополд I. послао је посланика свог к Србима, и позвао их је на оружје против Турака, обећавши им дипломом од 6. апр. 1690. сва она права, која ми данас у живот привести трудимо се. Срби су то обећање примили, и прешавши у маси у државу аустриску, помогли су непријатеља потући и земљу ову, на којој ми данас стоимо, круни унгарској натраг повратити. Обећање то краља Леополда I. у сајузу с примањем тога од стране Србаља и с испуњењем дужности, коју су Срби на себе узели, није обични акт правительствени, није онакови приватноправни привилегиум, као кад цар коме какву курију поклони, или га за немешта произведе, — него је *међународни уговор*; а при међународним уговорима није краљ унгарски обвезан сагласије дијете унгарске тражити. И молим нек ми ко покаже закон, којим би краљ унгарски био пре-петствован, без сагласија дијете, уговоре и савезе са страним

народима чинити. — Но то исто сведочи и повестница. Краљ Бела IV. дао је такови исти привилегиум Јазигима и Кумањима без сагласија дијете. Бочкај, који није ни краљ био, дао је такови привилегиум својима јдуцима без сагласија дијете, пак никад Мађари, ни нико није важност ти привилегија у сумњу доводио зато, што нису сагласијем дијете угарске издате. А и у тим привилегијама даје се Јазигима и Кумањима, даје се ајдуцима известна област, даје се унутрашња самостална администрација и народна организација. — Зар дакле само *србске* привилегије да ништа у Угарији неваже?

Чарнојевић: Г. Стојаковић хоће да буде бољи Србин од мене; ја против тога протестирам; — пак кад те привилегије важе, нек ми каже г. Стојаковић, зашто нису досад у живот приведене, ко је томе крив?

Стојаковић: Е кад ме питате, хоћу да вам кажем, зашто нису наше привилегије досад у живот приведене. — Године 1790. после смрти цара Јосифа II. била су овакова иста времена, као сад. Срби су молили, да им се дозволи држати народни сабор за обезбедити привилегијална права своја. Цар изда ручно писмо на унгарску канцеларију под 15. јунија 1790., и дозволи Србима конгрес. Унгарска канцеларија није хтела никак на држање конгреса пристати, него учини цару противпредставлење, да се Србима конгрес не дозволи. И тек кад је цар по други пут 7. јулија 1790. ручно писмо на унгарску канцеларију оправио, и тој изречно казао, да од решења свог неодступа, онда се тек унгарска канцеларија томе повиновала, и народни конгрес српски сазвала је. На том конгресу, који је у Темишвару држан, искали су Срби, тако исто као и ми данас, да им се по привилегијама српским *известна област* да, у којој они народно биће своје развити могу, нарочито пак искали су Банат. — Кад су ти предлози највишем месту поднесени били, буде смешана дворска комисија опредељена, која ће та захтевања српска прегледати, и о тима мњење своје цару поднети. Унгарска канцеларија је онда свакојако трудила се доказати, да Срби немају право искати *област* за себе; но смешана дворска комисија нађе напротив свију напрезања унгарске канцеларије, да Срби заиста по привилегијама својим имају право, за себе известну област искати, и да им такову дати треба. Овако поднесе мњење своје смешана дворска комисија цару, и од цара изиђе још те исте године 1790. ре-

шење на унгарску канцеларију, којим се овој налаже, да даље известије поднесе цару, како би се Банат Србима дати могао. Шта је у сљед тога радила унгарска канцеларија? Она то решење царско никад ни публицирала, у толико мање извршила није; него упути унгарску дијету, која је у то исто време у Будиму скупљена била, да гледи *ма шта* да Србима учини, и да тако предупреди, да се Србима област дати немора. По том упутству донесе тадашња дијета унгарска артикул 27., којим се изрекне, да су Срби *грађани Унгарије тако као и други, и да једнака грађанска права имају.* Пак онда одговори цару унгарска канцеларија, да је дијета унгарска већ бригу имала о Србима, да је жеље њове подпуно задовољила, и да Срби сад више не траже извесну област за себе. А шта нам је дала унгарска дијета артикулом 27.? Право грађанства! Та то смо ми у Унгарији и пре 1790., шта више још и пре 1690. године имали; имали би то у свакој другој изображеној држави Европе одма, и без особити заслуга, какве народ српски за Унгарију има, и без привилегија, које смо ми од унгарски краљева тако крваво задобили. С отим су нам тако рећи уста премазали.

Но јесу ли Мађари и тај артикул одржали, који су за нас 1790. године донели? — Те године су нас за грађане Унгарије припознали; а *две* године доцније не дијети 1792. у 10. чланку већ нису држали реч, већ нас не зову *грађанима* Унгарије, него нас називају „Accolae". Ви сви господо знате, кога закони унгарски акколама називају, — — Чивуте и Цигане! Тако су Мађари реч држали.

Да видимо даље. Године 1791. буде заведена придворна канцеларија српска у Бечу.

Мађари укину ту канцеларију нашу на дијети г. 1792. говорећи, да смо ми једнаки са свима другима грађанима Унгарије, дакле не требамо особите канцеларије; но изрекну у чланку 10., да Срби имају при свима дикастеријама унгарским аплицирати бити. Услед тога пређе владика Петровић, који је код српске канцеларије био, к мађарској канцеларији. По смрти Петровићевој буде владика Авакумовић референдар код мађарске канцеларије. Овај умре 1805., а од тог времена никад више ниједан Србин није био код мађарске канцеларије аплицират. Код консилијума мађарског у Будиму, одкад постоји, била су свега *само два* Србина аплицирата, и та су двојица једва до секретарства дотерати могли. Код мађарске камаре био је за читаво пређашње време један једини Србин

аплицират, тај је само секретар био, и једва је у последње време референдаром постао. Код септемвиралне и краљевске табле, и код табли дистриктуални никад ниједан Србин није био аплициран. — Кто како су Мађари и у овој точки узаконьено обећање своје одржали.

Идимо даље. Кад је свети патријарх 1842. год. за митрополита избрат био, дао је он особиту врошњу цару и молио, да се Србима дозволи народни конгрес због народни дела држати. 23. марта 1843. год. одобри цар српски конгрес, и наложи унгарској канцеларији, да назначи предмете, који ћеду се на конгресу претресати, и да предложи лице за комесара царског. Је ли то учинила унгарска канцеларија? Од године 1843. до 1847. није никад известије цару у том предмету поднела. Једва тек год. 1847. предложи барона Кулмера за царског комесара на конгресу, — и тако је држање конгреса, због наступивши прилучења год. 1848. опет унгарска канцеларија осујетила.

И у најновије време, тек што су Мађари се мало дигли, прво им је било то, да се војводовина укине; — — —

Чарнојевић: Али ко је узрок, што за последњи 12 година нису ступиле привилегије у живот? Јесу л' и ту Мађари криви?

Стојаковић: (наставља свој прекинути говор). Мађарски великодостојници су оставком претили, ако цар одма војводовину не укине. А кад је у следству тога свети патријарх ове године 1861. позват био, да повереннике у Беч пошље, да они јемства за сигурност права наши предложе, и кад је свети патријарх против тога представленье учинио, да он неће повереннике шиљати, него да је само конгрес народни компетентан јемства та предлагати,— опет се унгарска канцеларија држању конгреса јако противила, и трудила се доказати, да Срби никад на свом конгресу нису политична питања решавали, него само школска и црквена. И тако господо. смело кажем пред целим светом, јербо је фактум, ни овог данашњег сабора народног неби имали, да је само од унгарске канцеларије зависило. — Ето, ко је узрок, зашто српска права нису досад у живот приведена.

Живковић изражава негодованье своје због овако раздраженог тона говора Стојаковићевог.

Владика *Машировић* одбија то, па каже, да то није раздраженост, но мњенije већине.

Живковић протестира против сваке терористације.

На све три точке примећава ст. *Павле Трифунац*, да ми

не смемо крњити привилегије, дистрикту дане, у томе, што није увек унутра цео дистрикт, јер су четири места Ада, Сента, Ст. Кањижа и Мартонош, изостала.

Њему приступају *Арон Јоцић Сава Ђорђевић.*

Ђорђе Радак примећава, да су потпуна само Србима у дистрикту дане привилегије, али те привилегије да су доцнијим привилегијама распростране и на Мађаре, станујуће у дистрикту.

С њим се слаже и *Волић* из Вршца.

Трифунац наново протестира против дирања тих привилегија.

Архимандрит *Груић* мисли, да права, која сад тражимо, неискључавају привилегије дистрикта.

Трифунац одговара да искључавају, и да то није могуће, да се администрација цена на две стране.

Остане се на томе, да одбор поднесе у томе своје мњење, а да се дотле одложи вотирање.

Емил Манојловић држи, да би у случају, ако би војвода био само великодостојник, њега имао бирати цео народ српски у монархији; ако би пак војвода био и политични поглавар војводовине, онда би га имао бирати цео народ српски у војводини, скупа са осталим житељством војводине без разлике вере и народности. Овај предлог буде подупиран и од следећих посланика: *Светозара Милетића, Светозара Милутиновића и Михаила Танасевића.*

Ђорђе Радак држећи, да ће војвода бити народни поглавар целога народа српског; а уједно и политична глава области војводовине, држи, да би га имао бирати цео народ српски у монархији, скупа са осталим житељима војводовине без разлике вере и језика. Ово подпомогну и посланици архимандрит *Груић и Волић.*

Чарнојевић држи такођер, да би војводу без територије имао бирати по предлогу већине одбора цео српски народ, а иначе као политичног поглавара војводовине скупа са осталим народима војводовине.

Дамаскин изјављује се за мњење Чарнојевића.

Срећко Михаиловић, држећи се строго привилегијалног смисла и права брани предлог већине одбора, и односно да војводу српског има бирати искључно цео народ српски неточне вероисповести, у чему га подупиру посланици *Стратимировић, Стојаковић*, ст. *Иавле Трифунац*; а нарочито *Јован Хаџић* у подужем свом говору.

Затим се приступи на гласање. Владика *Платон Атанацковић* предложи, да се прво ово питање гласањем реши: *„Имамо ли да при бирању војводе сви Срби у Аустрији учествују или само они у војводовини?“*

Већином гласова буде решено, да сви Срби у Аустрији бирају војводу. Даље гласовање буде на идућу седницу одложено. —

Пета седница.

31. марта.

Чита се записник јучерашње седнице.

Доић жели, да се јучерашњем закључењу сабора, но коме би право војводу бирати припадало свима Србима у Аустрији, дође и мотив, да се привилегије целокупним народом стечене немогу распространити на друге народности без сагласија обштег народног конгреса.

Чарнојевић предлаже гласовање и за други део питања о томе, ко има право у избору војводе учествовати, јер јучерашњим гласањем још није решено, хоће ли у избору војводе учествовати и друге народности, које у војводству живе. Говорник мисли, ако ће српски војвода бити само великодостојник без територијалне области српске, и ако ће делокруг његов сведен бити само на дела тичућа се школе и цркве, онда је за то, да по јучерашњем закључењу војводу српског бира искључно цео народ српски, ако ли ће пак војвода српски уједно бити и политички поглавар области српске војводовине, онда иште да се за тај случај гласа, да ли ће га искључно српски народ или и иноплеменици у војводовини живећи бирати.

Ђорђе Стратимировић примечава, да ће војвода српски, по дојакошњим закључењима саборским истина бити великодостојник али уједно и политички поглавар области српске војводовине, те мисли, да је ово питање решено, и да од њега одступати нетреба.

Ђорђе Стојаковић држи, да би у бирању војводе пред целог народа српског у свим земљама угарске круне станујућег и друге народности у области војводовине учествовати могле по томе, што би војвода и њихов политички поглавар био,

Хаџић примечава, да је Стојаковић био јуче другог мњења.

Свет. Пеша држи, да се остане при јучерашњем закључењу, јер је по привилегијама српским право бирања војводе искључно само српском народу дано, и никако и на друге народности протегнуто.

Павле Јагодић подкрепљује преднаведено мњење наведећи за пример Сасе у Ердељу, који искључују од уживања своји привилегијални права сваки други тамо живећи народ.

Емил Манојловић примечава, да се такови поступак не слаже са правичношћу, са начелима уставним, дајући само поводе незадовољству и жалбама други народа.

Св. Милетић се изјашњује, да су привилегије позитивни основ наши политично-народни права, на ком основу пак духу времена сходно зидати ваља; сад свуда овлађује дух уставне равноправности. У Угарској су властели и племићи разпрострли своје право утицаја у законодавство и остала права своја на све грађане; и ми дакле треба да друге становнике војводства учинимо учестницима права, да војводу избирају. Пример, да су Романи у Ердељу искључени, не важи, јер ми се на подобну неправду тужимо, неможемо је дакле код себе увести. Пред светом и Европом осрамотили би се, кад би друге изкључили, и свет би могао и друга захтевања наша ћутуре осудити, држећи их за пород истог духа изкључивости и несправедљивости.

Срећко Михаиловић брани предлог одбора говорећи, да смо упућени на привилегије, које су дане само народу српском за награду заслуга његови, и по томе други касније насељени сажитељи, који такови заслуга немају, немогу из исти привилегија такова права за себе изводити.

Јован Суботић примечава, да би,—премда се у идеји о јединству народа и правама његовим у опозицији према сабору наоди,—кад би стао на земљиште, које је сабор заузео, морао досљедно тога мњенија бити, да војводу само областна скупштина бира, из тог узрока, што држи, да са земљишта, на које је сабор стао, неможемо закључења за општи сабор важећа доносити и тако о другом оном незаступљеном народу без њега уредбе доносити, тим мање, што би овим у сабор, који ће војводу целог народа српског бирати, иноплемене народе без заступника целог народа увели.

Павле Трифунац мл. жели, да се гласа на питање, које је предложио посланик Чарнојевић, будући је у предходној

седници решено само то, да војводу има сав народ српски бирати, и да на други део питања, еда ли ће поред целог народа српског и остали иноплеменици војводовине у бирању војводе учествовати, о томе још није ништа решено.

Парох *Стефановић* с обзиром на привилегије одговара, да можемо од њи одступити, где корист наша захтева. И наши стари одступали су од привилегија кадкад приморани, а кадкад од своје воље; приморани, кад је н. пр. право кадуцитета напуштено, а од своје воље, кад су право бирати себи црквену главу поделили с браћом Романима.

Ђорђе Стратимировић: Круна има право наименовати великодостојнике државне, она је то своје право у обзиру војводе уступила народу српском; ако га овај сам за себе упражњава, тим не вређа права никојег другог народа.

Трифун Аџанацковић, *Евстахије Михаиловић* и *Алекс. Волић* подкрепљују мњение, да војводу поред целог народа српског имају бирати и иноплеменици у војводовини.

Владика *Машировић* држи, кад се привилегијално право народа српског бирати војводу и другим становницима војводовине уступа, онда ваља Њ. Вел. оставити право кандидације тим пре, што је и св. патријарх на мајској скупштини год. 1848. при бирању војводе народу за то достоинство лица означио, именито Живковића, Јовића, Шупљикца, Теодоровића и друге.

Св. патријарх: Ја сам означио онда знаменитије мужеве народа српског, а нисам их никако кандидирао народу Пре нег што је дошло до бирања, већ су сви без изузетка на шешири носили: „Живио војвода Шупљикац!“ И тако га о мајској скупштини сви једногласно за војводу свога изабраше.

Свет. Милутиновић пристаје на кандидацију, али да народ кандидира.

Суботић пита, оће л' бити право другима Србима изван војводства, ако ми наше право бирања поделимо и с другима народностима?

Стојаковић разликује два питања: ко да бира војводу, и како да се бира? У првом питању приступа и он томе мњењу, да војводу бира сав народ српски са свима другим народима у војводству. У обзиру на друго питање усваја он мњение епископа Машировића, и жели кандидацију, почем је избор без кандидације тежак и опомиње на изборе у пољским саборима, где такође није било кандидације, али онако је Пољска и пропала; а друго, ако би по несрећи избор војводе на

незгодног човека пао, неби га се могао народ лако опростити, јер би круна могла увек рећи: сами сте га себи бирали.

Волић не држи да је избор без кандидације тако врло тежак. Има начина, како се ту може помоћи. Буде л' врло много компетента, лако је кандидацију саставити из они, који су при првом гласању релативно највише гласова имали.

Дамаскин одговара посл. Стојаковићу, да то нестоји, да народ мора трпити последице незгодног избора; данас је време, у којем се правитељство већма обзире на жеље народа, него пре.

Хаџић мисли, да само два питања могу бити у обзиру бирања војводе: или га бирају сви Срби из монархије без други народа, или само војвођани без разлике народности. Опомиње посл. Стојаковића, да је он био јуче онога првог мњенија.

Стојаковић признаје то, али додаје, да је после приступио предлогу посл. Радака, који сматра као експедиенс.

Арх. *Груић*: Ми по привилегијама имамо право бирати војводу, али само за себе, а не и за друге народе, који с нама живе, јер на то нам привилегије недају никакво право. Ко држи, да ми — преносећи право избора војводе и на друге народе у војводству — октроишемо привилегије, тима се може одговорити, да ћемо их за цело већма окгромсати, ако другима народима наметнемо војводу, којег они не бирају. А што се тиче мотива, зашто преносимо право избора војводе и на друге Србе изван војводства, то су ови: војвода српски имаће место и у општем конгресу, и учествоваће онде у делима црквеним и школским свију Србаља и изван војводства, право је дакле да и од њи биран буде. Друго као магнат угарски, седиће и у сабору угарском и моћиће и оданде утицати у црквеношколска дела свију Србаља, треба дакле да и они учествују у његовом избору.

Суботић. Ми ћемо дакле свакојако да октроишемо другима Србима начелника неког у њиовим црквеношколским делима, који је начелник и чрез стране народе у војводству изабран. (Више гласова: „вота! вота!“)

Св. патријарх. Већина како сврши, онако нека буде, — али ја перем руке, ја недам ништа одкидати од привилегија. По привилегијама има право бирати војводу *сам српски народ*, и то без кандидације. Нека се прочитају привилегије.

И привилегије буду прочитане и гласом ударено особито на место у привилегијама: „eligendique Vaivodae libertate.“

И тако се једногласно закључи, да по смислу привилегија избор војводе има бити *слободан*, дакле без кандидације.

Св. *патријарх* наређује гласање, са прозивом сваког посланика поименце. Који су за то, да се покрај јучерашњег закључења—по којем сви Срблји у монархији учествују у избору војводе — право избора војводе простре и на друге народе у војводству, да одговоре са „*оћу*,“ а други са „*нећу*“. Са „*нећу*“ одговарају: Стаматовић, Борђошки, Рашић, Цветић, Живановић, Радојчић, Субботић, Стоинов, Новаковић, Хаџић, Стратимировић, Ср. Михајловић, Димитријевић, Станковић, Мицковић, Рибнички, Трифунац ст., Пеша, Јагодић, епископ Кенгелац. Два гласа нису дана († Стојановић, Филиповић). Са „*оћу*“ одговарају 56 гласова. Св. патријарх изриче, да је сабор већином гласова још и данас решио, да српскога војводу бира цео српски народ у монархији, са свима другим народностима у војводству.

Јован Живковић поджупан жели, да у закључење сабора, којим се даје иноплеменицима у војводству право учешћа у избору војводе, уђе и мотив, зашто се даје? Предлаже, да се узме за мотив: „што ће српски војвода бити уједно и политична глава свију народа у војводству; дакле им се то право само за то и само дотле може дати, док српски војвода има достојанство политичног начелника области. Буде ли он само великодостојник државе, и само неки начелник у школско-фундационим стварима нашега народа, онда тим истим да престаје и право учешћа други народа у избору војводе.“ Прима се.

Архим. *Груић* држи, да и покрај признатог у начелу слободног избора војводе, ипак не би згорег било, да се начини нека норма бирања и да та норма од нас изиђе, а не да нам се пропише. Предлаже, да начин бирања војводе сачини општи сабор народа.

Чита се даље предлог већине одбора: „Достоинство војводе српског неможе дуже од 6 месеци упразњено бити; у течају тог времена има патријарх с дозволењем Њег. Вел. општу скупштину народну ради избора новога војводе сазвати.“ После речи „патријарх“ закључено је додати и ово

„или његов местозаступник;“ а после речи „народну“ додати се још има „за избор војводе опредељену.“

Чита се даље предлог: „Војводе достоинство траје док је жив; он може само због доказане кривице звања лишен, или због душевне или телесне немоћи пензиониран бити, ако неби сам одпуст свој или пензионирање захтевао.“

Живковић поджупан предлаже, да се овај слог замени предлогом мањине одбора, где VI. точке пети слог овако гласи: „Војвода може само због доказане кривице свргнут, и — или због слабости од скупштине српске припознате, или на своје захтевање у стање мира постављен бити.“ Прима се.

Емил Мано̀јловић предлаже, да и молбеница војводина ради пенсије има прећи преко областне скупштине, да не би на једанпут у новинама стајало „на собствено захтевање,“ а овамо он да ништа незна о ствари.

Чита се даље: „Војвода српски да има глас и столицу у горњој табли дијете угарске и да буде Baro Regni у реду одма за таверником.“

Страшимировић оће, да се дода: „а на сабору троједне краљевине после бана.“

Чита се даље: „Војвода је редовни председатељ областне скупштине у војводовини.“ На предлог више посланика, а односно на предлог Стојачковића с обзиром на §. 10. чл. XXII. од 1848. додаје се: „као и заповедник народне страже (гарде), ако се уведе.“

Чита се даље: „Војвода ће прим ти плату, његовом достоинству сходну из државне касе, коју ће Н. В. определити.“

Живковић предлаже, да би се из узрока тог, да војвода што већма везан буде за народне интересе, примио седми слог шесте точке из предлога мањине, који овако глас: „Плату војводе определиће *на предлог војводске скупштине* Н. В. краљ угарски и вел. војвода српски; предлог и опредељење има пре избора војводе бити.“

Стојаковић одговара Живковићу, да право опредељења плате војводине свакако треба оставити Н. В., које и другим високодостојницима плату одређује, тако н. пр. и палатину.

Св. *патријарх* пита: Ко опредељује плату банову?

Стојаковић незна за цело, али по аналогији држи, да и банову плату одређује Н. Величество.

Ц. комесар примећује, да и банову плату свагда опредељује Н. В., и то по околностима времена, тако да сви банови нису имали једнаку плату, н. пр. бан Јелачић имао је највећу. У осталом примећује, да дискусија та о плати војводиној вређа монархична права, против чега он протестира, а наиме против изражаја поджупана Живковића, у којима види немонархична начела.

Павле Трифунац старији примећује, да је 8000 ф. највећа плата, коју високодостојници осим други додатака за друге трошкове примају, „обаче“ да ове плате свагда само Н. В. опредељује.

Ем. Мано̀јловић: По §. 2. II. чл. 1848 има се и палатинова плата од Н. В. до идућег сабора само *провизорно* определити.

Чарнојевић мисли, да се с дискусијом о плати војводиној невређа монархично начело, јер у уставним државама одређује се цивилна листа и самоме владатељу.

Дамаскин држи, да народ, ако има право војводу бирати, може имати право и плату његову предлагати.

Чита се четврта точка предлога већине:

„IV. Да Срби у војводовини имају известну автономију своју, поне као што ју имају Јазиги и Кумани, као што ју имају ајдучке вароши, и шестнаест вароша сцепуски, и као што ју има од прилике свака генерална конгрегација сваке угарске жупаније. Автономија ова да буде при *областној скупштини војводовине*, која ће се периодично држати, и које ће се делателност на следујућа простирати: 1) у областним и народним интересима и делма доносити с одобрењем Н. Велич. провинцијална статута, која општим законима нису противна; 2) обнародовати законе, који на угарској дијети донешени буду; 3) контролирати политичну администрацију војводовине, и у том обзиру представљења на Н. Велич., или предлоге на законодавство чинити; 4) данак који буде на војводовину порезан, поделити на поједине сревове, утицај узимати на купљење и предавање данка; 5) предрачун за трошкове, који су за областне цјели нужни, опредељивати, те трошкове порезивати, и начин куплења и рачунодавања определити; 6) контингент рекрута, који на војводовину спада, репартирати; 7) закључења доносити у дјелма, која се јединствено на благостање и потребе области војводовине односе. Представништво на овој област-

ној скупштини опредјелиће се особитим статутом с одобрењем Н. Величества.“

Први слог ове точке дао је повода дужој дебати.

Трифунац ст. предлаже, да се само генерално стави, да „Срби имају своју автономију.“

Евст. Михаиловић држи, да је са том речи „поне“ казано, да се иште мања автономија, него што Србима по привилегијама припада, јер се вели „*поне* такову, као што је имају и Јазиги“; дакле је могуће мислити: „и мању, него што је Јазиги имају.“

Суботић жели автономију не само за Србе у војводовини, но за област војводовине.

Евст. Михаиловић мисли, да би се иначе могло помислити, да се тим други народи у војводовини из автономије искључују.

Стојаковић: У другом слогу већ стоји, да автономија ова буде при областној скупштини војводовине; с овим је доста речено.

Хаџић: То је посао редакције.

Архим. *Груић*: Автономија областна упражњаваће се чрез представништво, не може дакле говора бити о томе, да се други искључују.

Страшимировић: Автономија областна не састоји се само у представништву, но и у администрацији.

Стојаковић: Дакле реч „поне“нек се изостави. За Јазиге и Кумане итд. метнуто је ради примера, да се не би помислило, да ми бог зна шта иштемо.

Јагодић пристаје уз мњение Трифунца.

Манојловић жели, да се изостави не само реч „поне“, него и пример о Јазигима и Куманима, позива се на XXV. чл. 1848., где стоји, да ће закон расположити о Куманима.

Св. Милутиновић пристаје, да се тај пасус избрише из предлога, али да се стави у репрезентацију, којом ће се предлог спровести.

Милетић и Живковић предлажу, да се сав пасус од ређи „поне“ до краја изостави.

Трифунац ст. Једно понизно примјечаније—(изгубило се у жагору).

Волић: Јазиги и Кумани само су примера ради наведени.

Суботић: Управ пример тај вређа Србе као народ, јер они имају већа права од Кумана.

Евст. Михаиловић: Само за доказ томе, да не тражимо државу у држави, стоји пример Кумана.

Стојаковић позива се на акта темишварског сабора, да су и онде само примера ради Јазиги и Кумани споменути.

Емил Маноиловић: Нетреба да се сад закључења доносе о мотивима репрезентације.

Свршено, да се у слогу првом изостави све од „поне“ до „жупаније“.

Милетић: У другом слогу стоји, да се областна скупштина војводовине сазива *периодично*. То је неопредељено казано, треба изближе означити: кад ће се скупљати?

Архим. *Груић*. Па може се додати и „по потреби“.

Милетић. Ни то још није доста, јер „по потреби“ може важити само за ванредне скупштине, а за редовне треба известна периода.

Трифунац ст. Али господо моја! то ће износити велики трошак, такова областна скупштина може коштати 3000 фор. на дан!

Маноиловић: Овде се не пита, шта кошта, него шта вреди?

У слогу 2. после речи „која ће се“ додаје се „по потреби“.

У сл. 3. (под 1.) да се изоставе речи „и народним“.

У сл. 9. (под 7.) да се пред реч „дјелма“ даде „свима“; а реч „једнинствено“ да се изостави.

На предлог *Емила Маноиловића*, да реч „статут“ има неповољно значење, одводећи мисли читатеља на штајерски и тиролски статут, наређено би, да се реч „статутом“ замени са речи „правилом.“

Милетић предлаже, да се још на овом сабору сачини особито правило, којим ће се представништво како на првој областној скупштини војводства, тако и на општем конгресу ради избора војводе определити.

Стојаковић држи, да је кратко време за тај посао, но да се св. патријарх умоли, да у договору са неколико људи својега повереља изради провизорно правило, а дефинитивно ће израдити први српски народни конгрес.

Шеста седница

1. априла.

Чита се протокол пете седнице.

Св. *патријарх* даје читати своју протестацију против учерашњег закључења већине, да могу бирати војводу и ино-

племеници и позива посланике, који су у мањини били, да се с њиме заједно подпишу.

Владика *Кенгелац*: Речи привилегија о избору војводе врло су пространог смисла. Треба разликовати време старо, кад су привилегије дане, од времена садашњег. Онда смо као војнички народ могли бирати војводу по начину слободнога избора, али данас, кад у војводи бирамо и политичну главу, ствар сасвим другчије стоји. Круни припада право потврђења војводе, дакле „veto". Може се догодити, да од народа слободно изабрани војвода не буде од краља потврђен. Нужно би дакле било, начин какав изнаћи, да не дође у сукоб воља народа са правом круне. Говорник држи, да је ту најбољи експедиенс предлог епископа Маширевића, да се круни остави право кандидације.

Св. *патријарх*: То је већ решено.

Владика *Кенгелац*: Ми смо већ допустили, да у избору војводе учествују и страни народи у војводству и сав српски народ изван војводства. Ако га будемо сви бирали, како смо у Бачкој и Банату и онако растројени и према другим народима у абсолутној мањини, можемо се још к томе на партаје поцепати, као Пољска; па нам онда може наш народ изван војводства, који би у компактној маси на општи сабор дошао, и таковога човека за војводу октроисати, који наше околности не познаје, колико треба.

Чарнојевић: Већина свуда решава, он држи протестацију само за легитимацију, да се у протоколу и поименце зна, ко је на коју страну гласао.

Св *патријарх* жели, да чрез ову протестацију остане траг у протоколу, да је патријарх српски протестирао против нарушења народни привилегија.

Св. патријарх и мањина подписују протестацију.

Марковић прота шидски: У јучерашњем саборном овом засједанију, као год што је један од господе посланика приметио и навео, да то није у свом реду, да што се у данашњем засједанију сврши и закључи, у сутрашњем се руши и квари; а ва то је један господин посланик устао и казао, да то све бива и бити може, зато, што немамо довољно к размишљавању времена; а то је исто и г. дворски саветник Стојаковић потврдио и казао, да се и он од јучерашње своје мисли на боље промислио: тако и ја на боље, и привилегијама нашим сходније промисливши се, поправљам јучерашњу моју мисао, и дани на то вотум, да се и иноплеменици у на-

бирање војводе српског упуштају; и изјасњавам се и кажем, да по привилегијама нашима ми смо се сами Срби овде сабрали, да сами о себи говоримо и решавамо, да сами себи војводство, војводу и собствене магистрате, или унутрашње наше правленије створимо. А да се најстрожије и свето привилегијалног смисла држим, опомињу ме на то гробови и рекама проливена крв праотаца и отаца наши; опомиње ме на то и мисао на сву другу браћу нашу Србе, који су овде у бившој војводовини и по славонском, и по хрватском, и по мађарском краљевству; а додајем и то, да се тај вопрос на главном народном сабору у претрес узме, да ли ће и иноплеменици у избирању војводе српског из војводовине учествовати, или не?

Што се пак тиче цивилизиране мисли 19-ог века овог, што се тиче равноправности, правде, и љубави наше спрам иноплеменика, изјасњавамо се, да онда, кад ово троје, то јест, војводовину, војводу, и унутрашње наше правленије, себи створили и задобили будемо, на областној војводовине скупштини, та им се равноправност, правда и љубав наша, у унутрашњој администрацији, братски и по сразмерију житељства њиовог подели и учини. (Жагор).

Владика *Атанацковић*: Није била реч о томе, да ми нарушавамо привилегије наше, ако оно право, које нам по привилегијама припада, распростремо и на сугрђане наше, који с нама свако зло и добро деле. Да не би због тога на њему и на већини саборни чланова пред потомством љага каква остала, моли говорник, да се уведе у записник и та точка, да се тиме није ни из далека мислило одступати од привилегија. (Одобреље).

Св. *патријарх*: Није се мислило словом, али у делу је одступљено; јер кад се допусти, да на сабор дођу и страни елементи, тиме се одступа од привилегија.

Владика *Кенгелац*: Ми немамо право концесије чинити од наши привилегија у корист други. Да се то питање одложи на општи сабор.

Суботић предлаже, да се закључи, да се закључења сабора не могу више мењати. (Одобреље).

Рибички пристаје на предлог Суботића. Слаже се с мњенијем епископа бачког, да међу нама нема никога, ко би ишао против привилегија. Само је у мњенијама разлика. Једни држе, да се привилегије тиме не руше, ако их са сугрђанима нашима поделимо; а други мисле, да их зато с другима поде-

лити неможемо, што нисмо компетентни о томе што без општег сабора решавати.

Радивојевић сматра ову ствар с јучерашњим гласањем за свршену и предлаже један додатак. Будући је избор војводе ограничен само правом потврђења од стране круне, то да би се свака незгода избегла, у случају ако би при избору гласови подељени били, држи да није довољна ни релативна, ни абсолутна већина гласова, но да се иште две трећине гласова, и од ових да буде абсолутна већина православни Срба. Има свуда агитација, па је нужно обезбедити се против тога.

Св. *патријарх*: Начин избора и онако ће се на првом сабору определити. Да пређемо на ред. (На ред!)

Чита се точка пета предлога већине:

„V. *Колективно представништво при доњој тавли дијете угарске.*

Представнике те бира областна скупштина војводовине, засад числом 24, који ћеду народ српски, *као такови* и војводовину представљати.

На избор представника ови само ће у толико дјејства имати општи изборни закон угарски, — да ће се на дијету унгарску онај број представника војводовине шиљати, који по општем закону на област војводовине спада, и да ће пуномоћије избрани представника војводовине за оно време трајати, које општим законом за сву Угарију опредјелено буде.“

Стојаковић: Наш је задатак нашу народност обезбедити. Закон мађарски гласи, да се представници на земаљски сабор бирају по срезовима, сваки срез бира по једног и сваки од њи представља на дијети целу Мађарску. Већина одбора не види у том гаранцију за народност. Јер ако по томе начину н. пр. од наши пет посланика за Бачку, или девет посланика за Банат сваки буде на дијети представљао Мађарску, онда нема народа српског на дијети представљеног. Ако ли те представнике буде бирала областна скупштина војводства, онда ће српски народ *бити* представљен на дијети. Ми смо видили у најновије време, да ни из српски места из војводства, н. пр. из Вршца, из Сомбора, нису били Срби за посланике на дијету изабрани. Овако колективно били су на дијети мађарској представљани Јазиги и Кумани, овако Хрватска све до 1848, овако Сакси у Ердељу. То имајући пред очима држала је већина одбора колективно представништво народа српског на мађарској дијети за најбоље. Ми смо до-

били привилегије као народ, као народ и народна целост свагда смо се досада појављивали, и сад смо овде скупљени као народ, треба дакле и од сад да будемо свуда представљани као народ. Мудро је изречење једнога филозофа: којим се начином што добија, оним се истим начином и одржава.

Св. *патријарх*: Од које ће народности бити ови представници?

Стојаковић: На то ћу одма вашој светости одговорити. На нашу област дошло би свега 24 представника. Ови би морали на дијети представљати народ српски, ма и не били Срби. — Мањина одбора дели се на два мњенија. Једни желе, да се посланици бирају по срезовима, као и код Мађара; а други желе двогубо представништво, и по срезовима и колективно. То би било много. Наше колективно представништво неће ништа сметати угарском сабору; обште законодавство имамо сви, оно ће определити број представника, колики на војводску област спада, оно ће определити време, на које се бирају посланици. Кад други траже јемства за своју народност, можемо и ми.

Св. *патријарх*: Ако се Срби не изберу за представнике, они неће ни представљати народ српски.

Стојаковић: Наша јемства кад се приме, онда постају уговором, и морају се држати; а ми ћемо као јемство искати, да они морају српски народ представљати.

Св. *патријарх*: Кад ми пошљемо н. пр. 12 Србаља, а 8 иноплеменика, могу они на дијети и против нас говорити. Сваком је слободно говорити, како оће, јер нема инструкције.

Стојаковић: Ми ћемо да имамо код своје куће народно биће и автономију, којој морамо и спољашњу фирму дати, а та се састоји у колективном представништву на дијети. Посланици наши говорили шта им драго, они морају представљати српски народ. Буде л' представништво из војводства по срезовима, моћи ће се рећи: има српски дистрикт, али нема српске народности. Може се и Србин наћи, да против свог народа говори (Жагор).

Николић прота ВСМиклушки изјављује се за колективно представништво. Прво за то, што бирање по срезовима отвара пространо поље за агитације; бирач је сваки, коме има 24 године, а немешки су бирачи са 20 година, то им је старо право. (Незадовољство). То стоји у закону од 1848. (Више гласова: „Нема тога у њему!"). Приликом такови избора дога-

ћају се ексцеси, и убиства као ономад у Липову. Друго, сваки бирач може бити и изабран, ма да је и „парасник.“ (Смеј).

Милетић. Господо моја! Ова је точка врло важна. Два предлога су овде пред вама; предлог већине, која жели представништво колективно, и предлог мањине, која жели представништво по срезовима, или и двојако. Ја мислим, да предлог мањине неће навући предрасуду славнога сабора само зато, што га није већина одбора усвојила.

Већина одбора наводи за колективно представништво ове основе: прво, што жели њиме обезбедити народност. Истина је, да ми имамо задатак пронаћи јемства за обезбеђење наше народности. Али ми се имамо бринути и за уставну слободу; и ова је сваква иста звезда наша, као и народност. Ми нећемо хтети обезбедити нашу народност на штету уставне слободе. Ми можемо све употребити, што води к обезбеђењу народности; али треба уједно и да све избегнемо, што нас може у сукоб довести са уставном слободом.

Ми смо и Срби и грађани. Главно је право грађанина, утицати у законодавство изборомпредставника за законодавно тело. Ово је право тим савршеније, кад посланика *што више* њи, и *што непосредније* бирати могу. А да се ово и једно и друго у већој мери постизава представништвом по срезовима, него ли колективним, то је очевидно.

Наведено је овде, да по закону од године 1848. сваки представник представља и Мађарску. То не стоји. Пређашњи начин заступништва на дијети био је, да је варошки посланик заступао поглавито интересе оне вароши, а вармеђски интересе оне вармеђе, која га је на дијету послала, и да је био везан за инструкције. То је била система средњега века, система феудална. Кад је г. 1848. наступила система репрезентативна, онда је речено, да представља целу земљу; али то је противположено само ономе, што је пре 1848. заступао ону корпорацију, која га је послала. Целу земљу заступати значи само то, да не заступа више поједине класе. Али нема нигде за њега обвезателства, да ће он морати *само мађарски народ* заступати, и да он неће моћи заступати и српски народ.

Грађански интереси општи су свима грађанима државе. Ови се интереси у законодавству и заступају, и то поглавито. Ми признајемо законодавство угарско, сва права, грађанско, кривично, менично, и сва опредељења у кругу ти права би ће предмет саветовања на угарском сабору. Ми треба да

имамо посланике, који ће и те интересе тамо заступати, а не само народне. Ако ми дакле примимо колективно представништво, онда ћемо тим ограничити прво, *сами своју политичну слободу.* Али ћемо тиме још и да *убијемо* грађанско-политичну слободу свију други туђи, нама у правама равни народа, који у војводству живе. Ми ћемо још и имати за себе какву такву репрезентацију, али где ће је моћи добити ови други народи? Ако будемо ми у већини, можемо послати одавде на дијету све саме Србе, а ако баш (као из неке милости) пошљемо кога и од друге народности, а ми ћемо моћи бирати између њи само оне, који су нама, а не уједно и њима по вољи. Је ли то правда?

Али рећи ће ми ко: та и они учествују у избору посланика на областну скупштину, а и овде учествују при изборима посланика на дијету. То је, господо моја, гола илузија. Ми ћемо да израдимо изборни статут, ми ћемо гледати, да за себе обезбедимо већину и при првим и при другим изборима. Учествоваће до душе и они при изборима, али и там ја свакога, шта ће то све за њи да вреди? То ће бити с њима тако исто, као што је сад с нама у бачкој жупанији. Ми смо пети део житељства у Бачкој, наш је и пети део у одбору жупанијском. Па шта нам је то све помогло при рестаурацији вармеђској? Јесу ли они избори, што се наши званичника тиче, по жељи нашој испали?

Каже се, ми идемо да обезбедимо нашу народност. Шта добијамо с колективним представништвом? Место 24 посланика, бирани по срезовима имаће мо 24 посланика, бирани из областне скупштине. Ако они буду гласали сваки за себе, онда је то исто, што би било, кад би се по срезовима бирали. Ако л' буду морали гласати колективно, онда ће морати при сваком питању најпре између себе гласати, а то рађа опет нове компликације.

Што г. Стојаковић наводи незгодне по нас изборе посланика у Вршцу и Сомбору, на то имам рећи, да је на оба места наша кривица, ако је и покрај наше већине туђин за посланика избрат. А друго немојмо аргументирати све из прећашњег стања. Ми ћемо на то ићи, да изборне срезове онако удесимо, како ћемо себе осигурати моћи.

Пример о Јазигима и Куманима више не стоји, јер је представништво њихово на дијети сад већ изравнано с представништвом у осталим деловима земље. Ни Сакси у Ердељу не могу за пример служити, јер онде од вајкада постоје три

политичне народности. Хрвати стоје у другом одношењу према Угарској, него ми. Славонија је шиљала посланике, као и друге жупаније, а имала је с Хрватском заједно и колективну репрезентацију.

Ми треба да тражимо егземције само у ономе, што је нужно за обезбеђење наше народности, а у осталом да се сообразујемо осталој држави. Само тако ћемо и себе сачувати и друге не увредити. Устав државни се временом развија и усавршује; треба и ми да се тако удесимо, да се и ми с њиме развијати и напредовати можемо.

Народност је наша код куће довољно обезбеђена политичном народа главом, областном скупштином, и домаћом автономијом. А што се нашега представништва као народ тиче, ја налазим да је довољно, ако од нашег областног сабора буду изаслана двојица, који ће нас на угарском сабору као народ представљати, који ће над нашим правама бдити, и њи разјашњавати, без даљег гласања у општеграђанским предметима. На ово је ишао митрополит Исаија Ђаковић, кад је захтевао, да буду на угарском сабору посланици народа српског „ut invigilent juribus nostris privilegialibus."

Мој је предлог дакле: да останемо при представништву по срезовима са двојицом од областног сабора, који ће у дому представника у нашим народним стварима „veto" имати. А ако се ово последње неби примило, онда остајем при представништву по срезовима.

Емил Мановловић: Ја сам у начелу противник сваког предлога, који подкресава уставна права. За то не приступам предлогу, који иште колективно представништво, које би нама ограничило, а другима сугрђанима нашим сасвим одузело право, општом конституцијом даровано, утицати непосредно у избор дијетални посланика. На ово немамо ми права ни према народу српском, много мање према другима, који ово право већ фактично уживају; да и не спомињем, да у једној и истој држави два различна изборна закона постојати не могу. Пример са Хрватске узет нема никакве овде важности. Хрватска је „pars adnexa", дакле самостална, а ми смо „pars integrans", нити смо овде позвани, да себи какав самостални положај виндицирамо.

Ја сам, господо, видио и слушао, да народи грамзе за увећањем своји права; али ово ће без сумње први случај бити, да ко од свога постојећег права својевољно одступа. Нарочито морам одрицати, да у Европи и један народ по-

стоји, који би у новијем времену колективне системе „Fahnenträger“ био, на против сви теже за непосредним изборима, а такове оснивају на што пространијем основу. Својевољно дакле од непосредног избора одступити, значило би по мои уверењу у политичном животу натрашке ићи. Овакови укор бар ја на себе примати нећу, а и од присуствујуће господе надам се да нико нема вољу, такови на себе навући.

Г. прота ВСМиклушки вели, да је изборни закон од 1848. г. недостатачан. Ја немам права за њега овде „пледирати“; толико знам, да је провизоран; али све да је најгори, нема га право свако окружије по својој вољи мењати. Што даље вели за разлику од 20 и 24 година између немеша и ненемеша, то му — позивајући се на § 2. чл. V. 1848. — примећујем, да закон за такову разлику не зна, но да је сваки поштен грађанин, био он племић или неплемић, безузветно бирач, како је 20-ту годину живота навршио.

Али уједно немогу ни предлогу г. Милетића приступити: 1.) Што немамо никакве користи, или седила два фигуранта на дијети, или не. То је свеједно. Јемства наша неће стојати у вољи двојице, но у закону. 2.) Нико неможе у једном истом парламенту двогубо представљен бити, и као грађанин и као члан особеног народа. 3.) Такова репрезентација дубоко засеца у угарску конетитуцију, а ја то озбиљно избећи желим.

Нека увиде мађарски сугрђани наши, да Срби, кад им братинску руку с поверењем искрено пружају, ништа друго не ишту, но само на што права имају; — право, које оснивају не само на крвљу запечаћеним узајмним уговорима, но уобште на таковим изванредним заслугама за круну св. Стефана, којима подобне ни сама њина историја показати не може.

Гласам дакле, да се посланици на дијету у смислу општег изборног закона бирају.

Срећко Михајловић: Изборни закон 1848. сад престаје. И онда је било казано, да важи само до прве дијете. Какав ће нов закон бити, незнамо; али се можемо бар у начелу изјаснити за колективно представништво, или по срезовима. Говорник је за колективно.

Стојаковић: И ми смо овамо послани, једни непосредним, а други посредним избором народа, на је ли се ко од народа тужио, да му је тим уставна слобода ограничена? Посредно бирање завешће се по свој прилици у целој Угарској. По закону 1848. бирају немеши viritim, а остали по цен-

зусу; дакле у Бачкој 25,000 немешa утичу исто тако у законодавство, као и 500,000 ненемеша. Оћемо л' то да задржимо? Али, јесмо ли ми овде да бранимо уставну слободу, или да тражимо јемства за нашу народност? У западним државама Европе једна је свуда народност, онде могу бирати непосредно, јер им је обезбеђена народност. Ми не нарушавамо тиме целост Угарске, кад није ни целост Ердеља била нарушена колективним представништвом Сакса. Зашто да се ми тога одричемо? Ово ће бити само спољашна фирма наше народности, а та је нужна. Није ли летос један великодостојник угарски у рајхсрату јавно рекао, да он у Мађарској не признаје друге народности, до једне мађарске?

Дамаскин: Ми нисмо држава у држави, да можемо бирати законе. Закони стари донде не престају, док с новима замењени не буду.

Хаџић: Ја овде делим и разлику правим између права политичних свима грађанима општи, т. ј. која свима без разлике припадају по општем закону, по ком сви једнако учествују у општем законодавству, и између они права, која ми овде за нужна налазимо поради јемства за народност нашу. Ова ваља да остану невредима, нити ми можемо грађане ове области лишити онога права, које су они општим законодавством добили, и којим учествују у општем законодавству. И тако и представништво по срезовима мора остати невредимо. Само може бити питање, да ли је нама осим тога нужно особито представништво на дијети унгарској за заступање наши особени изузетни народни права, која садржавају у себи јемства народности наше, и која неподлеже промени нити претресу и преиначавању код законодавства општег. И у том случају могло би се казати, да би за долњу таблу нужна била једно два посланика Србина, који би у име народа бдили, да се ништа против основни наши права као јемства народни непредузима, нити што крњи и преиначава. И зато по двојаком овом интересу, једном према уставном општем животу, а другом према народности српској као изузетном одношењу, ја сам за представништво двогубо.

Сарашимировић: Између оба предлога има суштаствене разлике. По предлогу мањине неби били представљени као народ, но само као српски говорећи житељи Угарске. Ово би било против смисла привилегија, по којима нисмо подложени Мађарима, него као народ живимо само под једним за цело-

купност круне необходно нужним установима. Пристаје ув већину.

Рибички: Ув већину. Тим се не вређа уставна слобода други грађана.

Радовић: Ако би нам задатак био само засецати у законе краљевини, онда би и ја био мњенија г. Манојловића, да то не чинимо. Али је наш задатак изнаћи гаранције за народност, а те нема у закону од 1848. год. Шта дакле да чинимо? Да га касирамо? А можемо л' га сами собом касирати? Ја мислим, да на ово последње питање нетреба ни вотирати. (Смеј). То би био један екстрем, не држати се закона од 1848. Други би екстрем био, хтети осигурати нашу народност, а не имати представништво за осигурање народности. Средњи пут биће најбољи, ако њиме пођемо, бићемо срећни: Medium tenuere beati. (Смеј, вика: „Чујмо!") Које је тај средњи пут? Ми морамо оставити другима њихово право, а за себе тражити двогубо представништво. Али ја неби узео два представника, као што г. Милетић предлаже. И мађарске вармеђе су шиљале по два посланика, па се догодило, да је један другчије сватио своју инструкцију, а други опет другчије, па је један вотирао против другога, и тако је вармеђа остала без гласа, јер „Eins von eins geht auf." (Смеј. „Чујмо!") Могли би и наши тако проћи. За то ја предлажем тројицу да пошаљемо, да се неби елидирали, па онда можемо рећи: Salvae sunt et cargae et caulės. (Смеј и „Живио!")

Свет. Милушиновић: Ми истина немамо право законодавства, али имамо право формулирати наше жеље, које ће будућем закону за основ служити. Ми смо јуче пустили и друге народности у уживање наши привилегијални права, али треба да будемо и за нашу народност предосторожни. Ако будемо бирали по изборним срезовима, ту нам прети опасност у Бачкој, где смо бројем слабији, и зато желимо колективну систему, јер у скуну смо јачи. Ако држимо, да тим права други нарушавамо, што одступамо од зак. 1848., онда немојмо ни о устројењу војводства ништа делати, јер закон 1848. незна ништа ни за војводство. Али ми узимамо за основ наше привилегије, за које закон 1848. такође ништа незна. Ми тиме не вређамо устав, јер не вређамо основне законе државе. Ми се не можемо подвргавати бечком министарству, ми не можемо захтевати абсолутизам на ме-

сто устава, ми неможемо закључити, да последњи краљ из дома аустриског нами определи свог наследника; — али где се државног организма тиче, ту имамо подпуно право, од овога у нашу народну корист екземције чинити.

Станковић жели представништво по срезовима, а да два три посланика из општег народног конгреса српски народ на дијети представљају.

Милетић: На одговор г. Стојаковића, да смо ми сви овде које посредним, које непосредним изборима изабрани, и да против тог никаква се тужба појавила није, имам то приметити, да тужба или нетужба није никад мерило правде или неправде. Али је и овде свакојако више права уживао онај, који нас је непосредно, но онај, који нас је посредно бирао. — Наведени израз великодостојника мађарског не важи ништа; будемо л' ми имали код своје куће сва нужна јемства народности, на такове изразе слабо ћемо се обзирати.

Што г. Стратимировић наводи, да синсао привилегија нека овде господа погрешно свађају, незнам, на кога се то односи. Што се мене тиче, ја привилегије признајем за „pacta conventa", али не зато што би владатељ имајући право рата и мира, са земљама своје круне по вољи располагати могао, јер би нас због таковог доказивања и ученици православни наука измејали, него из други од мене у журналистици већ изјављени узрока.

Г. Рибички држи, да се колективним представништвом неће вређати уставно право наши сугрђана друге народности. Ја понављам да се вређа, и још како вређа. Нека ми г. Рибички покаже какав год пут и начин, којим више од 300,000 наши сугрђана друге народности не више, но само једног јединог свога заступника на угарској дијети добити могу — —

Владика *Кенгелац*. А како ће шест милиона Славена на мађарској дијети заступљени бити?

Милетић: О томе се не можемо ми овде бринути. Наше је старати се, да с нашим правама не повредимо ничија туђа права — — (Вика од стране мајоритета: „Вота! вота!")

Чарнојевић: Ми нисмо компетентни овде законе мењати. Наше је само јемства за народност нашу тражити, а не законе постављати. Закон је само оно, што дијета закључи, а краљ потврди.

Милетић: Ја још нисам свршио мој одговор. (Вика од

стране мајоритета: „Вота! вота!“) Ја протестирам против сваког тероризирања. Докле се год дискусија о предмету не сврши, нема ми нико права, реч ускраћивати. Догоди ли се то још једанпут, ја полажем мој мандат. (Чујмо! чујмо!) Колективним представништвом била би ограничена и повређена и наша грађанска слобода, слобода нас Србаља сами. Из областног сабора шиљали би се на земаљски сабор не само Срби, него и Срби једни политични начела, једне фарбе, једном речи, људи мајоритета, или претерано конзервативни, или претерано либерални. Не само стране народности, него ни српска мањина неби била на земаљском сабору заступљена. Европа ће нас жигосати као народ који још није дозрео за политичну слободу.

Поджупан *Живковић*: Што је год изван домашаја домаћег законодавства, то спада у обште законодавство. Пристаје уз предлог Манојловића.

Затим се предузме гласање: оћемо л' представништво колективно, или по срезовима, или двогубо? За представништво по срезовима гласају: поджупан Живковић, Ђорђевић, Манојловић, Чарнојевић, Коста Петровић, Дамаскин, Трифунац млађи, Пеша; свега 8. — За двогубо: Новаковић, Хаџић, Милетић, Мандић, Арк. Николић, Вукичевић, Стаматовић, Радак, Радовић, Јагодић, Груић, Николајевић, Т. Живковић, Бранковић, Нако, Стефановић, Стојачковић и Станковић; свега 18. — За колективно 51. — И тако се прима предлог већине одбора с тиме, да се у другом слогу реч „за сад“ и број „24“ изостави, а после речи „числом“ дођу речи „територији сразмерним.“

Чита се точка VI. предлога већине одбора:

„VI. У војводовини да је како код политични, тако и код судијски власти с р б с к и ј е з и к с к и р и л и ц о м з в а н и ч а н и у унутрашњој служби, и у кореспонденцијама с вишим надлежателствама и обратно.

У кореспонденцијама са изванобластним координиратим властима да се набљудава узајмност. У прочем оставља се свакој обштини слободан избор дјеловодног језика у својим обштинским, црквеним и школским дјелма; слободно је сваком у обштинским и окружним скупштинама, и на самој областној скупштини, ма којим језиком служити се, који се у војводовини говори, и у том језику сваког рода прошенија и тужбе на власти подносити, у ком језику и рјешеније на

таково прошеније издати се има. Притом дужне су све власти оне наредбе, које непосредно на обштине управљају, у оном језику издавати, који је у обштини дјеловодни.'

У другом слогу после речи „обштинским" изостају речи „црквеним и школским," исто тако изостаје и ово: „у ком језику и рјешеније на таково прошеније издати се има."

Чита се точка VII. предлога:

„VII. Достоинство патријарха српског да буде нераздлучно скопчано с митрополитом карловачком, и да се више укидати неможе. Патријарх српски да има глас и столицу у горњој табли дијете угарске после примаса, — а епископи православне восточне цркве међу дијецезалним епископима католичким по реду освештенија."

Прима се.

С овим се свршује седница.

Седма седница.

2. априла.

Досадашњим секретарима сабора, Александру Стојачковићу и Герману Анђелићу, додају се у помоћ још два нова: Теодор Мандић и Ливије Радивојевић.

Чита се протокол шесте седнице.

Волић: у предлогу већине одбора, точки трећој, слогу другом, налази погрешку у том изражају: „војводу ће избирати и т. д. до „*од*" народа српског," и мисли да би у место „*од*" боље било, да се метне „*из*." — Што се пак тиче колективног представништва, о ком је у јучерањој седници закључење донето, говорник предпоставља, да ће посланици из војводства, колективно изабрани моћи говорити и о обштедржавним стварима, и да ће имати оне исте атрибуције, које и други посланици, иначе били би само фигуранти.

Стојаковић: И пре 1848. шиљале су и вармеђе у Мађарској и Сакси у Ердељу колективно представништво на дијету, па су ови ипак имали право говорити о свима предметима законодавства. По томе неће ни посланици из војводства бити ограничени, да на дијети само српски народ представљају и само о српсконародним, а не и о обштедржавним предметима говорити могу. Али ако то каковој год

сумњи места дати може, могло би се додати и ово: „који би српски народ и војводовину као такову а и Угарску заступали.“

Ср. Михаиловић: Ако је тако, онда није нужна колективна репрезентација. Ја мислим, да колективно представништво заступа *само* српски народ као такав. Нека дакле остане при тексту.

Тр. Аџанацковић: Могло би се овако изменити: „да поред народни и грађанске интересе заступају.“

Арх. *Груић*: То и нама даје повода сумњи. Ако наши представници само народ заступају, онда им се одузима атрибут, да могу и локалне интересе заступати. Пристаје на измену текста.

Стојаковић: Наше колективно представништво било би само израз политичног персоналитета народа српског, а иначе имали би право као и други, говорити и о општим стварима. Предлаже ово текстирање: „који би поред народа српског и војводовине онај исти глас и ону исту репрезентацију на угарском сабору имали, коју и остали посланици имају.“

Владика *Машировић* предлаже ово формулирање: „који би поред опште репрезентације и народ српски као такови представљали.“

Подж. *Живковић* пристаје на овај предлог.

Св. *патријарх*: „Који би поред представништва народа српског учествовали у свима правама осталије посланика.“

Хаџић: То је и био повод, зашто смо јуче двојаку репрезентацију желили. Двојаки су нам интереси: грађански и народни. Грађанске интересе могу заступати и они, који се по срезовима бирају, а чисто народне интересе, који не спадају у опште законодавство, може заступати колективно представништво.

Стојаковић: До 1848. шиљале су вармеђе колективно по два посланика на дијету, па је ли се икад ко посумњао, да они имају права и о другим предметима говорити? То је исто било и са Јазигима и са Хрватима. Сакси у Ердељу вотирали су у свима општим делма, нити се то даје другчије мислити, јер ако би сваки само о предметима своје вармеђе говорити могао, онда нити би могло бити пертрактације, ни вотизације. Али ради веће јасности може се додати онај горњи додатак.

Радивојевић предлаже ово формуловање: „који би српски народ као такови и осим тога равно другим посланицима и обште интересе заступали.“

Стојаковић мисли, да би добро било овако формулирати: „који ће поред репрезентације српског народа имати и обшти репрезентативни характер.“

Танавевић: Посланик на основу закона иде на дијету, и по закони већ мора заступати обште грађанске интересе; а сад му ми додајемо, да и народне интересе заступа. Ово је последње доцније, дакле да се најпре метне „грађанске,“ а после „народне“ интересе.

Владика *Кенгелац*: Али су народни интереси за нас главнији интереси.

Волић: Најпре треба да дође што је регула, а после што је изузетак.

Манојловић: Ја немогу учествовати у овој дебати, почем јуче нисам гласао за колективно представништво; али између предложени формулирања најбоље ми се свиди предлог г. епископа Машировића.

Доић: Ако се тексту дода ово: „по себи разумевајући се, да им припада и општи карактер представнички,“ онда нема никаквог изузетка.

Подж. *Живковић*: Да се овако формулира: „који ће поред обштег задатка, посланику законом датога, уједно и српски народ заступати.“

Владика *Машировић*: Ако буде питање о нашим стварима, онда да и о њима говоре.

Арх. *Груић*: Изузетак лежи у речи „поред.“ Слаже се с референтом.

Ср. Михаиловић: Онда није нам нужна колективна репрезентација.

Владика *Кенгелац*: Колективна је репрезентација из многи узрока уведена, а нарочито због тога, што се тиме стаје на пут агитацији, која је при изборима по срезовима свуда мах отела. Тако је н. пр. у Вршцу стран човек из Ердеља за посланика изабран.

Милетић: Хрватска је шиљала колективно представништво на угарску дијету више за то, да онде заступају муниципална права Хрватске, него да утичу у обште законодавство. Они су имали инструкцију, а како ћемо сад, кад инструкције више не постоје? Ако би наши колективни представници заступали само грађанске интересе, онда би још и

могло ићи кojекако. Али ако дође до дискусије наши народни интереса, шта ће онда? Ако буде сваки појединце по свом уверењу гласао, онда је разпрштена идеја јединства и солидаритета, због које се колективно представништво највише и жели. А ако морају сви једно мњење заступати, онда би морали при сваком питању најпре између себе конферирати, па да сви једнако гласају, а вота да броје 24.

Стојаковић: Има једна точка у предлогу одборном, да наша права као фундаментални уговор имају у закон ући, и да немогу ући у претрес, дакле се није бојати разлике између вота посланика.

Предлаже ово формулирање: „који ће народ српски као такови — — — представљати, а и по себи се разуме, да они онај исти репрезентативни характер и она иста права имају, која и остали посланици.“ — Прима се.

Чита се осма точка предлога већине:

„VIII. Будући да би војводовина српска по простору и житељству свом мало већа од гдекоје жупаније угарске била, то да се у војводовини особити велики жупани за досадашње градомеће не постављају и нове жупаније не образују, но војвода да буде на челу унутрашње администрације у целој војводовини, који ће и иначе и оне атрибуције упражњавати, које данас великим жупанима пристоје.

Касателно нижи, првостепени надлежателства како административни, тако и судејски у војводовини, да се задржи право, да унутрашња надлежателства онда, кад војводовина одобрена, и војвода избран буде, у областној скупштини војводовине с одобрењем Његовог Величества онако организирати и у будуће престројавати, како потребе наше изискивале буду.“

Стојаковић: Војводство наше, како га ми окружити желимо, састојало би се из Срема, једнога дела Бачке и Баната, и имало би око 600,000 душа; било би дакле мало веће од једне жупаније. У војводству, какво је постојало, има данас 3 — 4 вармеђе, у којима постоје велики жупани. Ми стављамо војводу на чело политичне администрације; на што нам онда фешпани? Њи треба плаћати, а то је излишан трошак, ако може без тога бити. Фешпане поставља средоточна власт, а војводу бирао би народ. Ко ће сад кога да слуша? Могу нам се дати фешпани, који ће ићи против интереса народни. Наш војвода има атрибуције фешпана и фешпани ће се моћи — да се просто изразим — с њиме ба-

рабарити, и уз нос му ићи. Ово, што већина одбора предлаже, оснива се на старим жељама и правама српским. Срби су свагда тражили за себе независност од жупанијски власти, и били су једним највишим рескриптом изузети испод жупанија. Кад су нас подвргли под жупаније, свагда смо против тога протестирали, и усљед тога постадоше дистрикти великокикиндски, бечејски, слоб. крал. варош Сомбор. Наши су стари свагда захтевали и ми имамо право захтевати наше народне власти; наше нам привилегије допуштају, да стојимо „sub directione proprii magistratus“; „да се можете код куће по свршетку рата организирати по жељи и задовољству вашем.“ Тако су Јазиги и Кумани добили свога капетана. Ми не иштемо ништа ново, но таково, што већ у Мађарској постоји.

Св. патријарх примећује, да је Њег. Велич. у свом ручном писму од 15. дец. 1848. српском народу по свршетку рата унутрашњу народну управу обећати изволело. Прочита се исто ручно писмо.

Ср. Михаиловић мисли, да сад о Фешипанима неби требало спомињати, него ту точку ћутајући прећи.

Манојловић: Што се ц. ручног писма тиче, имам приметити, да је исто писмо предпостављало, да ће се војводство организирати као самостална провинција. Међу тим је војводство ц. решењем од 27. дец. 1860. с Угарском скопчано, и ми смо управ усљед тога скопчања овамо позвани, да јемства за нашу народност тражимо. Ја не видим у тоне јемства, ако касирамо вармеђе. Мађари оће да задрже своје старе институције а ми оћемо да се цепамо од ови институција, које нашу народност сад ни мало не би вређале. То би нас с Мађарима у велику колизију довело. Ја држим, да је у овом погледу целисходнији предлог мањине одбора. (Говорник прочита девету точку из истога предлога). Што г. Стојаковић вели, да ће се плаћањем три велика жупана трошкови умножити, имам му приметити, да би се тај трошак по предлогу мањине знаменито редуцирати могао. Војвода би био уједно и бачки вел. жупан, патријарх би био уједно и сремски велики жупан. За ова два жупана неби никакви нови трошкови нужни били, но само за једног, који би над Торонталом био. Ако би Фешипане касирали, тиме би — осим колизије с Мађарима — изгубили и један вотум при магнатској табли, где би седио торонталски велики жупан.

Стојаковић: Ми нисмо овде позвани, да мађарске институције бранимо. Ми по привилегијама имамо право, да себе организирати можемо. Кнез Бочкај, који није био ни краљ, организирао је своје ајдучке вароши, па у њима нема ни вицишпана, ни јурасора. За војводу је мало, да он буде само велики жупан једне жупаније. Онда би био војвода једнак са другима великим жупанима, на ко би онда од кога зависио?

Манојловић: Ја ако се добро опомињем, палатин је био феишпан пештанске вармеђе, а палатин је за цело већи од србског војводе, па су ипак остали феишпани могли стојати под њиме — —

Стојаковић: То је 1848. престало.

Манојловић: Па ако се не варам, и примас Угарске био је свагда (а и сад је чини ми се) уједно и велики жупан острогонске жупаније, па као такови стоји под палатином. Не видим дакле, зашто неби и патријарх као сремски вел. жупан у овом обзиру под војводом стојао?

Стојаковић: У том случају не би могло бити речи о реду инстанције, нити о дисциплинарној власти.

Манојловић: Феишпан није инстанција, него је то конгрегација. Ја молим, да ми се докаже нужда, зашто да се укину феишпани? То није довољан основ, што на то права имамо. Између нужног и пермисивног велика је разлика.

Стојаковић: Умножавање великодостојника само параде ради нема никаквог основа; нити има повода, да се излишни трошкови чине. Осим тога торонталски феишпан могао би лако бити и несрбин.

Манојловић: Ако би вел. жупана за Торонтал предлагао србски војвода, он би за цело Србина предложио, а ми немамо узрока, не уздати се у правдољубље краљево, да би он у том случају туђина за феишпана наименовати хтео.

Свет. Милутиновић: Овде се споменуло, да ми са предлогом већине одбора жупаније укидамо, на које немамо права, и које би рђаву крв причинило код браће Мађара. Ако је тако, онда немојмо ни војводство искати, јер ова област само са цепањем бачке, торонталске и темешке жупаније постојати може. Ја не видим узрока, зашто би војводство, ако се из једног дистрикта састајало буде, постојећи у Угарској организам т. ј. раздељење на жупаније повредило, кад у Угарској не само жупаније, него и слободна окружија постоје. А како ће се допасти нашој браћи Мађарима предлог мањине,

који би број угарски жупанија од 52 на 54 подигао? По предлогу мањине била би три велика жупана: војвода за Бачку, патријарх за Срем, и торонталски, који би се на предлог војводе наименовао. Али шта ћемо онда, ако то не буде, а овамо смо већ изрекли, да жупаније и на даље задржимо. Знамо из искуства, шта може велики жупан учинити. Олакшајмо положај војводе. Њему може централно правитељство препоне чинити, а од доле би се са првостепеним органима имао борити. Говорник пристаје уз предлог већине.

Трифунац старији: Ја сам с „вниманијем" пратио дискусије, „обаче" сам приметио, да се ту не „взира" на основну разлику. Срби су патријархалан, а Мађари феудални народ. Они имају немеше, а у Србији нема немеша (више гласова: „Сви су немеши!"). Тако је. Мађари су фундирали вармеђе, а ми кад смо овамо дошли, добили смо наше магистрате. Није у нашем „веществу," да правимо феудалне институције. Ено пример: два србска дистрикта. За то не вармеђе, него народне власти, 10—12 дистрикта са магистратима.

Милетић: Мањина одбора узела је за начело, да првостепени строј административни и судијски власти у војводству буде равнообразан ономе у Угарској, и по том да жупаније, у србском интересу окружене, донде остану, док су и у Угарској. У обзиру наше народности равнодушно је, какав ће строј долњи власти бити, главно је само, да те власти буду већином из Србаља и да се послови србски воде. Осигурање политичне народности наше лежи у постојању области, у областној скупштини и областној власти са војводом на челу. За народност није нужна разнообразност долњи власти, а равнообразност је у том и од користи, јер се онда закони обштег законодавства, које признајемо, у нашој области лакше апликовати, и људи у целој држави спрам власти лакше ориентовати могу. Политика такође захтева, да се у долњем организму саобразујемо целој држави; тим пре можемо очекивати испуњење захтевања наши у главним стварима. Што се жупанија тиче, оне су славенске институције, оне ће тако исто бити обрана и ограда наше народности и уставне слободе, као што су и у Угарској биле: оне ће бити и политична школа наша. Ако се бојимо, да би гдегод иноплеменика за великог жупана добили, нека војвода свуда обавља функције великог жупана.

Што смо ми по привилегијама ослобођени од комитата и спанија, то се неможе као основ навести. Кад су те привилегије биле издане, онда је наш народ био фактично независан од Угарске, и имао је непосредно милитарно одношење према Бечу. Из ове је точке ишао и наш сабор г. 1790., кад је искао да имамо за себе у Бечу „хофштеле“ т. ј. одељену дикастерију, и да немамо ништа обште с Мађарима. Али сад то више не стоји. Ми смо сад спојени с Угарском, нити идемо на одцепљење од ње, него на условно скопчање. Ослобођење од комитата и спанија значило је у оно време толико, колико ослобођење од племићски, ненародни, мађарски власти, а сад је говор о устројеној српски жупанија. Ја предлажем, да се предлог мањине одбора у том обзиру прими.

Страшимировић: Обичаји и характер свакога народа имају уплив на законе и обратно. Наша јемства слаба би била, кад би ми та само у основним законима полагали. Ми их морамо у нашем характеру да тражимо, и зато треба да и наше институције буду сходне характеру нашем. Говорник жели свуда разлике, и у горњим и у дољим органима, и у самим обштинама. (Жагор.) Приступа мњењију Стојаковићевом.

Тр. Аџанацковић: И сами Мађари признају, да су се жупаније преживиле, нема дакле узрока, зашто би ми исте институције код нас уводили. Говорник мисли, да је одлуком на IV. точку јемства решена у начелу и ова точка. Он је противан, да се више жупанија и феишпана задрже, јер онда незна, шта би управо био делокруг војводе.

Чарнојевић: Куда смо отишли с дебатама? Где смо сад? Да су привилегије те икада у животу биле, онда би се могло овако говорити; али привилегије никад нису у живот ступиле. Сад тек треба да их у живот доведемо. Остајмо дакле на овом: 1.) окружије српско, 2) српски језик, 3) српски народни општи конгрес. Звала се та област дистрикт, међа или ма како, то је свеједно; само ми нетреба да се упуштамо у организацију, него то треба да оставимо обштем законодавству.

Волић: Једни желе, да се приближимо институцијама угарским, а други држе, да се од њих у толико удалимо, у колико је то нужно за осигурање народности. Нама је нужна пре свега концентрација, у њој налазим најјаче јемство. Једно политично тело — звало се оно како му драго — већма осигурава народност, него кад су више њи, а одељени.

Радовић: Институције постоје због народа, а не народи због

институција. Ми треба народности нашој за љубав да модификирамо институције мађарске. С предговорником се слажем.

Станковић: Ако би војводство било само једна велика жупанија, српски војвода само велики жупан, и областна скупштина само генерална конгрегација, тим би изгубили од грађанске слободе, јер ова нема толико гаранције у малим дистриктима. Што се жупанијски институција тиче, — говорник је уверен, да српске жупаније неби шкодиле, но још у корист ишле српској народности.

Суботић: Ово је питање врло важно. Уставна слобода је драгоцено благо, она чеширчи народни карактер, она је школа за политично изображење. То није мали мотив за предлог оне господе, која се за жупанијске институције заузимају. За то би ја пре свега предложио, да се то питање одложи, док се к решењу његовом бољма приуготовимо и мњенија наша саслушамо. Ако се решење неби одгодило, онда би предлагао, да се други слог ове точке, који је у противуречију са првим, изостави.

Стојаковић доказује, да у VIII. точки нема противуречија, јер образовање нови жупанија, против којег се први слог изражава, има тај смисао: ако се граница провинцијализира, да се из ње не начини вармеђа, јер би онда лако могло бити, да пошљу у њи Феишпане, који нису Срби. Што се институције вармеђске конгрегације тиче, ту ми задржавамо за областни сабор, који ће нам тако исто школа политичног искуства бити, као и конгрегације.

Хаџић: У VIII. точки првом слогу заиста се противуречије налази. Јер најпре се каже, да нове жупаније не треба образовати, а за тим стоји, да се Феишпани не постављају, него да војвода има њине атрибуције, а тиме се опет допушта, да постоје три жупаније. Да се први слог исте точке изостави.

Суботић повађа, да је у споменутој точки на сваки начин противуречије. Јер кад постоји војводски савет као друга инстанција, онда и областни сабор, који је према овом савету дат, не може се помести са жупанијском конгрегацијом. Говорник опет опомиње не прехитрити ову ствар, него је одгодити на даље време.

Манојловић: Војводство је за једну жупанију сувише велико, а треба још и то у рачун узети, да ће доцније и граница овамо доћи.

Живковић слаже се са Суботићем бранећи особито автономију Срема; предлаже, да се закључење на друго време одложи.

Владика *Машировић*: На будућој скупштини неће бити сами Срби, а сви ће други хтети жупаније; боље би било, да се ово питање сад реши.

Суботић: Ми незнамо, како ћемо стојати с нашим мајоритетом у Бачкој и Банату. У Срему је наша већина; па зар на областној скупштини да дадемо и Срем мајоризирати?

Стојаковић: У предлогу нема нигде, да се укида автономија Срема. У точки VIII. нема противуречија, јер ми не кажемо, да се укину жупаније, него само фешпани, а да ће даља организација онда следовати, кад војводу и војводовину добијемо. Говорник напада на прећашње вармеђске конгрегације, наводећи, да им је поглавити задатак био опозиције, против правитељства правити, а да су материјални интереси земље, као: путови, ћуприје и т. д. занемаривани били.

Хаџић предлаже ову модификацију текста: „На досадашње жупаније у област војводства спадајуће, да се особити велики жупани не постављају, него да у *овима* војвода српски оне атрибуције упражњава, које великом жупану припадају.“

Страшимировић мисли, да би требало речи: „који ће“ до „пристоје“ сасвим изоставити.

Ср. Михаиловић, да се одложи то питање.

Стојаковић предлаже ово текстирање: „Будући и т.д. који ће и иначе у појединим частима војводовине и т. д.“ За тим се предузме гласовање о тем, да ли се VIII. точка с овом изменом прима, и 66 посланика буду за предлог, а 8 против предлога. Уједно се реши, да се ове речи изоставе: „и нове жупаније не образују.“

Чита се IX. точка предлога:

„IX. Да се у војводовини устроји особ ти *апелациони суд* као други степен за судејска дјела војводовине; и да како првостепени судови тако и апелациони суд имају увек поглавито Србима, а по сразмјерију житељства и индивидуама други народности попуњени бити.“ — Прима се.

Чита се X. точка предлога:

„X. Да се при дворској канцеларији унгарској, или ако на место ове друго централно правитељство за Унгарску организирато буде, да се при овом последњем особита секција за сва уобште црковна, фундационална дјела свију под

угарском круном живећи Срба устроји, и да та увек искључително самим Србима, које ће патријарх у споразумљењу с војводом српским предлагати, попуњена бити имају.

А будући да ће унутрашња администрација војводовине такође од централног правитељства угарског зависити, то да при том осим горе означене секције још један или два референта Србина с нужним нижим персоналом такође из Србља састојећим се, које ће војвода предлагати, за општа административна дјела намештени бити имају."

На приметбу ову св. патријарха, да правене, школске и фундационе ствари нису предмет овога, него обштенароднога сабора, једногласно закључује се, да се први одсек X. точке почињући од речи: „да се при" — до „попуњени бити имају" изостави. На против тога други одсек те точке прима се с овим додатком: „остављајући обштем српсконародном конгресу у обзиру цркве, школа, фундација нужна закључења учинити."

Чита се и прима се точка XI. предлога:

„XI. Будући да ће правдо-одправленије војводовине с правдо-одправленијем Угарске у једном врховном или касационом суду сложено бити, то да при том врховном или касационом суду, засада при септемвиралној табли увек најмање два Србина као сасудије с решавајућим гласом, с нужним нижим персоналом српским аплицирани буду."

Чита се точка XII. предлога:

„XII. Ако се војена граница ма кад провинцијализира, — које се обаче не иначе, разве са сагласијем обште народне скупштине свију Срба треба да учини, — или ако би се и без провинцијализирања уставна уређења и на војену границу разпростпла, онда да се тителски батаљион, петроварадинска, немачко-банатска и српско-банатска регимента војводовини српској присајуви, јемства ова и на границу разпростру, а число представника војводовине при дољној табли дијете Угарске, а тако и чиновници српски при централним надлежателствама саразмерно умноже."

На предлог Свет. Милетића замењују се речи „*ако*" са „*кад.*"

Чита се точка XIII. предлога:

„XIII. Да се као спољашњи знак народно-политичног живота српског у војводовини, при свечаностима поред царске, а у бачкој и банатској части војводовине и поред угарске,

још и српска тробојна застава, бело-црвено-плаветна званично употребљавати има.“

Прима се с том променом, да народне боје овим редом иду: црвена, плаветна, бела.

Чита се и прима се точка XIV. предлога:

„XIV. Да се свети Сава као земаљски патрон у војводовини празнује, и да су друга вјероисповједанија у војводовини дужна о том празнику од онакови послова уздржавати се, од какови се посљедователји восточног православног вјероисповједанија уздржавати морају о празнику светог Стефана краља, као земаљског патрона Угарије.

С овим се распушта седница.

Осма седница.

3. априла.

Чита се протокол седме седнице.

Чита се точка XV. из предлога већине, која овако гласи:

„XV. Ако се троједина краљевина Хрватске, Славоније и Далмације у законодавној, административној и судејској струци с Угаријом сајузила неби, — онда да би постојећи савез између Срема и троједине краљевине невредим остао, одбор је тог мњенија, да касателно Срема и у административним и у судејским дјелма она трећа инстанција остане, која буде за троједину краљевину трећа инстанција, т. ј. у административним засада дворски дикастериум хрватски, а у судејским врховни суд хрватски; — а Срем, да у законодавству троједине краљевине посредством своји посланика учествује.

У том случају само би касателно бачке и банатске области војводовине, зависила унутрашња администрација војводовине од средоточног правителства унгарског, и само би касателно ове две последње части војводовине ишла ревизија од апелационалног суда војводовине, на врховни суд унгарски. У том случају би колективно представничество војводовине при дољој табли дијете унгарске само из 21 представника састојало се, — а војвода српски морао би имати и при законодавству троједине краљевине глас и столицу одма за баном хрватским.“

Стојаковић: Кад је овај пункт формулиран, ове су мисли руководиле већину одбора. Војводство се састоји из Сре-

ма, Бачке и Баната. Усљед високијих решенија скопчана је Бачка и Банат са Угарском, а Срем са троједном краљевином. Ми нећемо да вређамо ни једне, ни друге. Ми нећемо да се цепамо ни од једни, ни од други. Ми не можемо отети Бачку и Банат од Мађара, а Срем отети од троједне краљевине А можда и не лежи у српском интересу Срем цепати од Хрватске. Да би обе стране задовољили, морали смо узети средњи пут. Војводство се састоји из Срема, Бачке и Баната. Ми имамо нашу слободну администрацију, са војводом на челу, а за даљи ток инстанција подлежа ће ове области централним властима, Бачка и Банат оној у Пешти, а Срем оној у Загребу. Да то није никаква аномалија, може се и с примерима доказати. Аустрије један део спада у немачки бунд, а други не спада. Тога има и у другим државама. И ми би имали прве две инстанције код своје куће, а трећи степен инстанција имали би у Пешти и Загребу. Тако се и за ово неколико година, како је Срем поцепан био, духовна власт архидијецезе простирала и на војводску и на изванвојводску област Срема —

Св. *патријарх*: И на део Славоније.

Стојаковић: И на део Славоније, па ипак није било никакви конфузија, нити је ту што страдало јединство архидијецезе. Тако ћемо сад да учинимо и са Сремом. Ми ћемо имати прво- и второстепене судове целе војводске области код куће, а ревизија ићи ће „касателно“ Бачке и Баната у Пешту, а „касателно“ Срема у Загреб. Ми нетреба да се свађамо и тучемо, но да онако ствар удесимо, како ће и нама и другима на корист да буде.

Хаџић: И ја се слажем у духу и смислу са XV. точком одборног предлога; само би желио, да се текстирање измени, да се текст точке до речи: „а војвода“ замени овим: „Што се Срема као саставне части војводовчне тиче, он ће се у последњој или централној инстанцији тамо односити, куда и остала троједна краљевина у последњој инстанцији односила се буде; у законодавном одношењу пак, како се општим законом определи.“

Станковић: Кад би у једно исто време био и сабор угарски и сабор троједне краљевине, куда би онда имао ићи војвода?

Стојаковић: Ево и сад је дијета и у Пешти и у Загребу, а и наш конгрес овде. Св. патријарх би имао права бити и на једном и на другом сабору, исто тако и присуствујући

господа епископи имали би место и на магнатској табли у Пешти. Па су ипак нашли за боље, за сад овде остати. Тако би и у напредак било. Војвода ће онамо ићи, где буде већа потреба.

Прота *Стаић*: У другом одсеку другог слога, где је реч о гласу и столици војводе при законодавству троједне краљевине, нема никаква спомена у смотрењу патријарха српског и српски епископа. Овај недостатак имао би се попунити.

Стојаковић: Патријарх би имао место пред архиепископом загребачким, а епископи међу другим епископима по реду осваћења.

Посл. Михаиловић: У другом слогу виде ми се излишне ове речи: „у том случају би колективно представништво војводовине при дољој табли дијете угарске само из 21 представника састојало се.“ Да се изостави. (Више гласова: „То престаје!“)

Милетић: Премда знам, да ће говор мој без успеха бити, ипак за свету моју дужност сматрам, једну примедбу на ову точку славноме сабору изјавити. Ова је точка за нас опасна, ја у њој видим дуализирање и семе растројства наше војводовине. Главно је, да наш народ буде политично један. А где се то политично јединство највећма показује? У законодавству. Кад се будемо у законодавству једни овамо, други онамо односили, онда смо раскинули свезу, која нас везује, и наш војвода, стојећи једном ногом на обали Угарске, а другом на обали троједне краљевине, на обали, коју мутни таласи и с једне и с друге стране подривају, кад тад ће стрмекнути у понор, који испод његови ногу зија. Ја нисам позван да говорим, што би могло увредити браћу нашу Хрвате. Али Срем је чисто српска земља, Срем је колевка деспотовине српске, Срем је душа наше војводовине. Кад би политична могућност била, да се најпре сви ми Срби с Хрватском, па тек онда с њоме заједно с Угарском сједининмо, онда ја против таковога савеза небих ништа имао. Али кад је то немогуће без саизволења законодавне власти, онда се бар морамо оградити против таких искушења, који смерају на уништење политичног јединства војводовине. Одељеним законодавством увешће се разлика и у законе земаљске. Од нас ће да се начини неки Шлезвиг-Холштајн, бићемо сваћији, само не свој и.

Ја не представљам, да ће се Хрватска од Угарске сасвим цепати, јер држим, да она сама за себе своју уставну слободу одржати неможе. Ако и Хрватска то исто мисли, онда

се и наше јединство с њима лако остварити може. Ми би могли с њима имати јединство у највишем суду земаљском, код којега би се могао саставити сенат из равнобројни чланова и с наше и с хрватске стране, који би на српском и хрватском језику ствари решавао и издавао; ту би већ имали неку концентрацију с њима заједно у корист наше народности. Што се администрације тиче, ако би Угарска добила министарство, онда би и Хрвати добили свога министра, као што је Кулмер био; а ако би други вид средоточне управе у Угарској био, и онда би зацело Хрвати добили своју одељену секцију, у којој би и ми с њима заједно своју концентрацију наћи могли. Тако би се могли укупно односити к Хрватима, и с њима заједно к Угарској; то би био мост, који би нас свезивао, да сви скупа у уставним правама учествовати можемо. А онај предложени начин за нас је предрасудициозан, јер у начелу обара политично јединство наше области, а тим је све оборено.

Стојаковић: С предлогом већине је ли оборена територија војводства? Је ли оборена унутрашња администрација? Је ли оборен војвода, апелациони суд, областна скупштина? Сви ти пунктови стоје. Само је говор о врховном суду и о законодавству. Ми ни сад немамо код своје куће ни министарство, ни врховни суд, ни особено законодавство. Што се тиче разлике закона, ту приметити морам, да закони неморају бити различни, ако буде двојако законодавство. Хрвати ће и сами гледати, да задрже оне исте законе, који и у Угарској важе. А друго и до сад је био урбаријални закон један за Срем, други за Бачку, трећи за Хрватску итд., па то није сметало ништа јединству земље. Што г. предговорник мисли, да ће се Хрватска за обрану свога устава морати држати с Угарском, јер је сама за себе слаба, то не стоји. Устав се одржава законом, а не јачином.

Милетић: У војводовини ће бити два законодавства, једно за Срем, а друго за Бачку и Банат. Г. предговорник вели, да закони за то *не морају* бити различни. *Не морају*, то је истина; али *могу* бити различни. То је карактеристична нота, што нам квари јединство. У законодавству је главна моћ државна, а не у администрацији. А и администрација удвојава се, кад на једној страни једне, а на другој друге главне норме административне постојале буду, што је неизбежна последица различног законодавства. Кад се војвода и војводски савет на двоструке законе и двоструке административне норме у дру-

гој инстанцији обзирати морају, — није ли ту јединство администрације унутрашње, а тим и саме територије војводства оборено? Кад и сама областна скупштина саветовања и закључења своја по двоструком законодавству државном, и по двоструким вишим административним нормама удешавати мора, и то тако, да посланици с једне стране Дунава често неће имати знања о оном, или интереса за оно, што на другој страни законо постоји, — где је ту јединство областне скупштине, и морална гаранција обстанка њеног? — Г. предговорник вели, та имаћемо један општи апелациони суд за војводовину. Али ако су други закони у Срему, а други у Бачкој, како ће та апелација радити? То ће опет бити неки mixtum compositum. Ми смо јаукнули, кад је 27. дец. војводство не само покосио, — него и раздвојио; сад се сами стављамо на гледиште 27. дец. п. г. и санкционирамо га. Ми смо пред отварањем конгреса свог, назревши, да неке инструкције постоје, и да оне забрањују сваку дискусију о подложењу Срема троједној, а Бачке и Баната угарској краљевини, у конференцијама нашим једногласно изјаснили се, да ћемо пре развићи се, него што би на инструкције у обште, а особито на точку раздвојења војводске земље пристали, — а сад наједанпут да усвојимо XV. точку, точку раздвојења, и растројења војводства, која је точка преко ноћ у предлог већине без праве дискусије и без закључења одбора дошла, и у штампи је на последку без сајуза са предидућим точкама додата, што се на први преглед целог садржаја види. Ма какав други начин бољи би био, само да се *укупно* односимо, а не сваки део за себе, јер иначе морали би припознати, да је наша земља туђа собственост, које ми нипошто признати не можемо.

Хаџић: Ова је точка у противуречију са првом точком, по којој је Срем саставни део војводства. Говорник повавља свој горњи предлог.

Ц. комесар: Ја држим, да је боље да се вратимо на законити пут. Ми овде нисмо позвани решавати, куда Срем спада.

Радовић: На примедбе г. Милетића имао би навести, да сад стоји не „quid juris?“ него „quid consilii?“ При претресању одборног предлога у XV. точки, а и у оно доба, кад је војводовина без наше воље са Угарском спојена, да ме је когод питао: Шта је нама право, или куда желимо с војводовином? Ја би одговорио, да волем спојитч се са границом

заједно с браћом Хрватима. Али кад не можемо с целим војводством куда оћемо, онда нам служи за утеху, што бар један део стоји у савезу тамо, куд ми сви тежимо. Волели и овакво војводство, него никакво.

Хаџић понавља свој горњи предлог.

Радивојевић предлаже овако текстирање последњега слога истога предлога: „У законодавном одношењу пак, тако се општим по постојећој државној свези за Срем важећим законом определило буде.“

Стојаковић пристаје уз ову измену.

И тако се закључи ово текстирање петнаесте точке: „Што се Срема, као саставног дела војводовине тиче, он ће се у последњој или централној инстанцији онамо односити, куда и остала троједна краљевина у последњој инстанцији односила се буде; у законодавном пак одношењу, тако се општим, по постојећој државној свези за Срем важећим законом определило буде. Али на сваки начин војвода српски морао би имати и при законодавству троједне краљевине глас и столицу одма за баном Хрватске, а патријарх српски пред архиепископом загребачким; а епископи православне вере међу римским дијецезалним епископима по реду освећења.“

Чита се последња точка предлога већине:

„XVI. Сва предидућа опредјељенија, кад буду чрез дијету унгарску примљена, да имају сачињавати уговор, од ког једна страна без саизволења друге одступити неможе. По приступу унгарске дијете на ова опредјељенија дакле немогу се та ни највишим рјешенијама, ни закљученијем дијете унгарске променути, укинути, суспендирати или против смисла речи толковати, — и као фундаментални закон немогу више предмет редовног законодавства бити.“

Стојаковић: С обзиром на горњи XVI. пункт мислим, да би после речи „чрез дијету угарску“ имале доћи и ове: „и относително чрез сабор троједне краљевине.“

Свеш. Милутиновић: Место речи „да имају сачињавати уговор“ имале би доћи ове речи: „да имају сачињавати основни закон.“ Ми већ имамо уговор у привилегијалној дипломи Леополдовој.

Стојаковић: Место речи: „уговор“ могло би се рећи: „обновленије уговора.“

Свеш. Михаиловић: Више гаранције налазим у речи „уговор,“ него „закон,“ будући се закон често мења, а уговор без саизволења једне или друге уговарајуће стране не може

се мењати. Добро би било у парентезу ставити и „pactum conv ntum.“

Свет. Милушиновић: Ми већ имамо pactum conventum.

Стојаковић: Ја мислим, да би реч „уговор“ без сваког додатка задржати требало, по томе, што то подпуно одговара задатку овога сабора, којије сазван, да означи уговоре и јемства, која се усљед предходившег спојења војводства с Угарском показала као нужна за обезбеђење привилегијални права и народности србске.

Хаџић: Место рѐчи „уговор“ могле би доћи ове речи: „законо-прагматична јемства,“ јербо смо и позвани, да јемства означимо.

Емил Манојловић: Ја налазим већу гаранцију у уговору, јербо је билатералан, него у фундаменталном закону, који се мењати може.

Предлог већине одбора остаје, само се после речи „чрез дијету угарску“ има додати: „и односително у горњем случају чрез сабор троједне краљевине.“

Јован Суботић: У дебати о XV. пункту одборског операта говорило се о државној свези војводства у части са краљевином Угарском, у части са троједином краљевином славонско-хрватско-далматинском.

Мени се чини, да још једно одношење има, о коме у овом обзиру говорили нисмо. А то је одношење целе војводовине к споменутој тројединој краљевини.

И опет држим ја, да је ово питање најважније за нас, и да га несмемо са ћутањем прећи. Чега ради и молим славни овај сабор, да ми внимање своје поклони, док мисли моје о овом предмету не изложим.

Слово моје можда ће сада и без сљедства прозујати, али одређи не можемо, да може време доћи, кад нам неће неугодно бити, да га у актама сабора овога најемо.

Гледаћу пак, да стрпљење ваше неизцрпим, и обећавам, да ћу ма и у пола мога слова сести, како приметим, да ми говор мој није у стању много уважено внимање ваше задобити.

У првом мом слову изложио сам три оне идеје, које наш народ у овим земљама створити, искупити и оживотворити могу: а то су јединство народа србског, свеза са сродном браћом у Славонији, Хрватској и Далмацији, и конфедерација са другим угарским народима под круном угарском.

Ако не сачувамо јединство народа, престаћемо бити народ и постаћемо само српски обитатељи жупаније, дистрикта или области, као год што и сада нисмо овамо као народ позвани, него као српски обитатељи постојавше српско-банатске области.

Ако се непридружимо оној браћи, која у Славонији, Хрватској и Далмацији живе, нећемо верујте ми дуго постојати; што смо имали за прошавши десет година у једном виду, имаћемо га за долазећи десет година у другом; место војводовине немачке, добићемо војводство мађарско.

Али да можемо силе своје развити, да можемо цјел своју постићи, да можемо створени и искупљени живити, нуждан нам је дух животворећи, а то је уставна слобода.

Ми кад тражимо своја права, неможемо одрицати туђа; кад желимо снагу своју скупити, нетражимо општу умалити; кад идемо за слободом, нетреба да се удаљавамо од онога храма, који је она код нас и за нас већ дигнула, и у коме већ од више векова живи.

Овај храм слободе јест стари угарски устав; ова општа снага јест државна сила краљевине угарске и сдружени земаља; ова права јесу света права свете круне угарске.

Но изражај јединства народа, јесте сувише абстрактан: допустите, да га на земљовиду нацртам, да фигуру пред очи добијемо.

Овај народ српски живи у граници хрватској: личкој, оточкој, огулинској, слуњској, првој банској, другој банској регименти; у славонским жупанијама: пожешкој и вировитичкој; у војеној покрајини: градишкој и бродској регименти; у Срему и покрајини: варадинској регименти; у долњој Бачкој и шајкашком батаљону; у Банату: торонталу, вршачком окружију, и у војничкој покрајини, наиме у регименти немачкој и српско-банатској.

У овима се пределима он као народ станио, у тима је покрајинама своју милитарску организацију добио, у тима земљама и данас у већим масама живи.

По овој фигури за народ српски, који у овим покрајинама живи, иштем ја јединство, кад о јединству народа српског као кардиналном праву говорим.

Што се пак тиче они Срба, који изван овога округа стоје, ти могу истина сва ова права привилегијална уживати, која црквену и просветну свезу сачињавају, али почем су се од тела народа одвојили, немогу искати, да се и она

права, која политично-областно тело састављају, и на њи рашире. —

У овим покрајинама насељени Срби припадлеже скоро у полу римско-католичкој цркви; али будући да су сви потомци они Србаља, који су политична наша права задобили, и будући да вера овакова права неукида, то се на ову разлику у вери обзирати не можемо.

Да су пак сви Срби потомци они стари Србаља, који су права наша извојевали, то ће сваки по себи знати, ком је позната историја ови Турцима опустошени предела.

Доцније су многи Срби западној цркви прешли, али је број исповедатеља источне цркве још и године 1790. и то и у самој вировитичкој жупанији, где су сада ваљда најслабији, знаменито већи био, као што акта народног сабора од 1790. потврђују.

Ови су Срби истина западној цркви прешли, али јесу ли тим она политична права изгубили, која су им дедови и прадедови крвљу својом придобили? Јесу ли тим престали бити део онога народа, кога су прије били? Нису, заиста нису!

И овде подижем глас, и изричем истину, која је и досад постојала, али није као што заслужује призната била, но којој ће просвета и дух садашњега века праву њену светлост повратити. Срби у овим покрајинама, који су течајем времена западној цркви приступили, остали су Срби као и они други — задржали су сва политично-публична права као и они други, и чинили су и чине у овом обзиру сви један политичан српски народ.

Истина је, да су се по духу тога нама непријатељског времена ови престали Србима звати; истина је и то, да се Србима и неће да зову; истина је напоследку и то, да се братска љубав између нас умалила и место ове отуђење заузело: али оће ли, може ли то отуђење на свагда постојати, треба ли то разделење и надаље да постоји? Не ће то, а и неможе, а и нетреба то да буде.

Што је дух онога времена покварио, то дух садашњега иде да исправи; сваки и с наше и с њихове стране, ком се прилика, згода и начин даде, ваља да се из свију сила потруди, да тај грех прошлости спере; литература, црква, школа и јавно слово, треба за најсветији задатак да сматра, да крви и роду своје право поврати, синове једне ма-

тере побрати, браћу једнокрвну измири, слогу и са слогом снагу, а са снагом срећу општу доведе.

Или зар код Мађара католика и евангелика није било мрзости?

Зар се католички и лутерански Немци нису гонили и нападали?

Та тамо је и много горе било, него код нас, тамо су браћа братску крв у стогодишњим тако да рекнем грозним опустошителним и истребителним ратовима проливали; па сад? Сад, кад је сјајна идеја народности на европском небу синула, сад је то престало, сад се то заборавило, сад једна страна другу не само у општим политичним и народним потребама, него и у особитим вероисповедателним гледи да подупре и подпомогне.

Пружимо дакле браћи братску руку, признајмо ми њи за рођену браћу, па ће и они нас радо за такову признати; изрецимо да су и они Срби; па ће и они ово лепо име за калпак заденути; изјавимо да су ова права наша и њихова, па ће их и они пригрлити и као своја с нама заједно бранити; — будимо једно, кад смо једно. —

А да и они са своје стране ту потребу јединства осећају, то се из свега види; у свему што чине у овом обзиру видим ја, а видиће и сваки, који о томе мисли то, да траже пут, којим ће у храм јединства и братинства доћи.

Раширимо им на сусрет руке, осветлимо стан наш, украсимо храм наш народни, да ово превисоко дело сједињења народног, са највећом славом прославимо.

Рађа се питање? имамо ли ми право искати, да се грађанска част војводства нашег са другим означеним покрајинама састави?

Ја држим да имамо.

Јер

Знамо да је нашем народу осигурана собствена област у овим државама, у којој ће као народ под собственим магистратима независећи ни од комитатске власти, но само од Њег. Величаства цара и краља живити. Ово је и овај славни сабор признао и усвојио.

А кад је тако, то онда искајући, да се ова област са онима другима скопча, ништа друго нечинимо, него ништемо, да нам се дано право одржи и у живот приведе. А може ли ко и посумњати, да ми то право немамо?

Но рећи ће ко: да војводство за себе стоји, од прилике онако како је пре 27. дек. прошле године стајало, онда би и могли искати, да се само са другом браћом и осталим областима присајединимо; али је сад војводство са Угарском спојено, на се више одделити неда.

Ја са моје стране примечавам, да у смислу права ми пре 27. дек. пр. г. и после тога дана на једнако стојимо.

Правитељство је и у среди XVIII. века, крајине од српске области узело, и под управу угарску и хрватско-славонску дало: али је ово без питања српскога народа било, остало је чистим делом, и није се никад правом начинити могло.

С тога је право народа српског 1848. од правитељства одма признато било.

Исто је тако и 27. дек. пр. год. правитељство после 20. окт. исте г. уставног нашег владатеља војводство српско од части под управу угарску, од части под хрватско-славонску подложило, али се ово и опет без питања народа српског сбило, и стои као чисто дело, нити може у погледу на нас правом постати, док се узајмним уговором правом неначини.

Зато и само правитељство, и сви ми дан данас држимо, да војводство постоји, премда му је област под страну управу подложена; зато и Њег. Величаство премилостиви наш земаљски господар још наслов великог војводе војводства Србије има; зато смо и ми сад овде скупљени, да изравимо жеље народа нашег, како да му се привилегијална права његова одрже.

Ако ми сад на то спојење пристанемо и дело од 27. дек. пр. г. за право признамо, онда је наравна ствар, да земљиште, на ком смо пре 27. дек. стајали, губимо; онда ми за себе, али не и остали незаступљени овде народ, право губимо искати, да се ова област, са другима народа нашег областама присаједини: — дотле, док то не буде, стоји ово питање данас на оном истом земљишту, на ком је и пре 27. дек. пр. г. стајало.

Неће то право угарска дијета никада признати? Неће нам Мађари то сједињење никада допустити?

Може бити да неће; и по свој прилици да неће; али пако и прво ми нисмо овамо позвати и послати, да питамо, оће ли угарска дијета право наше признати, и шта ће нам Мађари допустити, него да кажемо, каква привилегијална права народ наш има, за која желимо, да нам се одрже; друго, ми нисмо никад вредност и постојање наших права пресуди

угарске дијете и мађарског народа подложили, јер нити су их нам они дали, нити смо их икада за судије признали и уговорили; а треће, ми несмемо Мађаре и њихову дијету за судије наших права поставити и примити, јер онај час, кад то признамо, нерадимо ништа друго, него деремо привилегијалне дипломе и бришемо права народа.

Толкователь права наши јесу уговарајуће стране, цар аустријски и краљ угарски с једне, а народ српски с друге стране у сугласном договору; а што се примања права наши на угарској дијети каса, то је праву краљевском одговарајућа дужност земље, коју ако не испуне Угри, вређају право свога краља, али добивена права трећега морају недодирнута остати.

Ми дакле не само да имамо право, да се са другим областима, у којима народ наш живи, сдружимо, него имамо и право, данас у овом сабору изразити, да желимо да се то учини: стојимо дакле подпуно на законитом земљишту, на зашто без нужде, на штету своју да га сами остављамо?

Што се тиче савеза са Хрватском и Далмацијом, то морам приметити, да је овај савез последица предидућег сједињења са другим нашим народом изван војводства живећим.

Ови у Хрватској и Славонији живећи постоје већ у свези са Хрватском и Славонијом, нити желе ову раскинути, нити ми имамо пута искати, да је раскидају, нити се чија права вређају, ако се нераскине.

Ова свеза са Хрватском и Далмацијом непротиви се правама, која угарска круна на нас има, јер будући да су и ове две краљевине држане круне угарске, то свеза наша са њима право то ни у чему не дира и не мења; оно остаје једно и исто, цело и неповређено, и добитак је на обадве стране.

Народи једни скупљају се у једно тело, а круна добија место две три незадовољне фракције народа, један, задовољан, усрећен народ, које је највећи добитак.

Но питаће ко: то је све лепо и красно, и то је природно и добро, али имамо ли ми право и пута то желити и искати?

Ја се нисам никада рад с правог пута, са земљишта православни начела уклонити.

Ми смо прво у највишем павенту од 18. нов. 1849. године повлашћени искати, да се оној области придружимо, којој желимо.

А искључи савез са Хрватском и Далмацијом ништа друго не чинимо, него жељу ту изражавамо.

Друго пак, ми смо позвани овамо, да предложимо гаранције, које за одржање наши права и народности за нужне држимо.

По овоме имамо право све оно искати, што гаранцију ту даје, а право угарске круне не вређа.

Да ова свеза са Хрватском и Далмацијом право свете круне угарске не вређа, то сам мало час изложио.

А да гаранција наши народни права и народности постоји јединствено у томе савезу, то ћу сад покушати доказати.

Операт одборски, који се овде ово дана претресао, излаже начине, којим мислимо, да се гаранција за нашу народност оснује.

Начин тај, у колико сам ја схватио, састоји се уобште у томе, да се област војводства, автономија областна и званичност српског језика у тој области као фундаментални уговори законо у акта дијетална уведу и признаду.

Опростите ми господо моја, што ми слабе силе духовне не допуштају, у овој гаранцији гаранцију наћи.

Колико сам до сад у историји читао, колико сам по свету примечавао, видио сам увек и свагда, да гаранција, која на папиру стоји, па било то акта интернационална, било дипломе привилегијалне, било акта дијетална, ако је снага уговарајући не подупире, остаје увек једнака, мртво слово, милост старијега.

Ја ћу радо лојалитет мађарског народа приповнати; Мађари су великодушан, поштен и харзктера пун народ; они се тим од многи други одликују, што законе своје љубе, пазе и за свете држе.

Али како људи тако и народи, нису анђели; често се мисли мењају, често собствена корист бистрину разума замути; често политика правду надкрили.

А друго, ми ћемо увек с правитељством посла имати; а правитељство остаје правитељство, па било немачко, било мађарско, било српско; правитељство свако има сто начина, оно што му је неудесно уклонити, закон, ма и најјаснији, обићи, успавати, превратити.

Али ту је дијета, па ће она устати, да светињу закона брани!

Оће, кад год то у интерес већине засече, али оће ли се и онда тако заузети, кад се о интереси, који су већини самој неугодни, узради?

То треба најпре да видимо, па док се противно не докаже, да јој верујемо.

Пристаћу радо са онима, који веле: верујмо, док се о противном не уверимо.

Али неће ми нико замерити, ако прошлост за савет узпитам, ако у прошлост као огледало будућности погледам.

Добро је и треба један другом да верујемо; али где се о стварима ради, које се на свагда изгубити могу, ако се први пут у вери преварамо, држим да би лакомисленост била, кад неби искуство запитали, шта нам оно саветује.

Како је дакле досад бивало?

У актима дијете стоји углављено, да нам се сва привилегијална права, која се са основним државним законима не сударају, сачувана садрже?

Је ли то тако чињено?

Није!

Нећу питати, ко није чинио: један ће рећи: правитељство немачко, други правитељство угарско; нека буде или једно, или друго, или обоје: али то стоји, да је овај закон остао само на папиру.

Само питам, зар никакве дијете од оно доба није било? Било је и више дијета, али је ова увек ћутала, ћутала и онда, кад је из свега гласа викала на оне кораке правитељства, којима су се интереси већине дирали.

Па тако је било и са референтима код канцеларије, и конзилије; тако и у стварима цркве и школе и т. д.

Ја дакле мислим, да ми характеру и лојалитету мађарског народа нећемо никакву обиду нанети, кад тражимо и други фактор гаранције, онај, који собствена снага има.

А како са овим стојимо, кад се од другог народа одцепимо?

Да видимо.

Снага војводства лежи у његовом представништву.

Представништво ово наше биће областна скупштина војводовине.

Нећу и несмем много о овоме разговарати; али кад помислим, да ће у овој областној скупштини половина, а можда и више иноплеменог елемента бити; кад видимо, да нам овај иноплемен елемент није свој, није одан, него шта више

противан; кад расудимо, колика вештина, колика духовна снага, колико господство, колико богатство, колика енергија у суседству нашем стоји, која ће радо и весело овом инородном елементу у помоћ притећи, која ће можда за задатак свој сматрати, уплив тога елемента осилити и умножити: онда мислим, да ми се барем лако опростити може, што у овој гаранцији извнутрашњој баш никакве, ама никакве гаранције не видим, и што мислим, да ће нас лед бити, од куд се ми надамо, да нас сунце грије.

Кад буде права наша маса од преко 2,000,000 људи једнога елемента, једнога језика и једни интереса подупрла, онда, али онда само можемо рећи, да гаранцију за ова права имамо.

Једина гаранција наша лежи дакле у целости народа, и у свези са рођеном браћом у Славонији, Хрватској и Далмацији, која изостати неможе, ако се очемо у целости народној да одржимо.

А да ми позиву нашем, необзирући се на то, шта ће ду нам Мађари дати, и сад кад ове предлоге чинимо, одговарамо, увиђиће сваки, јер тешко да једног у овом сабору има, који би тврдо уверен био, да ће нам угарска дијета све што смо предложили, одобрити: па кад нам је то задатак, зашто да га подпуно неизвршимо, па шта Бог да?

А најпосле иште и сам дух овога века, који сродне елементе непреодољивом силом у једно привлачи, да нас у јединство са рођеном браћом пусте, и налаже сваком мудром државном мужу и телу, да се таковом тим оправданом захтевању без највеће нужде не противи, а од такве нужде, која би државу принуђавала, овом нашем захтевању на пут стати, ја с моје стране у Угарској ни сенке не видим.

У државним одношењма има политика толику исту силу, колику и правда, у прелазним временима и већу.

У садашње време не треба да Мађари само питају, где су вам артикули дијеталии, где су вам дипломе привилегијалне, где су вам права? — него шта здрава, времену сходна, правди одговарајућа политика светује, јер знамо, да је иначе много којешта по захтевању политике у праве учи морало, што никаквог закона за себе, што је многе законе против себе имало; знамо да дух времена не само нова права доноси, него и нове државе ствара.

На последку држим за дужност споменути овај славни сабор на закључење мајске скупштине, која је свезу са

Славонијом, Хрватском и Далмацијом нарекла, мислећи, да ће овај сабор за дужност своју држати настојати, да се ово закључење опште наше народне скупштине оживотвори.

Што се најпосле свезе са угарском краљевином, конфедерације са другим народима свете круне угарске тиче, ту се и ја са свима слажем.

Право оне круне, под коју смо ми главу преклонили, кад смо овамо дошли, треба сви за свето да држимо и да га одржимо.

Добро наше државно ниште, да под оним уставом, који су наши овде од искони живећи Срби с другима угарским народима у течају времена образовали, за који смо ми толике жртве принели, — останемо, и сад благодети његове за оне жртве уживамо.

Државно тело Угарске, које уд и ми чинимо, треба да цело одржимо.

А то ће бити, кад будемо имали једног владатеља, једно средоточно правитељство, једно законодавно тело, и ако је баш нужно, један највиши суд, премда ја ово последње за јединство државе за нужно не држим.

Све ово полажемо ми у операту саборном; све ово остаје неповређено, и ако се ми са другим нашим народима, са Хрватском и Далмацијом сјединимо.

Но можда ће ко запети за једну реч, коју сам мало пре употребио, за реч конфедерација са другим угарским народима.

Господо моја, ова реч садржи у себи будућу систему државну краљевине угарске.

У угарској држави постоје четири велика народна тела, која ће пре или после подпуну равноправност политичну захтевати и добити.

Докле год у Угарској централизација у мађарском елементу постојала буде, неће бити државног равновесија а без равновесија нема сталности, без сталности нема дуготрајућег обстојања.

Мора ће се дакле, та пре, та после ово равновесије потражити, а то се само политичном равноправношћу, конфедерацијом угарски народа произвести може.

И тако после свега овог чиним ја предлог овај:

Да сабор овај изрази, да ми признавајући јединство угарске државе, желимо да се са другом равноправном чашћу

народа нашег саставимо, и са Славонијом, Хрватском и Далмацијом скопчамо.

Емил Манојловић: Кад би сабору овом дозвољено било, да јемства за обезбеђење народности и језика по слободној вољи неограничено определи, онда би и ја био радостно за предлог г. предговорника, уверен будући, да сва друга средства, била она која му драго, увек палијативна остају, почем се народност једна само у кругу сродни елемената развијати, у средини пак туђега елемента само вегетирати може, док се згодном приликом сасвим не избрише. Но кад на фактичне околности позор обратим, онда припознати морам, да ми оскудева постулат, на којег би се основу савез са Хрватском реализирати могао. Не могу дакле за савез са Хрватском за сада пледирати, но ипак се при свем том тешим, да ће доћи још можда време, кад ће Србима и Хрватима просто бити, да својој симпатији следују.

Ђорђе Стратимировић: Чисто се устручавам после красног слова г. Суботића, којим је он наша најлепша чуства узбудио, внимање сабора на тај исти предмет обратити и незнам ћу ли успети у том, јер нисам муж слова, но муж мача и дела. Ја делим у начелу мњениje г. Суботића, и ја сам тог уверења, да нас и наша прошлост обвезује, а и будућност позива, да се с нашом једноплеменом и једноверном браћом у тројединој краљевини сајузимо. Не само будућност народа српског области војводовине, него још у већој мери позива нас и будућност онога народа, кога ће се судбина на Балкану и пољу Косову решити. Али ако се у принципу и слажем, не слажем се у форми, начину и времену. Ја нећу никад ту науку припознати, ни подписати, да једностранa факта право уништити могу, али с друге стране немогу ни важност факта одрицати, кад су ова по постојећем устројству државном законитy важност већ добила. Такови један факт законите важности јест патент од 27. дец. 1860. и 5. јан. 1861., који Бачку и Банат са Угарском, а Срем са Хрватском сајужава. А што се времена тиче, предговорник је сам из повестнице примере навео, где су различите вере чланови једнога народа у љутој борби били и тек у следству уплива цивилизације и кад су зрело своје обште интересе схватили, дошли су истом до јединства. Ја питам, еда ли је то благословено време, које и ја из пуног срца желим, већ дошло? Ја би се радовао, да могу одговорити, да јесте дошло. Али кад уважим мњениje већине овде скупљени представника

српског народа, чини ми се да ови мисле, да треба нашем народном бићу известну форму и то у автономној војводовини дати прије, него што би покушали распространити исту, и у сајузу са троједином краљевином увеличати. Ово као одговор на слово г. Суботића, у осталом пак примећавам о примљеном програму мајоритета, да је опредељења пунктирао, која су нам абсолутно нужна, да нашу политичну народност осигурамо, и формулирајући иста предпостављамо, да ће угарско законодавство тако справедљиво и тако политично бити, да их уважи. Али је могућан и тај случај, да Мађари те од нас захтеване гаранције неће хтети или чрез какав особити фактични положај Угарске неће у стању бити нама те гаранције у законитој форми уважити. Такову могућност увиђајући, налазим за нужно предходећим 16 точкама програма следујући додатак као 17. точку поднети. Овај додатак гласи: „У случају, ако законодавство угарско ова наша за сахрањење нашег политично-народног бића необходно нужна определења, неби примило, и као фундаментални закон Угарске приповнати неби хтело; — или ако у овим бурним временима тај лако могући случај наступи, да чрез фактични положај ствари у Угарској, законодавство не буде у стању те гаранције нама у законитој форми и важности осигурати: да у овим предпоменутим случајевима у предходећем програму назначена територија војводовине, под условијама, која ће бити општи предмет обратног уговора, са троједином краљевином сајузити се има.“

Ја желим, да се овај амандман вотизирању сабора поднесе.

Емил Манојловић: Али ако угарски сабор прими, а хрватски не прими, quid juris онда?

Св. *патријарх*: Овим смо отишли са свим на друго поље, на питање страно, на које сабор овај ни сазван није. Нами су у височајшем решењу од 5. марта т. г. означене границе, преко који нам прелазити није дозвољено.

Стратимировић: Ја мој амандман предлажем, па ма сутра дошао у претрес. (Више гласова: „да се одложи на сутра.“)

За тим се узме у претрес означење територије војводства српског на основу известија одбора, који је на ову цел у четвртој седници сабора изаслан. Саветовање о овоме предмету буде прекинуто следећом беседом епископа темишварског:

Владика *Машировић*: Кад се опоменемо обште оне и искрене радости, коју је православни народ српски почувствовао и изјавио онда, кад му је одлука Њег. царског Величества народну скупштину на тај конац торжествовати допустила, да славним прадедом нашим дана, и преко 170 година превређена и забачена бивша привилегија наша народна оживотворимо; — и кад ко обштенародној овој радости, присакупимо још и чрезвичајну ону брзину и готовост, с којом смо сви без различија на отворено нам поље полетили, задатог нам се дела латили, и пређе свега народна привилегија у руке узели, да на њиовом основу, по милостивом дозволењу царском одавна већ обећану нам домовину створимо, и старерешину у њој определимо, да внутрену организацију по духу и језику народном у њој назначимо, и условија по којима ће права народна и потомству нашем гарантирана бити моћи, формулирамо, — онда се заиста рећи може, да су послања нас овамо браћа наша, заједно с нама те лепе и праведне надежде у себи питали, да ћемо ми избрани њиови, задатак наш сретно и на пользу целога србства скоро решити, весели се к њима повратити, и сваки од нас обштеству свом утјешително известије сврху дјеловања и закључења наши из патријаршије српске однети и дати моћи.

Но јесу ли слѣдства саветовања и закључења наши, која се већ концу свом приближавају, у свему тако удешена и тако испала, да и ми сами с њима задовољни бити, и послању нас овамо браћу нашу с њима утјешити, успокојити и обрадовати можемо? — Шта ће браћа наша Србљи рећи, кад чују, да је св. патријарх наш противу важнијег једног закључења саборно протестацију своју положити за нужно нашао? Шта ли ће, нећу да кажем Европа, но браћа наша сграђани аустријске монархије о нама помислити, кад читали буду, да смо се ми Срби, који смо теченијем последњег полгодија с безпримерним постојанством народни конгрес искали, просили и једва исплакали, на истом том конгресу нашем у начину избора војводе нашег зато на двоје поделили, што већина привилегијално наше право с уставним начелом у сагласије привести желећи и страним житељем областним участије у избору дати, мањина пак са светим патријархом право то избора војводе нашег искључително и само Србљем задржати жели.

Излишно је овде спомињати, да ће разногласије ово наше у сваког Србина и пријатеља нашег тугу и печал, а у

недри противника наши радост и задовољство произвести. Па зар да се ми овако у мњенију нашем раздрани во своја си разиђемо? — Зар ми нисмо поњати кадри, да нам је сад, у овом баш магновењу слога и јединство нужније и важније од сами наши привилегијални права? Јер шта су она без ови? Мртво слово без живота. Оживотворимо дакле љубвом, слогом и јединством нашим привилегија наша. Изравнајмо братски о начину избранија војводе мњеније наше. Подвргнимо рјешеније вопроса овог општем српском народном конгресу и молимо Њег. Светост г. патријарха и председатеља нашег, да и он мњенију овом милостиво приступи, протестацију своју опозове и уничтожи, и светом својом десницом све у пожелателно сагласије приведе.

Ја стојим по смислу мојега у предмету овом условно само за већину даног гласа, по среди једне и друге стране. И зато као посредственик узимам себи слободу и једну и другу страну најпокорније и братољубно умолити, да мњеније наше о начелу избранија војводе у сагласије приведемо, — да рјешеније вопроса тог општем српском народном сабору подвргнемо, и сад таково закључење донесемо, да ћемо ми оно примити, уважити и усвојити, што цели српски народ на општем конгресу у том призренију определио и закључио буде.

Ако ово учинимо, закључујемо дјелање сабора овог нашег са славом, српске ове скупштине достојном слогом, славом и надеждом, да ће оно и од свију надлежни власти примљено и достојно уважено бити.

Св. *патријарх*: Ако би се овај предлог примио, тиме би се морала покварити оба она закључења, и од четвртка и од петка. Без ове једне точке био би нам цео операт недостаточан, јер је између главни пунктова привилегија наши један од најглавнији избор војводе.

Ср. Михаиловић: Закључење од четвртка, које се са привилегијама слаже, треба да остане у крепости.

Манојловић: То не може бити. Доцнијим закључењем свагда се квари пређашње закључење. Posteriora derogant prioribus.

Св. *патријарх*: Од овог питања зависи и величина нашег војводства. Остане л' закључење од петка у крепости, онда морамо војводство што већма смањити. Онда би морали уступити и наше светиње у Банату, наше манастире, и Темишвар.

Ср. Михаиловић: Кад би могли војводу бирати и иноплеменици, онда би могао и иноплеменик за српског војводу изабран бити, јер по угарском закону ко год бира, може и изабран бити.

Манојловић: То не стоји. Српски народ има право бирати и патријарха, али за то не може и сваки бирач за то достоинство изабран бити.

Св *патријарх*: Ми нисмо компетентни изрећи што против наши привилегија.

Владика *Кенгелац*: За то је најбољи „експедиенс", да се то као отворен вопрос на општи сабор одложи, с том примедбом, да би духу времена, и духу уставном сходно било, кад би се право избора војводе и на друге елементе распростро.

Евст. Михаиловић: И ја сам тог мњенија био, да при избору војводе осим представника целог народа српског и иноплемени становници војводовине учествују. При овом мњенију остао би ја и сад на основу равноправности и либерални у овом столећу напредујући институција и бранио би га, кад би себе за компетентна држао, од привилегијални права наши иностранима концесије чинити. Но будући да су привилегије целом српском народу дате, а на овом сабору представника целога народа нема, — ми пак из војводовине сад овде скупљени Срби сврху права целом народу дати, основно и с вредношћу решавати неможемо; за то приступам сад мњенију г. епископа Маширевића, и предлажем, да се ово питање на главном сабору реши.

Ср. Михаиловић: Бирање војводе наше је кардинално право. Ни сама Европа не може нам замерити, ако то право бранимо и чувамо. Кардинално право има Хрватска према Угарској, и то је погодба. Угарска има своју прагматичну санкцију, и то је погодба. И наша су права на погодби основана. Кад се не замера ни Хрватима, ни Мађарима, што своја права бране, зашто би се нама замерало? Ја наша права недам, нити ћу их дати газити, докле год узмогу.

Манојловић: Али ако наше привилегије иду против природни права други народа, онда морамо од њи одступити.

Милетић: Ми имамо и више кардинални права, од који не одступамо. И наша автономија је кардинално право, и народни језик, и магистрати. Што се тиче инкопетенције, та не стоји. Ми смо се већ изјавили, да смо компетентни за себе решавати.

Ср. Михаиловић: Ми немамо права од наши привилегија одступати.

Свеш. Милушиновић: Једва после 70 година исплакасмо овај народни сабор, и већ и нехотећи, тамо тежимо, да пожелану цјел промашимо; јер чим закључимо, да питање о избору војводе на општи сабор одложимо, то онда само по себи слиједује, да се дотле и остала наша закључења у претрес неће узети. А кад ћемо добити тај општи народни сабор? Може бити опет после 70 година. Желимо да је међу нами споразумљење и слога, да тако наша закључења већу важност добију, а овамо сами им одузимамо важност, — и није другчије; јер кад се једно закључење одма за тим промене, то значи, да смо прво закључење за то преиначили, што смо после ствар зрелије расудили; али кад и друго закључење без нови мотива преиначимо, и опет се првом повратимо, то онда показујемо, или да смо лакомислени, или да не радимо по собственом уверењу, него да трећега вољи подло иохљебствујемо, што је већ и против наше у првој седници положене заклетве. Ако је ово, онда ја питам, какву ће важност наш предлог на дотичном месту задобити? Чувајмо дакле чест овог народног сабора, ако желимо добар успех получити.

Радовић: Ми све говоримо о слоги и о јединству: али све некако тражимо јединство у томе, да свако закључење на други сабор одложимо. Ако је тако, онда данас закључујемо, да ћемо нешто други пут закључити. (Смеј). Овај фактум стоји. Ми смо већ изјавили, а и ја сам на то вотирао, да смо компетентни решавати за нас дотле, док не буду с нама спојени и други предјели, у коима наш народ живи. Сад опет закључујемо, да нисмо компетентни. Ако се ово прими у наша закључења, онда шта слиједује? Треба нам нов један сабор, који ће закључивати, оће л' примити и стране да бирају с нама војводу. Па онда нам треба и трећи народни сабор ради избора војводе. (Смеј).

(На приметбу епископа вршачког, да он ово за шалу говори, наставља говорник даље): Није ово за шалу говорено, већ из бриге, из великог бола. Кога има међу нама, који би желио, да се још 70 година чека за решењем овога питања? А смеду л' они изван наше куће решавати наше ствари? Нас овде веже заклетва, коју смо положили, и светиња наше народности. С чим ћемо се похвалити, кад се нашој браћи, нашим комитентима, вратимо? Свако ће нам моћи у очи казати: се-

дили сте онде и трошили народне новце, а овамо сте свршили, да други решава. (Одобрење).

Владика *Машировић*: Ја још нисам вотизирао. Мој предлог клони се на слогу, и да не остане протестација Његг. Светости међу актама сабора. Питаће нас народ, питаће нас на првом сабору наша браћа граничари, шта смо ми без њиовог знања за њи свршили?

Радовић: Дај боже да ме граничари што пре на народном сабору на одговор позову. Ја се тога пребацивања не бојим. (Одобрење).

Станковић: Не може бити апелације од једног сабора на други.

Триф. Атанацковић: Данас је било много гласова за и против онога закључења, које је у петак донешено; али нисам ни један нов мотив чуо, који би ме побудио, да од мог вотума одустанем. Протест мањине неможе се сматрати за довољан узрок такове промене. Куд би нас такови поступак довео? Заиста у ту аномалију, да би опет они, који би сад у мањини остали — такођер протест против тог новог закључења донети могли.

Пеша: Протестација се односи само на повређење наши привилегија.

Милетић: Протестације немају правног следства. На тај начин могли би смо и ми остали, који смо један или други пут у мањини остали, против закључења већине протестирати.

Св. *патријарх*: Предмет је овај врло важан, а будући је желити, да се исти на чест сабора овог и на славу целога народа реши, за нужно држим решење тога на сутрашњу сесију одложити, тим више, што ћемо тако и више времена добити, да о предмету том расудимо.

С овим се сврши седница у 3 часа по подне.

Девета седница

4. априла.

Чита се протокол осме седнице.

Св. *патријарх*: Од јуче до данас имали смо мало више времена мислити о предмету, који је с опредељењем територије тесно скопчан, а то је начин, којим ће се војвода би-

рати. Желим дакле да се приступи к решењу оба ова предмета. Ако при избору војводе будемо допустили и утицај иноплеменика, онда морамо војводство ограничити, што год већма можемо. А овамо смо желили, да се границе војводства мало већма размакну. Остало би нам дакле, или да наше закључење о начину избора војводе преиначимо, или да решење тога питања на главни народни сабор оставимо. Ако ово последње изберемо, онда наше дело неће бити свршено, нити ћемо моћи савршени операт Њег. Величеству поднети.

Волић: Јуче је г. епископ Маширевић предложио, да се решење овога питања на општи сабор одложи. Ми смо уверени, да је г. епископ у томе имао најблагороднију намеру, сирјеч да нас у сагласије доведе. У том погледу подпомаган је био г. епископ од више говорника, а особито од г. епископа вршачког. Обаче Њег. Светост врло је мудро приметила, да се овај вопрос одложити неможе, јер би се тим увукао недостатак у наш операт, нити би се он код највишег места могао у претрес узети, вратили би нам га натраг. Али и да предпоставимо, да тим неће бити препоне за пертрактацију операта, али све друго и да прође, ово би једно питање нерешено остало. Онда би се догодило оно, што г. посланик Радовић каже, онда би се морао сазвати најпре општи сабор, да то питање реши, па да се опет ради санкције цару и дијети поднесе. Онда би било двапута пертрактације, и двапута више одлагања.

Владика *Кенгелац* примећује нешто на ове последње речи.

Волић: Ја мислим, да сам доста јасно казао. Ми морамо то питање решити, јер цар није нам дао права на одлагање, а ми смо изрекли, да смо компетентни.

Сад прелазим на побуђења, која су сабор у овом вопросу руководила. Питам ја, зашто је већина у петак од закључења у четвртак одступила? Ја мислим, јер није било доста времена овако важан предмет свестрано уважити, па је презјелна жеља сахранити привилегије наше у првом магновењу правац дала. Али се преко ноћ дуго разговарало и разбирало, да л' неби шкоде било, ако при првом закључењу останемо, и увидили смо, да је много боље одступити од њега и свима дати, што је право. Ми треба да пазимо и на друге околности, треба да будемо мудри, обазрителни, што нам је и св. патријарх у првом говору препоручио. Не треба да раздражујемо друге народе, него да их за себе задобијамо. У Европи сад нема примера, да једни грађани друге искључују

из уживања политични права, и самим Чивутима мораће се по правди кадтад сва грађанска права дати. Нама би оно прво закључење шкодило у јавном мњењу, код Њег. Величества, а и код унгарског сабора. Ми почитујемо свачије мњење, а особито мњење Њег. Светости, која је толико некористољубија, толико љубави, толико пожртвовања за српски народ у тешким временима показала (са свију страна: „Живио!“), чиме је себи вечити спомен у срцама нашим подигла. Али, ми не можемо ни лево, ни десно, него се морамо држати среде, морамо ићи правом стазом, ми не можемо ни од привилегија, ни од устава одступати. Мисли г. Стојаковића нису мисли једнога човека, но то су побуђења, која сви осећамо. Нека господа посланици држе устав за једини правац. И ми смо уставни људи. Двоје нам се пребацује у „Световиду,“ прво: колективно представништво, друго: укидање Феишпана. На то је лако одговорити. Ми желимо да с Мађарима добро живимо, да се с њима измиримо. Али баш то *само* се оним начином постићи даје, који нам се у кривицу уписује. Ово се господо моја, чини да је парадоксон, али није тако. Код мене су ово мотива. Ми желимо да између нас сваки конфликт престане, треба дакле и сваки повод к томе да избегавамо. Будемо ли ми по срезовима бирали, ту би довека било конфликта међу народностима. Тако исто било би и са Феишпанима, јер за вел. жупане долазили би и људи од друге народности, па би гледали само своју ствар, а из тога би се такође раздори рађали.

Враћајући се к ствари, мислим да молимо Њег. Светост, да у овој точки има милост к вечнии приступити и протестацију своју натраг узети, у ком би се случају ова стилизација примити могла: „Премда по привилегијама право бирања војводе само Србима пристоји; ништа мање итд.“ Овако мислим да и друга гг. посланици осећају. (Тако је!)

Св. *патријарх*: Први дан (у четвртак) свршено је, да само Срби војводу бирају. Који су узроци други дан навели већину сабора на друго закључење, незнам. Али за одржање права и уговора нашег са угарском круном нужно је, да само српски народ војводу бира. Ја од моје протестације одступити не могу; ја сам се заклео, да од привилегија наши ни слова попустити нећу, јер сам их држао за нашу највећу светињу, за темељ наше правице у овом царству. Ја немогу одступити.

Трибунац старији: И ја сам био јуче у истом состојанију, да нисам могао до речи доћи. Што се тиче ствари, хоћу сад да кажем, што ми на срцу лежи, које за мили род мој и за његова од сто и сто година дата права топло куца. Ова ствар има две части. Прва част содржава оно, што је први дан не вотизацијом, но акламацијом закључено. Друга част је оно, што је други дан воспосљедовало. Којим је начином закључење првога дана внезапу променуло се, незнам; обаче, да се мњење толике господе за једну ноћ промене, не постижем. Порушити оно, што смо једанпут закључили, није у реду, није достојно. Шта ћемо ми с овим другим закључењем? Да пустимо и друге народе у наше привилегије. Ми кажемо: Европа ће нас осудити, људи ће нас опорочавати, ако иноплеменике искључимо, а овамо шта радимо? Цео српски народ у вотизацију увлачимо, како иноплеменици на тај начин никад вишество имати неће, јер на читавом сабору наше је вишество. Зар се неће Европа томе смејати? Остајем дакле при закључењу првога дана, јер иначе незнам, да ли ће наша реч бити истина, него подмуклост; рећи ћемо странима: „Ево вам штогод, а овамо ништа!“

Владика *Кенгелац*: Мањину сабора заједно са св. патријархом руководило је чувство права народног, а већину чувство човечности. Овде су дакле два фактора: право и призрење. Право је овде главно, а призрење је само „секундер квесција.“ Ако ми имамо право изабрати војводу, које никаквој сумњи не подлежи, то ћемо ми њега на првом главном сабору и изабрати. А како узмемо и призрење у помоћ, одма се одричемо права.

Јагодић: Ја нећу орације да држим, него само кажем то: Шта је наше право? Привилегије! Вотизација је већ била, ја не одступам од прве вотизације.

Владика *Кенгелац*: Моје је мњење, ако славни сабор саизволи, да се то питање, оће л' и иноплеменици бирати војводу, на општи сабор одложи. Ми треба да се држимо права, а не призренија, то двоје не треба мешати.

Св. *патријарх*: Не, не, нетреба призренија предпостављати правама.

Радовић: Чувству мом следујући пре свега морам пуну признателност оддати Њег. Светости, што нам је дозволила још један пут прегледати онај пункт, где се сумња породила.

Њег. Светост је увидила, да је тежак задатак овога сабора због краткоће времена. Мађари су се 800 година саветовали, док су изнашли за себе угодну систему закона, а то је било 1848. године. Па и онда, кад већ помислише, да им је то дело најсавршеније, онда тек увидише, да је и то несавршено, јербо је „дѣло рукъ человѣческихъ.“ Увидише неправду нанешену другима народностима, које су пређе игнорирали. А како да је нама могуће систему савршену за неколико дана изнаћи, па да се још има слагати са системом угарском? Ту лежи! (Смеј.) Дакле хвала Њег. Светости, што нам се даје прилика мислити о пунктовима.

Друго признателство воздајем г. епископу темишварском, што је показао родољубије, сумњајући се да су привилегије народа оним доцнијим решењем сабора повређене. Кад посмотримо, како гласи оно решење, могло би се рећи, да Њег. високопреосвештенство има право, — у нечем (Смеј.) Ја би највољео, да се оно решење прочита; али ако не, мени се чини, да овако гласи: „Војводу бирају сви Срби и иноплеменици у војводству.“ На то ни ја не пристајем. Него би желио, да се рекне: „Војводу бира цео народ српски у војводству и изван војводства.“ Даље да се каже: „Војвода има бити политични поглавар војводства.“ Па онда опет даље: „Иноплеменици имају право бирати политичног свог поглавара.“ Ако се овако умести, онда смо светињу сахранили, јер се неће казати, да иноплеменици бирају српскога војводу. (Смеј).

Оволико на изражај, сад на саму ствар. Одкако се ово питање претресало, међу свима мњењима највеће је впечатљеније учинило на моје слово г. архим. Груића. Ако сам добро схватио, он је овако казао: „У привилегијама не стоји, да Срби изванвојводски имају право бирати политичног поглавара иноплеменицима у војводству.“ То не стоји у привилегијама. И ја игак одобравам, да војводу сви Срби бирају; јер кад то буде, онда је привилегијама одговорено. А имају л' право Срби изванвојводски иноплеменицима у војводству бирати политичног поглавара, а без њи? Друго је казао г. архим. Груић, да у привилегијама не стоји, да Срби могу искључити иноплеменике из избора политичног поглавара. Ни то не стоји у привилегијама. Али ако искључимо иноплеменике, јесмо ли им неправду учинили? Ако нисмо, онда их можемо искључити. Ја знам, шта ће на ово противници рећи. Иноплеменици нису имали право бирати ни Феишпана, па је

ипак торонталски феишпан њима по вољи, а нама није. То је за то, што га нису бирали Срби, него га је наместило централно правителство угарско. А кад ми то право себи узмемо, онда нам се неможе наименовати, ко није нама по вољи.

Сад желим г. Волићу због колективне репрезентације да одговорим. Мени лежи на срцу чест сабора и срећа народа, и за то немогу то без приметбе да оставим. Ту стоји неки српски Јанус. (Неколико гласова: „Световид!“) Не, није Световид, ево Световида код мене! („Читали смо!“) Питам ја г. референта: Оће ли они 24 посланика представљати Угарску или војводовину? (Више гласова: „решено је!“) Е дакле кад је решено, онда стоји ствар свако — — (више гласова прекину беседу говорника).

Дошћ: Не налазим да је у реду, закључења сваки час мењати, јер то се с достојанством свога моралног тела не слаже. Ја сам глас мој дао, да се право бирања војводе простре на све, и при том остајем. Што се тиче протеста, мене у том обзиру оно извашење г. епископа бачког и закључење сабора сасвим теши и задовољава, ја даљег оправдања не тражим.

Радојчић: Морам одговорити г. Радовићу, да се привилегије никуда не дају негативно. Ми треба добро да измеримо, каква ће бити наша штета, ако и иноплеменике у бирање пустимо. И ја велим, да не ваља мњеније мењати, и зато увиђам несљедственост у нашем другом гласовању. Ми не можемо за друге Србље правити закључења ни у њиову корист, много мање у њиову штету.

Страшимировић: Овде је био говор, могу ли се закључења и трећи пут мењати? Ја мислим да се могу, ако се нађе нов мотив. Такав нов мотив налазим ја у јучерашњем предлогу г. епископа Маширевића. И он и г. Стојаковић вотизирали су први дан с нама, а други дан су приступили већини, али под условијем, да Њег. Велич. кандидира. Почем то није примљено, можемо на ново гласовати.

Стојачковић: Овде се све пребацује, да смо од нашег првог закључења одступили, и да смо за једну ноћ наша мњенија променили. А то је погрешно. Три су била питања: 1.) Оће л' бирати војводу цео српски народ? 2.) Оће л' га бирати Срби војвођани са иноплеменицима у војводству, или 3.) Сав српски народ и иноплеменици у војводству? Г. епископ бачки ставио је овако питање: „Оће л' војводу бирати

цео народ српски или не?“ место овог: „Оће л' војводу бирати српски народ са искључењем остали?“ Други дан се допунително к оном првом питању гласовало о том: „Оћеко л' пустити иноплеменике у избор војводе?“ На то је већина одговорила са „оћу.“ Мањина тај дан није протестирала, и тек сутра дан је донешена протестација. Питам ја сад, ко је преко ноћ променио мњење, већина или мањина?

Владика *Кенгелац*: И ова неслога показује, да нисмо ствар поцрпили, дакле да одложимо предмет на општи сабор.

Трифунац млађи: Није било противуречија између оба гласовања, него је други дан било само допунително гласовање.

Суботић: Налазим да је питање поднуно исцрпљено и предлажем, да се пређе на ред делања.

Св. *патријарх*: У петак није било времена за протестацију; ја сам оним закључењем тако био ожалошћен, да нисам могао одма ни одговорити. Ја нисам преко ноћ променио моје мњење.

Владика *Кенгелац*: Њег. Светост је одма онај дан казала, да пере руке од закључења већине. (Више гласова: „На ред делања!“)

Стратимировић: Да вотизирамо на предлог г. епископа Машировића.

Манојловић: Да пређемо на ред делања.

Владика *Машировић*: Ми се бринемо за иноплеменике, да им дадемо она права, која они ни у самој Угарској немају. Зашто да се више бринемо за њих, него за нас? Ми смо свели достоинство војводе на вел. жупана, а вел. жупане именује Њег. Велич. Цар је дао право војводу бирати српскоме народу, као што је насљедно феиппанство поклонио фамилији Надажђији, Палфи, Чаки и т. д. Дакле к избору војводе искључително су позвани Срби, јер ни један народ нема право бирати своје шефове. Ја нисам вотизирао ни с мањином, ни већином, али мислим, да би се цела ствар на онај начин, који сам јуче предложио, најбоље изједначила. (Више гласова: „Да идемо даље!“)

Св. *патријарх*: Остаје л' већина при своме закључењу, или пак да се ово питање на главни сабор одложи? (Већина једногласно: „Остајемо.“) Онда и ја остајем при мојој протестацији.

Комисија за карту од војводства одређена предлаже свој операт. После дужег саветовања би решено, да линија,

која би војводску *Бачку* од остале Бачке делила, иде од Дунава на Сонту, Сомбор, Стари и Нови Сивац, Кулу, Стари и Нови Врбас, Сентомаш, Мохол; а у *Банашу* на Нови Бодрог, Фенлак, Секусић, Најфалу, Варјаш, Кетфел, Кнез, Перјамош, Срб. Сенпетер, Старо Бешеново, Црну Бару, Мокрин, Кикинду, Мали Оросин, Клару, Кечу, Ченеј, Немет, Мали Бечкерек, Темишвар, Фрајдорф, Утвин, Семихаљ, Дињаш, Срб. Семартон, Иванду, Ђулвез, Чебзу, Чаково, Товладију, Соку, преко Коморског и Ман. Сенђурђа, Омора, Брешће, Дежанфалве, Малога Жама, Вел. и Малог Средишта, Месића, Јабуке, Војводинца, Суботице. — *Срем* цео да спада у Војводство. И цела српско банатска војена граница осим карансебешке регименте.

С овим се развиђе седница.

Десета седница.

6. априла.

Чита се протокол девете седнице.

Јагодић: Посланик г. Стојаковић рекао је у петој седници да се питање о избору војводе у четвртој седници није решило. Решено је — вели г. Стојаковић — само то питање, да ли ће Срби из читаве монархије, или само они из области војводовине војводу бирати; али не уједно и то, да ли ће се допустити, да војводу и страни у војводовини живећи народи бирају. — Питање у четвртој седници било је са свим јасно и чисто. (Више гласова: „није тако!“) Зашто смо овамо позвани, то сви знамо. Ми нисмо дошли, да овде друге представљамо, него српски народ. У петој седници пак предложено је са свим друго питање: да ли ће војводу бирати и страни народи, из области војводовине? На које је г. посланик Стојаковић рекао, да је он истина у четвртој седници вотизирао, да само Срби из читаве монархије војводу бирају, но да се предомислио, и да вотизира, да поред ти Срба војводу имају бирати и страни елементи из области војводовине. Није ли тако?

Стојаковић: Није тако. Прво је вотизирање било на питање: ће л' Срби из војводовине, или сви Срби војводу бирати?

Други дан се родило ово питање: Оће ли и страни народи из војводовине бирати војводу? (Више гласова: „тако је!“)

Јагодић: Већина сабора пристала је на то, да војводу бирају сви народи из војводовине. Противу те већином гласова донешене одлуке дала је Њег. Светост протестацију, коју је мањина сабора у шестој седници подписала. Нека пак господа нису ни вотизирала, јер су држала, да овај сабор није компетентан о том питању решавати, но онај општи сабор, на који ће сви Срби доћи. И г. епископ темишварски јуче се изразио у истом смислу, због чега он није дао свој глас ни за једно, ни за друго питање. (Више гласова: „већ је решено!“) Непристојна је дакле и неправедна она јучерашња приметба г. посланика Стојачковића, што је рекао, да се св. патријарх предомислио, кад је протестирао против оне одлуке, и ја молим да се ово у протокол стави. (Жагор.) Ово је господо моја, политика министра Рехберга. И он је зимус наредио да се питају сви народи из војводовине, па и сами Чивути, шта ће бити с војводовином. Св. патријарх је против таковога поступка протестирао, и имао је право, јер само Срби могу и треба да реше питање о војводовини. Са својим вотумом од петка начинила је већина сабора комплимент Рехбергу. Њег. Величество само је нас Србље овамо сазвало, да се ми о нашим потребама саветујемо, а овамо ми се старамо за иноплеменике, а не старамо се за себе и за другу браћу нашу, која у граници и изван војводства живе. Ако сва наша права дамо у туђе руке, чека нас клетва од наше деце и потомства.

Радовић: На оне речи г. предговорника, да смо с оним закључењем комплимент Рехбергу учинили, морам му одговорити, да ми тиме нисмо учинили комплимент једноме човеку, но само начелу човечности и цивилизације. (Одобрење).

Јагодић: Св. патријарх је протестирао зимус против тога, да се о судби војводовине и иноплеменици запитају; закључењем већине сабора замењена је протестација св. патријарха, ја питам само, оће ли и српски народ тиме задовољан бити?

Владика *Кенгелац*: Г. посланик Доић предложио је био, да се решење тога питања остави целоме народу српском. Тога сам мњенија био и сам, али се тај предлог није уважио, и тако је остало поред закључења већине; само се не зна, оће ли и српски народ с тиме задовољан бити?

Стојачковић: На пребацивање г. посланика Јагодића имам само то приметити, да његове речи карактеришрају њега самог.

За овим прочита Ливије Радивојевић редакцију саборни закључења, израђену по предлогу већине, који је у досадашњим седницама сабора претресан био. Операт овај има 16 пунктова. После прочитаног целог операта предлаже Радивојевић, да се операт чита и по други пут од точке до точке, а посланици да чине своје приметбе на поједине пунктове.

Манојловић: У овим пунктовима нема нигде спомена, где ће бити столица војводе и областни власти?

Милетић: Ја држим, да би требало ова закључења најпре печатати, међу посланицима поделити, и тек онда у сабору прочитати и прегледу подвргнути; јер овако није нико у стању право схватити смисао исти закључења, сравњивати га са смислом закључења саборни, и контролирати сагласје ови редигирани закључења са онима определењима, која су претресана и мењана, и расута се по записници налазе. То је уобичајено код свију сабора. А друго држим да је у реду било, да сабор сам одреди и наименује један одбор, који ће редакцију саборни закључења израдити.

Стојаковић: Операт већине одбора претресан је пункт по пункт овде, у сабору, и онда приликом дебате било је свршено, остаје ли пређашња редакција, или се мења. Сад већ више не може бити говора о том, ће ли се покрај оне редакције остати, или не; него се овде може само оно доводити у сумњу, што би било против јасног смисла саборски закључења. Иначе би се могло све доводити у сумњу, и о свему би се морало изнова дискутирати.

Манојловић: Може бити и нејасности какове у редакцији, што се овако самим чувењем не може приметити. За то би преко требало, да се закључења печатају. Тај посао не може дуго трајати, а и дотле се баш не би морало дангубити, јер би могли међу тим на друго што прећи. (Више гласова: „Да се чита сад одма!“)

Радивојевић чита: „Закључења српског народног сабора држаног у Карловци Сремски год. 1861.“ Затим прочита увод и прву точку закључења. (Види сниже).

Св. патријарх: У уводу, слогу првом, боље би било да се метне *„цесаро-краљевског“* место *„царског-краљевског,“* јер речи *„цар“* и *„краљ“* значе то исто.

Радивојевић: Овде стоји написано: „*ц. кр.*,“ па се даје читати и „*цесаро краљевског.*“

Св. патријарх: Даље у уводу, истом слогу, место „*аустријски*“ боље је да стоји „*римски.*“ —

Прима се.

Стојачковић: У другом слогу увода односно на Срем да се спомене и ц. кр. одлука од 5. јануара 1861., којом је Срем троједној краљевини придружен. — Прима се.

Манојловић: Мени не иде у главу, како шта може зависити од условља, што је већ учињено. Војводство је фактично спојено које с Угарском, које пак с троједном краљевином, а овамо се у другом слогу увода наводе речи: „народ србски предлаже сљедујућа условља сајужења.“

Радивојевић: Ова реч „условље“ налази се и у ц. кр. ручном писму од 5. марта т. године.

Милетић: Овај изражај у првом слогу „у географичној области“ нема смисла. Под изражајем „географична област“ даје се разумевати или више, или мање од онога, што ми оћемо. Географична област може се узети као особена, сасвим оддељена област, као самостална круновина, а на то се неиде; а може се узети само као голо географско поњатије, као никаква област, што ми такође нећемо. Боље би било, да се каже „политично-административна област.“ — Друго, ја би желио, да се у другоме слогу увода изостави позивање на ц. одлуку од 27. дец., јер нам то прејудицира.

Ц. комесар: То се неможе прећи, јербо је факт.

Милетић: Ја сам само своје мњеније казао.

Милушиновић: И ја би био за то, да то позивање изостане. Ми смо без нашег питања сајужени били.

Хаџић: Ја налазим „плеоназмус“ у додатку „географична област.“

Стојаковић: Народ србски живи расејан по многим крајевима монархије; за то је узета реч „географична област“, да се географично означи, који ће се предјел звати војводовином. То ником не шкоди.

Хаџић: У првој точки стоји: „област она, у којој Срби по већини живе, има се признати као област војводовине.“ Кад се каже „где Срби по већини живе,“ тиме се уједно изриче и мотив, зашто се шта иште. Оћемо л' узимати и мотиве у закључења, или ћемо мотиве у особитом операту изложити? Који је начин приличнији?

Стојаковић: Репрезентација с обширним мотивирањем свију точки већ је готова, и ја ћу је сл. сабору прочитати. Мотиви се неће метати међу закључења, а овде се у првој точки није могло избећи, да се не метне.

Милетић: У првој точки означују се под 1. 2. и 3. само погранична места од војводовине. Ја држим, да би цјелисходније било, да се сва места појединце наведу, која желимо да уђу у војводство. — Даље на крају точке стоји, да је војничка граница саставни део војводовине. Ја мислим, да би боље било, да се дотични део границе дода своме провинцијалу, као што је у предлогу миноритета учињено, н. пр. да се каже: Срем и варадинска регимента, Бачка и шајкашки батаљон, а тако исто и у Банату. (Одобрење).

Ц. комесар: Што се границе тиче, она по највишој одлуци од 1850. сачињава саставни дјел оне земље, од које и име носи; само има одељену администрацију. То се не може мењати.

Манојловић: Али, ваше високородије, кад је она највиша одлука изишла, онда је постојала војводовина као одељена област; а сад је војводовина сбрисана —

Ц. комесар: Ви оћете сад да је наново створите.

Милетић: Ја сам то зато предлагао, да се неби помислило, да граница не спада у војводство; јер најпре се каже: Војводство се састоји из Срема, Бачке и Баната, па тек онда се спомиње граница сама за себе као саставни део војводства.

Ц. комесар: Ви знате како гласи моја инструкција. Ја не могу допустити, да се овде положај границе другчије схвања, осим онако, како закон иште.

Чарнојевић: Ја држим, да се онако измене, како предлаже г. Милетић. Ми не знамо, оће л' то правителство допустити; али ми треба само онако да кажемо, како желимо да буде.

Страшимировић: Моје је мњење, да остане како је написано. Можно је, да нам се неће војводство дати, како га иштемо, па у том случају може шајкашки батаљон отићи Угарској, ако га будемо сами спојили с Бачком.

Милетић: Ако се не може овако преиначити, како сам предлагао, онда да се бар узме средњи пут, а то је да се метне: Војводство се састоји 1.) из Срема, 2.) из Бачке, 3.) из Баната, 4.) из војничке границе. То је нужно за одржање јединства области, да се неби граница узимала према осталом војводству као нека целост за себе, које би подпу-

ном спојењу и изједначењу границе с провинциалом кадгод сметати могло. Томе бар ми не треба да дамо повода.

Ц. комесар даде прочитати ону точку из своје инструкције, по којој не може допустити дебате, које би положај војничке границе другчије свађале, него како је постојећим уредбама прописано.

Радивојевић чита точку 2. до 12.

Чарнојевић примећује на точку 7. Како се каже, да је војвода велики жупан, то се разуме, да мора бити и жупаније, а овамо даље опет стоји окружије. То ја не разумем. Или треба овако, или онако, само чисто да се каже.

Св. *патријарх*: Ми имамо по нашим привилегијама право, да област нашу сами устројимо.

Милетић: У овој је точки остала контрадикција, усљед оне трансакције, кад се претресала осма точка предлога већине. У првом слогу је задржано жупанијско устројство, а у другом слогу је остало, да ћемо се после организирати. Само примећујем, да је онде у другом слогу осме точке стојао изражај: „*да се задржи право*," а овде сад чујем да се чита: „*народ српски има власт.*" Овде је силније изражено, не видим зашто.

Манојловић: Дванаесту точку, где је о заставама реч, ја овде не разумем, а нисам је ни онда разумео, кад је у предлогу читана као 13. точка. Овде стоји „при свечаностима поред царске, а у бачкој и банатској части војводовине и поред угарске, још и српска тробојна застава има се употребљавати." А чланак XXI. зак. 1848. вели: „на свим јавним зданијама и заводима, при свима јавним свечаностима, и на свима мађарским лађама има се народна застава и државни грб употребљавати. У осталом допуштено је утеловљеним провинцијама, да могу покрај државни боја и грба и своје собствене боје и грбове употребљавати." Да неби какве забуне било, предлажем да се место „царске" метне „државне."

Трифунац старији: Па нека се метне „државна."

Стојаковић: Ја мислим, да је „државна" то исто што је и „царска." Или зар ви оћете да искључите царску?

Милетић: Овде није говор о томе. Ми кад иштемо своју народну заставу, тиме тражимо признавање наше народности, тражимо за себе егземције и гаранције, због чега смо овамо и позвани. Али овде није наше опредељивати, које је државна застава, то треба да одреде дотичне дијете. (Више гласова: „нека се чита даље!")

Радивојевић чита 13. и 14. точку.

Чарнојевић: У 14. точки стоји, да се граница не сме провинцијализирати без сагласија конгреса. Шта ће ту конгрес?

Коста Петровић: Тај додатак изгледа као нека тутела с наше стране над границом. Да се изостави.

Манојловић и *Милетић* говоре у истом смислу.

Трифунац старији: Неможе овде говора бити и о каквој тутели, кад ми овде још на то идемо, да и они буду у сабору заступљени.

Петровић: То њи не веже, што ми за њи закључујемо. Ми немамо право о њима располагати.

Милетић: Ја се слажем с г. Петровићем. Тутеле би било свакојако. Све и да буде граница заступљена у сабору, то износи само једну трећину саборни посланика, па је питање, ће л' и та трећина прави народ представљати. Општа народна скупштина шта је друго него конгрес? А конгрес није компетентан о томе решавати. Да је бар казано, „*без њене воље*", то би друго било. Овај смо пункт онда у дебатама само претрчали, као и многе друге.

Суботић: На ову точку имао би и ја нешто приметити. Ми треба да узмемо у наш операт само оно, што је наше. Ово није предмет нашег саветовања; ми нисмо позвани, нисмо компетентни, да што за границу свршимо. Као предмет петиције може бити, али не као предмет закључења.

Чарнојевић: Ми можемо изјавити жељу нашу, да се граница провинцијализира.

Суботић: Ја сам само за то, да се онај инцив: „*које се обаче*" до „*да учини*" изостави.

Владика *Кенгелац*: То је за то метнуто, јер може дијета укинути границу и против њене воље.

Хаџић: Кад се при постављању границе није питало, је ли то њој по вољи, може се исто учинити и при укидању.

Владика *Кенгелац*: Провинцијализирање граничара већ их је једанпут отерало у Русију.

Јагодић: То је било због вере.

Радивојевић чита 15. точку.

Хаџић: Све незгоде, на које ми код најглавнији точки, као бирања војводе, опредељења круга дјелателности његове, код областне скупштине, начина бирања предстагништва и његовог характера, задржања или незадржања постојећег устројства у нижим слојевима, и њиног круга дјелателности према областној скупштини, такође и колебања између озна-

чења већег или мањег простора територије и т. д. све велим невгоде ове, на које ми приликом саветовања нашег наилазисмо, произишле су отуда, што у операту предложеном наш двојаки положај и односење, т. ј. чисто црквено-народно и политичко-грађанско није подељено у призрење узето и организмом обезбеђено, него је обоје помешано; и тако тежећи утврдити и установити политичко-грађанско биће наше, оно је друго из вида испуштено. Ја сам даном приликом на ово двојако положење наше опоминьао, и славнога сабора вниманије на то обратити старао се. Но пошто је једном предложени операт за основ саветовања узет, то се на претресање основа враћало није. А ја ипак судим, да смо се у то упустили били, да би другојачије народност наша заступљена бити морала, него што је овде изражено. Истина двојаки основ овај и по обојем назначени организам неба се слагао са системама досад познатима и набљудаваним, али он лежи у природи ствари и у положају нашем, а природа ствари то је најбољи руководитељ за решење задатка нашег. Нашега велим; али смело смем рећи, да је у пространијем односењију државном тај исти положај и целе монархије аустријске и краљевине угарске, да ће заиста и оне у великом, ако ће срећно задатак свој у смотренију државограђанског и народног бића да реше, на овај двојаки основ, пре или после стати морати.

Кад већ славни сабор на овај двојаки основ вниманије своје при саветовању обратио није, ништа ми друго неостаје желити, но да се самосталност овог другог т. ј. народног фактора нашег бића једним параграфом бар у основу назначи и осигура овако:

„Што се тиче дјела црквено-народни, односећи се на цркву, манастире, клир, фундације, воспитаније, школе и тима подобна заведенија и установленија, у кругу војводства и изван овога народу србском припадајућих', то да се остави подпуно право народу србском, и његовим црквеним и светским органима како у смотренију устројства, тако и управљања, располагања и контролирања без утицаја државног управитељства и законодавства, осим једног врховног надзирателъства"

„Даља определенија у овом смотренију, задржавају се општем србском народном сабору". — Прима се општим одобрењем.

Дамаскин: Каква је цјел овога пункта?

Хаџић: Автономија народни и црквени ствари.

Дамаскин: Ово је један пункт између свију закључења саборни, с којим се подпуно слажем, јер нас то може дове-

сти до цјели и благополучија. Против свега другог што је свршено, морам овде протестирати и молим да се то уведе у протокол, јер ја не налазим, да су нам остала јемства нужна, и да нам се икада дати могу. Романи, Словаци, Немци, могли би то исто искати, па куд би нас то довело? На растројење отачбине наше.

Манојловић: Г. предговорник оснива протестацију на том, што држи, да ће наша захтевања бити „камен претиканија" за Мађаре, поклем и други народи то исто за себе искати могу. То не стоји. Ми оснивамо жеље наше на привилегијама, које они други народи немају.

Радовић: Ја имам молити г. посланика Дамаскина, да изволи одустати од своје протестације, из призренија економије времена.

Дамаскин: Сваком је просто своје мњење казати; и зато смо и дошли овамо, да своја мњенија представимо.

Сарашимировић: Г. предговорник требало би да је своје мњење изјавио при сваком пункту, кад је пертрактиран, а сад је већ касно.

Дамаскин: Ја се нисам у дебате упуштао, јер су биле против мог уверења.

Танавевић: Сваки посланик појединце нема право протестирати и искати, да се у протокол прими.

Дамаскин: И мањина при дебати о бирању војводе дала је протест, и тај је био уважен. Ја питам оће ли се моја протестација у протокол примити или не? — Свршено је да се не прими.

Радивојевић чита последњу точку.

По свима исправкама буду закључења као што гласе прочитана и одобрена:

ЗАКЉУЧЕЊА

српског народног сабора држаног у Карловци сремски год. 1861.

Народ српски услед највишег решења Његовог ц. кр. Велич. од 5. марта 1861. из срезова сремски румског и илочког, из Бачке и Баната чрез избране посланике своје на ванредном сабору у Карловци Сремски 21. марта (2. априла) 1861. отвореном, и следећи дана продуженом скупљен за обезбеђење преимућствени своји политично-народни права, на привилегијама императора римски и краљева угарски основани, налази јемства у особеној географичној области са собственом народном организацијом, на које челу стоји избрани војвода српски и са известном автономијом под заштитом уставне

слободе, коју ће Срби не као индивидуа него и као народ уживати.

Тога ради поменути народ српски предлаже следујућа условља сајужења војводовине српске и тамишког Баната са краљевином Угарском, односително са краљевином троједином Хрватском, Славонијом и Далмацијом, највишим решењем Његовог ц кр. Велич. од 27. децем. 1860. и 5. јануара 1861. одређеног:

I. Област она, у којој Срби по већини живе, има се признати као област српска у краљевини Угарској, односително у тројединој краљевини Хрватској, Славонији и Далмацији под називом „Војводовина Српска."

У област ту по прикљученом аутентичном нацртању ·|. спада:

1. Цели провинцијални Срем, т. ј. румски, илочки и вуковарски срез (процес).

2. Долња Бачка са овим пограничним местима, која још у војводовину спадају: почињући од Дунава: Сонта, Сомбор, Стари и Нови Сивац, Кула, Стари и Нови Врбас, Сентомаш, Мохол.

3. Банат са следујућим пограничним местима, која још у војводовину спадају: почињући од Мориша: манастир Ходош, Нови Бодрог, Нова Винга, Фенлак, Секусић, Најфала, Варјаш, Кетфељ, Кнез, Перјамош, Српски Сентпетер, Старо Бешеново, Врбица, Црна Бара. Мокрин, Велика Кикинда, Мали Оросин, Клара, Кеча, Ченеј, Немет, Мали Бечкерек, Мехала, Темишвар са предградијама, Фрајдорф, Утвиљ, Романски Сент Михаљ, Диљаш, Српски Сентмартон, Иванда, Чебза, Чаково, Мацедонија и Гад, Ђир, Толвадија, Сока, Дента, манастир Сентђурађ, Берекуца, Коморски Сентђурађ, Омор, Брешће, Дежанфалва, Мали Жам, Велико и Мало Средиште, Месић, Јабука, Војводинце, Суботица, Подпорањ, Влајковац.

У банатски предел војводовине српске, спада све што између гореназначени пограничних места, војене границе, Тисе и Мориша лежи

Петроварадинска, немачко-банатска и српско-банатска регимента, и тителски батаљон са дотичним слободним милитарским комунитетима имају се као саставни део војводовине српске сматрати.

II. Војводовина српска има своју самосталну унутрашњу администрацију, која ће непосредно зависити од средоточног правитељства (за сада од дворске канцеларије угарске, а од-

носително на Срем од дворске дикастерије троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације).

Администрација војводовине има добити и задржати народну српску организацију.

На челу политичне администрације војводовине стоји избрани војвода српски са саветом војводским као друга инстанција у политично-административним делима.

Савет војводски има поглавито Србима православно-источне вере, а по саразмерију иноплеменог житељства војводовине и индивидуама други народности попуњен бити.

Место, у коме ће војвода српски са саветом војводским стално пребивати, определиће сабор за избор војводе српског скупљени, а устројство савета војводског областна скупштина војводовине са одобрењем Његовог ц. кр. Величаства.

III. Слободан избор војводе српског, као политичног поглавара војводовине. Војводу српског бира из народа српског православно-источне вере општи сабор свију Срба у Угарској, Хрватској, Славонији, Далмацији, и у целој војеној граници живећи.

У избору војводе српског учествоваће из узрока тога, што је војвода српски уједно и политични поглавар војводовине српске, и то јединствено, ако и докле предпоменуто качество војводе српског постајало буде, саразмерно и иноплеменици у војводовини српској живећи, без разлике вероисповедања законом досад примљени.

Представништво народно на изборној скупштини и начин бирања војводе српског определиће са одобрењем Његовог ц. кр. Велич. патријарх српски у споразумљењу са неколико чланова овог сабора провизорно, а дефинитивно први за избор војводе српског сазвани сабор.

Право потврђења избраног војводе српског пристоји Њег. ц. кр. Величаству.

Достојанство војводе неможе дуже од шест месеци упражњено бити; — у течају тог времена има патријарх српски или патријаршески местозаступник са дозволењем Њег. ц. кр. Велич. народни сабор за избор војводе српског сазвати.

Војвода српски може само због доказане кривице свргнут, или због немоћи од изборног сабора признате или на своје захтевање у стање мира постављен бити.

Војвода српски има глас и столицу у горњој табли дијете угарске, и да буде Baro Regni у реду одма за таверни-

ком. — На сабору троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације има војвода српски глас и столицу одма за баном.

Војвода српски је редовни председатељ областне скупштине војводовине српске, — као и главни заповедник народне страже (гарде) у војводовини, ако се ова уведе.

Војвода српски примаће плату његовом достојанству сходну из државне касе, коју ће Његово ц. кр. Велич. определити.

IV. Војводовина српска извршује своју автономију у областној скупштини својој, која ће се по потреби периодично држати, и које ће се делокруг на следујућа простирати:

1. У областним интересима доносити са одобрењем Њег. ц. кр. Велич. статута, која општем закону нису противна.

2. Обнародовати законе земаљске.

3. Контролирати политичну администрацију војводовине, и у том обзиру представљења на Његово Величаство, или предлоге на законодавство чинити.

4. Данак за војводовину опредељени порезати на поједине срезове, утицај узимати на купљење и предавање данка.

5. Предрачун трошкова који су за областне цели нужни определити, те трошкове порезати, и начин купљења и рачунодавања одредити.

6. Контингент рекрута, који на војводовину спада, репартирати.

7. Закључења доносити у свима делима, која се на благостање и потребе војводовине српске односе и тим подобна.

Представништво народно за областну скупштину војводовине српске определиће са одобрењем Његовог ц. кр. Величаства патријарх српски у споразумљењу са неколико чланова овог сабора провизорно, а дефинитивно прва областна скупштина војводовине српске.

V. Војводовина српска има једно обште земаљско законодавство у смотрењу предела бачки и банатски са краљевином Угарском, — а у смотрењу Срема са троједном краљевином Хрватском, Славонијом и Далмацијом.

При законодавству краљевине Угарске биће војводовина колективно представљена чрез посланике, које ће областна скупштина непосредно бирати, числом оним и за време оно, које општи закон опредељује.

Представници ови представљају народ српски као такови, и по себи се разуме, да они онај исти репрезентативни

карактер, и она иста права имају, као и остали посланици при законодавству

Представници Срема као саставног дела војводовине српске при сабору троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације определиће се дотичним законом троједне краљевине.

VI. У војводовини српској је језик званичног деловодства код политични и судејски власти, и код скупштина језик српски са кирилицом и то како у унутрашњој служби, тако и у одношењу са вишим властима, и обратно.

У одношењу са ванобластним координираним властима има се набљудавати узајмност.

Власти су дужне наредбе своје, које на местне општине непосредно управљају, у оном језику издавати, који је у дотичној општини деловодни.

Свакој местној општини оставља се слободан избор деловодног језика у својим општинским делима.

Сваком је слободно прошења и тужбе на власти ма у ком језику подносити, и при скупштинама ма којим језиком служити се, који се у кругу дотичне власти, или у пределу, из кога је скупштина сазвана, говори.

VII. У војводовини српској неће се за досадашње жупаније постављати особити велики жупани, но војвода има на челу целе областне администрације у војводовини српској бити, и у појединим деловима војводовине уједно и сва она права упражњавати, која великим жупанима пристоје.

Областна скупштина војводовине српске има власт, са одобрењем Њ. ц. кр. Величаства целу унутрашњу нижу политично-административну и судијску организацију војводовине српске определити, и у будуће престројавати, како потребе наше изискивале буду.

VIII. У војводовини српској установиће се особени апелациони суд, као друга инстанција за судијска дела целе војводовине.

Како апелациони суд, тако и првостепени судови у војводовини српској имају се попунити поглавито Србима православно-источне цркве, а по саразмерију иноплеменог житељства војводовине и индивидуама други народности.

IX. Трећа судијска инстанција биће у смотрењу предела бачки и банатски у војводовину српску спадајући при врховном суду угарском (сада септевирату), а односително на Срем

при врховном суду троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације.

X. При свакој највишој како политично-административној, тако и судијској инстанцији имају увек у смотрењу предела бачки и банатски на војводовину српску спадајући по два, а у смотрењу Срема по један референт са решавајућим гласом и са нужним персоналом из Срба православно-источне вере, и то односително на струку политично-административну на предлог војводе српског намештени бити.

XI. Достоинство патријарха српског скопчано је неразлучно са митрополијом карловачком, и неможе се више укидати.

Патријарх српски има глас и столицу у горњој табли законодавног сабора угарског одма после примаса Угарије, а на сабору троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације пред архиепископом загребачким. — Епископи православно-источне вере имају глас и столицу на сабору Угарије и односително на сабору троједне краљевине међу дијецезалним епископима римске вере по реду освећења.

XII. Спољашњи знаци српско-народног политичног живота у војводовини српској јесу грб и застава српска.

Грб војводовине српске састоји се из белог крста на пољу црвеном са четири плаветна оцила.

Застава српска са бојама црвеном, плаветном и белом има се у целој војводовини српској поред царске, и у пределима бачким и банатским на војводовину српску спадајућим и поред угарске заставе при званичним свечаностима обавезателно употребљавати.

XIII. Патрон војводовине српске јесте св. Сава. О том српском празнику имају се иноверни житељи војводовине српске од свију они послова уздржати, од који се Срби православно-источне вере о празнику св. Стефана краља угарског уздржавати морају.

XIV. Кад се у војеној граници система војена укине, но које се само са сагласијем општенародног сабора Срба православно-источне вере из Угарије, Хрватске, Славоније, Далмације и целе војене границе учинити може, — и ако се и без укинућа системе војене у граници војеној уставне институције заведу, онда да се сва ова опредељења и на садашњу петроварадинску, немачко-банатску, српско-банатску регименту и на тителски батаљон са дотичним слободним милтарним комунитетима, као на саставне чести српске војводо-

вине распростру, — и число представника војводовине српске при сабору угарском а односително на Срем при сабору троједне краљевине Хрватске, Славоније и Далмације као и число званичника српски при средоточним надлежателствама саразмерно умножи.

XV. Што се тиче дела црквено-народни, односећи се на цркву, манастире, клир, фундације, воспитање, школе и тима подобна заведенија и установљења у кругу војводовине српске и изван ове народу српском припадајући, то да се остави подпуно право народу српском и његовим црквеним и светским органима, како у смотрењу устројства, тако и управљања и располагања и контролирања без утицаја државног управитељства и законодавства, осим једног врховног надзирателства.

Даља опредељења у овом смотрењу задржавају се обштенародном српском сабору.

XVI. Сва предидућа опредељења од дотичног земаљског законодавства примљена сачињаваће уговор, од кога ни једна страна без саизвољења друге одступити не може.

Уговор тај као основни (фундаментални) закон редовном законодавству земаљском неподлежи, нити се може највишим решењама, или закључењем законодавства променити, укинути, суспендирати, или против смисла речи толковати.

Прочитано и примљено у седници српско-народног сабора у Карловци Сремски дана $^{6}/_{18}$ априла 1861. држаној.

(Следују подписи.)

С овим буде седница у 2 часа по подне прекинута.

Продужење десете седнице, 6. апр. у 5 часова по подне.

Стојаковић чита репрезентацију на Њег. Величаство, с којом ће се закључења сабора спровести, у којој се сваки пункт закључења мотивира.

Ваше Величество всемилостивејши Господару!

Нижајше подписани представници народа српског из постојавше војводовине и тамишког Баната на ванредном сабору народном скупљени, за најсветију дужност своју држе, пре свега најдубљу и најпокорнију благодарност своју при подножију високог престола Величества Вашег за ону височајшу милост изразити, с којом је Ваше Величество народу српском, удостојивши обште изражену жељу његову дозволити благоизволило, да народни сабор држати, и на том прилику

имати може, она јемствујућа условља, која су због спојења постојавше војводовине с краљевином унгарском за безбедност привилегијални права, а особито народности и језика српског нужним постала, у опште саветовање узети, и та у опредељено формулиратим предлозима Вашем Величеству из сабора покорно поднети.

Спојење војводовине српске с краљевством унгарским без предварителног договора с народном скупштином и без сагласија њеног изречено, велику је печал у народу проузроковало, и основану бригу му је за будућност народног бића задало било. Но високајше решење Величества Вашег од 5. марта о. г. обновило је у срцама верног народа српског старо, од праотаца своји наслеђено поверење, и тврду му надежду даје, да ће Величество Ваше милостиво благоизволити, она права, која су блажене памети предци Величества Вашег народу српском даровали, у високајшу заштиту узети, и та овом приликом у практични живот и у дело привести.

У тој надежди подкрепљава посланике саборне с друге стране и то уверење, да ће сагрђани наши на унгарској дијети сабрани жељама нашим и благим намерама Величества Вашег спрам народа српског на сусрет доћи, да ће Мађари оно поштовање, које за своја собствена права траже, и спрам права други показати, и да ће спрам оног народа справедљиви бити, који од више столећа с њима живи, који је увек и добру и злу судбину с њима равно делио, и који изванредне заслуге за обштег владатеља, и за општу отачбину Унгарију има.

С овим чувствама приступили су посланици народни к решењу задатка свог, и остали су при закључењма и предлозима на темељу стари повластица српски, уверени будући да оно, што им је гарантирато, праведно захтевати, и да права јемства народног бића свог још и данас у оним условљама наћи могу, у којима су та наши праотци тражили, кад су се у државу Вашег Величества населили.

Повластице те садржавају у себи: а) права, која се на слободу православне источне цркве наше односе; б) политично-народна права Срба. Само су ова последња предмет саветовања и закључења сабора овог била и бити могла; и ми задржавамо народу српском право, на цркву, школе и фундације наше односеће се предмете у обштем конгресу свију у монархији живећи Срба у саветовање узети, и у том призрењу особита расположења чинити, као и нужне предлоге Вашем

Величеству из обште народног сабора у покорности поднети, као што је то право и Величество Ваше у високајшем ручном писму на патријарха српског под 5. т. г. мар. одпуштеном, целом народу српском изриком милостивјеше задржати благоизволело.

Касателно политично-народни права Србаља, ова су поглавито у дипломи блажене памети императора и краља угарског Леополда I. од 6. апр. 1690., даље у привилегијама од 21. авг. 1690., од 20. авг. 1691., и од 4. марта 1695. садржана.

У првореченој дипломи од 6. апр. 1690. јасним речма гарантира се народу српском слободан избор народног војводе свог. Даље вели блаженопочивши цар и краљ Леополд у истој дипломи: „excusso autem jugo Turcico, omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus," па затим: „promittimus insuper, donamus et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum sive mobilium sive immobilium, quaecunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem."

У привилегији од 20. авг. 1691. написано је: „volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus eadem gens Rasciana perseverare, et antiquis privilegiis eidem a Majestate Nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat."

На последку вели исти високохваљени цар и краљ у привилегији од 4. марта 1695. „decrevimus — — ut populus omnis in praesidis, oppidis, confiniis et ditionibus Nostris, locis videlicet sibi per memorati Consilii Nostri Aulae Bellici Commissionem concessis — — libero sui Ritus Exercitio — — — — uti et frui possit valeatque."

Кад се смисао преднаведени речи у привилегијама српским добро схвати, кад се дјејствујући узроци прелазка Србаља у аустријску државу у оно доба у призрење узму и кад изражаје ови привилегија у данашњу форму и данашњи државни стил преведемо, онда се из привилегија ти слеђујућа кардинална политично-народна права српског народа изводе:

1. Право на особиту област т. ј. дистрикт у краљевини угарској. Речи оне: „damus omnibus bonorum immobilium, quaecunque Turcis in confinibus ademerint, possessionem," — даље: „ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confiniis et ditionibus Nostris, locis videlicet sibi concessis," већ и по самом граматикалном смислу свом значе, да је Србима у оним земљама, које од Турака отете буду, известна област изре-

чена, и да је такова у време, кад је привилегија од 4. марта 1695. издана, чрез комисију ц. кр. дворског савета војеног већ и означена била.

Неда се ни предпоставити, да је народ србски, који је пре прелазка свог у аустријску државу своју специјалну област имао, и у тој под народним поглаварма својим и народним институцијама патријархално живио, и који је у маси у ц. кр. државу прешао, — да је народ србски под притежавањем недвижими добара, која од Турака отета буду, и која су му одређена била, онда друго или разумео или тражио, него известну географичну област, у којој ће по изгнању непријатеља христијанства, под заштитом и благом владом императора аустријски, у миру благодат народни уређења своји и даље уживати моћи. Предпостављање то налази даље оправдање своје и у оној околности, што је народу србском уједно и слободан избор народног поглавара свог гарантират, и што му је уједно дозвољено, да под управом своји собствени власти — магистрата, — по старим завичајима својим живити може, — које концесије само у сајузу с известном географичном области и у кругу те области смисао и значај имати могу.

Овако је предидуће точке привилегија наши и народни сабор год. 1790. у Темишвару скупљен разумео, кад је у постулатима својим (Оделења I. точ. VIII. и оделења II. точ. I.) највећење тамишког Баната за обиталиште своје захтевао; овако је исте точке и смешана дворска комисија толковала, која је по заповести Њег. Величества императора и краља Леополда II. мњеније своје о постулатима гореречењог сабора србског давати имала. Ово толковање је на последку предпоменутом месту привилегија србски и Ваше Величество милостиво дати благоизволело, кад је високајшом наредбом од 18. нов. 1849. постојавша војводовина србска конституирана била.

2. Из горе наведени речи привилегија србски истиче даље право народа србског, да у области или дистрикту свом своју собствену, карактеру свом и потребама својим одговарајућу унутрашњу администрацију са избраним војводом својим на челу имати може. То значе речи оне, дипломе од 6. апр. 1690. „omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus.“ То значе речи оне: „volumus ut sub directione et dispositione proprii magistratus gens Rasciana perseverare valeat“ а овако исто је

привилегије српске толковао и блаженопочивши цар и краљ Леополд I., као што је усљед височајшег решенија Његовог ц. кр. дворски војени савет у рескрипту свом од 31. маја 1694. изрекао, да је народ српски од сваке вармеђске власти слободан и независан. Но најјаче доказателство тога лежи у височајшем решењу Величества Вашег од 15. дец. 1848., којим је народу српском приликом потврђења последњег војводе његовог Стефана Шупљикца унутрашња администрација са народном организацијом јасним речима милостивјеше у изгледстављена била.

Горепоменуте повластице народа српског, имају гледећи и на форму њиову пуну важност и обвезателну силу према Угарији и народу мађарском. Срби су пре год. 1690. били, остављајући на страну старе титуле круне угарске, фактично од Угарије и краља угарског независан народ, у притежању собствене територије и собствени институција својих. Блаженопочивши император и краљ угарски Леополд I., позвао је Србе, да заједно с њим против општег непријатеља христијанског имена на оружје устану, обећавши им сва она права и ексемције у Угарији, која се у дипломи од 6. апр. 1690. наводе.

Срби су обећање то примили, сљедујући позиву великога императора и краља, оставили су отачаство, и непокретно имање своје и прешли су у маси у числу од 36,000 до 40,000 фамилија, а између ови близу 100,000 наоружани људи у ц. кр. државу; они су помогли непријатеље победити и земљу ову, на којој данас потомци њиови живе, круни Угарије повратити.

Обећање то краља унгарског од 6. апр. 1690. у сајузу са примањем од народа српског, у сајузу са верним испуњењем дужности које су Срби на себе узели, неможе се као обични правитељствени акт, као привилегија приватног права сматрати, но сачињава међународни уговор, акт интернационални између круне унгарске с једне стране, и слободног, до онда независног, народа српског, с друге стране. Околност она, што диплома од 6. апр. 1690 није путем дворске канцеларије унгарске издата, непобија нимало важност акта тог. Срби као стран народ нису онда за другог знати ни с другим пактирати морали ни могли, него са сувереном Угарије, као носиоцем круне унгарске, који при међународним уговорима, ма да ова и неки терет односително на Угарију садржавају није обвезан био сагласије дијете унгарске на то тражити.

А кад су Срби у поданичку свезу према цару и краљу унгарском ступили, онда су концесије, које су од височајшег трона народу српском повремено даване, већ преко дворске унгарске канцеларије исходиле. Обе доцније привилегије, од 20. авг. 1691. и од 4. маја 1695. издате су посредством унгарске канцеларије под подписом крунисаног краља унгарског, и под унгарским краљевским печатом. Више ни државно право Унгарије не изискује за важност привилегије какве. А те две привилегије садржавају управо потврђење, а од части и извршење оног, што је Србима у дипломи од 6. апр. 1690. обећано. Сљедовательно, Србима је у најбољој државноправној форми оно потврђено, што им је већ пре тога међународним актом пуноважно гарантирато било. И сама унгарска дијета је важност повластица српски артикулом 27. од год. 1790/1. припознала.

Концесије, које су народу српском у повластицама њиовим гарантирате, нису противне основној конституцији унгарској. Унутрашња самоуправа броји се међу првим преимућствама унгарског устава. А означење известног округа или области у којој ће се Срби национално организирати, и сами себе под управом средоточни власти администрирати, с избраним народним поглаваром својим на челу, — нити је што у повестници унгарској нечувено, нити конетитуцији унгарској страно. Краљ Бела IV. одредио је Јазигима и Куманима особиту област у срцу Унгарије за поселење и обиталиште њиово, даровао им је особитим привилегијама самосталну администрацију унутрашњу, под собственим народним капетанима и са особитим муниципалним правама и слободом.

Кнез Стефан Бочкај населио је ајдуке своје у пределу к саболчкој жупанији принадлежећем, ослободио их је датим повластицама испод жупанијске власти, и подчинио их је собственим поглаварима и магистратима.

Равним начином добили су и Немци од краљева унгарски у Сцепуској особиту провинцију са собственом муниципалном администрацијом.

Ова три дистрикта постоје, премда средоточној власти Унгарије подчињена, али ипак као особите административне области, од вармеђа независна, са собственом организацијом од столећа у Унгарији и уживају управ под заштитом конституције унгарске привилегијална права своја, — сасвим подобна повластицама народа српског. Законодавство унгарско је артикулом 25. од год. 1751. привилегије Јазига и Ку-

мана потврдило, без да је у тима штогод конституцији земаљској противно открити могло. А и ова три дистрикта су за народности устројена, које су првобитно од мађарске сасвим различите биле. —

По овоме посланици народа србског *поглавито јемство народног бића* свог траже и налазе у особитом географично означеном дистрикту, са унутрашњом самоуправом, и с народном организацијом својом. Кад је Величество Ваше у високајшим решењма од 27. децембра 1860. и од 5. марта 1861. милостиво изрећи благоизволело, да се народу србском у војводовини живећем задржи право, *јемствујућа условља за осигурање народности и језика свог предложити*, кад је у истим високајшим решењма с особитим гласоударом додато, да се *условља ша на старим привилегијама и законим ексемцијама србским оснују*, онда посланици народа србског под *народности* немогу друго разумети, него *политично-народну егсистенцију* Срба у Угарији. Унутрашња самоуправа и народна организација под собственим магистратима, и народним војводом, која је народу србском у повластицама од 6. апр. 1690., од 20. авг. 1691. и од 15. децем. 1848., јасно гарантирата, неда се ни помислити, а камо ли оживотворити, и обезбедити без особеног окружија или области. Народност србску на основу ови концесија осигурати неможе друго значити, него Србима *политично-народно биће* са собственим карактеру народном одговарајућим институци'ама дати, које је опет само у границама известне географично окружене области могуће. А сама књижевна народност, и само слободно употребленье језика србског непотребује особити гаранција, то је и иначе високајшим ручним писмом Беличества Вашег на дворског канцелара унгарског под 20. окт. 1860. одпуштеним свим народима у Унгарији, који и немају особити привилегија, једнако осигурато и подјамчено.

Означење особљивог дистрикта за народ србски са унутрашњом самоуправом невређа ни најмање државоправну свезу, која је за бачку и банатску област с краљевином унгарском, а за Срем с краљевинама Хрватске, Славоније и Далмације Величеством Вашим високајше изречена. Под јурисдикцијом једне и друге круне неможе се друго разумети, разве *цела државна власт* у земљи. — Предлози које посланици сабрни Вашему Величеству у понизности подносе, тако су удешени, да Срби као и прочи житељи Бачке и Баната с краљевином унгарском, а житељи Срема са троједном краљевином једно

исто земаљско законодавство, и једне исте врховне инстанције како у административним тако и у судејским дјелма задрже. Ми јемства привилегијални права и народности србске тражимо јединствено у унутрашњем домостроитељству нашем, и у нижим степенима административним и судејскам, који се национално организирати дају, и при којима важност народности и језика србског с правом тражити можемо. А кад житељи војводовине, земаљске законе од дијете једног и другог краљевства добивали, и у тим законодавствама по мери постојећи уређења учествовали буду, кад унутрашња администрација војводовине од средоточног правитељства унгарског, односително троједне краљевине зависила, кад грађани области војводовине правицу у посљедној инстанцији од они исти трибунала примали буду, који за једну а односително за другу краљевину постоје, онда и јединство територије једног и другог краљевства, и јурисдикција једне и друге круне сасвим неповређена остаје, ма да Срби у својој специјалној области своју самоуправу умају, као што то примери дистрикта јазишког и куманског у Унгарији и дистрикта туропољског у Хрватској јасно сведоче.

Простор области србске, као што је у точки I-ој предлога наши означен, онде налази границе своје, где већина србског народа бити престаје.

Читаву Бачку и Банат преко означени граница дистрикту прикључити не би никако јемство за народност србску било; и ми смо границе те само у толико разширили, у колико је то због олакшања администрације за необходно нуждно нашло се.

Касателно Срема подносимо ми једновремено Величеству Вашем особено всенижајше прошеније, молећи, да би Величество Ваше, осим среза румског и илочког још и прочу част Срема, која досад к војводовини принадлежала није, тој милостивјеше присајузити благоизволело, у ком прошенију су разлози и основи наши, којим смо се на ту нижајшу молбу побуђеним нашли, подробно наведени.

У предреченим пределима, разумевајући ту и читаву сремску жупанију, износи житељство чисто србско православно источне цркве душа 299,078.; — а прочи народности, као: Немаца, Мађара, Словака, Хрвата, Романа, Бугара и Чивута 352,276. Срби дакле у тој области имају за себе релативну већину. Кад се пак сабере число свију они, ко ји србским језиком у пределма тим говоре, ондапарод,

ност српска једне и друге цркве броји свега душа 345,777; число пак посљедователја православно источне цркве износи свега 376,121.

Српско-банатска војена граница, а управо и нарочито тителски батаљон, петроварадинска, немачко-банатска и српско-банатска регимента и комунитети, сачињавали су и досад саставни део матере области војводовине српске и темишког баната. Посланици народни усуђују се Ваше Величество покорњејше молити, да се то одношење предречене војене границе спрам области српске и даље у оном смислу задржи, да онда, кад се војена граница провинцијализира, или ако се уставна уређења на ту и без провинцијализирања распростру, она иста јемства привилегијални права и народности српске и на предречену војену границу распростру, која се за народ српски у провинцијалу живећи покорњејше предлажу.

Житељство границе те износи свега до 350,000 душа, од који сами Срби православне источне вере од прилике 199,000 душа, и тако абсолутну већину сачињавају. А кад се к овима и они западне цркве посљедователи додаду, који српским језиком говоре, онда укупно число њихово износи 239,000. Сви посљедователи православне источне цркве, Срби и Романи у истој војеној граници чине до 260,000.

И тако сами Срби источне цркве у провинцијалу и у гореозначеној српско-банатској војеној граници броје скупа 498,078. Сви пак, који у тим обојим областима, српским језиком говоре 584,777, а посљедователи источне цркве Срби и Романи свега 636,121.

Као што се из преднаведени цифра види, живе Срби у пределима тим, с малим иноплеменим оазама, у маси, и одликују се ту благостањем, интелигенцијом, природним даровима, личном храброшћу, и разборитошћу својом, а особито живом свешћу народности своје и топлим родољубијем на пользу своју од свију други народности. Ово је земља она, на којој су се Срби под заставама царева аустријски и краљева унгарски против општи непријатеља храбро борили и славне победе одржали, на којој гробови славно падши праотаца њихови леже. На ову земљу су се они првобитно населили, ту су крвљу својом гнојили, и знојем својим обдељали; у пределима овим постојали су већ у 17. и 18. столећу слободни дистрикти српски. Народни посланици држе зато, да народ српски исторично право има у овој области

привилегије своје оживотворити, ту национално организирати се, права своја муниципална уживати, и ту политични и културе живот свој развијати.

Наименовање пак области те, *војводовином србском* служи народу као спољашњи израз *политично-народне* равноправности, коју Срби у кругу области те имају. А у сљедству тога понизњејше молимо Величество Ваше, да узети већ наслов „*великог војводе војводства србског*", који народ србски као јавни знак височајше заштите владатељске, под којом народна права србска стоје, и којом се народ србски дичи, и у будуће милостивјејше задржати благоизволи.

Прелазећи даље на јемствујућа условља, жели народ србски, да му се право слободног избора народног војводе свог, као политично-административног поглавара области и за будуће у својој важности одржи. У избору мужа на челу унутрашње администрације стојећег, који поверење народа притежава, тражила је и налазила је и Унгарија и Хрватска најјаче јемство народног бића свог. Народни посланици су тог мњенија, да кардинално право ово, које је у дипломи од 6. апр. 1690. народу србском јасним речма гарантирато, целом народу србском како у војводовини, тако и ван војводовине у цесаро-краљевским државама живећем пристоји, и да се из тог призренија прочи народ србски, који у сабору овом представљен није, важног права овог у толико мање лишити може, што је не могуће, да војвода србски уплива нема у саветовањма и решенијама и они дела, која су гледећи на цркву, школе и фундације србске, свима Србима под круном унгарском живећим, обшта.

Но узимајући у призреније околност ону, да војвода србски по предлогу нашем руководитељ читаве политичне администрације у војводовини бити има, држи већина представника народни за праведно, и уставним уређењма, као и духу века нашег сходно, да искључително у том случају, ако и докле војвода србски политични поглавар целе војводовине буде, у избору војводе србског и прочи саграђани наши у војводовини живећи, који се данас у пуном уживању свију грађански и политични права налазе, у равној мери учествују, задржавајући изрично ону квалификацију војводе, да по гласу привилегија наши, увек из народа србског православно-источне цркве избрат бити мора, и да само онај избор важи, који на таково лице падне.

Проча определења, која се у предлозима нашим односно на војводу налазе, сиерају на то, да се достојнику овом, гледајући на институције Угарске она лична привилегија, и у реду великодостојника угарски оно положење и место осигура, које достојанство народа иаискује, и које други високодостојници краљевине уживају.

У IV-ој точки предлога захтевају посланици народни, да се житељима војводовине српске у овој мери аутономија уступи, у којој то областни интереси њихови изискују, и у колико то општим законима противно не буде. У овој мери, и у истим делима управљавали су аутономију своју дистракти Јазига и Кумана у Угарији, управљавала је пре год. 1848. свака генерална конгрегација сваке жупаније угарске, и управљавају је и данас постојећи по жупанијама одбори. Дела, која представници народни областној аутономији задржана видити желе, и која су под точком IV-ом набројена, сведоче да се та искључно на областне интересе односе, а примери не само Угарије, но и прочи уставни држава показују, да је аутономија у том кругу свим окружним општинама по уставним начелима задржана.

У даљем продужењу предлога своји траже представници народни, и надају се наћи особено јемство народности своје *у колективном представништву* при доњој табли дијете угарске, чрез посланике, који ће се у областној скупштини војводовине српске у оном числу и за оно трајање бирати, које општим земаљским законом определено буде. Срби су од времена прелазка свог у цесаро-краљевску државу увек *укупно* као народ, као једно морално тело ступали; привилегије њихове гласе *на општество народа српског*; и данас ступају Срби као општество, и као таково, траже јемства за одржање народног карактера и јединства свог. Општество народно, јединство народа неможе се по мњењију посланика народни другим начином одржати, разве ако народ српски и у будуће у свим дотицајима с другим народностима укупно као целост ступао и појављивао се буде. У сваком представништву тражили су и Јазиги и Кумани, тражила је и Хрватска краљевина, тражили су и Сакси у Ердељу према народности мађарској, политично-народну егзистенцију своју хранити и одржати. Избори посланика дијетални по срезовима бришу јединство специјални народности у Угарији, и амалгамирају све народе при земаљском

законодавству у једну народност, против чега су Срби о собите гаранције тражити принуђени.

Ако избор посланика на областној скупштини предузет буде, народ ће српски јемство имати, да ће не само избори с већим редом извршивати се, да ће не само интереси и народни и областни боље заступљени бити, него да ће таковим начином и политично-народни персоналитет народа српског и његова унутрашња самосталност, као такова представништво своје на угарској дијети имати.

Будући даље, да се свака народност у спољашњем животу поглавито у језику појављује, то захтевају посланици народа српског као наравно јемство језика српског, да тај у области војводовине, где Срби и онако релативну већину сачињавају, при свим унутрашњим надлежателствама, као и у дописима с вишим властима званичан буде. Овај предлог не потребује по мњењију нашем даљег правдања; при ком Срби у прочем савршену равноправност свију други у војводовини живећи народности у оној истој мери сахрањену видити желе, као што је то Величество Ваше у високајшем ручном писму на дворског канцелара угарског одпуштеном од 20. окт. 1860. за Угарију милостиво наредити благоизволело.

У сајузу са прве три точке предлога своји желе посланици народни, да се на досадашње жупаније које ће област војводовине сачињавати, и на части жупанија у војводовину спадајући особити велики жупани непостављају. Кад војвода српски политично-административни поглавар целе војводовине, и на челу целе унутрашње администрације буде, онда званија и функције посебни великих жупана, поред војводе за излишне налазимо, особито кад се у призренију узме, да ће цела војводовина мало већа од гдекоје жупаније угарске бити. Докле жупанијске институције постоје, донде ће сам војвода све оне атрибуције, у свима частима војводовине упражњавати, које данас великим жупанима пристоје; а званичници или великодостојници, који би раван круг дјелателности с војводом имали, њему координирати били, и непосредно од средоточног правитељства зависили, не слажу се с идејом јединства административног у једној истој области, и могли би лако оно јемство народног бића, које Срби у слободном избору политично-административног али заједно и народног поглавара свог траже, парализирати и уништити.

При том кад првостепене административне власти у дистрикту српском постоје, и кад војвода с административним саветом, који ће му се придодати, друга инстанција административна у области буде, која ће непосредно од средоточног правитељства унгарског зависити, онда невидимо, какав би круг делателности још посебним великим жупанима у војводовини остао, и зашто би област нашу обтерећавали трошковима на званичнике, који нису нужни.

Кад војводовина одобрена и војвода изабран буде, за тај случај жели народ српски задржати право, унутрашњу организацију своју у нижим степенима у областној скупштини својој с височајшим одобрењем Величества Вашег определити, као што му је право то дипломом од 6. апр. 1690, од 20. авг. 1691. и од 15. децем. 1848. изриком гарантирато; и као што су праотци наши независност од жупанија и право собствене организације у појединим пределима, као у дистрикту велико-кикиндском, потиском, и у ослобођењу града Сомбора тражили, и од славни предака Величества Вашег добили; и као што такову собствену организацију, од жупанијске сасвим различну, и прочи дистрикти у Унгарији имају.

Особени апелациони суд у војводовини, као други степен за судијска дела, ако се и неби, као необходно нужно јемство народног бића сматрао, ипак у сајузу с прочим предложеним уредбама из тога узрока имати желимо, да у спорним и кривичним делима житељи војводовине правицу скорије наћи могу. — И дистрикт Јазига и Кумана, и шест вароши ајдучки и шеснаест вароши сцепуски имају свој собствени другостепени суд у свом дистрикту, а у свакој жупанији за већу част грађански дела постоји седрија, као друга инстанција. На последку држимо, да ће и унгарско законодавство скорим увидити, да краљевска табла, као апелациони суд за читаву краљевину није довољан, и да ће по примеру други држава више апелациони судова у земљи установити.

Посланици народа српског предлажу даље оно опредељење, да при средоточним како административним, тако и судијским надлежателствама краљевине свуда и увек по два Србина православне источне цркве с решавајућим гласом и с нужним нижим персоналом намештени бити имају. Захтевање ово већ је по себи праведно, а налази даљи основ свој

у оној околности, што и Срби и војводовина српска тим истим надлежателствама подлеже, и што ће послови у српском језику вођени тамо долазити. Ми предлажемо у овом обзиру опредељени број референта и желимо то увек Србима попуњено видити, нити се можемо општим изражајем и обећањем задовољити, јер је артикулом дијеталним 10. од год. 1792. такође у опште изречено, да Срби при свим дикастеријама аплицирати бити имају, но то, са жалошћу кажемо, није набљудавано било.

Тим истим артикулом је архијерејима православне источне цркве глас и столица у горњој табли дијете угарске дата, но регулирање тог преимућства је на друго време одложено, али до данас није предузето. Овим поводом побуђени представници народа српског предлажу једновремено регулирање места, које ће патријарх српски и епископи православне цркве источне, достојанству свом сходно при законодавном телу како угарском тако и тројединe краљевине заузимати.

Поред ови реални јемства за обезбеђење привилегијални права и народности српске желе посланици народни још употребљење заставе српске поред заставе царске, а у Бачкој и Банату и поред заставе угарске; као и употребљење грба српског, по примеру, као што и свака жупанија свој собствени грб има. Све ово, као и празновање светог Саве архиепископа, као земаљског патрона војводовине, сматрају Срби као спољашне знаке да је политично-народно биће њихово признато.

На последку условија ова ће народ српски само онда, као морално обезбеђена сматрати моћи, ако та чрез дијету угарску, а односно чрез законодавство краљевине Хрватске, Славоније и Далмације као *уговор* примљена и узаконења буду. Ми искрено предпостављамо код свију сограђана наши добру вољу; али при свем том тражимо против променљиви решења случајно састављени мајоритета на дијети, за векове реална и непроменљива јемства, која само у виду уговора, који се једнострано нарушити несме, наћи можемо.

На овим покорњејше изложеним основима израдио је народни сабор јемствујућа условља, која због спојења постојавше војводовине с краљевством угарским, а односно са троједином краљевином за обезбеђење стари привилегијални права, нарочито пак народности и језика српског за нужна налази, и узима себи слободу та по закључењима

својим у формулиратим предлозима у прилогу под ·|. Вашем Величеству у поданичкој понизности поднети.

По овим основним цртама области и њеног организма разликовала би се војводовина српска у сасвим незнатним моментима, с једним изузетком избора војводе, од прочи жупанијски муниципија унгарски; највећу би подобност са дистриктом Јазига и Кумана а с гледишта националне организације, с обштеством саксонским у Ердељу имала.

Ми признајемо, да условља ова нису неважна, али нису ни претерана. Српски народ има на изложена уређења написано право, од ког одустати неможе. Он се са определењча, као што се у артикулу 27. од год. 1790-1 садрже, и са самом индивидуалном слободом, без осигурања политачно-народног бића свог у Унгарији, ако неће као народ скорим да пропадне, задовољити неможе, и несме.

Нижајше подписани посланици народа српског припадају данле к престолу Величества Вашег с том покорном молбом, да Величество Ваше поднесене предлоге милостиво одобрити, и у форми краљевске пропозиције дијети унгарској, односно на Срем пак дијети краљевине Хрватске, Славоније и Далмације на примљење и узаконење милостиво предати благоволи. Као што смо у почетку рекли, блажене памети предци Величества Вашег даровали су народу српском за заслуге његове особита права, — а Вашем Величеству је слава задржата, да стогодишња права ова оживотвори, обезбеди, и вечни споменик високајшем лицу Величества Вашег у благодарним грудма верног народа српског подигне.

Високајшој царско-краљевској милости себе и народ српски нижајше препоручујући, с поданичком верношћу и непоколебимом одношћу изумремо.

У Карловцима Сремским дана 8. (20.) априла 1861.

Милетић: Ова репрезентација садржи само захтевања наша, а сад би требало да се и наше петиције и жеље формулирају, па да и оне у репрезентацију уђу.

Манојловић: Још није опредељено, у ком ће месту војвода пребивати и где ће бити војводске власти?

Страшимировић: Молим да се мој амандман, који сам у осмој седници предложио, у претрес узме.

Манојловић: Ја подпомажем жељу г. предговорника, јер то иште парламентарни ред, да се свачији предлог у претрес узме, испао овај како му драго.

Трибунац старији: Имам приметити г. Милетићу, да наш задатак има две части, од који је једна да изнађемо јемства наше народности, а друга је, да изложимо наша гравамина. Прва је част у репрезентацији, коју ћемо милостивијешем нашем монарху поднети, а друга част нека дође у особитој репрезентацији.

Радивојевић: На предлог г. Манојловића требало би имати призренија, јер у нашим захтеваньма и нема спомена о томе, где би имао седити војвода, где л' војводски савет? (Више гласова „У Новоме Саду!“)

Св. *патријарх*: У Новоме Саду неће бити довољни зданија (један глас: „Сазидаће народ!“), а има и већи обштества српски — (више гласова: „Али су на крају војводовине!“) Ово је питање прерано, може се место и онда определити, кад се војвода бирао буде.

Стојаковић: Ово је питање акцидентално, и по томе и излишно.

Манојловић: Ја иштем да вотизирамо. (Више гласова желе то исто.)

Радивојевић: Може се у закљученијама на дотичном месту додати ово: „Место војводе и савета војводског определиће сабор, који војводу избрао буде.“

Манојловић: Али ако то дијета буде определила?

Стојаковић: И у Мађарској држале су се вармеђске конгрегације по околностима, сад у овом, сад у оном месту. То је питање акцидентално, не може имати места онде, где је о фундаменталним правама говор.

Манојловић: Само да не направимо од војводе и војводског савета „forum pedaneum“, који ће се непрестано селити с једног места на друго.

Чита се репрезентација још једанпут.

Милетић: Ја морам изјавити моје сажалење, што та репрезентација није у каквом одбору сачињена, јер би у одбору, у ком би и мањина заступљена била, и ред изложења, и важност и групирање разлога, да и поједини изражаји претресани били, и подоста би се или изоставити, или другчије рећи могло, што се сад овако у сабору учинити неможе. Тешко је сад после прочитања све то критики подврћи. За то се морам ограничити само на следујуће приметбе:

1.) Кад се узму наше привилегије као pactum conventum, које ни ја другчије не свађам, онда ми се чини, да су у репрезентацији наведени само они доводи, с којима се обвеза-

ност само једнога фактора законодавства т. ј. круне, а не у-једно и другога т. ј. угарске дијете доказати може. Репрезентација као да игнорира овај други законодавни фактор, на који нас и сама круна упућује, ком ће круна пропозиције правити; требало би дакле аргументе и за дијету важеће навести. За аргумент могло би се навести н. пр., да Срби нису криви, што у време досељења њиовог или због ратног времена, или из други нас не тичући се узрока дијете угарске нису држане биле, на којима би Срби са дијетом уговарати, и привилегије наше узаконити се могле. Пак и доцније, кад су се угарске дијете већ држале, није се на овима никада озбиљно против привилегијални права српски протестирало, до половине XVIII. века, кад су угарске дијете инкорпорирање војене границе, у ком су добу сви Срби граничари били, захтевати почеле; да су Мађари услуге наше за ослобођење земље од Турака без противусловља примали, и да су тиме делом пристали на условља услуга наши, т. ј. на наше привилегијално, исторично-политично право, да као народ у Угарској са гаранцијама политичне народности постојимо, и да ми сад праведно захтевамо, да оно, што су дуже времена фактично припознавали, сад и правно припознаду, т. ј. наша изложена права уѣртикулирају, и тако да ономе што су досад нама морално и исторично-политично припознати обвезани били, сад и легално-политичну санкцију даду.

2.) Наведено је о избору војводе, да је већином гласова решено; а у обзиру на друга закључења, која су такође већином гласова донесена, нема таквога изражаја.

3.) Речи „окружним општинама“ могле би се заменити са речи „укупним“; јер израз „окружни“ одводи мисао на окружија, и опредељује прејудицијозно правац будућој организацији; а ми се овде и онако не организирамо.

4.) Да се ненаименовање велики жупана не мотивира тим, што се не би знало, би ли војвода с њима координиран био, и би ли они непосредно под средоточном владом били; јер нико није ни мислио, да би између њи и војводе координација била, и да они неби преко војводе од средоточне владе зависили. То би се могло сасвим изоставити.

Стојаковић: На примедбе г. предговорника имам одговорити:

на 1.), да дијета ту нема права ни говорити. Леополд, с којим су предци наши уговоре чинили, могао је пуним правом као суверен и крунисан краљ Угарске правити уговоре

са страним ма којим народом. То чине сви суверени, то чини и наш монарх. Он није могао нити може продати Угарску, али је могао определити дистрикт за насељење страног народа. И сад краљ да позове какав стран народ, и да им определи за насељење пустару какву код Дебрецина, не може дијета томе противустати, тога закона нигде нема, који би дијети то право дао. И зато је тај аргумент г. предговорника врло слаб. Народ наш, пре насељења није знао, нити је могао знати за дијету, и у каквом одношењу краљ према истој стоји; народ је знао само за суверена, крунисаног краља те земље, и тако је само с њим правити могао и правио међународне уговоре. Доста је дакле био само подпис краља таковог. Кад је народ наш већ дошао овамо, онда су и привилегије издаване преко канцеларије угарске са печатом краљевим. А више се и не иште за привилегије такове, до подписа краљевог, канцеларије и печата краљевог.

на 2.) одговарам, да се при сачињавању репрезентације имало призрениje на протестацију св. патријарха; и да се то није могло, нити може муком прећи. Ово је учињено дакле као што то достојанство св патријарха, као српског патријарха и председатеља овог сабора изискује.

на 3.) Да је српски оно речено, што латински значи: universitas.

на 4.) Да је оно, што се у репрезентацији навело, управо аргумент био већине одбора и сабора, којије за пункт тај имао; иначе би изашла координација, и субординација, које се пак ни мало не слаже.

Затим се читала репрезентација Јована Субботића, којом се моли, да се вуковарски срез са румским и илочким Срему и тиме и војводовини придружи.

Ваше ц. кр. Величество, милостивјејши Господару!

Ваше је Величество највишим ручним писмом од 5. марта т. г. одредити благоизволило, да се овај изванредни народни конгрес сазове, да представи жеље, које народ српски у постојавшој српско-банатској области има у обзиру на одржање његови од старина постојећи привилегија, и закони повластица, нарочито пак народности и језика, и да изрази условија и гаранције, које поводом спојења ове области са краљевином Угарском за нужне налази.

Из овог узрока дошли су на овај сабор посланици само из постојавше горе назначене области, а из Срема само из румског, и илочког среза.

Али при свем том није се верно оддани овај сабор могао уздржати, да у своме делању свуда, где се год о Срему говори, не узме и трећи вуковарски срез, као који равним начином Срему принадлежи.

Ово ће се Вашем ц. кр. Величеству у предлогу о устројству српске војводовине ради највишег одобрења поднети; али будући да вуковарски срез досад српској војводовини причисљен био није, зато држи овај верно одани сабор за своју дужност, молбу о скопчању среза вуковарског са Сремом и српском војводовином у овој особитој молбеници са поданичком понизношћу предложити.

Ваше Величество! Још у оно време, кад је срез вуковарски од Срема одцепљен и вировитичкој жупанији причисљен био, осећали су становници овога среза и целога Срема, па и целе војводовине српске због тога жестоки бол у верним својим срцама и одтуда произлази она особита радост њина, кад се после двадесетседмог децембра прошле године срез овај Срему опет повратио.

Ова општа радост породила је оно одушевљено жупаније сремске закључење, које је у великој скупштини од 21. марта т. г. донешено, и које тако гласи, да се овај срез, кои је са осталим сремским срезовима по историји, народности, потребама и интересима тесно скопчан, увек за неразлучну част Срема, а читав Срем за саставну част војводовине српске сматрати има.

Ово закључење поднела је сремска жупанија у особитој понизној репрезентацији Вашем Величеству ради највишег одобрења.

Но будући да је о истом закључењу сремске жупаније и овај верно-одани сабор доста верно извештен, и будући да ми сви једнодушно желимо, да се та жеља становника сремске жупаније и свега народа српског испуни, то држимо за најсветију дужност, молбу нашу са молбом жупаније сремске сајединити, и најпонизније молити, да би Ваше ц кр. Величество благоволило стару свезу три речена дистрикта жупаније сремске, румског, илочког и вуковарског, коју је свеза новијим стогодишњим постојањем неразрешимом постала, најмилостивије потврдити, исту за стално, правно начело прогласити, и дозволити, да се цео Срем, дакле и вуковарски

срез у област српске војводовине уведе, уједно пак са синовним повереньем изјављујући, да ће, ако се срез вуковарски са Сремом и српском војводовином несаједини, ово незалечима рана бити, која ће довека срце највернијег народа Вашег Величества тиштати.

Височајшој ц. кр. милости себе и народ српски нижајше препоручујући, са поданичком верностћу и непоколебимом оданостћу изумиремо.

У Карловци Сремски дана 6. априла 1861.

Вашег ц. кр. Величества

Всенижајши поданици.

Станковић: Ја желим, да дистрикт кикиндски у српску војводовину уђе, но ипак ако се ова овако окружена војводовина одобрила неби, задржавам привилегијална права на аутономију дистрикта кикиндског, и молим, да се ово у прототокол уведе.

С овим се закључи седница.

Једанаеста седница

7. априла.

Чита се протокол десете седнице.

Страшимировић: Ја молим, да се мој амандман, који сам у деветој седници предложио, у претрес узме. Повод је моме амандману прво, што се незна, оће л' дијета на наша захтевања пристати; друго, што се неможе знати, оће ли фактични положај Угарске такови бити, да дијета наша захтевања у законитој форми примити може. Ја сам готов од мојега амандмана одустати, ако сл. сабор какова боља предохранителна средства наће.

Милетић: Ја имам на сад прочитани протокол десете седнице да приметим, да је недостаточан. Јучерашње дебате о граници, о застави, нису ушле унутра. Даље је споменуто у протоколу, да је редакција репрезентације једногласно примљена. Већ из оног, што сам ја уобште и појединце јуче приметио, следује, да се ја с њоме нисам слагао, а има нас без сумње и више; неможе се дакле за једногласно примљену узети. Из тога, што нисам г. Стојаковићу реплицирао, не следује, да сам убеђен. Нисам одговарао, јер сам знао, да

неће успеха бити. У таковом случају довољно је, изјасњењем свога мњења оградити се. Ја н. пр. немогу бити тог мњења, да угарска дијета с нашим захтевањма никаква посла нема; једно, што владатељ сам при скопчању војводства са Угарском говори о државноправној претензији краљевине Угарске, и оће наша захтевања као краљевске предлоге угарском сабору да предложи; друго, што је код мене велика разлика између населбина на једној пустари, и поселбина читавог народа са правама народним. За давање спаилука и насељавање села на коморским добрима довољан је премаподпис канцелара: али за сигурност овакови права, као што ји ми захтевамо, оће се и узаконење од стране земаљског сабора. Толико пута спомињани Јазиги и Кумани нашли су после толико векова фактичног постојања свога за добро, у половини прошлог века своја права дијетално узаконити дати. То узаконење и ми желимо. Истина, наша права негубе вредност, све да их дијета и не призна: али да је много боље, пређе и сигурније, ако их дијета припозна, и она се час пре у живот уведу, то ће сваки увидити. Не можемо дакле дијету игнорирати.

Манојловић: Ја сам подупирао захтевање г. посланика Стратимировића, да се његов амандман у претрес узме, јер то иште ред парламентарни. Али ја се не слажем с њиме у том, да нам се треба побринути за предохранителна средства, ако би дијета унгарска наша постулата одбацила. Не слажем се за то, јер немам узрока сумњати се о характеру и искрености Мађара, међу којима од детинства живим, и које с боље стране познајем. С друге пак стране не налазим ни ја довољно умирења о успеху наше ствари, ако се развијемо, а ништа не учинимо. Може се догодити, да ће угарска или хрватска дијета захтевати какова разјасњења о нашим постулатима. Можда ће хтети и какове измене у нашим постулатима предузети, на које би измене ми може бити и пристати могли, кад би о томе питани били. Зато предлажем, да сл. сабор изјави себе за пермаментна, и да умоли Њег. Високородије г. царског комесара, да да добру реч од своје стране код Њег. Величества; ми се поуздано надамо од милости монарха, да неће одбити нашу жељу, препоручену од Њег. Високородија.

Доић изражава се у истом смислу.

Ц. комесар: Ја немогу примити изјаву перманенције од стране сл. сабора, нити је могу код Њег. Вел. препоручити.

Овакови случајева било је до сад само у оним државама, које су несрећу имале, пасти у револуционарно стање. Можда би угодније било, молити за допуштење, да се изабере из сл. сабора одбор, који би у случају потребе давао нужна изјашњења од стране сабора.

Манојловић: Ја ову реч „перманент" и не желим узети у строгом смислу, да ми сви овде останемо, и резултат на наше постулате дочекамо; него само, да се можемо, ако би нужно било, опет изнова састати.

Ц. комесар: Само ту реч „перманент" не можемо употребити. Ја не увиђам велику разлику у томе, ако би се то поверило одбору, који би — ако види да неможе сам решити — могао замолити Њег. Величанство, да се овај садашњи сабор сазове.

Манојловић: На то пристајем.

Владика *Машировић*: И код мене је било више господе посланика, који су своју жељу у том смислу изразили, да би се из средине саборски посланика у близкости Карловаца један одбор од десет лица наименовао и Његовој Светости придодао на тај конац, да у споразумљењу с њиме од всевисочајшега места захтевана изјашњења у смотренију постулата наши даје, и ако би се што суштествености или преиначења каковога тицало, да сазове овај исти сабор ради претреса и решења. Ја само у томе и у толико разумевам жељену перманенцију сабора овога, и то само са предварителним највишим одобрењем.

Чарнојевић: Ја желим, да се славни сабор за перманент декларира, ако смо ради, да добијемо, што желимо. Ми сви знамо, да су наши стари године 1790. на сабору темишварском жеље и постулата своја формулирали, па резолуције на постулата никад нису дошле, и од године 1790. до 1837. није ни било конгреса, па и онда је само било због избора митрополита.

Ц. комесар: По налогу и достојанству од пресветлог монарха примљеном стављам ја мој „вето" против овакови речи г. Чарнојевића, и ако се буде и у напредак овако изражавао, принуђен ћу бити сабор распустити.

Чарнојевић: Господин краљевски комесар —

Ц. комесар: Ја сам царски комесар.

Чарнојевић: Г. царски комесар! Ја сам овамо послан од моји комитента, да говорим по мом уверењу и по мојој савести; ја немам никакве инструкције, и ја се не жинирам

казати, што је истина и право. То је слободно у свима парламентима на свету.

Ц. комесар: Ја желим, да се ова моја протестација од речи до речи у протокол стави.

Владика *Машировић* понавља свој горњи предлог.

Дамаскин: Ово је то исто, што је и г. Манојловић предлагао, само треба да се формулира.

Манојловић: Да се наименују два три лица, да формулирају.

Свеш. Милушиновић: Кад се речи „перманент" сумнително значење даје, могао би се место ње употребити израз „продужење сабора."

Трифунац старији: У смислу предлога Њег. Високопреосвештенства г. епископа темишварског да се поднесе петиција Њег. Величеству.

Ц. комесар: Против тога немам ништа, само од пута законитости не могу ни за једну стопу одступити.

Трифунац старији: Ја тако разумем ту реч „перманент," да ако би унгарска дијета каква изјашњења на наше постулате требовала, да их не даје одбор, него овај исти конгрес, који би се наставително сазвати имао.

Манојловић: Могу се ова изјашњења са три стране од нас искати, не само с једне. Може нас што питати угарска дијета, или хрватски сабор, а може и сама централна власт.

Владика *Машировић*: Та изјашњења моћи ће давати и одбор са св. патријархом.

Трифунац старији: Одбор није конгрес.

Манојловић: Али је „signum pro re."

Дамаскин: Ја држим, да неће требати никаква изјашњења, кад је све јасно казано у операту сабора.

Свеш. Милушиновић: На сваки начин треба да се придода св. патријарху један одбор, који ће, ако би потреба била, нужне кораке чинити код Њег. Величества, да се одма народни посланици на продужителни народни сабор сазову.

Владика *Машировић*: Ми за све имамо Њег. Свјатости захвалити, и за сам овај изванредни народни собор. Њег. Свјатост није ни до сад ништа за леђи народа радила, можемо бити уверени, да неће ни од сад, и да ће — ако буде нужде — настојавати, да се сабор сазове.

Трифунац старији: То исто и ја велим. Ја од моје стране имам веће поверење у Њег. Свјатости, него у одбору.

Чарнојевић: Ја сам казао моје мњење. Ја не мислим, да ми сви овде седимо и чекамо, него да молимо, да се скупи сабор, кад буде требало. Тако ја разумем ту реч „перманент.“ Ако је слободно молити, треба да молимо; а ако није, онда да кажемо: „слуга сам понижан,“ па да идемо кући.

Милетић: Ја се слажем са мњењима гг. предговорника Манојловића и Милутиновића. Ми имамо за овај сабор захвалити највише Њег. Светости, али баш за то и треба, да се уз Њег. Светост одреди одбор из чланова овога сабора, који ће му бити на руци, ако устреба какви објашњења у обзиру на наше постулате. Тим би се још и морална подпора дала Њег. Светости, јер би се видило, да св. патријарх не стоји сам, но да за њим стоји народ. — Друго треба да молимо Њег. Вел., да опуномоћи Њег. Светост, да може сазвати овај исти сабор, кад устреба. Искуство нас учи, како се тешко сазива сабор, и какве се препоне томе сазивању на пут ставити могу.

Трифун Аџанацковић говори у истом смислу.

Рибички: И ја сам истога мњења, само да се реч „перманент“ изостави.

Волић: То је и моје мњење. Само би још желио, да се дода молба на Њег. Величество, да се сабор дотле не укида, док недође санкција Њег. Величества.

Станковић: Ја молим, да се још једанпут прочита предлог г. епископа Маширевића.

Владика *Маширевић* прочита још једанпут предлог свој поради одбора.

Милетић: У сајузу са овим питањем имам још један предлог да поднесем сл. сабору. Депутација једна ићи ће на сваки начин к највишем месту, да моли одобрење за овај одбор, који би се из сабора одредио. Ја држим, да би нужно било и једну депутацију на угарски сабор, а према примљеној 15. точки предлога већине, једну депутацију и на сабор троједне краљевине одавде из сабора изаслати, која би депутација имала дотичне саборе информирати, захтевања наша онде лично бранити и заступати, и противне наводе — где и како устребало буде — опроргавати.

Владика *Кенгелац*: То све може чинити и овај одбор, који ће се Њег. Светости придодати; због тога није нужно шиљати депутацију на дијету.

Евст. Михаиловић: Ја држим, да не треба шиљати обашка депутацију на дијету, јер по прописима депутације се

не пуштају пред дијету. Него она иста депутација, која би у Беч ишла. да предстане Њег. Величеству и средоточним државним надлежатељствама, у повратку своме из Беча, могла би у Пешти, ако и не дијети, а оно првим лицама у Пешти нашу ствар истолковати и препоручити; а тако исто и у Загребу.

Манојловић: Али ако не буде говора само о изјашњењу наши захтевања, него ако буде хтела ма која дијета штогод субституирати нашима захтевањима, шта ћемо онда? Ту не може депутација сама по себи ништа свршити, него само сабор је у стању таково што учинити.

Св. *патријарх*: Што се тиче депутације, то је друго питање, о ком ћемо се после световати; а сад треба да што закључимо о првом предлогу, о којем је реч.

Стојаковић: Ја држим, да овде не можемо ништа извршити без одобрења Њег. Величества. Ми не можемо закључити, да се одбор наименује, него морамо особито прошеније поднети Њег. Величеству, да нам допусти овај одбор из сабора одредити, који би са св. патријархом нужна изјашњења давао. А ако би нужно било закључења сабора преиначавати, онда да се може овај исти сабор сазвати. Ја ћу овај предлог сад одма формулирати, и сл. сабору прочитати.

После кратког времена прочита г. Стојаковић свој овако формулирани предлог: „Њег. ц. Величеству особитим прошенијем понизњејше умолити 1.) да благоволи дозволити, да се одбор састојећи се из саборни у околини живећи 10 чланова за оне случајеве код патријарха на његов позив састати може, ако би се каква изјаснења за подпомагање поднешени височајшем месту предлога у будуће изискивала; 2.) да Њег. Величество милостиво дозволи, да у оном случају, ако би се предлози саборни по највишем увиђењу у вештествености преиначавати морали, патријарх овај исти сабор, који ће се — као што се и по себи разуме — у присуствију царског комесара држати, из тога узрока сазвати може, једно да се народна закључења без преслушанија народа мењала не би, а друго за то, што су данашњим посланицима сви основи предлога ови из досадашње дискусије најбоље познати.

Чарнојевић: Ја желим, да буде нов избор посланика. Ако наши комитенти имају у нама поверење, они ће нас опет изабрати; али не треба, да се ми сами октроирамо нашим комитентима.

Манојловић: Али оно ће бити овај исти сабор, само пророгират.

Волић: Само да се не укида сабор, док не дође рјешеније на наша постулата.

Милетић: И ја пристајем уз мњеније г. Волића. — Ми и онако оснивамо наша захтевања на привилегији Леополдовој, коју сматрамо као pactum conventum. Тако је схваћа и г. посланик Стојаковић. Ако је тако, онда је нужно свакојако, да се сабор и после сазове, кад се решења буду публицирала, да тако и он као трећа странка ономе уговору своје саглашење дати, или своје мњеније о истима поднети може.

Манојловић: Ред парламентарни иште, да они, који што предлажу, исго одма и формулирају, и дебати поднесу. Нека дакле гг. Волић и Милетић формулирају своје предлоге.

Св. *патријарх*: Тако је. Нека се прочита још једанпут предлог г. Стојаковића. — Прочита се.

Хаџић: У каквом ће качеству бити ти чланови одбора? Ако ће бити само додати у помоћ Њег Светости, онда их Њег. Светост и иначе може к себи сазвати, нити је нужно тога ради шиљати прошеније.

Манојловић: Зашто да се бирају ови чланови само из околине?

Чарнојевић: Ми нисмо добро схватили компетенцију овога одбора? С киме ће да трактира дијета? С народом. Онда треба сабор да буде ту, а не одбор.

Милетић: Ја сам овако формулирао мој предлог, и мислим, да би се он с горњим предлогом г. Стојаковића саставити могао: „Њег. Величество умолити, да благоволи неукидати овај сабор донде, док закључења његова на дотичним местима и на највишем месту не буду решена, да би сабор у стању био, своје саглашење или своје мњеније на решења изјаснити, и на тај конац и т. д“ (Одобрење).

Ц. комесар: Онај први предлог могу примити и спровести, а овај други не могу. Ако је сл. сабору до тога стало, да сам за себе ради, онда сам ја мој задатак свршио. (Више гласова: „Нек остане дакле при првом!“)

Волић: Мој је предлог био, да се не укида сабор, док не дође санкција од Њег. Величества.

Ц. комесар: То је то исто, што и перманенција.

Свет. Милутиновић: У предлогу г. Стојаковића могло би се додати: „у случају прецјатствија Њег. Светости његов местозаступник.“

Св. *патријарх*: Ја дакле предлажем за чланове одбора: архимандрита Груића, архимандрита Николајевића, Павла Трифунца старијег, Јована Хаџића, Јована Субботића, Лазара Дошића, Саву Ђорђевића, Симу Филиповића, Милоша Радојчића, Павла Живановића. — А петицију ради одбора да сачине гг. Ливије Радивојевић и Емил Манојловић.

Манојловић: Ја предлажем још у овај одбор и гг. Стратимировића и Милетића.

Доић: Ја пребивам мало подаље од Карловаца. Да се ко други изабере место мене.

Св. *патријарх*: Ви можете лакше доћи овамо лађом, него други сувим.

Чарнојевић: Ја имам велико поверење у Њег. Светости, али ја држим, да сабор има право бирати тај одбор.

Св. *патријарх*: Ја сам само предлагао, а нисам никога наименовао.

Милетић: Кад се год из које скупштине поставља одбор какав, свагда се иште, да у њему буду заступљена сва начела, која своје поборнике у скупштини имају. Ја у овом одбору не видим ни једног од они саборски чланова, који су били уз програм миноритета.

Св. *патријарх*: Овде сам гледао само на близкост места.

Манојловић: Ја предлажем још једанпут у овај одбор и гг. Стратимировића и Милетића.

Св. *патријарх*: Жели ли то цео сабор? (С више страна: „жели!“) Ја сам г. Милетића једанпут предложио за секретара, па се није примио.

Милетић: Ја сам оном приликом сл. сабору навео узрок, зашто се секретарства примити нисам могао. Ја сам желио у дебатама учествовати, а то неби могао чинити, кад би приморан био протокол водити, и то у форми диариума, као што се овде увело. Међу тим ја овде не говорим за себе, али има и други, који су изостали, а спадају у миноритет, н. пр. други поджупан сремски, који је родом одавде. (Више гласова: „Нека остане одбор!“)

Трифунац старији: Да се одреди депутација, која ће Њег. Величеству предстати, с отим се соглашавам. Али да се шиље депутација и на дијету, на то не пристајем, ибо по свој прилици неће јој се дозволити, да дође пред дијету. Ми знамо да је мађарска дијета 1848. шиљала депутацију у Беч рајхстагу, па нису ни њу примили, а она је била у другом положенију, него што смо ми.

Св. *патријарх*: Нећу да преокупирам ничије мњеније, само желим сл. сабору један предлог да саобштим. Ми треба свакојако по дужности и поданичкој верности нашој да пошљемо једну депутацију у Беч, која ће Њег. ц. кр. Величеству да благодари на великој милости, што је овај сабор, који ће народне жеље и захтевања за осигурање привилегијални права и народности изјавити, благоутробно дозволити благоволело. Ова иста депутација треба код всевисочајшег места да повтори жељу народну, да нам се дозволи држати синод и главни народни сабор, који је већ одобрен. Том приликом биће реч и о царском комесару. Ја мислим, да замолимо најпокорније Њег. ц. кр. Величество, да нам изволи наименовати за свога комесара како на синоду, тако и на главном народном сабору садашњег царског комесара, Њег. Високородије г. генералмајора барона Филиповића, који је мудром управом и руковођењем овога сабора стекао себи право на наше поверење и високопоштовање. (Прима се). Сад остаје, да се наименују лица за ту депутацију.

Манојловић: Нека господа посланици нису за то, да се депутација шиље на дијету, почем се незна, ће л' тамо примљена бити. Било да се пошље депутација на дијету, или не, свакако држим за необходно нужно, да се на обадва сабора пошље и меморандум од стране овог сабора. Меморандуми су врло цјелисходна средства к узајмном споразумљењу, у њима се може боље разјаснити одношење народа према народу, него у ма којем другом званичном акту, јер овде се могу навести и они доводи, који не само на ум, него и на срце дјејствују. Предлажем дакле, да се пошље од стране овог сабора меморандум дијети угарској и сабору троједне краљевине.

Св. *патријарх*: Ја пристајем на меморандум, јер сам и сам мислио, да то предложим, а ви сте ме предварили. Ми треба да се с Мађарима споразумемо. (Одобреље). Него да свршимо за депутацију Њег. Величеству. Колико лица да иду од стране сабора?

Трибунац старији: Ја мислим, да не шиљемо нити велику, нити малену депутацију, само да буде компакт, што се мњенија тиче. Да буде дванаест, као апостоли.

Евст. Михаиловић: Членови депутације нека изволи Њег. Светост наименовати. — (Прима се).

Св. *патријарх*: Ја ћу сутра објавити имена депутације

Трифунац старији: Ја молим понизно Вашу Светост, да ја изостанем из депутације.

Стојачковић: Чланови депутације путоваће сваки о свом трошку. (Одобрење).

Св *патријарх*: То се разуме. Ја ћу бирати оне, који најлакше могу. Да пређемо на друге предмете.

Милетић: Ја држим свакојако, да је нужно да иду депутације од стране овог сабора и на угарску дијету и на сабор троједне краљевине, и предлажем, да се умоли Њег. Величаство, да то допустити изволи. Наша закључења предложиће се и једном и другом сабору. Нас тамо нема ко заступати, а треба да имамо ко да нас заступа. Њег. Величаство ће саборима предложити, а за цело и препоручити наша захтевања; али је ипак нужно да имамо кога од наши, ко ће их моћи бранити, и противне доводе опроргавати. То би могла чинити она иста депутација, која ће ићи у Беч. У повратку могла би се депутација разделити, па једни да оду у Пешту, а други у Загреб. Ако дијета прими депутацију, онда је добро. А било је и више случајева, да су депутације и од појединих општина пред дијету пуштане биле. Позивам се на г. посланика Стратимировића, који је 1848. предводио депутацију новосадске вароши, кад је она предстала дијети угарској у Пожуну.

Страшимировић: Истина је, ми смо били пуштени пред „унтерхаус“.

Рибички: Тако је било.

Евст. Михаиловић: То је било изванредно; иначе се депутације непуштају пред дијету. Али има други пут, којим можемо постићи, што желимо, а то је меморандум, који би се могао доставити неколицини од најглавнији лица у Пешти.

Св. *патријарх*: Ја мислим, да је довољно, да се меморандум достави президенту горње и долње табле.

Станковић: Може се по потреби доставити и појединце онима важним лицама, која имају уплива на сабору.

Манојловић: Најбоље је оно, што је Њег. Светост предложила.

Владика *Машировић* изјављује се против меморандума.

Манојловић: Није никоме забрањено меморандум подносити.

Владика *Машировић*: Ми не треба да обилазимо правитељство.

Манојловић: Ми то и немислимо чинити, само оћемо да идемо најсигурнијим путем.

Чарнојевић: Ја желим да у чисто дођемо. Наша ствар решиће се на мађарској дијети; за то треба да иде наша депутација, да информира оне, који тамо уплива имају. Мени је пребацивао г. Стојаковић, да ја као праунук патријарха Чарнојевића браним мађарску канцеларију. Ја њу нисам бранио никада, него сам бранио мађарски народ. А мађарски је народ дијета, за то треба тамо да идемо, а не на канцеларију; јер ја се бојим, да се наша закључења не баце — да се просто изравим — под купус.

Дамаскин: Мађарска дијета још није састављена по закону; још нису онде посланици из Хрватске и Ердеља, и још није крај крунисан. Наша закључења и ако буду предложена дијети немогу се решити дотле, док се горња условља не испуне. Али и дотле добро ће бити, да дијету информирамо о нашим стварима, за то је нужна депутација и меморандум.

Трифунац старији: Испрва сам био само против депутације, а сад сам и против меморандума. Ми дакле да идемо као петиционери пред дијету? Новосадска варош што је ишла 1848., то је што друго. Али ми смо народ; ми можемо радити само у смислу височајшег решенија, а тамо не стоји, да ми идемо с молбом на дијету, него да само Њег. Величеству поднесемо наша захтевања. Меморандум било би понижење народа.

Волић: Њег. Величество показало нам је пут, којим ће наша ствар ићи. Наша захтевања предложиће се дијети; дијета ће бити као неки судија у нашој ствари. Њег. Велич. неће против тога ништа имати, ако ми дијету информирамо. То није никаква петиција. Нама је стало до ствари, а не до формалитета.

Св. *патријарх*: Ја сам држао, да се меморандум направи 'па да се после оправи на дијету. Мађари неће вјећати, док се Њег. Величество не крунише. Кад се меморандум коме даје, ту не треба клечати, нити молити, то је само информација.

Чарнојевић: Меморандум нека се сад одма направи, и да се одреди депутација, која ће га у Пешту однети.

Св. *патријарх*: За меморандум ми не требамо никакве депутације. Ми ћемо имати на дијети и наши људи. И ви сте онде посланик, г. Чарнојевићу! И г. Дамаскин је у горњој табли. Ви сте добри Срби, ми не требамо боље препору-

ке. Ви ћете уверити Мађаре, да ми желимо с њима у слоги и љубави живити. (Одобрење).

Стојаковић: Зашто да се сад прави меморандум, кад не знамо, оће л' нужна бити изјашњења? Меморандум да се направи у оно време, кад буде нуждан.

Чарнојевић: Ја морам приметити г. Стојаковићу, да се не разумемо. Ви знате шта је процес, и шта је информација за сваког судију. Меморандум треба да направимо ми, сабор, докле смо још овде, јер одбор нема речи без нас, он је само дат у помоћ Њег. Светости.

Владика *Машировић*: Ви оћете дакле, да се моли дијета, кад предлажете, да се меморандум сад одма направи?

Чарнојевић: То неће бити молба, само информација. Ја не клечим ни пред ким.

Владика *Машировић*: Онда је довољно да се меморандум и онда пошље, кад стигну краљевске пропозиције на дијету.

Чарнојевић: Али дијета може и сама узети иницијативу у нашој ствари; не мора чекати краљевске пропозиције. Треба знати шта је парламент.

Јевст. Михаиловић: Ми не ћемо да се сиђемо са легалног пута.

Чарнојевић: Али ко ће да направи меморандум?

Дамаскин: Одбор не може у име сабора правити меморандум. Зашто да се дишпутамо? Ако оћемо меморандум, онда треба да га сад направимо! (Више гласова: „Сад, сад!")

Владика *Машировић*: Ми све што имамо, имамо из милости царске; и браћа Мађари, све што им је дано, добили су из милости Њег. Величества. Зашто да нас стерате са законитог пута? Ми треба да респектирамо решење Њег. Величества, и да наша захтевања предамо онде, где нам је наложено.

Чарнојевић: Ово је пут законит. Ми оћемо да предамо наша захтевања и г. царском комесару, али зашто не би и дијети, кад то није забрањено? Ако мислите и у срцу, као што кажете: браћа Мађари, онда треба да им дамо руку пред целим светом.

Св. *патријарх*: Меморандум може се одма сачинити, али да се никоме не даје, док не дође ред и на наше питање на сабору.

Владика *Машировић*: То треба да се повери одбору, да он сачини и преда, куда устреба.

Манојловић: Ја не могу никоме допустити, да пише меморандум у моје име. То треба сабор да учини.

Волић: Сабор да се на сваки начин пре скупи, и меморандум одобри.

Милетић: Ја се свечано ограђујем против потварања ма с које стране, као да овде има људи, који на то иду, да се са законитога пута сиђемо. Шта се овде предлагало? Да се пошље депутација на дијету. Је ли то што незаконито? — Да информира президента и гдекоје главније мужеве на сабору. Је ли то незаконито? — Да се пошље меморандум на дијету. Је ли и то не законито? — Ово тим мање може бити илегално, што је и сама Њег. Светост мислила то предложити. Меморандум треба да изради или овај сабор, или комисија од сабора на то изаслана, па да се меморандум заједно с нашим закључењма достави нашим посланицима, који су сад тамо, нека га они предложе дијети, ако се неће депутација на дијету шиљати.

Свеш. Милутиновић: Колико сам из досадашњи дебата приметио, овде слабо ко шта има против меморандума. Само су различна мњенија у томе: ко да га сачини, кад да се дијети преда, и којим путем? Што се првог тиче, ја држим, да меморандум треба да буде операт целокупног сабора, а не једног или другог члана његовог. Што се времена тиче, држим да је најбоље, да се не преда ни раније ни доцније, него у оно исто време, кад и краљевске пропозиције стигну на дијету. Што се тиче, којим путем да се преда, ја нисам за то, да се преко наши тамошњи представника предаје, јер онда неби смо радили као народ, него да се пошље управо на президенте дољег и горњег дома.

Ц. комесар: Правитељство чека већ од дужег времена да му се закључења овога сабора пошљу. Ми треба да што пре свршимо наш задатак.

Стојаковић: Ако се меморандум одма поднесе дијети, то иде на револуцију. (Незадовољство. Чује се више гласова: „То је тероризам!“) Није легислација дијета, већ она и краљ заједно. Немојмо цара вређати. Меморандум могу подносити појединци људи, али не народ народу. Ми нисмо партаја на дијети; ми можемо и после разјаснити наша захтевања. Ако будемо поднели меморандум дијети пре, Мађари можда имају друге намере, они нам могу дати одма колико су наумили, а цар тек после тога доћи с пропозицијама. Држимо се законитог пута као и праоци наши, јер сваки други пут води ре-

волуцији. Кад смо почели добро нашу ствар, треба да је и добро окончамо. (Жагор).

Волић: Сва је разлика само у времену, кад да се меморандум поднесе. Што се г. Стојаковић боји, да ће Мађари одма, како наш меморандум добију, таки нашу ствар предувети, то не стоји; мађарска дијета, ако оће, може је и сад предувети, без меморандума. (Тако је!) На сваки начин да се одреди одбор, који ће меморандум сачинити, па кад дођу проповиције, онда да се сазове сабор, и да се пошље меморандум.

Чарнојевић: Ја се морам чудити г. Стојаковићу, да он налази у томе револуцију, ако ми оћемо да информирамо мађарску дијету с меморандумом. Зар тога нема код суда, да се информирају судије о процесу?

Св. *патријарх*: Дакле да наименујемо одбор, који ће сачинити меморандум.

Ц. комесар: Ми смо већ провели толико времена овде, правитељство чека сваки дан, да се делање сабора сврши. Меморандум би задржао овај сабор још дуже. Ја на то незнам ништа казати.

Св. *патријарх*: Одбор да изради меморандум, а онај сабор, који би се после скупио, да има право израђен операт ревидирати и одобрити.

Радивојевић: Меморандум је само информација. Ми смо јасно казали, шта оћемо. Ја не налазим да је нужна даља мотивација. Меморандум и онако не може бити готов за три четири дана. Ја држим да је доста, кад дођу краљевске проповиције, да се онда наша закључења и репрезентација саобште и са дијетом. (Више гласова: „То није доста!“)

Дамаскин: Наша су закључења и репрезентације доста јасне, али нису онако написане, као што се мађарској дијети говори.

(Свршено је, да меморандум сачини онај исти горепоменути одбор од 10 лица, да се даље тај меморандум у продужителном сабору прегледа и одобри, и сабору угарском и хрватском с препоруком онда пошље, кад тамо стигну краљевске проповиције о нашим постулатима.)

На предлог више посланика закључено је: да се у смислу саборне одлуке у трећој седници донесене, особитим представљењем на Њег. Величаство изрази жалба овога сабора о томе, што српско-банатска војена граница као саставни део војводовине на овом сабору преко своји посланика није за-

ступљена. Представљење ово сачиниће и у сутрашњој седници прочитати гг. Светозар Милетић и Милош Радојчић.

Чита се по налогу св. патријарха представљење загребачке жупаније, да би се допустио држати српски народни сабор. При свршетку читања зачори свесрдни усклик: „Живили!“

Стратимировић: Ја предлажем, да се нашој једнокрвној браћи жупаније загребачке одправи захвална адреса из овога сабора. (Сви: „пристајемо!“)

Св. *патријарх*: Адресу ову сачиниће г. поджупан Суботић. — Прима се.

Трифунац старији: Само сердечно!

Владика *Кенгелац*: За неоцењене труде, које је г. дворски саветник Стојаковић као референт и при сачињавању репрезентације на Њег. Величество с похвалном ревношћу народу своме принео, предлажем, да му се средством адресе од стране сабора благодари. (Више гласова: „Живио!“)

Стојаковић: Ја сам једино из љубави к роду и по дужности мојој делао, и у том уверењу имам довољно награде. („Живио!“)

С овим се распушта седница.

Дванаеста седница.

8. априла.

Чита се протокол једанаесте седнице.

Св. *патријарх*: По светој дужности морао би ја сам с депутацијом у Беч ићи, али због здравља мог нисам у стању. Место мене предводиће депутацију г. епископ вршачки, Емилијан Кенгелац, а за остале чланове именујем ову господу посланике: архимандрита Лукијана Николајевића, проту Павла Влаховића, наместника Димитрија Раића, барона Милутиновића, генерала Стратимировића, Павла Трифунца старијег, Јована Хаџића, Јована Субботића, Стефана Вукова, Светозара Пешу, Константина Петровића (Живили!).

Емил Мановловић чита репрезентацију на Њег. Величаство, којом се моли за одбор од десет лица и за продужителни сабор. Репрезентација гласи овако:

Ваше ц. кр. апост. Велич., премилостиви Господару! Преовладани уверењем верно-препокорни посланици српскога ванредног сабора мисле, да њиови предлози и закључења, која су учинили за одржање права и екземција српскоме народу даровани, пожелану цељ једва и тешко би постићи могла, ако се сабор после свршеног устројења своји захтевања таки распусти, па му се тако и прилика одузме, да на возраве, који би се противу захтевања и предлога њиови појавили, одговорити може.

Верноподани посланици сабора живе истина у тој надежди, да ће њиова у особеном операту к ногама Вашега Велич. положена захтевања свагда као праведна и правична се признати; ништа мање представљају они себи и ту могућност, по којој ће се захтевати, да се у овој или оној точки штогод прекроји, а у смотрењу неки жеља по гдешто сасвим измени.

Ако би се дакле у таковом случају одузела Србима прилика, да могу своја даља изјављења, изјасњења и своје опомене давати; онда би трудни овај посао сабора без успеха остати морао по томе, што је поспешно решење овог настојећег питања тек у искреном споразумљењу свију учестника могућно.

Посланици сабора сматрају дакле у страхопоштовању за неизбежни налог нужде:

1. Да се одбор из довољног числа народни посланика састави и српскоме патријарху придружи, кога би одбора дужност била, издавати у име сабора сва за подпору народни жеља нужна изјасњења, и тако поравнити пут к свестраном споразумљењу.

2. Да — у случају, ако би се нужда појавила, да се у поднесеним предлозима нашим вештаствене измене чине, — патријарх са придруженим му одбором опуномоћен буде, све посланике садашњега сабора у нове подпуне седнице позвати, седнице ове у присуству на то од Вашег ц. кр. Вел. опредељеног комесара држати, и закључења своја при подножију превисоког престола положити.

Верно препокорни сабора посланици мисле, да се нимало не варају, кад се предају надежди, да се овим начином не само српском, непоколебљиво верном народу најбоља прилика даје, бдити над подпуним одржањем своји подјамчени права; него да се уједно и Вашем Величаству свагда жељени повод

даје, да можете по налогу Вашег благог срца чистој правди свестрано маха дати.

Благоволите дакле Ваше ц. кр. и апост. Величаство ове у горњим двема точкама са страхопоштовањем изложене молбе верно-подани саборни посланика премилостиво одобрити.

Преп[о]ручујући се превисокој милости Вашег ц. кр. апостол. Величаства остајемо у непоколебљивој поданичкој верности Вашег ц. кр. апост. Величаства најпокорнији поданици и т. д.

Сабор прима ову репрезентацију без измене.

Милетић чита следећу репрезентацију због представништва границе:

Ваше ц. кр. и апост. Велич., премилостиви Господару! Радост, коју су верноодани посланици сабора свог при свом састанку зато осетили, што је Ваше ц. кр. и апост. Велич. овај изванредни народни сабор премилостиво сазвати благоволело, помрачена је тугом и жалошћу, што у средини нашој заступнике једнородне браће наше из српско-банатске границе невидимо. Основ саборног састанка нашег чине привилегије, које су праоци наше браће у војеној граници тако исто као и наши праоци заслужили и које су обште добро, и обштa светиња наша. Ми смо сазвани, да државо-правна јемства наши на привилегијама основани народни права означимо, за која су права наша браћа у војеној граници од стотине па и последњи година највише крви пролили и поглавито их одржали. Посланицима из провинцијалног војводства врло тешко пасти мора, да су граничарска браћа наша од уживања ови народни права искључена, и да им се и сама прилика дала није, при саветовању о будућој судбини народа нашег свој глас са нашим гласом присајединити. При означењу државоправни односења наши, војена је граница и за то у највећој мери интересирана, што је она већ граничарским основним законом од год. 1850. за саставни део војводства српског припозната, и што по томе нема сумње, да ће се она данас сутра провинцијалном војводству присајузити и с нама у исто државоправно односење са краљевином угарском и славонско-хрватском ступити, по чему би и војена граница право имала, при првом означењу ови државоправни односења учествовати, да се у овом питању неби правац њој неповољан дао.

Поред формални јемства за нашу народност налазимо ми највеће материјално јемство за њено обдржање и развијање у

саучешћу наше браће из војене границе у нашим јавним делима и у самим установима.

Тога ради верноодани сабор овај најпокорније умољава Ваше ц. кр. и апост. Велич„ да би и нашу браћу у војеној граници своје превисоке милости удостојило и допустити благоизволело, да и они у саборима нашим заступљени буду.

И будући, да је овај сабор закључио, Ваше ц. кр. и апост. Велич. најпокорније молити, да се даним поводом овај сабор продужително опет састати може, то би наша најтоплија жеља била, да би наша браћа из војене границе већ у продужителном сабору овом заступљена била.

Услед тога, молимо Ваше ц. кр. и апост. Велич, да би још сад нужне највише наредбе за избор посланика Србаља из српско-банатске војене границе саразмерно броју српског житељства са обзиром на број посланика из провинцијалног војводства најмилостивије издати, а за будуће определити благоизволело, да у предложену област војводства спадајући део војене границе на областним скупштинама војводским на раван начин заступљен буде.

Препоручујући се превисокој милости Вашег ц. кр. Величаства остајемо у непоколебљивој поданичкој верности Вашег ц. кр. апост. Величаства најпокорнији поданици и т. д.

И ова се репрезентација прима без измене.

За тим чита *Милетић* следећу петицију на Њег. Величаство, којом се моли за уведење уставни институција у војеној граници и за провинцијализирање шајкашког батаљона:

Ваше ц. кр. и апост. Величаство! Премда нисмо позвани, да се у разматрање и пресуђивање постојеће војене системе у српско-банатској граници упуштамо, ипак држе посланици овог ванредног српског народног сабора, да би и пред Богом грешни, и пред светом и народом постидни и спрам своје браће у војеној граници, који су највише жртве за препорођење наши народни права принели, непризнателни били, кад би ћутањем прешли тегобе, које војена граница осећа, и које ми с њима заједно осећамо. Војена граница, која не само за свој народ, него и пресветли трон Вашег ц. кр. и апост. Величаства и целу државу од стотине година највеће жртве приноси, и од колена до колена крв потоком пролива, једини је предел, у који зрак нови грађанско-политични установа не продире и не допире; не само да она несаразмерни терет у обзиру давања војника носи, него и

они, који нису под оружјем, осуђени су под истом строгошћу, под истим судом и под истом администрацијом живити, као и они под оружјем. Ово војена граничарска система сад с тим мање захтевати и са собом доносити може, што потреба и саме војене системе од дана на дан све више изчезава, ако није и посве престала, почем је онај непријатељ, који је границе државе често и изненадно узнемиравао, и због ког је војена граница устројена, ако не од свију а оно за цело од границе српско-банатске крајине тако удаљен, да се више изненадна нападања убојавати није.

Строгост ову највише осећају грађани ц. кр. војени комунитета, који у садашњем устројству свом, у садашњим кривичним законима, у кривичном поступку, и војничком организму својих магистрата препоне налазе у свом како материјалном, тако и морално-политичном развитку.

Услед тога верно одани сабор овај усуђује се пред превисоким престолом Вашег ц. кр. и апост. Величаства глас свој за своју једнородну браћу у војеној граници подићи и Ваше Величаство најпокорније молити, да би премилостиво благоизволело, судбину наше браће у војеној граници чим пре предметом превисоки својих владатељски брига учинити, и ову браћу нашу сходним духу времена, и њиовим потребама одговарајућим политичким установама обдарити, које би се по немеродавном најпонизнијем мњењу посланика овог сабора у том састојале:

1.) Да би се војеним комунитетима како у строју општински власти тако и у обзиру њиове делателности, онака права дала, као што их кр. слободне вароши у провинцијалу уживају, и да се пре свега исти комунитети у административни и судијски сајуз са провинцијалним војводством, кад ово устројено буде, доведу, будући да њиов административно-судијски сајуз са осталим властима војене границе не види се нуждан, а сајуз са провинцијалним војводством дао би нашој народности велику нумеричну и политичну подпору. У ред војени комунитета могла би Митровица и по броју и по социјалном положењу житеља и благостању места ступити.

2.) Да се у српско-банатској војеној граници за житеље, који нису под оружјем а и за ове последње у њиовим грађанским односношења уведе грађанска администрација и грађански судови са општим грађанским законима и сходним

организмом појединих и окружних општина, који би, док се војводство не оснује и устроји, у кругу српско-банатске границе, а по устројењу војводства у средишту војводски областни власти усредоточени били, и да се у војеној граници с комунитетима заједно језик српски за званични уведе.

3.) Да се бивши шајкашки, а сад тителски граничарски батаљон, како војводство српско одобрено буде, провинцијализира, и са долњом Бачком сједини, јер би то за умрежење српске народности у Бачкој преко нужно било, а војена граница не би тим осетљив уштрб претрпила, јер положај овог батаљона с ове стране Дунава и Тисе чини га излишним делом границе, а особено опредељење његово престало је с укинућем шајкашке службе.

4.) Свакако да чим пре престане она наредба, по којој се деобе граничара не дозвољава, док се одељеној страни кућа од тврдог материјала, крепом покривена не направи, јер то деобу преко и онако тесни условља основног закона граничарског отешчава, и има та следства, да многи од оних, који до деобе дођу, тек ту кућу само са утамањењем, или бар са здраво шкодљивим ослабљењем покретног капитала, особито у стоки, савидати могу. Препоручујући се и т. д.

Сабор је ову петицију с одобрењем саслушао.

Ц. комесар: Ја сам г. Милетићу казао, да нема мандата ни он, ни други ко, говорити овде о предметима, који леже изван садашњег задатка нашег. Г. Милетић није се хтео држати онога прописа. Овде нема право појединa особа развијати и извијати своје мисли о стварима, које не спадају у круг наши саветовања. Ја сам свагдар био искрен, тако и сад отворено кажем, да ову петицију нећу примити, јер се не слаже с нашим задатком.

Милетић: Ово је предмет одељен од оне репрезентације за представништво границе на овом сабору. Ја сам га сачинио у форми особене петиције.

Ц. комесар: Ја ту петицију примити немогу, а ако је ви сами оћете да предате, сутра полази пароброд, можете ићи сами у Беч или Пешту, па је предајте. Ви нисте овамо послани од шајкаша, да ји заступате. (Ц. комесар даде прочитати закључење јучерашње седнице, по ком се налаже гг. Милетићу и Радојчићу, да сачине репрезентацију због представништва границе на овом народном сабору).

Милетић: Ја сам по налогу славног сабора сачинио репрезентацију, која је прочитана и одобрена, а питао сам јуче у сабору Његову Светост, могу ли овој репрезентацији додати и једну петицију за границу, и тако сам је ево сачинио и прочитао. Може ли се пак примити и ово друго, нек изволи решити славни сабор.

Св. *патријарх*: Ова друга половина биће предмет главног општенародног сабора, а за сад нека дакле изостане.

Рибички: Ваша Светост, славни саборе! Као што је на овом сабору окружије војводовине српске устројено, није се могло избећи, да у то и друге народе не увучемо. Између ови у великом числу налазе се Романи, али ови ипак истом један весма мален део романског народа сачињавају, који народ не само у непосредном суседству у осталом делу темешке и у крашовској градомеђи станује, него скоро искључиво сам те земље заузима. Овај народ не мала природна преимућства притежава и њему данас сутра, кад се топлином слободе и културе морална свест у њему буде развила и утемељила, красна будућност предстоји.

Срби од свога доселења у Банат живе заједно са Романима. Између ова два народа постоји веза по истој једној православној вери, веза по патријархалном начину живота, веза поради женидбе и удадбе, — дакле и најјача веза по крви, или ти „сродству.“ — Ово су господо моја, све толики велеважни фактори, на којима се наше топле симпатије, и наша искрена љубав спрама браће Романа оснивају. Ове симпатије и ову братску љубав треба ми славни саборе, да негујемо.

Будући дакле да велики део житељства војводовине браћа Романи сачињавају, и будући да је исти народ у последње доба, особито при претресу питања: „Ће л' војводовина и на даље постојати?“ братинску наклоност спрама српског народа показао, а и у другим јавним приликама своје симпатије показује, и тежи на узајмну љубав и слогу: за то дајем себи част, славном сабору овај покорни предлог учинити, да сирјеч у протоколарно закључење уђе, и да се таково преко оба дотична високопреосвештена господина дијецезана, удобним путем има објавити: „да српски народ жели своје постојеће симпатије, слогу и љубав према романскоме народу и даље сачувати; да ће српски народ кад му војводовина буде чрез државно законодавно тело одобрена, за свети задатак свој сматрати, по донесеним на о-

вом сабору закључењима, у својој области начело равноправности и грађанску слободу спрама наше браће Романа, као и спрама други житеља, без разлике вероисповедања, у пуној мери набљудавати, и да ће у узајмном братинском споразумљењу развитак и укрепљење своје собствене, тако и прочи сажитеља моралне снаге, напредка и користи тражити. — Прима се једногласно.

На предлог *Емила Манојловића* наређује се, да се закључења сабора и репрезентације дају печатати и да се умереном ценом продају.

Манојловић у име православне општине суботичке изјављује жалбу, што није између други општина наши на овом сабору заступљена и Суботица, која до 3000 Србаља броји, који се родољубљем, изображењем и имућношћу својом похвално одликују. Незаступање вароши Суботице на нашем сабору тим већма тишти ондашње Србе, што су они 1790. на темишварском сабору били заступљени, које им се и сад дати могло, почем је овде и Темишвар заступљен, где нема толико Србаља, као у Суботици. Говорник је и сам дошао на сабор не као заступник Суботице, где живи, но као посланик сегединског протопопијата. Моли, да се ова жалба у протокол уведе, и да у напредак и Суботица на народном сабору заступљена буде.

Радојчић: Обзрителност иште, да ништа не предузимемо, што би могло у питање ставити држање продужителног народног сабора. Ја за таково сматрам јучерашње закључење, да се меморандум пошље мађарској дијети. Ми се од овога меморандума немамо надати великом успеху; јер нема изгледа, да ће нас Мађари хтети припознати као народ. Они се највише позивају на законе од 1848., а управо у њима нема за нас никаквог утешителног изгледа. Ти закони смањују и општи народни конгрес, називајући га само привременом скупштином. Предлажем дакле, да одустанемо од јучерашњег закључења у обзиру меморандума. (Остаје закључење!)

Милетић: Као што сви знамо, нама скорим предстоји општи конгрес. По смислу највишег решења, којим је овај конгрес допуштен, бојати се, да он неће бити састављен онако, како је у декларатории прописано. Ја мислим, да би требало Н. Величаству представити и молити, да овај први конгрес буде сазван по декларатории, па да он сам начини нужне предлоге за своје преустројавање. — Друго по истом

највишем решењу има се држати најпре синод, па да он одреди, који предмети спадају у делокруг синода, а који у делокруг сабора. Ја држим, да би сходније било, да се сазове најпре општи сабор, па онда синод, и да се ово подељење предмета изради на општем сабору. (Одобрење).

Св. *патријарх*: Синод ће остати при канонима, а сви други предмети, који су општи као н. пр. дотације епископа, свештеника, фундације, школе, морају се оставити општем конгресу. Ја сам рад да се све то пре предузме. Истина да много зависи и од мојега здравља, али општа дела не треба да стоје за једним човеком. Ако не узмогу ја председавати, могу другога од гг. епископа место мене наредити. Ја морам још и на хрватску дијету, и на мађарску. Како се хрватска дијета сврши, настојаћу да се таки сазове синод, а одма после конгрес; јер дијета мађарска може дуго трајати, и две године, дотле не можемо одлагати.

Арх. *Груић*: На свави је начин боље, да се први конгрес по декларацији сазове. У оном најв. решењу спомиње се наш конгрес као такав, у који ће ући и Ердељ и Буковина. Ми неможемо то прећутати, ма да је и неотице ушло унутра. Ми молимо Њег. Светост, да ремонстрира у овом погледу. (Опште одобрење).

Св. *патријарх*: Ја ћу ремонстрирати. Њег. Величество је имало у виду сву православну цркву, али то се не може мешати.

Милетић: Оваки октроисани састав првог општег сабора био би прејудициован автономији нашег сабора, и могао би имати последице. Што се браће Романа тиче, да они нису сразмерно заступљени на сабору, ту ћемо се ми с њима братски изравнати и споразумети.

Св. *патријарх*: Оно највише решење издато је 27. септембра пр. год., дакле још пре конституције, кад је чисто монархична система владала. Садашње министарство моћи ће то лако изменити. Ја ништо нисам пренебрегао у обрану народни права. (Дуготрајуће „живио!“)

Хаџић: Ја сам овде даном приликом чуо из уста како св. патријарха тако и царског комесара, да је решење царско за држање синода и конгреса општенародног већ изишло, и да ће то одма сљедовати, а у протоколу прочитаном стављено је, као што сам ја схватио, да ова депутација, која је одређена да у Беч иде, заједно предложи молбу, да се конгрес општенародни држи, како се наше ово дело на дијети ун-

гарској сврши, следователно ту је држање конгреса на условије везано, кад се дело ово на дијети сврши. А то може бити — ad graecas calendas; јер значи, ако се дело наше на дијети не сврши, онда да се ни овај општенародни конгрес не држи. Овако нити је мишљено, нити је саборно закључено; дакле треба да се овај додатак из протокола изостави и избрише. — На то би прочитано и наређено да се избрише,

За тим прочита ц. комесар следујућу беседу, којом овај сабор закључује:

„Славни српски саборе! Као што је свети патријарх у свом, ради бирања заступника на српски народ изаслатом позиву навео, задатак садашњег сабора у колико је озбиљан и важан, у толико је доиста и тежак био, али ево га са божијом помоћу у време од мање него три недеље дана извршена. —

Тај успех овог`велеважног посла и начин, како је исти посао окончан, осведочава довољно, да, као што је наш премилостиви цар и господар у избору председника, тако исто и народ у избору своји заступника, а не мање да је и овај славни сабор у томе сретан био, што премилостиви Бог допусти, да ови ревњиви и мудри архипастири, ова високопречасна господа епископи присутни и учесници деловања саборског буду.

Дочим ја сада у име премилостивога нашега цара и српског великог војводе овај народни сабор за окончан очитујем, и безузетно и подпуно распуштам, захваљујем Вашој Светости од срца мога за ваше мудро и неуморно руководство велеважни саборски послова; ви сте свети оче! ваше и онако већ велике заслуге за свој народ код ове прилике толико умножили, да ће у срцу тога народа неумрло остати и живити име славно патријарха Јосифа Рајачића, кога Бог још што више година здравог и сретног да издржи!

Примите и ви високопречасна господо епископи моју унутрашњу захвалност за вашу неутрудну ревност, с којом сте ви у сједињењу с вашом високом мудрости трудни саборски посао толи успешно подупирали; и ваше ће име на српском народном споменику, кога је овај после 70 година обдржавани први политични сабор народни утемељио, — вечито живити!

Захваљујем коначно и вама, велепоштована господо заступници! сваком поједином за ревњиво суделовање, — захваљујем за вашу умереност и разборитост, — захваљујем

вама за ваше безуветно поверење к нашем премилостивом владару, о којем ћу ја Њег. Величество најпреподанније известити, — захваљујем напокон за осведочито ваше поверење к мојој особи, вас уверавајући, да ће све праведне жеље српског народа најмилостивије бити примљене и уважене код нашег премилостивог цара, краља и српског великог војводе Франца Јосипа првога, кога Бог да поживи на многаја љета!

Сада славна скупштино, ништа ми не изостаје, него вас све укупно молити, да ме у вашој пријатељској успомени задржите, као што ћу се и ја век мога живота радостно и угодно опоминьати вас и сретно окончаног српског сабора. Живили!"

На које св. патријарх одговори ц. комесару овом беседом:

„Ваше Високородије! Прије, него што се опростим са председатељством мојим, предстоји ми најпре предати Вашем Високородију, као високом царском поверенику, резултат саборни саветовања у овим точкама означени.

Ја сам уверен, да га предајем у руке таком мужу, у кога прсима срце и за цара, и за једноплемени народ овај једнако искрено бије.

Уверен сам, да ће љубав ваша према народу српском по душевној и срдачној честитости вашој заменити у подупирању захтевања наши код високог трона царског сваку препоруку, коју би им могао додати и ја од стране сабора овог и сабор овај од стране народа, кога је овде заступао.

Од тог уверења мога и нашега, неможемо ми управити на Ваше Високородије ни лепше ни вруће препоруке какве.

Допустите ми дакле Ваше Високородије, да поред тог тврдог уверења нашег уверим вас још и о благодарности нашој на оној свесрдности, с којом сте пристали на јавност договарања наши, на оном труду, који сте подносили за време ово, док сте се бавили код нас ради нас, и на оној доброј вољи, с којом сте пратили све разговоре наше.

Име ће ваше остати записано у историји сабора нашег, као онога царског повереника, који је први у овим државама отворио сабор наш, нашим језиком српским. и у свима договорима нашим учествовао нашим језиком српским.

А ако се и испуне по настојавању и подупирању вашем жеље наше, онда ће се орити и најпознije потомство наше од славе имена вашег.

Много је пало овде речи за време саветовања наши, које су вам се може бити учиниле неупутне, али будите уве-

рени Ваше Високородије, да оне нису истекле из мрзости према којем другом народу, него из једне љубави према своме народу и према правима његовим, која се надмеће и мора се надмећати у речима онде, где се ради о животу права народни.

Има Ваше Високоблагородије, и љубав своје ране, и речи, које излазе испод ти рана, могу се показати у гласу своме немиле и неповољне, али оне неће и немогу разрушити никада оне верности и привржености, коју народ српски носи увек у срцу према цару и господару своме.

Ја молим Ваше Високородије, у име овога сабора, и у име целога народа српског, да о том уверити и Његово Величество нашег премилостивог императора и великог војводу благоизволите.

Живио наш премилостиви цар и велики војвода српски!

Живио високородни господин генерал и комесар Његов Величества!"

Изговоривши ову беседу, управи св патријарх са дрхћућим од унутрашњег узбуђења гласом, на скупљене народне посланике овај опроштај;

„Славни саборе!

С божијом помоћу свршили смо договарања и саветовања, на која смо позвани и послани били; али с тим још није свршено дјело, од кога зависи будућност народа нашег.

Изражај означени захтевања наши може се сматрати само као свршетак почетка, а течај дјела, и крај који дјело краси, још је у божијој и царевој руци, и тако далеко од нас, да га ни догледати неможемо с ове точке, на којој данас стојимо.

Изванредни неразговетни положај овог сабора нашег дао је повода многом устручавању у мислима и жељама појединих народни посланика, и ако ми та околност тешко и управо на жао и пада, ја јој се опет не могу ни чудити ни дивити према данашњим околностима времена.

Размрсити у судби и животу народа нашег све оно, што је замршивано толико и толико година, а остати при том међу обалама, које су нам подигнуте на пољу саборног савет)вања нашег; то нису славни саборе! послови, који се свршују за неколико дана; ни послови за које би довољан био овакав помјестни сабор; то су послови, за које иште се много времена и обилног свестраног учестија од васцелог народа српског.

За то, ма колико и ма како стезао ја и сада срце моје, опет немогу самом себи одољети, да непоновим и овде туге и печали моје, што у овако важном времену, и при тако великом питању народном није учествовао у саветовању овоме цео наш народ српски.

Ту печал моју олакшава ми по нечему то, што сам се уверио, да цели овај сабор искрено учествује у њој, и свесрдно дели је са мном, а можда би и спала она била са свим са срца мога, да смо могли *били* доћи у означавању захтевања наши до оног јединства цели, на коју и ми сви тежимо и на коју је тежио и цео народ до сада увек, и сада с нама заједно и једнако тежи.

Међу тим то ме теши у овој печали мојој, што нема међу нама никога, који неби желио, да се осигура народност и језик наш, и што скоро сви мислимо, да те сигурности у животу политичном неможе бити без имена народног, без известног простора, без избраног војводе, и без наши власти, дакле без оживотворени повластични права наши.

Ту утеху моју оживљава још једна благодатна луча, а то је славни саборе! луча те моје надежде, да ће се увести по правди цара и државе права наша народна у живот, као што нам је обречено царском речи: ad votum et satisfactionem vestram.

С том утехом и надеждом праштам се ја са председатељством мојим и с вама браћо и синови моји! и желим, од свег срца желим, да се на пољу народне заједничке радње по правди и милости императора и великог војводе нашег што скорије опет састанете.

Ако је уређено и у вечном савету божијем, да ме у животу и у коликој толикој крепости и онда затечете, затећићете ме за цело и онда у непроменљеној љубави према народу, и у непоколебаној вољи за обрану права народни.

Изброје ли се дани живота мога донде, то допустите ми сад при овом растанку нашем напред желити: да вас спомен имена мога, и последњи мој патријаршески благослов састави и споји у једно тело, које ће задануто и оживотворено духом народне свести наставити народну радњу само у корист милог народа нашег, и чест историје његове!!“

Као тумач они осећања, која су у овом тренућу дух свакога присуствујућега обнмала, устане арх. Груић и одгогори Њег. Светости овако:

„Ваша Светост! На оно неколико речи, с којима сте нас поздравили у почетку саветовања наших, потресло се много срце у прсима нашима, и канула је из очију наши многа суза, . . . и суза јада према јаду незаступљеног народа, . . . и суза радости, коју смо осећали, што смо видили Вашу Светост међу нама и пред нама.

А ово неколико речи, с којима се праштате од председатељства и од нас, пролазе само као стреле туге и жалости кроз срце наше.

Да има, као што сте приметили Ваша Светост г. царском поверенику, и љубав своје ране, то и ми осећамо у овом тренућу, али тако нам се чини, да је од ти рана најдубља она, коју ударају у срце таке праштање речи, какве су управљене отоич Вашом Светошћу на срце наше.

Ваша Светост имали сте милост изјавити г. царском повереннику од стране наше и народне благодарност на свесрдности, с којом је пристао на јавност сабора, на труду, који је подносио овде нас ради и на оној доброј вољи, с којом је пратио све дјелање наше, . . . дозволите ми сад, да ја од стране свију народни посланика изјавим Вашој Светости благодарност на оном чистом, постојаном и помлађеном одушевљењу, с којим сте председавали сабору овом, и учествовали у свима договорима и сваком саветовању нашем.

Ту искрену благодарност нашу желио би тако изразити, да она добије трајућег одзива и код најпознијег потомства нашег, . . . али тешко је наћи и погодити за такав изражај прави речи у овом тренућу, кад је срце пуно осећања, . . . таки осећања, која се радије изливају у сузама, него ли у речма. . . .

У духу Ваше Светости оживио је на овом сабору дух патријарха Чарнојевића и предака наши, и ми видећи Вашу Светост међу нама, осећали смо присуство тог духа у души и срцу нашем.

Праштајући се од Ваше Светости, и један од другога, носимо ми са собом тај спомен и ту утеху, да смо утврђени духом Ваше Светости и предака наши, у оној народној свести, која је сачувала досада и која ће чувати и одсада народ наш у свима околностима времена од чаме и мртвежа, од смрти и пропасти народне . . .

Живио наш свети патријарх!“

Ово је била последња седница изванреднога народнога сабора, наше (дај Боже!) *благовештенске скупштине.*

ДОДАТЦИ.

I.

ПРИВИЛЕГИЈА ОД 6. АПРИЛА 1690.

Nos Leopoldus etc. etc.

Omnibus populis et provinciis, ab haereditario Nostro Hungariae regno dependentibus, et quibuscunque aliis praesentes lecturis aut audituris, inprimis vero populo albanensi gratiam Nostram caesaream regiamque et omne bonum.

Notum sit vobis, quod bellum turcicum, ad quod foedifrage et injuste provocati sumus, pro munere Nostro caesareo et regio, in protectione divina et causae Nostrae justitia confisi, prosequamur, eo solo fine, ut populos Nobis jure subjectos, et jure a memorato Nostro Hungariae regno dependentes, omnesque alios christianos, immani Turcarum servituti ereptos, pristinae libertati, pristinis privilegiis, pristinaeque cum corpore, a quo dependent, unioni, abusu omni sublato, reparatoque defectu per tyrannidem turcicam introducto, et reddito unicuique jure suo, restituamus. — Quapropter omnes populos, per universam Albaniam, Serviam, Mysiam, Bulgariam, Sillistriam, Illyriam, Macedoniam, Rasciam constitutos, aliasque provincias a praedicto regno Nostro Hungariae dependentes, omnesque alios populos sub jugo turcico gementes benigne hortamur, ut, pio et paterno Nostro desiderio correspondentes, in hac tam favorabili occasione, attritis tot cladibus per victricia arma Nostra Turcarum viribus, pro sua salute et liberatione, religioneque christiana promovenda, omnes ad partes Nostras accedant, contra Turcas arma sumant, copiis Nostris pro opportunitate et necessitate, ad mandata Nostrorum belliducum et generalium, qui justo numerosoque exercitu proxime in campo comparituri sunt, se adjungant, iisdem pro posse annonam caeteraque necessaria pro earum conservatione subministrent, et promptas in quibuslibet occasionibus contra hostem communem ferant suppetias, — dictis belliducibus Nostris iisdem protectionem omnem contra Turcarum impetus impertituris, exactamque ubilibet, prout serio demandavimus, militarem disciplinam servaturis, — et legitimae Nostrae dominationi voluntarie se restituant, si gratiam et clementiam Nostram experiri velint. — Promittimus vobis omni-

bus praedictis populis et provinciis, Nobis, qua regi Hungariae de jure subjectis et legitime subjiciendis, servata inprimis religionis suae, eligendique Vaivodae libertate, privilegiis et juribus, exemptionem ab omni onere publico et contributione, exceptis tamen antiquis et solitis ante omnem Turcarum invasionem regum et dominorum juribus, sublato etiam in iis omni abusu per dominium turcicum introducto, nisi in casu necessitatis bellorum, in quibus pro vestra propria salute ac defensione, per modum gratuitae contributionis, pro posse necessaria subsidia concedetis, quibus copiae Nostrae possint conservari, defendi provinciae, et onera belli sustineri. Excusso autem jugo turcico, omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus, et cuilibet juribus suis, libertate religionis, privilegiorum et immunitatum redditis, cunctis et singulis justitiam administrabimus, universis gratiae, clementiae, benignitatis et paternae Nostrae protectionis documenta uberrima praebituri. Promittimus insuper, donamus, et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum, sive mobilium, sive immobilium, quaecunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem.

Agite igitur pro Deo, pro religione, pro salute, pro libertate, pro securitate vestra restauranda, intrepide ad partes Nostras accedite, lares vestros culturamque agrorum non deserite, socios vestros ad sequenda vestigia vestra invitate, et occasionem hanc a Deo et Nobis oblatam vobis et nunquam amplius redituram arripite, si vobis, si filiis vestris, si denique dilectae patriae, et saluti consultum velitis, dum vobis in reliquo universim, et singillatim gratiam Nostram caesaream et regiam luculenter offerimus.

Datum in civitate Nostra Viennae, die 6. mensis Aprilis, anno 1690., regnorum Nostrorum, romani 32., hungarici 35., bohemici vero 34. Leopoldus. (L. S.) T. A. Henr. Comes de Stratman. Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis proprium. Steph. And. de Werdenburg.

СРБСКИ.

Ми Леополд и т. д. и т. д.

Свима народима и земљама, које од Наше наследне краљевине Угарске зависе, и свима другима, који ово читали или слушали буду, а поглавито народу албанском Нашу царску и краљевску милост и свако добро.

Нека вам буде знано, да турски рат, на који смо нарушењем уговора и неправедно изазвати, по Нашем царском и краљевском званију, уздајући се у божију заштиту и у праведност Наше ствари, само на ту цел водимо, да народе, који су Нам правно подчињени, и који правно зависе од Наше споменуте краљевине Угарске, и све друге хришћане, из грозног турског робства отмемо, и пређашњој слободи, пређашњим повластицама и пређашњем савезу са телом, од којег зависе, повратимо, укинувши свако злоупотребљење, и поправивши штету турским тиранством нанесену, и повративши свакоме своје право. — Због тога све народе, који по свој Албанији, Србији, Мизији, Бугарској, Силистрији, Илирији, Македонији, Расији станују, и друге земље, које од предречене Наше краљевине Угарске зависе, и све друге народе, који под јармом турским стењу, благо опомињемо, да побожној и отачаској Нашој жељи одговарајући, у овој тако повољној прилици, кад су турске снаге у толиким погибијама победним Нашим оружјем сатрвене, за своје спасеније и ослобођење и закон хришћански, сви на Нашу страну пређу, против Турака на оружје устану, Нашој војсци по угодности и нужди, на заповест Наши војвода и генерала, који ће се наскоро са довољном и многобројном војском на бојишту појавити, придруже се, и њој по могућству рану и што јој друго за издржавање устреба, дају, и у свакој прилици против општег непријатеља на помоћ готови буду, — (а речене Наше војводе даваће им против нападаја од Турака сваку заштиту, и држаће свагде, као што смо озбиљно заповедили, точни војнички запт), — и да се Нашем законом господству својевољно поврате, ако оће да искусе Нашу милост и благонаклоност. — Обећавамо вама свима предреченим народима и земљама, које су Нама као краљу Угарске правно подчињене и које ће се законито подчинити, задржавши поглавито слободу, повластице и права своје вероисповести и избора војводе, да ћете изузети бити испод сваког јавног терета и данка, али изузевши стара и обична пре сваког упадаја турског постојавша права краљева и господе, и укинувши у овима свако злоупотребљење, турским господством уведено, осим у случају ратне нужде, где ћете за ваше собствено спасеније и обрану, на начин добровољног данка, по могућству давати нужне прилоге, да се војске Наше одржати, земље бранити, и ратни терети сносити могу. А кад се турски јарам сбаци, све ћемо у сталну форму и надлежни ред за будуће по жељи и на задовољство ваше

довести, и повратити свакоме своје право и слободу вероисповести, повластица и слободе од терета, свима и сваком поједином дајућемо правицу, и свима ћемо дати најобилнија сведочанства милости, благонаклоности, благости, и отачаске Наше заштите. Осим тога обећавамо, покланьамо и уступамо свима и појединим слободно притежавање добара, или покретни или непокретни, која год од Турака на својима границама одузели буду.

Радите дакле Бога ради, да повратите вероисповедање, спасеније, слободу, безбедност вашу, без страха пређите на Нашу страну, куће ваше и пољску радњу не остављајте, ваше другове позовите да вашим стопама следују, и прилику сву од Бога и од Нас вама дану, која се никад више повратити неће, употребите, ако ћете за себе, ако за синове ваше, ако најпосле за мило отачаство и спасеније да се састарате, у осталом вама свима и појединце јасно нудећи Нашу царску и краљевску милост.

Дано у Нашем граду Бечу, 6. дана месеца априла, године 1690., Нашега краљевања, римскога 32., угарскога 35., а чешкога 34. Леополд. (М. П.) Т. А. Хенр. гроф Стратман. На собствену заповест пресвет. царског и краљевског величанства: Стеф. Андр. пл. Верденбург.

Истога дана издато је и ово писмо на патријарха Чарнојевића:

Leopoldus, etc. etc. Honorabilis, Devote, Dilecte! Pluribus Nobis relatum est, quantopere vobis cordi sit rei christianae incolumitas et incrementum, cujus egregia vos praebuisse specimina, fideli defuncto generali Piccolomini ibi locorum agenti opera novata, non sine satisfactione intelligimus. Id ipsum Nobis deinceps a singulari fide ac studio vestro, praesertim vero in Deum cultu promittentes, dum non dubitamus vos pro ea, qua apud populos illarum partium, et inprimis Albanenses et Rascianos polletis authoritate, strenue collaboraturos, ut oblata a Deo tam opportuna occasione jugum turcicum, sub quo hactenus deplorandum in modum gemuerunt, excutiant, et armis Nostris sociati barbaram Ottomannorum tyrannidem deprimere modis omnibus extinguereque juvent. Opus certe Deo gratissimum praestituri, Nostra etiam gratia caesarea regiaque omnino dignum. Quam uti vobis clementissime offerimus, ita vivis documentis comprobare in se ferentibus occasionibus non omittemus. Datum in civitate Nostra Viennae, die 6. mensis Aprilis,

anno 1690., regnorum Nostrorum, romani 32., hungarici 35., bohemici vero anno 34. Leopoldus. (L. S.) T. A. Henr. Comes de Stratman. Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis proprium. Steph. And. de Werdenburg.

Српски:

Леополд, и т. д. и т. д. Частни, Оддани, Љубазни! Више пута Нам је достављено, колико вам на срцу лежи безбедност и напредак ствари хришћанске; са задовољством смо разумели, да сте о овоме изврстне доказе дали, идући на руку верноме покорном генералу Пиколомининју, док се тамо бавио. То исто себи и у напредак од особите верности и ревности а особито од богопоштовања вашег обричемо, не сумњајући се, да ћете ви по оном уважењу, које код тамошњи народа а особито Арбанаса и Срба̀ља имате, прилежно настојавати, да овом тако удесном од Бога даном приликом турски јарам, под којим су до сад на плачевни начин стењали, збаце, и придруживши се Нашему оружју сваким начином подпомогну, да се варварско отоманско тиранство понизи и угаси. Учиниће заиста дело и Богу врло мило, а и Наше царске и краљевске милости достојно, коју милост као што вама благонаклоно нудимо, тако исто нећемо пропустити, даном приликом и живим доказима је посведочити. Дано у Нашем граду Бечу, дана 6 месеца априла, године 1690., Нашега краљевања, римскога 32., угарскога 35., а чешкога 34. Леополд. (М. П.) Т. А. Хенр. гроф Стратман. На собствену заповест пресветл. царско-краљевског величаства: Стеф. Андр. пл. Верденбург.

II.

ПРИВИЛЕГИЈА ОД 21. АВГУСТА 1690.

Nos Leopoldus, etc. etc.

Honorabili, Devoto, Nobis Dilecto Arsenio Csernovich, orientalis ecclesiae ritus graeci Rascianorum archiepiscopo, episcopis, omnibusque aliis ecclesiasticis et saecularibus statibus, capitaneis, vice-capitaneis, toti denique communitati ejusdem graeci ritus, et nationis Rascianorum, per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Hercegovinam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque annexa loca, et quibuscunque aliis praesentes lecturis, inspecturis, vel audituris, gratiam Nostram caesaream, regiamque et omne bonum.

Non solum ex demisso libello Nobis, vestrum omnium nomine, per ablegatum ad Nos episcopum Jenopolitanum, Isaiam Diakovich, verum et verbali ejusdem expositione luculentius clementissime percepimus demissam gratiarum actionem vestram, quod vos e faucibus barbarae Turcarum tyrannidis ereptos pristinae restituerimus libertati, obligationemque perpetuam, qua Nobis ob tanti beneficii exhibitionem, obstrictos vos, posterosque vestros profitemini, debito quidem vestro, Nostra tamen eo majori satisfactione, quod agnito jure Nostro, vos in sinum gratiae clementiaeque Nostrae, qua domini et regis vestri legitimi projicientes, sub umbra protectionis Nostrae posthac vivendum vobis et moriendum esse laudabili animi fortitudine declaretis. Cujus Nobis perquam acceptae contestationis et exhibitionis vestrae intuitu, vos universos, et singulos in tutelam Nostram caesareo regiam clementissime non tam susc'pimus, quam ad egregium propositum animis vestris figendum, et filiis inculcandum perpetuo, omnibusque in occurrentiis realibus documentis magis magisque confirmandum. Arma proinde contra infensissimum christiani nominis hostem et persecutorem vestrum, sub auspiciis Nostris, Nostrórumque belliducum directione sumenda propulsandasque injurias, calamitates, ac miserias vobis iniquissime, crudelissimeque hactenus illatas paterne hortamur. Vicissim ut lenitatem, ac dulcedinem imperii, dominatusque Nostri in ipso limine sentiatis, petitionibus vestris, pietate Nobis connaturali annuentes, benignissime decrevimus: Ut juxta orientalis ecclesiae graeci ritus Rascianorum consuetudinem, ac normam veteris calendarii libere conservemini, et prout hactenus, ita deinceps a nullis ecclesiasticis, vel saecularibus statibus ulla afficiamini molestia; liceatque vobis, inter vos, ex propria facultate, ex natione et lingua rasciana constituere archiepiscopum, quem status ecclesiasticus et saecularis inter se eliget. Isque archiepiscopus liberam habeat facultatem disponendi cum omnibus orientalibus graeci ritus ecclesiis, episcopos consecrandi, sacerdotes in monasteriis disponendi, templa, ubi opus fuerit, propria facultate exstruendi, in civitatibus et villis rascianos sacerdotes subordinandi: verbo, sicut hactenus, graeci ritus ecclesiis, et ejusdem professionis communitati praeesse valeat, et propria authoritate ecclesiastica, vigore privilegiorum a praedecessoribus Nostris, divis quondam Hungariae regibus, vobis concessorum, in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia, et Hercegovina, nec non in Hungaria et Croatia, ubi

de facto existunt, et quatenus et quamdiu Nobis universi et singuli fideles et devoti erunt, facultate disponendi gaudeat. Statibus porro ecclesiasticis, velut archiepiscopo et episcopis, monachis, omnisque generis sacerdotibus ritus graeci in monasteriis et templis maneat propria facultas disponendi, ita, ut nemo in praedictis monasteriis, templis et residentiis vestris violentiam exercere valeat; verum in decimis, contributionibus, et quartiriis antiqua immunitate gaudeat, nec super ecclesiastico statu ullus saecularium, praeter Nos, potestatem habeat arrestandi, vel incaptivandi aliquem, sed archiepiscopus tales a se dependentes ecclesiasticos, poenam aliquam incurrentes, jure ecclesiastico seu canonico punire queat. Conferimus etiam et confirmamus, graeci ritus templa, monasteria, et ad haec spectantia, prouti etiam archiepiscopum et episcopos concernentia bona, qualiacunque illa sint, juxta collationem praedecessorum Nostrorum possidenda; quae autem templa christiani nominis hostis Turca vobis ademit, ea quoque recuperata manibus vestris resignari demandabimus: archiepiscopo denique, vel episcopis vestris, necessitate sic exigente, monasteria et ecclesias in civitatibus, aut pagis visitantibus, vel etiam parochos et communitatem instruentibus, a nemine tum ecclesiastico, tum saeculari molestiam inferri patiemur.

Quam munificentissimam, clementissimamque concessionem Nostram a vobis omni conatu et viribus demerendam, fidemque ac devotionem vestram inviolabiter observandam continuo, nullisque procellis concutiendam fore, Nobis firmiter promittimus, et in reliquo vobis universim et singillatim gratiam Nostram caesaream regiamque clementissime confirmamus. Datum in civitate Nostra Viennae, die 21. Augusti, anno 1690., regnorum Nostrorum, romani 33., hungarici 36., bohemici vero 34. Leopoldus. (L. S.) T. A. Henr. Comes de Stratman. Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis proprium: Steph. Aud. de Werdenburg.

СРБСКИ.

Ми Леополд и т. д. и т. д.

Частноме, одданоме, Нама љубазноме Арсенију Чарнојевићу, Србаља источне цркве грчкога обреда архиепископу, епископима, и свима другима црквеним и мирским сталежима, капетанима, подкапетанима, најпосле целом општинству истога грчкога обреда и народа србскога, по Грчкој, Бугарској, Расији, Херцеговини, Далмацији, Подгорју, Јенопољу и осталим

сајуженима местима и свима другима, који ово читали, видили или слушали буду, Нашу царску и краљевску милост и свако добро.

Не само из понизног писма, које Нам у име вас свију поднесе послани к Нама епископ јенопољски, Исаија Ђаковић, него још јасније из устменог његовог представљења најмилостивије примисмо вашу понизну захвалност, што смо вас из чељусти варварскога турскога тиранства отели и пређашњој слободи повратили, као и вечиту обвезаност, којом исповедате, да сте Нам ви и ваши потомци због толиког учињеног добра обвезани, истина по дужности вашој, али на Наше у толико веће задовољство, што признавши Наше право, и себе у крило милости и благонаклоности Наше, као вашег господара и законога краља оддавајући, с похвалном духа крепошћу изјављујете, да вам од сад под сенком Наше заштите ваља живити и мрети. Сматрајући не толико ово ваше Нама одвећ мило сведочанство и изјаву, примамо благонаклоне вас све скупа и појединце у Нашу царску и краљевску заштиту, колико да се тим изредна ова намера у вашим духовима утврди, и синовима непрестано улива, и у свима случајевима стварним доказима све већма и већма укрени. Отачаски вас дакле позивамо, да против најжешћег душмана хришћанског имена и вашег гонитеља, под Нашом заштитом и под управом Наши војвода на оружје устанете, да одбијете неправде, невоље и беде, које су вам до сад најнеправедније и најнемилостивије наношене бивале. А да би и ви узајмно благост и сласт Наше владе и господства већ на самом прагу осетили, ваше молбе с прирођеном Нам благошћу одобравајући, милостиво смо закључили: Да по обичају Србаља источне цркве грчкога обреда и по пропису старога календара слободно обстојати можете, и да вам како до сада, тако и у напредак никоји црквени или мирски сталежи никакве досаде чинити не могу; и нека вам слободно буде, између себе, собственом влашћу, из српског народа и језика постављати себи архиепископа, кога ће црквени и мирски сталеж између себе бирати. И овај архиепископ нека има слободну власт располагати са свима источним црквама грчкога обреда, епископе посвећивати, свештенике по манастирима разређивати, где буде нужно цркве собственом влашћу зидати, по варошима и селима српске свештенике намештати: једном речи, како и до сада, да буде поглавар над црквама грчкога обреда и над обштинством исте вероисповести, и да има власт њима расце-

лагати, собственом влашћу црквеном, по повластицама, које вам дадоше пређемници Наши, некадашњи блажене памети краљеви Угарске, по свој Грчкој, Расији, Бугарској, Далмацији, Босни, Јенопољу и Херцеговини, као и у Угарској и Хрватској, где их фактично има, и у колико и докле Нама сви скупа и појединце верни и привржени буду. Даље црквеним сталежима, као архиепископу и епископима, монасима и свакога реда свештеницима грчкога обреда у манастирима и црквама нека остане власт располагати, тако, да нико у предреченим манастирима, црквама и резиденцијама вашим никаква насиља чинити не може; него од десетка, данка и квартира да буду ослобођени као и пре, нити да има ико од мирјана, осим Нас, над црквеним сталежом власт, кога затворити или заробити, него да архиепископ може такоје од њега зависеће црквене људе, ако шта скриве, по праву црквеном или канонском казнити. Прилажемо даље и потврђујемо, да се грчкога обреда цркве, манастири, и што к овима спада, као и добра, што архиепископу и епископима припадају, ма каква она била, као што су од пређемника Наши приложена, притежавати могу; а које је цркве непријатељ хришћанскога имена Турчин од вас одузео, и те кад се освоје, заповедићемо, да се у ваше руке предаду. Најпосле кад архиепископ, или епископи ваши, кад нужда захтева, манастире и цркве по варошима или селима обилазе, или парохе и обштину поучавају, нећемо трпити, да им ико било од црквени људи, било од мирјана досаду какву чини.

Ми себи тврдо обећавамо, да ћете ви ову Нашу најштедрију и најмилостивију концесију свим трудом и силама заслу жити, и вашу верност и привреженост непрестано неоскврњену чувати, и да је никакве буре порушити неће; у осталом вама свима скупа и појединце потврђујемо најмилостивије Нашу царску и краљевску милост. Дано у нашем граду Бечу, дана 21. августа, године 1690., Нашега краљевања, римскога 33., угарскога 36., а чешкога 32. Леополд. (М. П.) Т. А. Хенр. гроф Стратман. На собствену заповест пресв. царског и краљевског величаства: Андр. пл. Верденбург.

III.

ПРИВИЛЕГИЈА ОД 11. ДЕЦЕМБРА 1690.

Управљена је на све духовне, војничке и грађанске власти у Угарској и сајуженим земљама, у којој им се јавља,

какве су повластице Србима у привилегији од 21. августа 1690. дате, и позивају се, да се овима привилегијама сходно према народу српском владају.

IV.

ПРИВИЛЕГИЈА ОД 20. АВГУСТА 1691.

Ова привилегија гласи од речи до речи, као и она од 21. августа 1691., изузимајући један додатак при крају, и неке врло незнатне промене у појединим речима. Промене су ове:

У ставу, који се почиње са: „Honorabili, Devoto, Nobis Dilecto Arsenio Csernovich и т. д.“ између речи „per“ и „Graeciam“ уметуте су још и ове: „Hungariam, Sclavoniam, Illyriam, Missiam, Albaniam.“ — Реч „Rasciam“ овде је изостављена. — Између речи „Praesentes“ и „lecturis“ уметута је реч „Nostras.“ — У место речи „regiamque“ стоји „atque regiam.“

У ставу, који се почиње са: „Non solum ex demisso libello и т. д.“ између речи: „Isque Archi-Episcopus“ и „liberam habeat facultatem disponendi“ уметнута је реч: „vester.“ — Одма затим место речи „Orientalibus“ стоји „orientalis.“ — Мало даље после речи „ nec non in Hungaria et Croatia“ долазе још и ове „Missia, Illyria.“ — При крају овог става, после ови речи „a nemine tum ecclesiastico, tum saeculari molestiam inferri patiemur,“ уметнут је овај додатак:

— — Adhibebimus quoque pro possibili omnem conatum, ut per victoriosa arma Nostra, auxiliante Deo, repetitam gentem Rascianorum quo citius in territoria, seu habitationes antehac possessas denuo introducere, et inimicos abinde repellere possimus; volumusque, ut sub directione et dispositione proprii magistratus eadem gens rasciana perseverare, et antiquis privilegiis eidem a Majestate Nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat. Insuper annuimus et in eo, quod si ex ipsis graeci ritus sine consolatione prolium et consanguineorum aliquis decederet, ex tunc talis omnis substantia in archiepiscopum et ecclesiam, non secus, si archiepiscopus et episcopus quispiam moriatur, talis etiam omnis substantia in archiepiscopatum devolvatur. Denique, ut omnes ab archiepiscopo, tanquam capite suo ecclesiastico, tam in spiritualibus, quam saecularibus dependeant, clementissime volumus et jubemus.

СРБСКИ:

— — Употребићемо такође по могућству сав труд, да победним Нашим оружјем, божијом помоћу, споменути народ српски што пре у области или у станишта, која пре тога имађаше, наново уведемо, и непријатеље оданде узбијемо; и оћемо, да под управом и располагањем собствени власти исти народ српски заостати, и старе повластице од Нашега Величаства милостиво му дароване уживати и по својим обичајима без узнемиравања живити може. Осим тога одобравамо и то, да ако би когод између њи грчкога обреда без утехе деце и сродника преминуо, онда да цела такова сермија архиепископу и цркви, исто тако, и кад који архиепископ и епископ умре, и такова цела сермија да припадне архиепископу. Најпосле, да сви од архиепископа, као од своје црквене главе, како у духовним, тако и у мирским стварима зависе, благонаклоно оћемо и заповедамо.

За овим додатком долази опет из пређашње привилегије: „Quam munificentissimam и т. д.“ Датум гласи овако:

Datum in civitate Nostra Vienna Austriae die 20. mensis Augusti, anno Domini 1691., regnorum Nostrorum, romani 34., Hungariae et reliquorum 37., Bohemiae vero anno 35. Leopoldus. (L. S.) Blasius Jaklin, episcopus Nitriensis. Joannes Maholany.

Српски: Дано у граду нашем Бечу, у Аустрији, дана 20. месеца Августа, год. 1691., нашега краљевања, римскога 34., у Угарској и осталима 37., а у Чешкој године 35. Леополд. (М. П.) Блазије Јаклин, епископ њитрански. Јован Махолањи.

V.

Одлис ц. и кр. дворског војеног савета од 31. маја 1694.

Sacrae caesareae regineque Hungariae et Bohemiae Majestatis, domini nostri clementissimi nomine, orientalis ecclesiae graeci ritus archiepiscopo, domino Arsenio Csernovich, et rascianae militiae viceductori, domino Joanni Monasterli, hisce benigne significandum: intellexisse sacram caesaream regiamque Majestatem, qualia petita iidem nomine memoratae gentis rascianae, in puncto fiendae ejusdem translationis in campum cumanum et partes Sclavoniae et signanter in parvam Wallachiam sic dictam, apud altefatae Suae Majestatis camerarium, ejusdemque equitatus et generalem commissarium bellicum, domi-

num Donatum Heisler, comitem ab Heidershaimb, et in commissione eidem hunc in finem delegata, decenter proposuerant, et siquidem servitium Suae caesareae regiaeque Majestatis exposceret, ut dicta translatio, quo citius, eo melius effectui manciparetur, et quidem taliter, ut messem in locis pro nunc possessis proxime sperandam quidem colligere possint, caeterum vero certum numerum suorum statim seligant, qui loca et territoria iisdem assignanda, confestim in possessionem recipiant, aedificia exstruant, et habitationes ita accommodent, ut peracta messe, et ad futurum mensem Octobris totius gentis rascianae communitas infallibiliter subsequatur, et commoda habitando domicilia inveniat, quem in finem supra dicto domino commissario generali intimatum est, ut per commissarios sibi subjectos sufficientes stationes et loca ad inhabitandum apta, quantocyus assignari, et Rascianis cum iisdem eo proficiscentibus rite distribui et repartiri faciat. Praeter ista repetita sacra caesarea regiaque Majestas ad demissa ejusdem domini archiepiscopi et domini viceductoris exhibita puncta, et quidem ad 1.) et 2.) ratione libertatis et independentiae benigne annuit, ut saepefata gens rasciana hunc in modum translata, et in fidelitate sua hucusque exhibita perseverans, solummodo Suae caesareae regiaeque Majestati subjecta, ab omni alia dependentia vero, tam comitatuum, quam dominorum terrestrium exempta maneat, prouti etiam ad 3.) benigne propensa est, quod si divina favente clementia, in terra antehac ab iisdem Rascianis inhabitata quies et securitas restabilita fuerit, pristina domicilia restitui curare, ea sub infallibili spe, saepedictos Rascianos se, uti fideles subditos imposterum comprobaturos, et ad promovenda servitia publica, repellendosque hostium conatus sedulo et strenue adlaboraturos esse.

Quod eidem domino archiepiscopo, repetitoque domino viceductori, pro resolutione caesarea et regia, hisce notificandum fuit. Maneatque saepefata Majestas iisdem gratia sua caesarea et regia benigne propensa. Per Imperatorem: Ex Consilio Bellico Viennae. 31. May 1694. Christophorus Dorsch m. p. Ioannes Adamus a Wöber m. p.

Српски:

У име пресветлог ц. и кр. Угарске и Чешке Величаства, нашег најмилостивијег господара, источне цркве грчкога обреда архиепископу, господину Арсенију Чарнојевићу и српске

војске подвојводи, господину Јовану Манастерлији, овим се има милостиво јавити: да је пресветло царско и краљевско Величаство извештено, какве су они молбе у име споменутог народа србског, у обзиру његовог пресељења у поље куманско и славонске стране а имено у тако названу малу Влашку, код вишереченог Његовог Величаства комораша, његовог генерала коњаништва и главног војеног комесара, господина Доната Хајслера, грофа хајдерхајмског, и у придодатој му на ову цел комисији, пристојно предложили, и будући да служба Његовог царског и краљевског Величаства захтева, да се речено пресељење, што пре то боље, у дело приведе, и то тако, да жетву, којој се за кратко време надају, у онима местима, која за сад притежавају, покупити могу, али у осталом да известни број од своји таки одберу, који ће места и области, које им се определити имају, одма у притежање примити, зданија подићи и пребивалишта тако удесити, да кад се жетва сврши, до идућег месеца октобра и општинство целог народа србског за цело за њима поћи и угодна места за пребивање наћи може, чега ради је горереченом господину главном комесару наложено, да преко подчињени себи комесара, станове и места за пребивање удесна, што скорије даде определити, и Србима, који с њиме онамо пођу, ваљано разда и подели. Осим овога споменуто пресветло царско и краљевско Величаство на изложене понизне точке истога господина архиепископа и господина подвојводе, и то на 1.) и 2.) у обзиру слободе и независности милостиво одобрава, да често споменути српски народ, кад на овај начин пресељен буде, и у својој до сад указаној верности заостане, само Његовом царском и краљевском Величаству подчињен, а од сваке друге зависности, како вармеђске, тако и спајинске изузет остане, као што је и на 3.) милостиво склоњено, да ће, ако се божијом милошћу у земљи, где су исти Срби пре тога пребивали, мир и безбедност успостави, о том бригу водити, да им се пређашња кућишта поврате, у тој неварљивој надежди, да ће се често споменути Срби и у напредак као верни поданици показати и прилежно и ревностно настојавати, да јавна служба успе и да се насртања непријатеља одбију.

Које се овим по решењу царском и краљевском, истоме господину архиепископу и споменутом господину подвојводи на знање дати имало. Често споменуто Величаство нека им остане својом царском и краљевском милошћу благо накло-

њена. Преко цара: Из војеног савета у Бечу, 31. маја 1694. Христофор Дорш с. р. Іован Адам пл. Вебер с. р.

VI.

ПРИВИЛЕГИЈА ОД 4. МАРТА 1695.

Nos Leopoldus etc. etc.

Fidelibus Nostris universis et singulis dominis Praelatis, Baronibus, et Magnatibus, s gnanter autem futuro Strigoniensis et Colloczensis, ac Baciensis ecclesiarum archiepiscopo, Principi dicti regni Nostri Hungariae palatino: item comitibus, judici curiae Nostrae regiae, uti etiam supremo partium praetacti regni Nostri Hungariae superiorum Generali, et regnorum Nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano etc., consiliariis Nostris intimis: porro personalis praesentiae Nostrae regiae in judiciis locumtenenti et consiliario Nostro, nec non Hungariae et Scepusiensis camerarum Nostrarum praefecto, administratori et caeteris consiliariis; praeterea supremis, et vicecomitibus, judlium et jurassoribus, quorumcunque praerepetitorum Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, regnorum Nostrorum comitatuum; insuper praesidiorum Nostrorum supremis et vicecapitaneis, caeterisque officialibus militaribus, equestris pariter, ac pedestris ordinis, praesentibus et futuris, simul vel divisim constitutis, cum praesentibus requirendis; salutem et gratiam Nostram.

Humillime repraesentavit Majestati Nostrae Arsenius Csernovich, Servianorum graeci ritus archiepiscopus, quod licet is non dudum abhinc evolutis annis, sub moderni videlicet adversus juratum christiani nominis hostem etiamnum flagrantis belli tractu, victricium armorum Nostrorum progressu incitatus, luculentoque divinae benedictionis vires Nostras promoventis exemplo compunctus, ad excutiendum tyrannidis otthomanicae jugum, una cum populis rascianis, in servitute barbara pridem gementibus, animum adjecisset, eumque in finem non solum Nostro, qua legitimi Regis juri gratiaeque et clementiae caesareae se et posteros ipsorum subjectos, verum etiam desertis intra Turcarum ditiones domiciliis, abjectisque fortunis et facultatibus, paternis laribus exules et intra regni Nostri Hungariae confinia translocatos, ad vindicandam ulterius et profligandam immanissimi hostis crudelitatem, sub Nostrae perpetuo protectionis umbra

vivere et mori paratos declarasset, eoque non aspernandae virtutis et generositatis facinore, benigna indulta et diplomata, in anno praesertim 1690. et. 91. emanata, immunitatesque et praerogativas ibidem contentas a Nostra impetrasset Majestate. Quorum tenore non modo vetus ejusdem archiepiscopi authoritas et populi rasciani ritus sarta tecta conservari, verum etiam plena spiritualis administrationis libertas, imo in temporalibus quoque onerum quorumlibet et obventionum, signanter autem decimarum immunitas iisdem concedi dignoscebatur.

Reperiri tamen nonnullos fideles Nostros utriusque status regnicolas, qui, non attenta benigna voluntate et concessione Nostra, praemissum archiepiscopum et populum servianum jam in avito sui ritus exercitio turbare, jam ab administratione spirituali arcere, jam denique ad incompetentem decimarum praestationem compellere attentarent, non sine gravi ipsorum praejudicio et jactura, servitii Nostri discrimine manifesto. Supplicando apud Majestatem Nostram memoratus archiepiscopus servianus debita cum instantia humillime, quatenus, pro animandis eorum servitiis, pristina ipsorum jura benigne conservare, archiepiscopi dignitatem et in promovendis sui ritus episcopis authoritatem confirmare, episcopis porro imperturbatam pastoralis muneris administrationem permittere, toti denique populo liberam ubique sui ritus professionem et consuetam a decimis immunitatem denuo concedere, eatenusque in regiam protectionem Nostram ac defensionem clementer assumere dignaremur.

Quorum demissa instantia Nobis humillime proposita et relata, fidelibusque dicti populi rasciani servitiis, contra communem christianitatis hostem generose impensis, copiosaque sanguinis effusione contestatis, in benignam reflexionem sumptis, atque constantem eorum devotionem etiam in futurum benigne Nobis pollicentes (usque ad ulteriorem benignam dispositionem et ordinationem Nostram, pro ratione temporis instituendam), clementer decrevimus: ut et memorato archiepiscopo vetusta dignitas, et episcopos sui ritus promovendi facultas (siquidem ei de jure et more ejusdem ritus sui competeret) integra maneat, et constituti per eum episcopi, signanter vero honorabiles: Isaias Diakovich, Temesvariensis, Jenopolitanus, et archimandrita monasterii Crusedoliensis; Stephanus Metoviach, Carlostadiensis et Zrinopoliensis; Jephtimias Drobnyak, Szegediensis; Jephtimias Popovich, Budensis et Albae Regalensis; Jephtimias Tetovacs, Mohacsiensis, Szigethiensis; Spiridon Sti-

bicza, Versacziensis; et Jephrem Benianin, Varadiensis et Agriensis (quos videlicet Nos, praesentium virtute, benigne admittendos et tolerandos censuimus) per assignatos sibi districtus, — in quibus videlicet numero competente rasciani seu serviani populi de turcicae, ut memoratum est, servitutis jugo in Nostram devotionem asserti familiae, de Consilii Nostri Aulae Bellici voluntate consederunt seseque collocarunt, — spiritualia sua munia imperturbate obire, sontes corrigere et pro demeritis punire, stolas et proventus ecclesiasticos sibi de ritu et antiqua consuetudine competentes percipere, officiumque suum (citra tamen ullum Praelatorum Nostrorum, et ecclesiae romanae catholicae praejudicium) administrare; et populus denique omnis in praesidiis, oppidis, confiniis et ditionibus Nostris, locis videlicet sibi per memorati Consilii Nostri Aulae Bellici commissionem concessis, ubicunque locatus, libero sui ritus et professionis exercitio, absque omni metu, periculo, corporisque vel facultatum detrimento gaudere, pristinaque et jam antiquitus vigore Matthiae regis decreti quinti, articuli tertii, et Uladislai regis decreti secundi, articuli ultimi eisdem admissa decimarum immunitate uti et frui possit valeatque; quas quidem decimas ipse populus pro sui ritus episcoporum alimentis et reditibus, nullis Praelatorum Nostrorum, vel cameralium officialium impedimentis in contrarium obstantibus, convertat et applicet. Proinde, quo in praemissarum libertatum et immunitatum usu securius persistere, et beneficiis per Nos impertitis felicius conservari, ac per id in coepto adversus otthomannicam tyrannidem odio et fervore alacrius perseverare, debitamque Nobis devotionem et laudabilem serviendi animum generose et constanter continuare possint, eosdem universos, archiepiscopum videlicet, episcopos et populos servianos de turcica servitute recenter vindicatos, cum tota familia et bonis, ac rebus quibusvis, facultatibusque eorum, in Nostram regiam tuitionem et singularem tutelam, ac protectionem suscipiendos, imo vestrae etiam tuitioni, defensioni ac speciali protectioni committendos esse duximus. Idcirco fidelitatibus vestris, quibus supra, universis et vestrum singulis harum serie firmiter praecipientes, benigne committimus et mandamus, quatenus dum, et quando, aut quotiescunque a praefatis archiepiscopo et episcopis eidem subordinatis, circa praemissa simul vel divisim requisiti fueritis, ipsos contra quoslibet illegitimos et violentos impetitores, turbatores et damnificatores, rebus sicuti praefertur stantibus, tueri, prote-

tegere ac defendere, in praemissisque indultis et concessionibus Nostris conservare et manutenere modis omnibus debeatis et teneamini; authoritate Nostra regia vobis hac in parte per Nos plenarie concessa et attributa, jureque et justitia mediante; secus non facturi. Praesentibus praelectis exhibenti restitutis. Datum in civitate Nostra Vienna Austriae, die 4. mensis Martii, anno Domini 1695.; regnorum Nostrorum, romani 37., Hungariae et reliquorum 40., Bohemiae vero anno 39. Leopoldus. (L. S.) Blasius Jaklin, episcopus Nitriensis. Paulus Mednyanzky.

СРБСКИ:

Ми Леополд, и т. д. и т. д.

Нашима вернима свима скупа и појединце, господи прелатима, баронима и магнатима, наиме пак будућем архиепископу острогонске, калочке и бачке цркве, речене Наше краљевине Угарске кнезу палатину: тако и грофовима, судији наше краљевске курије, као и врховном генералу горњи предела гореспоменуте Наше краљевине Угарске, и Наши краљевина Далмације, Хрватске и Славоније бану и т. д. Нашим тајним саветницима: даље местозаступнику Нашега личнога присуства у судовима и саветнику Нашем, као и Наши камара угарски и сепешке префекту, администратору и осталим саветницима; осим тога жупанима и поджупанима, племићким судцима и јурасорима ма које жупаније горепоменути Наши краљевина Угарске, Далмације, Хрватске и Славоније; к томе свију наши градова заповедницима и подкапетанима, и осталим војничким офицерима, како коњаничког тако и пешачког реда, садашњима и будућима, ако скупа или појединце с овим писмом потражени буду; поздрав и милост Нашу.

Најпонизније је представио Величаству Нашем Арсеније Чарнојевић, Србаља грчкога обреда архиепископ, како је он пре не много година, то јест одкако се води овај садашњи рат, који против заклетога непријатеља хришћанскоме имену још и сад букти, — успехом победног оружја нашег побуђен, и јасним примером божијег благослова, који је Наше снаге крепио, нагоњен, — заједно са србским (рацким) народима, који одавна стењаше у варварском сужанству, предузео да стресе јарам отоманскога тиранства, и на ту цел изјавио, не само, да су они и потомци њиови Нашем као законога краља праву, милости и благонаклоности подчињени, него и то, да су, — оставивши своје куће у Турској, и напустивши своје имање и сермију, из своје домовине прогнани и у пределе Наше кра-

љевине Угарске премештени, да би се најгрозничјему непријатељу и даље светили за његову свирепост и њу поразили, — под сенком Наше заштите непрестано готови живити и мрети, и како је он овим особито врлим и племенитим делом, од Нашега Величаства добио милостиве одпусте и дипломе, особито године 1690. и 91. издане, и слободе и преимућства, која се у њима садрже. По гласу ови писама обећано је, да ће се не само старо уважење истога архиепископа и обред србскога народа неповређено одржати, него да ће им се и подпуна слобода духовне управе, шта више и у мирским стварима ослобођење од свију терета и прилога, наиме пак од десетка допустити. — Покрај свега тога налазе се неки Наши верни становници обојега сталежа, који, не обзирући се на милостиву вољу и на допуштење Наше, усуђују се предпоменутога архиепископа и народ србски у прастарои упражњавању њиовога обреда узнемиривати, или у духовној управи на пут им стајати, или најпосле на давање десетка, који им не припада, принуђавати их, које не бива без њиове грдне погубе и штете, а с очевидном опасношћу Наше службе. Споменути архиепископ србски код Нашег Величаства у пристојној молбеници најпонизније моли, да би Ми, за боље одушевљење њиове службе, њиова пређашња права милостиво одржати, достојанство архиепископа и његово уважење (ауторитет), да може постављати епископе својега обреда, потврдити, даље епископима од свакога сметања слободну управу пастирскога званија допустити, најпосле целоме народу слободно свуда исповедање његовога обреда и уобичајено од десетка ослобођење наново допустити, и у овоме обзиру у Нашу краљевску заштиту и обрану милостиво их примити благоизволели.

Којих понизна молбеница кад Нам је најпонизније предложена била, и кад смо у милостиво расуђење узели реченога народа србскога верне услуге, против обштега хришћанству непријатеља племенито принесене и обилном проливеном крвљу засведочене, и постојану њину привржености и у будуће милостиво Нам обећавајући (до Нашег даљег милостивог расположења и наредбе, коју ћемо по околностима времена издати), милостиво смо закључили: да и споменутоме архиепископу старо достојанство, и власт епископе својега обреда постављати (будући му ово по праву и по обичају истога његовога обреда припада) неповређена остане, и епископи, које је он поставио, а имено частни: Исаија Ђаковић,

темишварски, јенопољски и архимандрит манастира Крушедола; Стефан Метохијац, горњокарловачки и врнопољски; Јефтимије Дробњак, сегедински; Јефтимије Поповић, будимски и столнобеоградски; Јефтимије Тетовац, мохачки и сигетски; Спиридон Штибица, вршачки; и Јефрем Бањанин, великоварадски и јегарски (то јест, које Ми, силом овога писма налазимо да се могу примити и трпити), по одређеним им окружијама, — у којима се то јест, по вољи Нашега придворног војеног савета, населило и сместило у довољном броју породица народа рацког или српског, који је, као што је споменуто, из јарма турскога сужанства у Нашу привржености примљен, — да могу своја духовна званија без препреке одправљати, кривце исправљати и за кривице казнити, што ле и приходе црквене који им по обреду и старом обичају припадају примати, и своју дужност (али без икакве пагубе Наши прелата и римокатоличке цркве) одправљати; најпосле и сав народ, који по Нашим градовима, варошима, границама и пределима, то јест у местима, која су му преко комисије поменутог Нашег придворног војеног савета уступљена, ма где станује, да има слободно упражњавање свога обреда и вероисповести, без икаквога страха, опасности, и штете у телу или у имању, и да може уживати пређашњу и још у старо доба, по гласу трећега чланка, петога декрета краља Матије, и последњега чланка, другога декрета краља Владислава њима допуштену слободу од десетка, који десетак нека сам народ убира и употребљава на препитавање и приход епископа свога обреда, а да им се никакве противне препоне не чине од стране Наши прелата и коморски званичника. За то, да би они у уживању предложени слобода и ослобођења безбедније обстати, и од Нас дарованим благодејанијама боља се усрећити, а чрез то у мрзости и раздражености, коју против отоманског тиранства имају, већма се утврдити, и Нама припадајућу привржености и похвалну вољу служења племенито и постојано одржати могли, нашли смо за нужно, да њи све скупа, т. ј. архиепископа, епископе и српске народе, у новије доба из турскога сужанства отете, са свом породицом и добрама, и са свима стварима и свом сермијом њиовом у Нашу краљевску обрану и особиту заштиту и покровитељство примимо, шта више да их и вашој заштити, обрани и особитом покровитељству поверимо. Због тога верностима вашима, којима и горе, свима скупа и сваком појединце овим писмом твердо налажемо, благонаклоно препоручујемо и запо-

ведамо, да ма кад и колико год пута од предпоменутога архиепископа и њему подчињени епископа, о горенаведеном чему, сви скупа и појединце умољени будете, њи против свију незаконити и насилни нападача, узнемиритеља и оштетитеља, док ствари онако, као што је горе казано, стојале буду, заштићавати, покровитељствовати и бранити, и у гореречени допуштењма и концесијама Нашим чувати и одржати сваким начином будете дужни и обвезани; уступајући вам подпуно и дајући у овом обзиру Нашу краљевску важност, што иште и право и правда; другчије да не поступате. Ово кад се прочита, да се има показатељу вратити. Дано у Нашем граду Бечу у Аустрији, дана 4. месеца марта, године господње 1695.; нашега краљевања, римскога 37., угарскога и остали 40., а чешкога 39. Леополд. (М. П.) Блазије Јаклин, епископ њитрански. Павле Медњански.

VII.

ЧЛАНАК 18. ЗАКОНА ГОД. 1741.,

којим се наређује утеловљење бачке и поморишке границе.

§. 3. Ut porro loca etiam, militaria dicta, in Bacsiensi, Bodrogiensi, Csongradiensi, Aradiensi, Csanadiensi et Zarandiensi comitatibus sita, jurisdictioni regni et comitatuum restituantur et subjiciantur; atque districtus Tömössiensis, Sirmiensis et Inferioris Sclavoniae, utprimum res in magis tranquillum statum repositae fuerint, regno pari modo reincorporentur et ejusdem jurisdictioni submittantur; commissarii eum in finem per sacram regiam Majestatem ordinabuntur.

§. 5. Qui in praeattactis Tömössiensi, Sirmiensi et Inferioris Sclavoniae districtibus, nec non aliis partibus finitimis terrenum pro regulandis confiniis aptum et sufficiens designabunt, confiniariisque ad habitandum et obeunda inibi munia ita assignabunt, ut in finibus, non permixti aliis contribuentibus, subsistant; atque terreno hoc, modalitate praevia exciso et assignato residuum jurisdictioni comitatuum in omnibus de pleno subjicient;

§. 6. Suaque regia Majestas, comitatibus regni in partibus illis sitis, supremos comites praeficere dignabitur.

Српски:

§. 3. Да се даље и тако названа војничка места у бачкој, бодрошкој, чонградској, арадској, чанадској и варандској жупанији, јурисдикцији краљевине и жупанија поврате и подчине; а да се окружије тамишко, сремско и долње Славоније, чим ствари у мирније стање доведене буду, краљевини истим начином утелови и њеној власти подчини; комесари на ову цел одреди ће се од пресв. краљевског величаства.

§. 5. Који ће у предпоменутом окружију тамишком, сремском и долње Славоније, као и у другима пограничним странама земљиште за устројење границе сходно и довољно означити, и граничарима, да онде пребивају и своју дужност одправљају, тако предати, да у граници остану непомешани са другима који порез плаћају; и кад се земљиште ово на горњи начин исече и преда, остало нека власти жупанијској у свему подпуно подчине;

§. 6. Њено ће краљевско величаство изволети, у жупанијама, које у онима пределима леже, врховне жупане поставити.

VIII.

ЗАХТЕВАЊА (ПОСТУЛАТИ) ТЕМИШВАРСКОГА САБОРА ГОД. 1790.*)

Примедба. Операт, који је сабор темишварски год. 1790. највишему месту поднео, дели се на три разреда, од који први садржи предлоге, који се односе на *обезбеђење* српскога народа и клира, у другом су предлови, како да се положи бољи основ *напредку* народа и клира, у трећем су предмети, који се односе на *поједине* сталеже, општине и лица. Овде стављамо поједине точке ови разреда у кратком изводу, додавајући свакој точки после знака (—) и царско решење, које је на поједине точке дато. Места, која се из постулата или из решења од речи до речи наводе, означена су са знаком „ “.

ПРВИ РАЗРЕД.

Поднаша се молба за допуштење, да се источно-православни закон у свој монархији јавно и слободно извршивати може, да последователи овога закона могу сва грађанска права

*) Извод из дела: „Акта Собора Народа Српскогъ у Темишвару године 1790. држаногъ и царска рѣшения.“ У Земуну, 1861.

као и други уживати, сва достојанства, почастна и друга звања получити, ако су их заслужили. Поједине точке:

1.) Монаси да буду заштићени у своме праву и својој имовини, и да се онима манастирима, који немају довољни писмени исправа за своју имовину, такови закони документи издаду. — Манастири сами имају пожељена краљевска писмена путем српске канцеларије од краља измолити.

2,) Да се римско-католичком свештенству сваки утицај у православни клир одузме и да овај од онога сасвим независан буде. — Одобрено (§. 4. чл. 26. 179$^{0}/_{1}$.)

3.) Да се православно свештенство равно римско-католичком сматра, да се с њиме као и с овим свагда поступа, и да чину своме сходно снабдевено буде. — Одобрено с тим додатком, да се у угарском провинцијалу са православним свештеницима, у грађанским и у кривичним делима, сасвим по пропису земаљски закона и привилегија, с обзиром на чин свештенички поступа, и да у те ствари има утицати и српска придворна канцеларија.

4.) Да се у свима пределима, где има православни општина, тривијалне школе заведу, науке да се предају народним језиком, а књиге да буду кирилицом нечатане. — „Пошто је језик и начин писања у тог народа заједно и језик црквени, науке и трговине, и у том троструком погледу заслужује да се изображава: те нека у свакој парохији постављени певац, који тај језик знати мора, место другог предуготовника који би се плаћати морао, младежи за врло умерену плату српски језик предаје; а у онима местима, где су школе на више разреда подељене, да се један од учитеља приволи, да покрај други школски предмета, младеж и у народном језику и писменима, такође за умерену плату, поучава.

5.) Да се Срби примају у јавна, придворна и земаљска звања и достојанства, а будући се за ово иште племићство, то да им се, кад своје заслуге докажу, и племићство даде. — Решава се чл. 27. 179$^{0}/_{1}$.

6.) Да се камерална и фискална добра не по процени, него путем лицитације продају, како би их и Срби узимати могли. — Лицитацију добара недопуштају земаљски закони.

7.) Да се укину чланци 48. год. 1723. и 46. год. 1741., којима се у Хрватској и Славонији искључују од свакога звања и имовине сви, који нису римокатолици. — Укинуто чл. 27. 179$^{0}/_{1}$.

8.) Да се народ од спајинског поданства сачува, а имено да се привилегије потиског и кикиндског окружија потврде, и тамошњим грађанима пуно право собствености над њиовим земљама, као и у краљевским варошима, даде, а они те земље да одкупе и дотле сваке године интерес плаћају. Исто тако да се чини и са другима местима дуж дунавске границе у Бачкој и Срему, а и са местима у арадској и чанадској вармеђи, која су од поморишке границе заостала. Исто то желе и становници тамишког Баната. Народ даље жели, да му се Банат за територију уступи, и да му се установи земаљско правитељство и придворна власт, која ће га код двора заступати. Најпосле. ако би се народна војена граница у провинцијално стање поставила, народ моли, да граница не подпадне под спаије. — Банат је још под Маријом Терезијом Угарској присајужен, и то је на садашњој дијети потврђено, за то се не може дати. „Народ дакле нека чека, да ли ће и кад ће Његово ц. Величаство у будуће за добро наћи, да морално тело састави, и који ће му део земље премилостиво да уступи. У осталом је захтевана придворна канцеларија већ установљена и делати почела, која ће имати бригу, да се све тегобе што у ту струку спадају путем угарске придворне канцеларије испитају и да се по околностима спроведу ради решења.“ Но да неби морале све тужбе ићи управо на придворну канцеларију, установљавају се у споразумљењу са војеним придворним саветом и угарском канцеларијом земаљске комисије, по примеру бивше у Осеку депутације. О укидању границе нема ни говора због познатог стања и односења између ц краљевске и турске државе.

9.) Да се православне занатлије не натерују, да с римокатоличком литијом и у римокатоличку цркву иду, и да се православном свештенству не забрањује приступ кривцима. — Одобрено.

10.) Да се не допусти, кад се који нарох поунијати, да и црква с њиме унијатска буде, и то ни онда да не буде, кад само неколицина од обштине у пређашњем закону заостане. — Црква ће се само онда предати унијатима, кад се цела обштина или бар две трећине поунијате, али и онда да се заоставшима накнади, што су на зидање и потребе црквене приложили.

11.) Да се свештенство од сваког злостављања и насиља сахрани, и да се преступљења таква казне, онако исто, као да су и против римокатоличког свештенства учињена. —

Одобрава се. Ко злостави православног свештеника, плаћа 30 дуката глобе и губи царску милост.

12.) Да се укине плаћање штоле римокатоличкоме клиру од стране православни. — Право је.

13.) Да народ мирно може светковати синодом опредељене светце, и да се у те дане на кулук и на спајинске послове не натерује. — То нека судијска власт уклони.

14.) Да се и православни пароси, певци, учитељи и црквењаци плаћају из домаће обштинске касе, као и римокатолички. — Нека се плаћају, изузимајући учитеље, „јер немачке школе о царском трошку постоје, и сваки своју децу ту може дати да се воспитају.“

15.) Да у Новоме Саду, Сомбору и Темишвару буде половина магистрата од православни и варошки начелник наизмене православни, и римокатолик; у Будиму, Пешти, Сегедину и Суботици да буду по два Србина сенатора, а у другим крајл. варошима, где наши има, по један. — Комесарима за магистратске рестаурације даће се упутства у овом смислу.

16.) Да црквена и школска зданија не плаћају порез. — Не само да не плаћају, него су још спаије дужне поклонити место за зидање школе и цркве (§. 2. чл. 26. 179$^{1}/_{1}$).

17.) Да престану наредбе, по којима су епископу великоварадском и крижевачком дарована добра ради распростирања уније. — Придворна илирска канцеларија браниће народ од сваког нападања на закон.

18.) Да се нагрдна имена „Рац, акатолик, схизматик и попа“ забране; да се укине називање „грчко-сједињени и не сједињени,“ него да се ови зову „источна црква,“ а они „западна,“ а свештеници да се зову „пароси.“ — „Та неприлична имена, која су се до сад против илирског народа употребљавала, строго се забрањују, и они ће се звати *грчко-сједињени* или *несједињени*, а њиови свештеници неће се више звати „попе,“ него „пароси.“

19.) Да је слободно из другога закона прећи у православни закон, и да родитељи, који нису једне вере, могу своју децу без разлике пола у своме закону воспитати. — С православнима ће се како у граници тако и у провинцијалу онако исто поступати, као што је протестантима дато (§§. 13. 15. чл. 26. 179$^{1}/_{1}$).

20.) Да православна младеж може уживати стипендије, у смислу наредбе цара Јосифа II., по којој се стипендије са-

мо онима давати могу, који дара за науку имају, без обзира на закон. — Допушта се, ако то није противно вољи основатеља и §. 12. чл. 26. 179%.

ДРУГИ РАЗРЕД.

1.) „Скупљеном верноподаном илирском народу она већ изјављена жеља, која се сад понавља, особито на срцу лежи, да се том народу дароване привилегије благоутробно потврде, и тако територија определи, за коју би за сад тамишки Банат најзгоднији био, и једнодушно моли, да се у смислу већ послатога превисоком двору изјасњења, овај како о физичном положају те земље, тако и о народу и свима садашњима околностима извести и наредити благоизволи, да се овај простор земље за његово компактирање уступи; и да се за одправљање свију послова те земље, за заступање народа и његови општи права и управу свега тога уобште, а посебице предмета црквени, придворна власт код превисоког двора заједно са нужним подручним властима постави; и на послетку да се народни савез са духовним, провинцијалним и војеним сталежом путем дојако уобичајенога конгреса, ако би нужно било, одржи; јер је то једино средство, да се народу заслужено али неправдом и случајем одузето право поврати и његово изображење подигне. Но верноподани народ како у погледу на уступање Баната или другога којега простора земље, тако и у погледу на друге потребе, на свевисочајшу отеческу милост и заповест Вашега Величества коленопреклоно ослања се.“ — Ништа се нема напоменути.

2.) Опширно се наводи, шта је покојни цар Јосиф II. за просвету и изображење мирскога и свештеничкога сталежа наредио. — Овај је §. само увод за следеће точке, за то се нема ништа одговорити.

3.) Да се институти за просвету и изображење младежи основати могу, предлаже народ ове фондове: а) Општи народни фонд, са капиталом од 203.017 фор., који носи 5% интереса 10.150 ф. 53 кр. — б) Годишње прилоге на семинарију и апелаторијалну консисторију, на које следећа лица пред целом народном скупштином свечано обвезују и себе и своје прејемнике све дотле, док им њихов приход бар овакав као што је сад остао буде. А то су: митрополит сваке године да даје 6.000 ф., владика темишварски 1.000 ф., вршачки 1.000 ф., бачки 500 ф., арадски 500 ф., пакрачки 150 ф., будимски 200 ф., карлштатски 180 ф. Свега 9.500 ф. — в) „Из

тог узрока, што црква захтева, да калуђерски ред постоји и да се сва прва и највиша црквена достојанства из овога реда попуњавају, народ се најпре побринуо за њихово издржавање, да би се у миру и тишини са изображењем свога духа бавили и пример моралности били, будући се мирски свештеници са дужностима духовнога старања и са својим породицама занимају. Корист цркве и дужност народа иште, да се садашњи монаси, који су од свога опредељења сасвим одступили, и само се са економијом и другим њиовом чину неприличним делима баве, њиовој цели опет поврате, *да се њиова добра јавној народној управи повере*, њиов ужитак подпуно обезбеди, а сувишак да се узме у општи фонд, да би се тако завело школско изображење, које је за манастирски живот сасвим нужно.“ Док се то својим путем не учини, дотле се народ задовољава са следећим годишњим прилозима, које су манастири обрекли: аа) од манастира прве класе 15% годишњега прихода, дакле од Крушедола 900 ф., Гргетега 975 ф., Опова 990 ф., Јазка 675 ф., Бешенова 675 ф., Шишатовца 900 ф., Кувеждина 990 ф., Бездина 990 ф. Свега 7095 ф. — бб) од манастира друге класе 12%, дакле од Ремете 360 ф., Врдника 480 ф., Привине Главе 420 ф., Бесчина 480 ф., Раковца 420 ф., Ст. Ђурђа 360 ф., Месића 360 ф., Ходоша 420 ф., Ковиља 420 ф., Ораовице 216 ф., Свега 3916 ф. — вв) од оскуднији манастира ове прилоге: од Фенека 100 ф., Бођана 100 ф., Злагице 24 ф., Пакре 100 ф., Ленавине 25 ф., Гомирја 50 ф., Војловице 100 ф., Грабовца 100 ф. Свега 599 ф. — Сума прилога од свију манастира чини 11.630 ф., а сума свију прихода под а) б) и в) чини 31.280 ф. 53 кр. — Ц. ренење: На а) примећује се, да су у капитал обштега фонда урачуњени 18.000 ф., који се исплатити не могу, дакле се сума интереса мора свести на 8250 ф. 53 кр. На б) примећује се, да арадски владика само 200 ф. сваке године давати може, дакле се ова поста своди на 9.200 ф. На в) сума од 11.630 ф. остаје. Дакле укупни приход износи 29 080 ф. 53 кр.

4.) Народ се нада, да ће имућнији сународници овима институтима са знаменитим добровољним прилозима у помоћ притећи. — Племићство треба привољети, да ова подпомагања те намере известну умерену суму сваке године прилаже бар донде, док народни фонд не нарасте.

5.) Да од римокатоличког свештенства наметнуто плаћање десетка престане, и да се ови приходи у корист народа употребе, јер би се од исти прихода не само потребе вери-

тања подмирити, него и провинцијалци и граничари од епископске конвенције ослободити, а и стање свештеника поправити могло. — Ово је искање праведно, и много пута обећано, за то нека се испуни, а угарска канцеларија да предложи, како би се римокатоличком свештенству тај губитак или из религиозног фонда или другим којим путем накрило.

6.) Да се оснује народна типографија. — Допушта се.

7.) Да цркве прилажу на подпомагање фонда за воспитање. — Одобрава се, да цркве својевољно прилажу на овај фонд суму од 3458 фор., по предлогу свештеничкога сталежа, по којем би се црквене општине имале на четири разреда разделити, који по 8, 6, 4 и 2 ф. на фонд да дају.

8.) Да се у Карловцима заведе семинарија за 120 богослова. Годишња потреба износи 16.781 фр. 18 кр., а плата професорска 5218 ф. 42 кр., свега дакле 22 000 ф. На ту цел иште се и обећана помоћ од стране државе. Ће ли се и Ердељци и Буковинци у семинарију примати, решиће Њег. Величаство. — Нека буде семинарија у Карловцима, „у којој ће се само оно предавати, што од највише власти прописано буде.“ Нека се на куће православни становника, изузимајући Буковину и Ердељ, разреже по 3 кр., и нека се та сума, која ће 9.472 фр. 9. кр. износити, на то употреби. Наредба за зидање семинарије нека се што скорије изда, и комори се налаже, да и дотле 10.000 ф. на ову цел изда. Ердељски и буковински богослови нека се примају, кад се за свакога по 200 фр. положи, јер несједињени епископи у Буковини и Ердељу само у чисто духовним и догматичним делима стоје под управом митрополита.‘

9.) Будући да ти 120 богослова још неће бити довољни, предлаже народ, да се и главне школе код дијецезални епископа заведу. Такова би требала за сад само у Гор. Карловци, јер по другим местима већ их има, само би још требало свуда понамештати катихете. За ово се иште 2980 фор. преко године. — Нека се заведу.

10.) Да се заведу 32 стипендије, 8 са 250 ф., 8 са 150 ф., и 16 са 80 ф., што скупа чини 4.480 ф. — Одобрава се. Стипендисте ће предлагати апелат. консисторија илирској земаљској комисији, а ова илирској придворној канцеларији.

11.) Да се постави добро устројена апелатор. консисторија са два мирска саветника и да буде под врховном управом придв. илир. канцеларије. Ова би стала 2.650 ф. на годину. Начин уређења дијецезални консисторија да се остави

на вољу митрополиту. Нека се у вел. варадском окружију заведе наместништво (викаријат), које да стоји под арадским епископом, и које би износило 1.300 ф. на годину. — Уређење апел. консисторије одобрава се с тим, да осим два у правама вешта приседатеља буде и један вешт рачуноводитељ за прегледање црквени и манастирски рачуна. Друге консисторије уредиће апел. консисторија. Постављење вел. варадског наместништва зависи ће од илир. придв. канцеларије, „с том примедбом, да се и вел. варадски унијатски епископ упита, да ли и шта би он имао при томе напоменути?“

12.) Да се стање пароха поправи, контрибуенти од епископске конвенције ослободе, и да приходе епископске и парохове местна власт купи. — Треба да дотичне власти извиде, колико је садашње уживање свештенства. Из порезне и домаће касе не може се ништа приложити, само онде, где и православни прилажу у обштинску коморску касу за издржавање римокатолички пароха и школа, може се на то рачунати.

13.) Наводи се биланција за трошкове горњи института. *Приход* би износио (по 3. точки) 31.280 ф. 53. кр. *Расход* би био овај: на семинарију 22.000 ф., за осам катихета и једну главну народну школу у Гор. Карловцима 2.980 ф, за стипендије 4.480 ф., за апел. консисторију 2.650 ф., за викаријат у В. Вараду 1.300 ф.; свега 33.410 ф. Дефицит би дакле био од 2.129 ф. 7 кр. — Семинарија и онако почиње ток за две године, *а прилози од епископа и манастира почињу одма*, није се дакле бојати дефицита.

14.) Како се семинарија уведе, одма нека се нико више не прима у манастир и нека не добије парохију прве класе, ко се није учио у семинарији, а ни мању парохију, ако није извучио главну школу. — Одобрава се.

15.) Најпосле моли народ за неке измене у декларатории од год. 1779., и то:

на §. 4. а) б) в) и г), да се митрополиту изда донација на добро Даљ. — Одобрено.

на §. 19., да се администратору упражњени епископства одобри сваки дан 4 ф. 30 кр. — Одобрено.

на §. 21., да се и мирски свештеници, кад монасима постану, за епископе постављати могу, и да сви епископи митрополиту подчињени буду. — Одобрено.

на §. 29., да при расправи масе архиепископске или епископске буде и један комесар од стране архиепископа и апел.

консисторије. — Излишно је, јер ће масу расправљати илир. придв. канцеларија и зем. комисија.

на §. 32., да смеду и нароси извештија давати. — Смеду, ако је женик три сада од проте удаљен.

на §. 39., да се епископска конвенција са порцијом и домаћом касом купи. — Решено у 12. точки овога разреда.

на §. 41., да венчање свагда бива у парохијалној цркви невесте. — Допушта се.

на §. 56., да православни свештеници кривце свуда до губилишта прате. — За правац узети §. 7. чл. 26. 179 $^{0}/_{1}$.

на §. 57., да местне власти, кад због дијета народни посланика по кућама порез пописују, узму за правац кључ пореза. — Одобрено.

на §. 63., да племићство на будућим конгресима не буде обашка заступљено, као сад. — У будуће ће изостати.

на §. 69., да свештенство високе наредбе немора пред политичним званичницима као сведоцима објављивати, јер га то понижава. — Не одобрава се.

на §. 70., да се заклетва за архиепископе и епископе измени. — О томе се чека предлог илир. придв. канцеларије.

на §. 70. D., да се такса, коју архиепископи и епископи за добивено достојанство плаћају, удеси према приходу. — Угар. и илир. канцеларија да поднесе мњење, би ли ваљало те таксе сасвим укинути или их на семинарију и школе употребити.

ТРЕЋИ РАЗРЕД.

Овде су разне петиције, од који ћемо само главније навести:

1.) Петиције свештенства. — *Манастири* моле, да им се онде, где племићска добра имају, у жупанијским скупштинама столица и глас, а њиним настојатељима одличије асесора даде. — Допуштено.

Мирско свештенство моли, да се такса венчанице повиси. — Одбија се.

Да се свештенички синови у граници од војене службе ослободе. — Мора се гладати по граничарском регуламенту.

Свештенство се тужи на злостављања у пожешкој жупанији. — Извидити.

2.) Петиције границе. — Да се школе у народном језику, као што је то год. 1786. у провинцијалу наређено, заведу. — Решено у 4. и 14. точки првог разреда.

Да се интереси од црквеног капитала од $3\frac{1}{2}$ на 5% подигну, или да држава капитале натраг врати. — Капитали се неће више насилно узимати; код својевољно даних капитала остаје стари интерес; а од 1. маја ове године носиће сви капитали који су путем принуђења у јаван фонд дошли, обичне земаљске интересе, док се не исплате.

Да се деца граничарски официра примају у академију и војничке заводе за воспитавање. — Одобрено, и такови институти завешће се у Беловару, Гор. Карловци и Митровици.

Да се граничарски официри могу без кауције женити. — Не може се одобрити, у осталом такове молбе нека се свагда подносе придворном војеном савету.

Да се у банским регементама народни људи постављају за официре; а регементе да и одсад буду под вој. придв. саветом и генерал командом; да се епископска столица из Плашког у Г. Карловце премести. — У банским регементама поступа се онако исто, као и са другим граничарским и угарским регементама; оне су и сад под придв. вој. саветом, само што је бан властник једне регементе; премештај епископске столице зависи од местни околности.

3.) Петиције провинцијала. — Племићи из торонталске жупаније туже се на вармеђу. — Извидити.

Будући је у сремској и вировитичкој жупанији већина српско-православног народа, то да се у којој год жупанији архиепископ или други који Србин за врховног жупана наименује. — „Достојанство врх. жупана не може се из два узрока архиепископу и митрополиту дати; јер би му то 1.) у важним његовим духовним дужностима сметало, а 2.) што је у угарским земаљским законима чл. 23. 1609. установљено, да то само католички епископи добити могу.“

Православни из темишварске и вршачке дијецезе туже се на вармеђу. — Извидити.

Арадска дијецеза тужи се на непрестано мешање великоварадске унијатске консисторије у решавања брачни предмета православни становника. — Извидити и нападања уклонити.

Бачка дијецева тужи се, да се Срби не могу насељавати на салаше у Каравукову, Ст Ивану, Гигерици (Пригревици?) и Бачу. — Извидити.

IX.

ЧЛАНАК 26. ЗАКОНА ГОД. 179$^{0}/_{1}$.,

о делима закона (евангеличког).

§. 2. — — — dominus terrestris nonnisi fundum intravillanum, vel cespitalem pro ecclesia, ministro et schola adsignare tenebitur, — — —

§. 4 Evangelici utriusque confessionis in iis, quae ad religionem pertinent, unice a religionis suae superioribus dependeant.

§. 7. Ministri utriusque confessionis evangelici aegrotos et captivos suae confessionis adhibitis solitis politiae cautelis libere semper et ubique visitare, ad mortem praeparare ac ad supplicium condemnatis publice etiam in loco supplicii, quin tamen ad concionem dicant, assistere poterunt, — — —

§. 12. — — — statuitur: ut quoad proprietatem dictorum templorum, scholarum, parochiarum et fundationum (salva tamen quoad fundationes Szirmaianam et Hrabovszkyanam uti et Apaffianam, in quantum illam probis fulcire possent, pro Evangelicis praetensione) status possessionis actualis utrinque pro cynosura eâ ratione adsumatur, ut fundationes catholicorum pro catholicis, evangelicorum autem pro evangelicis deinceps convertantur, — — —

§. 13. Cum transitus a catholica religione ad alterutram ex evangelicis in sensu pacificationum receptis, catholicae religionis principiis adversetur, ne is temere fiat, occurrentes ejusmodi casus ad sacratissimam Suam regiam Majestatem referendi venient: injungatur praeterea sub severa poena, ne quiscunque demum ullum catholicum ad amplectendam religionis evangelicae professionem quocunque praesumat allicere medio.

§. 15. Proles e mixtis matrimoniis, quae semper coram parochis catholicis ineunda erunt, quibus tamen impedimenta quaepiam quocunque sub praetextu in contrarium ponere cautum esto, susceptae et suscipiendae, si pater catholicus fuerit, illius religionem sequantur, si vero mater fuerit catholica, tunc nonnisi proles masculae patris religionem sequi possint.

Српски:

§. 2. — — — спаија само ће бити обвезан, дати место за цркву, свештеника и школу, — — —

§. 4. Евангелици обоје исповести у стварима, које спадају у цркву, нека зависе једино од своји црквени старешина.

§. 7. Свештеници евангелички обоје исповести моћи ће болнике и робове својега обреда докрај уобичајене полицајне обазрености слободно свагда и свагде походити, на смрт их приправљати, и на смрт осуђене јавно до губилишта пратити, али им није слободно слова говорити, — — —

§. 12. — — — одређује се: што се тиче собствености речени цркава, школа, парохија и фундација (али без повреде они права, која евангелици на фундацију Сирмајеву и Храбовскову као и Апафијеву имају, у колико би то право доказима подкрепити могли), да се фактично стање притежавања с обе стране за правило узме тако, да се у напредак фундације католичке за католике, а евангелинке за евангелике употребљавају, — — —

§. 13. Будући се прелазак из католичког закона у ма који од евангелички, који су у смислу уговора допуштени, са начелима католичкога закона не слаже, да се неби такови смели прелазака догађало, нужно је да се такови појединци случајеви пресв. Његовом крал. Величаству јављају: осим тога нека се под строгом казнигом забрани, да се нико не усуди ни једнога католика каковим год начином мамити, да пређе на евангеличку вероисповест.

§. 15. Деца, која су рођена или се роде из смешани бракова, који се свагда пред католичким паросима закључити морају, али којима није слободно ни под каквим изговором никакве препоне на пут стављати, ако је отац католичке вере, нека се воспитавају у његовој вери, а ако је мати католичкиња, онда само мушка деца могу се одранити у закону очином.

X.

ЧЛАНАК 27. ЗАКОНА ГОД. 1791.,

о несаједињенима грчкога обреда.

Sua regia apostolica Majestas Sacratissima clementer annuere dignatur, ut graeci ritus non uniti regni incolae in regno hoc jure civitatis donati, sublatis in contrarium sancitis legibus, in quantum haec ad graeci ritus non unitos se referunt, ad instar aliorum regnicolarum acquirendorum et possidendorum

honorum ac gerendorum omnium officiorum capaces in regno Hungariae partibusque adnexis sint.

Juribus ceteroquin regiae Majestatis circa negotia cleri, ecclesiae, religionis, cujus exercitium pleno ipsis liberum erit, fundationum, studiorum ac juventutis educationis, non minus privilegiorum ipsorum, quae fundamentali regni constitutioni non adversantur, prout Majestas Sacratissima a gloriosae memoriae majoribus suis accepit, ita, eidem altefatae regiae Majestati porro quoque in salvo relictis.

Српски:

Његово пресв. крал. апостолско Величаство благоизволава милостиво одобрити, да не сајединьени грчкога обреда становници краљевине у овој краљевини право грађанство добију, да се укину закони у противном смислу постављени, у колико се на не сајединьене грчкога обреда односе, и да као и други становници краљевине у краљевини Угарској и сајуженим земљама буду у стању добра набављати и притежавати и сва званија одправљати.

У осталом права краљевског Величаства у делима клера, цркве, закона, којега упражњавање биће им подпуно слободно, фундација, наука и воспитања младежи, не мање и њихови привилегија, које нису противне основном уставу краљевине, као што је пресв. Величаство права ова од својих предака славне успомене примило, тако се истом горехваљеном краљевском Величаству и у напредак неповређена остављају.

XI.

ЧЛАНАК 10. ЗАКОНА ГОД. 1792.,

којим се укида српска придворна канцеларија, а епископима православним даје се глас и столица на дијети.

Ad demissum statuum et ordinum postulatum Sua regia Majestas clementer declarare dignata est, se adductum per dominos status et ordines augustae condam imperatricis et reginae apostolicae Mariae Theresiae aviae suae desideratissimae exemplum eo in pretio habere, ut hoc absque ea etiam reflexione, quod non uniti ritus regni accolae medio tempore, postquam nempe cancellariae illyricae erectio jam decreta erat, jure civitatis lege publica donati fuerint, permota, desideratam a do-

minis statibus et ordinibus cancellariae illyricae sublationem jam re ipsa decreverit, neque aliud amplius fore reliquum, quam ut mox ac Sua Majestas e diversis, quae suscipienda habet, itineribus feliciter redux, exauditaque propositione, qualiter suppressio haec absque negotiorum convulsione suscipi valeat, realem ejusdem sublationem ordinare queat.

Ut autem ritus hujus regni accolis jam alioquin sub praesidio legum constitutis omni ratione consulatur, atque ii ipsum etiam conditae de iisdem legis effectum sentiant, justam agnoscere Suam Majestatem eam dominorum statuum et ordinum propositionem, ut ex individuis ejusdem ritus nonnulla requisitis qualitatibus instructa, ad cancellariam regiam hungarico-aulicam, prout et ad consilium regium locumtenentiale applicentur individua, quae Sua Majestas mox subsecuta dictae cancellariae sublatione hunc in finem etiam nominatura est.

Quam clementissimam Suae Majestatis Sacratissimae affidatoriam declarationem status et ordines cum vero homagialis devotionis et gratitudinis sensu suscipientes, ne parte etiam ex sua quidpiam desiderari sinerent, in conformitate factae humillimae repraesentationis suae dicti ritus metropolitae et episcopis votum in comitiis jam ex nunc competere declarant, ac una cum benigno Suae Majestatis consensu decernunt, ut de ipsa qualitate voti et sessionis per deputationem regnicolarem in coordinatione comitiorum operaturam praestetur opinio, in affuturis regni comitiis praescripto modo referenda et terminanda.

Српски:

На понизно захтевање сталежа и редова Његово краљевско Величаство изволело је милостиво изјавити, да толико цени од господе сталежа и редова наведени пример пресветле некада царице и апостолске краљице Марије Терезије, своје прељубазне бабе, да је тиме побуђено, — и не узимајући у расуђење још и то, што су не сједињеног обреда житељи краљевине између тога времена, пошто је већ решено било да се илирска канцеларија постави, јавним законом право грађанства добили, — захтевано од господе сталежа и редова укинуће илирске канцеларије већ у самој ствари наредило, нити још друго што заостаје, него да Његово Величаство, — чим се с разни путова, који му предстоје, еретно врати, и саслуша предлог, како би се ово без поремећења послова предузети могло, — стварно укинуће исте канцеларије нареди.

А да би се овога обреда житељима краљевине, који се и иначе под заштитом закона налазе, сваким начином помогло, и да би они и само дејство постављеног о њима закона осетили, Његово Величаство признаје за праведан онај предлог господе сталежа и редова, да се између лица (индивидуа) истога обреда неколико њи лица, која потребна својства имају, код краљевске угарско-придворне канцеларије, као и код краљевског наместничког савета поставе, које ће Његово Величаство одма, како се речена канцеларија укине, на ову цел и именовати.

Сталежи и редови примајући с истиним чуством поданичке оданости и благодарности ову премилостиву изјаву Његовог пресв. Величаства, да не би и с њиове стране ма шта пропуштено било, сходно својој препонизној представки изјављују, да споменутога обреда митрополиту и епископима глас на дијети већ од сад припада, и заједно с милостивим саглашавањем Његовог Величаства закључују, да о самој каквоћи гласа и столице депутација регниколарна, која ће на координацији дијете радити, своје мњение поднесе, које ће се на будућој дијети краљевине прописаним путем претрести и решити.

XII.

ЧЛАНАК 20. ЗАКОНА ОД ГОД. 1848.,

о конгресу.

§. 8. A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztositattván, e czélból a magyar felelős ministerium lehető legrövidebb idő alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó országgyülése előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet (congressust), mellynek tagjai addig is, mig annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ez úttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel, olly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közzé a határőrvidékről 25 követ küldessék.

Србски:

§. 8. И право грчко не сједињених, да могу са својим црквеним и школским стварима управљати, овим се под надзором државе обезбеђује. — Тога ради ће угарско одговорно

министарство по могућству за најкраће време, али на сваки начин пре прве дијете, сазвати црквену скупштину (конгрес), коју ће бирати сви наследователье исте вере, и које чланови и дотле, док устројство њено законом уређено не буде, с обзиром на народности разнога језика, биће бирани у том односењу, да се од црквенога реда пошље 25, а од мирскога 75, а међу овима из границе 25 посланика.

XIII.

ЗАКЉУЧЕЊА МАЈСКЕ СКУПШТИНЕ 1848.

Године 1848. 1-га и следујући дана маја држана је у Карловци по обште изјављеној народној жељи од Његове Ексцеленције архиепископа и митрополита карловачког Јосифа Рајачића на саветовање сазвана скупштина народна; која из опуномоћени представника целога у Хрватској, Славонији, Бачкој, Банату и осталој Угарији живећег српског народа по репрезентативној системи састављена, сматрајући особиљске околности времена, потребе и тегобе, себе је за српски народни сабор конституирала, као такав прогласила, и следујућа закључила:

Народ српски под изабраним овом приликом председатељем, Његовом Ексцеленцијом г. Јосифом Рајачићем, архиепископом карловачким и митрополитом народни сабор започевши, са жалошћу опомињући се неправде, која му је тим учињена, што је достојанство и чин поглавице народа српског, војводе, и достојанство патријарха српског у аустриским државама против учињени с домом аустриским као владатељем Угарске и сдружени краљевина уговора укинуто, и осећајући, да му је собствени поглавар за политично управљање нуждан, и да је право, да се митрополиту нашем старо достојанство патријарха поврати, прогласио је:

1.) То право своје, и по томе је Његову Ексцеленцију господина Јосифа Рајачића, архиепископа и митрополита за патријарха српског, а господина Стефана Шупљикца, обрштара огулинске регементе, за војводу српског једнодушно наименовао и изабрао.

Наставивши дана 3. маја народни сабор своја делања определио је даље:

Осећајући, да ни један народ позиву природног свог определења за доста учинити и достојанству народног свог пресе-

народитета складно се развити и изобразити неможе, ако се све препоне, које га у тој од природе наложеној му дужности напредовања и усавршавања сметају, не уклоне, и све веригe, које га као народ, имајући свој језик, своју историју, прошлост и будућност вежу, неразреше, изјашњује се

2.) Српски народ за народ политично слободан и независан под домом аустриским и општом круном угарском.

Сматрајући на уговоре народа српског с домом аустриским и круном угарском учињене, и држећи, да се дана народу права без нарушења исти уговора укинути не могу, и да је за постојање и утврђење владателског престола највећи јемац љубав и привржености народа, које се само испуњењем обећани народу права и распространењем слободе у духу времена обдржати може, жеља је народа српског, да се

3.) Срем с границом, Барања, Бачка с бечејским дистриктом и пајкашким баталионом, и Банат с границом и дистриктом кикиндским, за *српску војводовину* прогласи.

Као што ни једно тело наравном свом определењу складно развити се неможе, кад су му удови раздељени, и као што ни један уд тела није на корист него управо на штету телу, ако није на свом природном месту: тако ни један раскомадан народ неможе се материјално, ни душевно, ни политично развити и довољно изобразити, док се у један народ не стопи, и једно државно тело на темељу слободе и савршене једнакости не оснује, за то

4.) Политични савез војводовине српске с троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације на темељу слободе и савршене једнакости признаје, с тим, да се условља овога савеза на истом темељу израде и у живот приведу.

Држећи да је нужно, да се по начелима изречене слободе, независности и државног савеза војводовине српске са троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације под круном угарском наша међусобна односења определе, наименовао је народни сабор

5.) Један одбор, дајући му власт пуну, у име народа устав предречени односења израдити и за потврђење народном сабору поднети, — све нужно и потребно за постигнуће гореречене цели и намере располагати, — народни сабор у свако доба по потреби и околностима времена сазвати, и један постојани одбор од неколико лица између себе изабрати, који ће непрестано овде се бавити, жеље народа и тегобе примати и за народни сабор у ред доводити.

Одбор се тај састоји из следујући особа: Андрија Бирра из Вуковара.... Ранђ, парох из Сивца. Никола Путник, капетан из шајкашкога баталиона. Гаврило Николић из Ђурђева. Петар Томашевић из Стари Бановаца. Ђорђе Новић из Каменице.... Моловић из Руме. Трифун Младеновић из Ирига. Светозар Милутиновић из Суботице. Петар Стојшић из Сенте.... Деспинић из Ковина. Никола Томашевић из Кленка. Ђорђе Ђурковић из Осека. Мојсије Георгијевић из Осека. Тома Димић из Томашеваца. Михаило Крестић из Титела. Тома Сарајлић из Жабља.... Крестић из Загреба. Коста Јовановић из Митровице.... Радосављевић из Сомбора. Теја Димић из Баваништа. Стеван Ристић из Карловаца. Александар Стојачковић из Карловаца. Сима Радин из Новога Села. Марко Дракулић из Ченте. Евгеније Арсенијевић из Орловата. Стеван Бекић из Перлеза. Јован Станковић из Фаркашдина. Ђорђе Варсан из Панчева.... Игњатовић из Чобанца. Јован Субботић из Пеште. Ђорђе Стојаковић из Пеште.... Коић из Будима. Јован Хаџић из Новога Сада. Александар Костић из Новога Сада. Ђорђе Стратимировић из Новога Сада. Иванчевић из Карловца. Васа Кавић из Петриње.... Васиљевић из Оршаве. Ђорђе Пантелић из Земуна.... Недељковић из Беле Цркве. Ђорђе Мушицки из Сентомаша.... Манојловић из Сентомаша. Јефта Васић из Црепаје. Петар Нинковић из Буковца. Арсеније Коларски од српско-банатске-регементе. Димитрије Завишић од српско-банатске-регементе. Гаја Писаровић из шајкашког баталиона. Коста Костантиновић, парох из Перлеза.

Осећајући најискренију и најистинитију љубав спрећу влашког народа и срдачно се радујући сваком напредку њине народности, и желећи, да и њин народ постане народ, и да се узпореди са другим народима, мисли овај народни српски сабор, да смо ми Срби као њина верна и права браћа дужни њи у њином народном препорођењу подпомагати, очекујући исту узајмну љубав од њи: зато од нашег краља молимо

6.) Да се влашка народна самосталност у духу слободе, у духу народности изрече и обезбеди.

Определивши одбор, који ће по околностима времена народни сабор сазвати, опредељује се, да се

7.) Заказани за 15. мај т. г. српски народни сабор не држи.

Имајући народ српски подпуну и неограничену власт са народним добром својим располагати, и знајући, да се народна дела без трошка управљати немогу, опредељује

8.) Да предречени одбор у сагласију са Његовом Светости српским патриархом и народног фонда асистентима има власт потребну суму новца из народне касе дићи, с тим условљем, да се рачун о изданом новцу народном сабору после преда, и да се новац само на најнужнија дела целог нашег народа тичућа се употреби.

Желећи ове наше жеље обистинити и у живот привести, даје се

9.) Истом одбору власт, да у споразумљењу Њег. Светости нашег патриарха један одбор из целог нашег народа одма наименује, који ће жеље ове Његовом Величаству поднети и хрватском сабору саобштити.

Примивши позив наше славенске браће из Чешке, у ком нас на обште веће славенски у Аустрији живећи народа у Златни Праг ради споразумљења општи наши славенски интереса позивљу, даје се даље

10.) Истом одбору власт, да један одбор од стране нашег народа за то веће наименује, који ће интересе нашег народа тамо заступати

XIV.

ИЗ САБОРА ТРОЈЕДНЕ КРАЉЕВИНЕ 1848.

ЧЛАНАК VII.

О савезу Војводовине Српске са троједном краљевином.

Жеље и захтевања српског у новоустројеној војводини српској живућег народа, по једном под предвођењем Њ. Свет. г. патриарха Јос. Рајачића изасланом српском одбору, сабору овом саобћена и у том састојећа, да троједна краљевина ова у тесни политичви, на темељу слободе и савршене једнакости основани, војводину српску са троједном краљевином у једно чврсто државно тело стапљајући савез ступивши, и српске жеље и захтевања, наиме: потврђење војводине српске из Срема с границом, Барање, Бачке с бечејским дистриктом и шајкашким баталиуном, и Баната с границом и дистриктом кикиндским састојеће, потврђење патриархе и војводе, признање независности и слободе народа српског, обезбеђење влашке народне самосталности, и остала искања њина за своје жеље призна и тако их укупно свуда подупире и у живот увести труди се, — нашавши у срцима народа хрватско-славонског најсрдачнији и најистинитији одјек, и побудивши осећање, да је савез тај к

међусобна тврда и непорушна слога за постигнуће великог опредељења народа троједне краљевине посве нужна и потребна.

С тога сабор овај троједне краљевине по смислу четврте точке записника српског народног сабора од $^{1}/_{13}$ и $^{3}/_{15}$ свибња (маја) т. г. савез троједне краљевине са војводином српском из Срема с границом, Барање, Бачке с бечејским дистриктом и шајкашким баталијуном, и Баната с границом и дистриктом кикиндским састојећом, на темељу слободе и савршене једнакости основани прима, све жеље народа српског за своје собствене признаје, — чега ради ће их и код престоља Њ. Величанства и на сваком месту подупирати и у живот увести трудити се.

Надаље ће се одредити један одбор, који ће по примеру српског у петој точки поменутог записника од српског народног сабора изасланог одбора, устав међусобни одношења војводине прам троједне краљевине израдити и сабору овом за одобреље поднети.

ЧЛАНАК XI.

О основи одношења спроћу Угарске и Аустрије по одбору чланком VIII. *изасланом поднешеној.*

6. Да се краљевина Далматинска као целовити део са троједном краљевином сједини, — а остале југославенске покрајине монархије аустријске, као што је новоустројена војводина српска, за тим долња Штајерска, Корушка, Крањска, Истрија и Горица да се у ближи савез са овима краљевинама метну.

11. Да народ троједне краљевине пожешку, веровитичку и сремску жупанију, као и граничарске регименте, градишку, бродску и варадинску, под именом долње Славоније, познате, — не мање и котаре, речки, бакарски и приморски или винодолски, сматра као целовити део троједне краљевине, и да ће их као своје супрот сваком макар којега противника насртању крепко чувати и бранити.

ЧЛАНАК XVI.

О ивапредној саборској седници.

а) Услед службеног писма српско-народног одбора од 5. (17.) липња (јунија) т. г. бр 327. из Карловаца на државни овдашњи управљајући одбор посланог, којим браћа Срби желећи све важније догађаје с народом троједне краљевине саобштавати, о нападу заповедајућег генерала Храбовског,

о својој победи, као и учињеном у том послу кораку код Њег. Величанства извешћују, уједно молећи, да би се и троједна краљевина потрудила код Њ. Величанства и сходним местима, њиним ранам лека поискати, — би закључено, — одбору српском све народа овога кораке раду међусобног споразумљења саобштавати, жалост о поступању Храбовског, а радост о победи над њиме изјавити, и заједно их известити, да се је већ сабор овај на први глас, којег је приватним путем о жалостном догађају карловачком добио, на Њ. Величанство мужевно и одважно обратио.

б) — — — Даље би опредељено, да се на пример српски посланика у Загреб послани ради међусобног споразумљења, и од стране народа хрватско-славонског једна особа код одбора српског наименује.

ЧЛАНАК XIX.

О посредовању Њ. ц. кр. висости надвојводе Ивана.

2) Да се посредовање Њ. ц. кр. висости и на српску са троједном краљевином у савез ступившу војводину распростре.

ЧЛАНАК XX.

О погодбама с Угарском.

§. 1. Светли бан, — — — именоваће и себи придружити један одбор, који ће под његовим председништом израдити захтевања ови краљевина, у погледу будућег положаја њиова прама Угарској и Аустрији.

§. 3. а) Да се одбор тај упушта у договоре не само као хрватски народ, него као краљевина хрватско-славонско-далматинска и сједињена с њом војводина српска.

ЧЛАНАК XXIV.

О предувимању свију дела у заједини са војводином српском.

На саобћени од грофа Алберта Нужана лист 3. (15.) липња (јунија) т. г. из Карловаца од српског народног одбора на сабор овај управљен, у ком српски народни одбор напоминьућ савез између троједне краљевине и војводине српске, који је већ с обе стране примљен, и јављајућ, да је српски народ већ нападнут, захтева, да се гроф Алберт Нужан доле изашље, да стање народа српског изложи, и о начину, што сада чинити и како се бранити ваља, посаветује се, — као и на устмено извешће и предлог истога грофа одлучио је сабор троједне краљевине на темељу примљеног с обе стране са-

веза и искрене братске љубави поступајући, војводини српској у свако доба за постигнуће њени жеља и физично и морално у помоћ притећи, и све кораке, који би се у смотрењу постојања и утврђења троједне краљевине и војводине српске и односења ови међу собом сајужени земаља спрећу Аустрије и Угарске предузети имади, једино у заједини и споразумљењу с браћом српском предузимати.

XV.

ЦАРСКИ ПАТЕНТ ОД 3 (15.) ДЕЦЕМБРА 1848.

Ми Франц Јосиф Први божијом милошћу цар Аустрије, краљ Унгарске и Чешке; краљ Ломбардије и Млетака, Далмације, Хрватске и Славоније; Галиције, Лодомерије и Илирије; надвојвода Аустрије, велики војвода Тоскане, војвода Лотарингије, Салцбурга, Штајера, Краине, Корушке; велики кнез Крдеља; марколаб Моравије; војвода горње и долње Силезије, Модене, Парме, Пијаченце и Гвастале, Освећима и Затора, Тешина, Фријаула, Дубровника и Задра; окнежени гроф Хабсбурга, Тирола, Кибурга, Горице и Градишке; кнез Тријента и Бриксена; марколаб горње и долње Лужице, Хохенембса, Фелдкирха, Брегенца, Соненберга и т. д. господар Трста, Котора и Словенске Крајине.

Храбри и верни народ српски славно се у свако доба одликовао привржености према Нашем царском дому и јуначким отпором против сваког непријатеља Нашег престола и Наших држава.

Признавајући ове заслуге и за доказателство особите Наше царске милости и старања за обстојање и срећу српског народа, Ми смо закључили достојанство патријарха, као највише власти цркве, опет установити онако, као што је у пређашња времена постојало, и са столицом митрополита карловачког скопчано било. Титулу и достојанство патријарха дајемо Ми верном Нашем и љубазном митрополиту Јосифу Рајачићу.

Још смо одлучили избор Нашег генерала Стефана Шупљикца Витешког за војводу народа српског потврдити заједно са обновљењем овог старог и историског достојанства.

Са обновљењем ови највиши црквеног и грађанског достојанства Наша је воља и намера дати јемство Нашем верном и храбром народу српском за народно, његовим потребама сходно унутрашње устројење.

Чим се мир поврати, биће једна од први брига Нашег отачаског срца, таково народно унутрашње правитељство устроити и утврдити на основу ранноправности свију наши народа.

Дано у главном Нашем краљевском граду Холомуцу 3. (15.) децембра 1848. Франц Јосиф. (М П.) Франц гроф Штадион.

XVI.

ИЗ ОКТРОИСАНОГ УСТАВА ОД 20. фебр. (4. марта) 1849.

§. 72. Војводству српском осигуравају се таково уређења, која се за обезбеђење његовог црквеног општинства и народности на старијим привилегијама и царским изјасненьма најновијега времена оснивају.

Сједињење војводства са другом којом круновином определиће се особитом наредбом, пошто њени посланици преслушани буду.

XVII.

ЦАРСКИ ПАТЕНТ ОД 6. (18.) НОВЕМБРА 1849.

Ми Франц Јосиф Први божијом милошћу цар Аустрије, краљ Угарске и Чешке; краљ Ломбардије и Млетака, Далмације, Хрватске и Славоније; Галиције, Лодомерије и Илирије, краљ Јерусалима; надвојвода Аустрије, велики војвода Тоскане и Кракаве; Војвода Лотарингије, Салцбурга, Штајера, Крајне, Корушке и Буковине; велики кнез Ердеља; марколаб Моравдије; војвода горње и доње Силезије, Модене, Парме, Пијаченце и Гвастале, Освећима и Затора, Тешина, Фриjаула, Дубровника и Задра; окнежени гроф Хабсбурга, Тирола, Кибурга, Горице и Градишке; кнез Тријента и Бриксена; марколаб горње и доње Лужице, и у Истрији; гроф Хохенембса, Фелдкирха, Брегенца, Соненберга и пр. господар Трста, Котора и словенске Крајне.

Јесмо са одношењем на Наш патент од 15. децембра 1848. и на §§. 1. и 27. државног устава по предлогу Нашег министарског савета закључили, и наређујемо, како следује:

Из територије, која досадашње жупаније бачкободрошку, торонталску, темешку и крашовску (Бачка и Банат) и румски и илочки срез сремске жупаније заузима, образује се прод-

бежно, докле се о будућем органском положењу овог дела земље у нашој држави, или о његовом сједињењу са другом круновином уставу сходним путем дефинитивно не реши, особита област управљања, које се администрација независно од администрације Угарске преко земаљски непосредно Нашем министарству подчињени надлежателства водити има. Ова област има водити наименовање „Војводство Србија и Тамишки Банат."

Ми задржавамо Нама, да земаљско заступништво у овој области, тако као и учешће њени становника у државном заступништву, подобно устројењу други круновина по основима државног устава особитом наредбом провизорно уредимо.

Административно врховно управљање земље налазимо Ми предбежно једном провизорном земаљском начелнику са столицом у Темишвару предати, ком ће се за организирање грађанског правитељства један министеријални комесар придати.

Обзирући се на својствене интересе различни у овој области живећи народа наређујемо, да се земља по главним племенима свога народа у три већа управљања дистрикта (округија), а сваки од ови округија у срезове подели, и нама предлог наредбе о уређењу и кругу делателности њиови административни и заступнички органа — округни срезки начелника — округни и срезки заступништва на потврђење представи.

Сремски срезови румски и илочки, и преимућствено од Срба обитаване стране бачке тако исто као и тамишке и торонталске жупаније имају предбежно као особито округије ове области „Војводство Србију" чинити.

О сједињењу војводства Србије са другом круновином пресуди ће се по §. 72. државног устава по преслушању округног његовог заступништва.

Да би српском народу у Нашој држави Нама представљеним жељама сходно њине народне и историске спомене поштујуће припознање дали, налазимо се побуђеним, Нашој царској титули и титулу Великог Војводе војводства Србије придодати, а свагдашњем од нас наименованом начелнику области војводства титулу Вице-Војводе даровати.

Ми очекујемо од народа српског, да ће он настојећим остајућим сведочанством Нашег царског благоволења и милости, у својој верној привржености к Нашем царском дому утврђен бити, и у тесном савезу са укупном монархијом у мирном и уређеном скупабивању са равноправним народностима,

и у равномерном учествовању у дарованим свима народима Наше државе институцијама најсигурније јемство за своје и земље, у којој живи, поспешно развијање и напредујуће снажење познати.

Тако дано у Нашем главном и престолном граду Бечу 18. новембра 1849. Франц Јосиф с. р. Шварценберг с. р. Бах с. р. Брук с. р. Тинфелд с. р. Ђулај с. р. Шмерлинг с. р. Тун с. р. Кулмер с. р.

XVIII.

ЦАРСКО РУЧНО ПИСМО СВ. ПАТРИАРХУ ОД 15. (27.) СЕПТЕМБРА 1860.

Љубазни патријарше Рајачићу! Решавајући молбе, које сте Ми ви с епископом темишварским поднели, одобраваш, да се држи синод гр. н. у. епископа, који ће се имати световати о општим стварима своје цркве у Аустрији и Мени о овима на канонима основане жеље и предлоге поднети. Нарочито је Моја воља, да се овај синод, у који се имају позвати и гр. н. у. епископи ердељски, буковински и далматински, о томе светује и Мени с обзиром на канонске прописе основане предлоге поднесе, како се имају јерархиска одношења уредити, да се узму као што треба у обзир и потребе и црквени интереси гр. н. у. Романа. Очекујем, да се ви за време или после синода по обичају скупите са епископима арадским, бачким, карлштатским, будимским, пакрачким, темишварским и вршачким, и да сложно уважите, који предмети да се предузму на илирском народном конгресу, који ће се скорим скупити, о чему ће Ми се имати сходни предлози поднети.

Ја себи задржавам, да Мога бана Хрватске и Славоније, Фил. Шокчевића као Мога комисара у синод пошљем, и даћу му налог, да Ми поднесе доброуважено мњење о састављању народнога конгреса, чрез које ће се и гр. н. о. Романима арадске, темишварске и вршачке дијецезе морати обезбедити правично заступање, почем се буде посаветовао с вама и епископима они дијецеза као и са некојим разумним мужевима романског племена.

На сваки начин имаће побољшање стања парохијалног свештенства и с овим нераздељиво уређење парохија у оним дијецезама, за које као закон важи изјашњавајући рескрипт од 16. јул. 1779., бити предметом световања у народном конгре су.

И зато ће се имати ускорити на то односећа се истраживања, на која сте ви и епископи већ од Мога министра просвете позвани, јер сазивање конгреса биће од чести тим условљавано, да ли су већ резултати овога истраживања скупљени. Годишњем држању синода нестоји ништа на путу.

У осталом почем сам из Мени поднесеног вашег предлога видио, да су жеље и просбе Моји верни српски поданика још у илирском народном конгресу, који је 1790. године држан у Темишвару, с одношењем на привилегије, које су српском народу од Моји предака дане, обширно претресане и блаженопочившем цару Леополду II. поднесене биле, али да на ово последовавше решеније није објављено, то сам наредио, да се неодложно потребни предходни послови ради основног оснетљења ови привилегија предузму и да се на то узме и један муж из средине гр. н. у. Срба, који ту ствар разуме.

Што се тиче ваше молбе, да се стане на пут, да последователи ваше цркве небивају нечистим средствима навођени на мењање своје вере, то се имају гр. н. у. епископи, ако би се тако што случило, обратити за обрану против тога Мојим властима.

Ја сам дао налог, да се у Мом престолном граду Бечу станујућим гр. н. у. цркву исповедајућим Србима јави, да им је допуштено сјединити се у једну парохију. Чим се буде склопио један одбор ове општине, допустиће им се, да у целој држави купе добровољне прилоге на грађење цркве, као и парохијалног и школског зданија. Такође ћу бити наклоњен ни ту цјел дати одредити место за грађење, у ком обзиру ће општина своју молбу ради сходног предузимања Мом министру унутрашњи поднети.

Напоследку ћу се старати, да у Мојој власти, која се занима пословима гр. н. у. цркве у највишој инстанцији, буде и један члан те цркве намештен.

На ваше даље предложене Ми молбе и просбе изићи ће Моје решење, чим због ње предузети послови буду за решење.

У Шенбруну 27. (15) септ. 1860. Франц Јосиф с. р.

XIX.

ЦАРСКА ДИПЛОМА ОД 8. (20.) ОКТОБРА 1860.

Ми Франц Јосиф I., божиом милошћу цар Аустрије, краљ Угарске и Чешке, краљ Ломбардије и Млетака, Галиције, Вла-

далмације и Илирије.; надвојвода Аустрије и т. д. овим дајемо свима на знање:

Почем су Наши предци славне успомене мудрим старањем својим на то тежили, да у Нашем пресветлом дому установе опредељену форму наследног реда; Његовим ц. и кр. апостолским Величаством царем Карлом VI. 19. априла 1713. коначно и неизменљиво установљени ред наследства нашао је своје коначно устројење у оном државном, основном и домаћем закону, који је под именом Санкције Прагматичне, од законити сталежа Наши разни краљевина и земаља примљен и у снази својој постоји.

На непоколебном правном основу опредељеног наследног реда и са правама и повластицама гореименовани краљевина и земаља у сугласје сведене нераздељивости и неразлучивости њени појединн саставни делова, а од тога времена услед државни и међународни уговора још већма распространена и утврђена монархија аустријска, ослањајући се на верност, оданост и храброст својн народа, победоносно је одбијала опасности и нападања, која су на њу управљана бивала.

У интересу Нашег дома и Наши поданика сматрамо за Нашу владалачку дужност, бранити положај аустријске монархије као европске силе, и њеној безбедности дати гаранције јасногa и несумњиво постојећега правног стања и сложногa суделовања. Само такове установе и правна одношења, која у једнакој мери одговарају историској правној свести, постојећој различности Наши краљевина и земаља и закгевањма њиове нераздељиве и неразлучиве снажне свезе, могу за то подпуна јемства дати.

Узимајући у призрење, да су се у нашој монархији елементи општи органски установа и сложногa суделовања распространили и оснажили једнакошћу Наши поданика пред законом, свима обезбеђеним слободним упражњаваљем закона, способношћу за званија независећом од стања и рођења и на све простирућом се општом и једнаком дужношћу војничке службе и плаћања пореза, укинућем робота и линије за унутрашњу царину; — сматрајући даље, да је због усредоточења државне власти у свима земљама европскога континента, општа управа највиши државни задатака за безбедност Наше монархије и за благостање појединн земаља њени постала преком нуждом, — да би изгладили разлике, које су пређе постојале између Наши краљевина и земаља, и да би на цјелисходни начин устројили учешће Наши поданика у законодавству и управи на основу прагматичне санкције, силом Наше подпуне власти одлучили

смо и наредили смо као сталан и опозвању не подлежећи државни основни закон, за Нашу собствену, а и за управу Наши законити прејемника у влади, ово што следује:

I. Право, законе постављати, мењати и укидати, упражњаваћемо и Ми и Наши прејемници само са судјејством законито скупљени земаљски сабора, односно државног савета, у који ће земаљски сабори шиљати чланове у оном броју, који ћемо Ми определити.

II. Сви предмети законодавства, који се односе на права, дужности и интересе, који су општи свима нашим краљевинама и земљама, а имено законодавство о монетним, новчаним и кредитним предметима, о царини, и трговини; даље о начелима предмета, који у цетлбанку спадају; законодавство о начелима поштански, телеграфски и жељезнички предмета; о начину и реду војничке дужности, претресаће се и решавати у будуће у и са државним саветом и с његовим судјејством на уставни начин; исто тако ће се уводење нови пореза и намета, као и повишење постојећи пореза и гебира, а особито повишење цене соли и прављење нови зајмова, у смислу Наше одлуке од 17. јулија 1860; исто тако и конвертирање постојећи државни дугова и продаја, измена или обтерећење непокретног државног имања, само у саизволењу с државним саветом наређивати; најпосле испит и определење буџета државни трошкова за идућу годину, као и испит државни свршени рачуна и резултата свакогодишње финансиске управе предузимаће се у судјејству с државним саветом.

III. Сви други предмети законодавства који се у предидућим точкама не садрже, решаваће се уставним начином у и са дотичним земаљским саборима и то у краљевинама и земљама, које под угарску круну спадају, у смислу њиови пређашни устава, а у Нашима осталима краљевинама и земљама у смислу и по начину њиови земаљски установа. Будући је пак осим земаља уг. круне и у обзиру на такове предмете законодавства, који неспадају у искључиву компетенцију целог држ. савета, од много година за Наше остале земље обште предузимање и решење било, то себи остављамо, да и такове предмете с уставном помоћи држ. савета са позивањем држ. саветника ових земаља дамо предузимати. Обште предузимање може и онда бити, кад га у обзиру на предмете неузете у компетенцију држ. савета жели и предлаже дотични земаљ. сабор.

IV. Ова ц. диплома има се одсада у зем. архивима Наших краљевина и земаља хранити, у своје време записати у зем.

законе са аутентичним текстом и на зем. језицима. Наши наследници имају ову диплому одма при ступању на престо на исти начин снабдети својим ц. подписом, издати је појединим краљевинама и земљама, где се има уписати у зем. законе. На потврђење тога ставили смо Наш подпис, Наш ц. печат дали смо притиснути и заповедили смо хранити ове дипломе у Нашој кућевној, придворној и држ. архиви. Дано у Нашем главном и престолном граду Бечу, 20. (8.) окт. г. 1860., Нашега владања дванаесте. Франц Иосиф с. р.

XX.

ЦАРСКО РУЧНО ПИСМО ГРОФУ РЕХБЕРГУ ОД 8. (20.) ОКТОБРА 1860.

Лубазни грофе Рехбергу!

Будући да жеље и државноправна захтевања моје Угарске у смотрењу натрагспојења српског војводства и тамишког Баната захтевају озбиљно уважење исто тако, као и жеље и захтевања моји српски поданика, који су привилегијама и законитим изузетцима снабдевени; будући даље, да развијавећа се мњенија остали житеља српскога војводства и тамишког Баната такође изискују строго испитивање и уважење, одлучио сам грофа Александра Менсдорфа Пуљију фелдмаршаллајтнанта као повереника изаслати, који ће саслушати главније особе свију народности и закона, и мени што скорије поднети своје известије, и предлог о устројењу, које ће све стране задовољити. Моје министарство одма ће Ми поднети нужна упутства, која ће се овоме повереніку издати.

У Бечу, 8. (20.) окт. 1860. Франц Иосиф с. р.

XXI.

ИЗЈАВЕ СРБАЉА ИЗ ВОЈВОДСТВА

царском комесару фмл. грофу Менсдорфу Пуљију.

а) У Темишвару:

О исходу преслушавања повереника из лугошког и темишварског окружија (крашовске и темешке жупаније) јавио је званични немачки лист: „Temesvarer Zeitung“ ово:

„Колико се из досадашњи изјава они особа сазнати даје, које су позване да своја мњенија и жеље изјаве, могу се сва

ова мњенија на три групе свести. Једни су за то, да се војводство Србија и темешки Банат утелови на онај начин, како је то пре године 1848. постојало ; други пак део жели сасвим противно првоме, т. ј. да војводство остане круновина за себе, као што је и сад; остали пак желе, да се ова круновина утелови Угарској, али само покрај довољни гаранција за сачување и безбедност народности.“

„Премда су врло различне оне установе, у којима појединци ове гаранције наћи мисле, ипак се скоро сви у том слажу, да ово утеловљење само тако буде, ако се дотичним територијама самостална, народна, аутономна управа даде.“

„За безусловно утеловљење има највише гласова од стране мађарског и немачког, а за постојање круновине у њеном садашњем положају, као и за утеловљење под гаранцијом чувања и безбедности њиове народности, изјављују се гласови од стране српског и романског елемента.“

б) У Кикинди:

Ваша Преузвишености! Покорно подписани позвани су од В. Преузвишености, да дају своја индивидуална мњенија о жељама народа у обзиру на будући политични положај војводства.

Ако дакле долеподписани смемо бити искрени тумачи жеља српскога становништва о будућем положају ове круновине, то морамо без заустезања исказати: да појединe личности, које се по својим појатијама или интересима с неким видом политике занимају, о овоме питању разна мњенија имају, — али да маса становништва, која српски народ сачињава, нема никакви други жеља, осим ти, да више пута писмено издате, признате и потврђене, међународна права обезбеђујуће највише привилегије у живот ступе; т. ј да се у војводству уважи српско-народни развитак и народна земаљска управа, уведењем и прагматичним обезбеђењем српскога језика као званичног, и постављењем једнога поглавара из српскога народа с насловом српскога војводе — на исти начин, као што је бан код наше браће Хрвата. Српски народ у толико се већма узда, да ће му се ове жеље највишом милошћу Њег. ц. и кр. апостол. Величаства нашега цара и великога војводе испунити, будући се он у својој непорушеној верности према славном владатељском дому није никада уздрмати дао, но је ову у свима околностима јуначки посведочио; најјасније је српски народ ову своју најтоплију жељу изразио у својој свечано закљученој одлуки у народној скупштини, која је месеца маја 1848. у Карловци држана. Непромењена остаје

и данданашњи ова најтоплија жеља у грудима свакога правога Србина.

Даље су покорно подписани подпуно уверени, да српски народ жели, да се питање и начин, како да се будући положај ове круновине удеси, поглавито упути на српски народни конгрес, који би се што пре могуће буде сазвати имао, као на искључиви орган српскога народа, у толико више, што је у њему и војничка граница, дакле цео српски народ представљен, којега одлуке мора цео народ као законите и задовољавајуће признати.

Најпосле је најтоплија жеља, да у садашњем војводству и тамишком банату, на основу народне организације земаљске управе, у исто време, кад и у Угарској и Хрватској, привремена управа (провизорија) у живот ступи.

Ако се ова правна захтевања и искрене жеље Срба̂ља једанпут испуне, онда ће они с удвојеним пожртвованьем и одношћу своју одавна засведочену верност према пресветлом царском дому и у напредак *само као Срби* засведочити моћи, у противном пак случају као однарођени, — буром времена покренути, били би изложени свима могућним случајевима.

Ваша Преузвишеност да изволи, ово наше најтоплије мњение благонаклоно приложити своме известију, које ће Њег. ц. и кр. апост. Величаству поднети.

У Кикинди 17. (29.) новембра 1860. (Следују подписи).

в) *У Суботици*:

Ваша Преузвишености! Да би поверење, којим нас је Ваша Преузвишеност почаствовати изволела, по могућству оправдати могли, покушали смо ми путем чешћег договарања с најпопуларнијим мужевима сазнати жеље српскога становништва, да би тима жељама пред Вашом Преузвишености веран израз дати могли.

На жалост ова покушавања остадоше сасвим без успеха. Свако нас је тим одправио: „да ми у погледу на будући положај војводства само у своје собствено име говорити можемо; да је и по гласу превисокога ручнога писма од 15. (27.) септембра 1860. само народни сабор законити орган српскога народа“, и да српски народ од милости Његовог ц. и кр. апостолског Величаства с пуним поверењем очекује, да ће се овај сабор скорим сазвати и у предстојећем животном питању пре-слушан бити.

Насупрам ови свестрани изјава држимо ми, да смо *у толико мање надлежни* о жељама српскога становништва у погледу на будући положај војводства какво год опредељено мњење изрећи, што по предизложеноме баш никакве прилике имали нисмо, да се о том како треба известимо.

Ми подпуно делимо уверење наши сународника, да је *само и искључно народни сабор* у стању и да је само он *позван, да означи жеље српскога народа*, и по томе сједињујемо нашу препонизну молбу са *јасним гласом народа*, да би се овај сабор, који је Његово Величаство у споменутом превисоком ручном писму и онако већ у изглед ставило, што пре и на сваки начин *раније* сазвао, него што би се о будућој судби војводства каково год решење издало. Ваша ће Преузвишеност српски народ вечитом благодарности себи обвезати, ако буде изволела, ову жељу Њег. ц. и кр. апостолском Величаству с препоруком до знања доставити.

Што се пак нашега строго *личног* мњенија у погледу на будући положај војводства тиче, исповедамо отворено и без заустезања, као што се слободним грађанима и пристоји, да се ово преважно питање само у том једином случају сретно решити може, ако умереност и узајамно поверење дотичних племена, а не претерана захтевања с једне а слепо хватање за уображена преимућства с друге стране, буде служила за основни камен новоме зданију, које се подићи намерава.

Ми се надамо, да би с усвојењем следећи предлога можда за руком пошло, да се разним народностима право учини, и да се без повреде територијалне целости Угарске српскоме народу такове установе даду, које у дугом реду привилегија налазе своје правдање.

Ове смо предлоге ради лакшег прегледа сложили у параграфе као што следује.

§. 1. Садашње војводство утеловљава се краљевини Угарској, а уједно се из жупаније сремске, торонталске, долњобачке (са слоб. кр. вароши Сомбором) и из вршачког среза образује *српско окружије* од прилике на тај начин, као што је дистрикт Јазига и Кумана. Ово окружије задржава име *„Војводства Србије.“*

§. 2. Њег. ц. и кр. апостолско Величаство задржава наслов *„Великога Војводе војводства Србије.“*

§. 3. Званични језик војводства је српски како у политичним тако и у судијским делима. Азбука кирилска. Општи-

нама је на вољу остављено, да могу своје економске ствари језиком већине одправљати.

§. 4. Окружије се дели на жупаније: Долњу Бачку, Торонтал (заједно с Вршцем) и Срем.

§. 5. На челу окружија стоји *Војвода*, кога бира српски народни сабор, Њег. Величаство га потврђује, а прима плату из државне касе.

§. 6. Војвода мора бити Србин гр. источне цркве.

§. 7. Војвода је Ваго regni major, и као такав има у горњем дому глас и столицу непосредно за баном хрватским. С овим достојанством скопчано је уједно велико жупанство долњо-бачке жупаније и председништво у окружном великом суду (Sedes vojvodàlis).

§. 8. Овај суд (sedes vojvodalis) онако као и sedes palatinalis биће друга инстанција у свима грађанским и кривичним предметима окружија и ревизија од њега ићи ће на септемвиралну таблу.

§. 9. Жупаније и краљевске вароши окружија шиљу посланике на сабор као и друге жупаније Угарске.

§. 10. Окружије подпада у погледу на политичну управу под угарско наместништво у Будиму и придворну канцеларију у Бечу.

§. 11. Код сваке од ови земаљски власти биће намештен по један одсек из Србаља грчкоисточне вере са нужним подручним персоналом, који ће одсек одправљати искључиво предмете српскога војводства. У осталом у делокруг овога одсека спадају и предмети, који се односе на црквена, школска и фундациона дела свију у Угарској живећи Србаља, у колико ова дела чине предмет политичног званичног делања.

§. 12. Код септемвиралне табле биће намештена два Србина као саветници с довољним персоналом, који ће бити референти у ревидираним процесима из војводства Србије.

§. 13. Одпусти и решења како од стране политични земаљски власти тако и од стране септемвиралне табле даваће се за војводство у мађарском и српском језику и важиће текст и у једноме и другоме језику као оригинал.

§. 14. Патриаршија обстоји и у будуће.

§. 15. Патриарх је наследни велики жупан сремске жупаније, и има у горњему дому столицу и глас непосредно за примасом угарским.

§. 16 Грчко несаједињени епископи имају столицу у горњему дому међу римокатоличким дејствителним епископима по реду освештења.

§. 17. У погледу на дела црквена, школска и фундациона остаје надлежна власт народни сабор, на који цео народ бира заступнике; овај се сабор има сваке три године састати и одма у првом сабору има се утврдити, која опредељења из превисокога изјаснителног рескрипта (Declaratorium) остају у снази. Народни сабор бира патриарха и војводу.

§. 18. Предстојеће концесије имају се заједно с актом утеловљења у закон учланити и прагматично обезбедити.

§. 19. Докле се год ово учлањење не догоди, остаје садашње војводство у свом досадашњем положају.

Ваша ће Преузвишеност из овога милост имати увидити, да наше личне жеље не прелазе меру справедљивости, једно што заслуге српскога народа, које у год. 1849. Његово ц. и кр. Величаство побудише да војводство у живот приведе, течајем једанаест година нису ништа од своје вредности изгубиле, а друго што овим нити се целост краљевине Угарске што вређа нити њена аутономија у чему год квари.

Нека изволи дакле Преузвишеност Ваша нашу ову најпонизнију споменицу Његовом ц. и кр. Величаству милостиво предложити.

У Суботици 20. нов. (2. дец) 1860.

г) У Новоме Саду :

Ваша Преузвишеност нашла се побуђеном, најпокорније подписане к себи позвати, да њиова лична мњенија о жељама овостраног становништва у погледу на будући положај ове круновине саслуша.

По дужности одговарајући овоме за нас части пуном позиву, узимамо ми себи слободу наше мњеније о истом предмету Вашој Преузвишености у следећем најпонизније одкрити, при чему ћемо гледати, да се колико могуће краће и искреније изразимо.

Ваша Преузвишености! Жеље српског народа у погледу на њиов политични положај у аустријским а односно у угарским провинцијама, нити су нове нит' непознате појаве у повестници ови земаља.

У свима државнима и правитељственим архивама налази се довољно писмени исправа и акта, која довољно засведочавају ове жеље српскога народа.

Од године 1690., дакле кроз пуни 170 година, увек се на вишему месту у погледу на државноправни положај српскога народа различни обзири набљудавали, и опет остављали; различна се начела постављала, и опет обарала; а међу тим је српски народ у течају овог целог времена у верности према превисоком престолу, коме је он реч верности задао, тврд и непомичан остао, и у течају целог овог времена сваком даном приликом на то тежио, да својима потраживањма у погледу на савршено остварење свои од превисоког места писмено утврђени права важност прибави и ова у живот уведена види.

Тим поводом стављен је овај српски народ већ у год. 1691. средством једне превисоке дипломе *под собствене магистраше*, и у свима својима црквеним и грађанским делима постао је зависним од митрополита-патријарха.

Истим поводом постављена је год. 1756. илирска придворна депутација у Осеку, којој су предана сва црквена и политична дела српскога народа.

Истим је поводом и год. 1791. постављена илирска придворна канцеларија у Бечу, која се само са црквеним и политичним делима српскога народа занимати имала.

Најпосле истим је поводом изволело и Његово ц. и кр. апостолско Величаство наш премилостиви цар и господар Франц Јосиф I. закључења народне скупштине, која је у Карловцима 1. маја 1848. под руководством српскога патријарха Рајачића државна, премилостиво одобрити, војводство Србију у живот привести, и наслов српскога великога војводе примити.

Колико факта, толико и доказа, да српски народ није никада престао тежити за подчуним реализирањем својих од превисоког места писмено обезбеђени права, да није никада престао, подпуно њихово реализирање желити.

Али ове жеље, као и сама писмено утврђена права постала су код српскога народа *живим преданијем*, које у јасној свести његовој *као собствена снага*, као *историски фактор живи и дела.*

Кад је год дакле прилика била, да се ове жеље најаве, свагда се српски народ стављао на основ својих *правдом стечени, рекама крви запечаћени уговорни права*, и свагда се најављивао преко *народне скупштине*, као органа, који цео народ представља.

С овога гледишта изјавио је народ између другога на свом народном сабору год. 1769. у Карловцима и год. 1790. у Темишвару своје до онога доба већ сто и сто пута понављане жеље и захтевања.

Са истога гледишта ставио је народ и у карловачкој скупштини год. 1848. своја обште позната и с највишег места одобрена закључења.

Сасвим је дакле природно и следствено, ако се исти српски народ и у овом тренућу, кад се опет ради о изјави његови у овом обзиру жеља, на исто гореназначено гледиште ставља, и ако само *народну скупштину*, *народни сабор*, признаје за такав, који би имао права и био у стању, жеље народа изјавити.

С овог истог гледишта морамо се и ми изразити, да ми *немамо права*, наша лична мњенија о жељама становништва у овом погледу изјавити и можемо само наговестити, да би требало *народни сабор скупити*, да се он о овима жељама српскога народа изјави.

Достављајући ово до високога знања Ваше Преузвишености, остајемо ми с особитим високопоштовањем у Новоме Саду 24. нов. (6. дец.) 1861.

XXII.

ЦАРСКО РЕШЕЊЕ ОД 15. (27.) ДЕЦЕМБРА 1860.

„Његово ц. и кр. апост. Велич. благоволело је највишом одлуком од 27. (15.) децембра о. г. наредити спојење (реинкорпорацију) српскога Војводства и тамишког Баната са краљевином Угарском на основу државноправни претенсија ове краљевине на споменуте области.

„Да би се пак жељама српскога народа у Војводству у обзиру на подјемчено одржање његови од давни времена постојећи привилегија и законити повластица (ексемција), нарочито пак његове народности и језика, при овом делу за доста учинило, то је наређено, да патријарх Јосиф Рајачић у Карловцима из српскога народа изабере један број мужева, који се одликују сталежом, даровитошћу, учињеним јавним службама и притежавањем јавнога поверења, и да их пошље у Беч, да они овде жељена условља и предлоге за јемства дотичним владиним органима представе, а влада има ова као што треба испитати и формулирана предстојећем земаљском

сабору у Угарској поднети, и затим на ово сачињени чланови закона имају се поднети највишем потврђењу.

„У обзиру пак на браће романскога народа у тамишком Банату због одржања своје народности и језика, благоволело је Његово ц. и кр. Велич. придворному канцелару за Угарску наложити, да у оним деловима тамишкога Баната, где се налази романски народ на често, буду за јавну службу као чиновници намештани само способни мужеви све народности.“

XXIII.

ПИСМО ДРЖ. МИНИСТРА ВИТ. ШМЕРЛИНГА СВ. ПАТРИАРХУ ЗБОГ ШИЉАЊА НАРОДНИ ПОВЕРЕНИКА У БЕЧ.

Високопреосвештењејши Госп. Архиепископе!

Његово ц. кр. и апостолско Величаство благоволело је превисоким решењем од 27. дец. т. г. наредити, да се српска војводовина и тамишки Банат на основу држаноправни претенсија, које има краљевина Угарска на ове области, у исту краљевину Угарску опет натраг утелови.

Али да би се жељама српскога житељства у војводовини, у погледу на подјемчено одржање његови од старина постојећи привилегија и закони ексепција, особито пак на његову народност и језик код овога дела места дало, има се наредити, да Ваша Преузвишеност број 20 непревазилажећу количину људи, који се својим положењем, талентом, учињеним јавним услугама, и притежавањем јавнога поверења одликују, из српскога житељства изберете, и у Беч пошаљете, да они овде пожељена условља и јемствене предлоге за надлежне правитељствене власти положе, који ће после од последњи испитани и устројени на предстојећи земаљски сабор у Угарској унуђени, и услед њи састављени законски чланци ради превисоке санкције Његовом ц. кр. и апостолском Величаству поднесени бити.

Ја имам част Вашу Преузвишеност о садржају овога највишега решенија известити, с том молбом, да после избора имена ови повереника амо објавити изволите, да се за тим наредити може, да се они у Беч позову.

Примите Ваша Преузвишеност израз мога најотменијега високопоштовања, с коим част имам бити Ваше Преузвишености најпокорнији слуга Шмерлинг с. р. у Бечу, 29. (17.) децембра 1860.

У овоме смислу добио је св. патријарх писмо и од угарскога канцелара бар. Вája.

XXIV.

ОДГОВОР СВ. ПАТРИЈАРХА НА ГОРЊЕ ПИСМО ДРЖ. МИНИСТРА ШМЕРЛИНГА.

Ваша Преузвишености!

С високопоштованим дописом од 29. дец. пр. год. бр. 4685. St. M. извештен сам чрез Вашу Ексцеленцију о превисоком решењу од 27. дец. 1860., по ком је Његово ц. кр. и апост. Велич. утеловљење српске војводовине и тамишкога Баната у краљевину Угарску наредити, и да би се жељама српски житеља у војводовини у обзиру на ујамчено одржање њиови од старина постојећи привилегија и закони наузетака, особито пак њиове народности и језика при овом делу удовлетворило, премилостиво наложити благоизволело, да ја број, двадесет непревазилазећи, од људи, који се положајем својим, талентом, заузетим јавним службама, и притежавањем јавнога поверења одликују, изберем, и у Беч пошаљем, да они тамо пожелана условља и јемствене предлоге надлежним органима владе поднесу, који ће после од последњи достојно испитани и формулирани на предстојећу угарску дијету унућени, и на основу њиовом састављени закони највишој санкцији Његовог ц. кр. и апост. Величаства поднесени бити.

Услед тога позивају ме Ваша Ексцеленција, да ја по учињеном избору имена ови повереника Вама објавим, како ће се после наредити, да се они у Беч позову.

Овим поводом узимам слободу Вашој Ексцеленцији пре свега приметити, да је 27. дец., кога је дана Његово Величаство уништење војводовине подписало, онај исти фатални, за српски народ несретни дан, кога је пре 12 година његов војвода, генералмајор Стефан Шупљикац умро.

Српски народ, на своја, себи од суверенски земље господара државноправним путем у форми уговора ујамчена права ослањајући се, и налазећи се у живој свести своји за највиши престо и отачбину кров 170 година стечени, и писмено признани заслуга, није могао ни слутњи оној места дати, да ће Његово Величаство о његовом сто и седамдесет година старом живота питању пре сазвања народнога сабора,

као његовог у овој обштој ствари јединог и законо постојећег органа, и без предварителног саслушања тога, штогод решити изволети.

Ово на такав начин већ свршено дело мора мене и свакога честитога Србљина тим већма болети, што су се и мњенија поједини, преко царскога придворнога комесара, фмл. грофа Менсдорфа од Пуљи у овој ствари преслушани Србаља сва заједно у томе састала, да је само народни сабор надлежан и властан, овостране жеље народа изјавити.

Сад макар би противу обште жеље србског народа на вишем и највишем месту наређено утеловљење србске војводовине у краљевину Угарску у насиљу садашњи државни околности или другим вишим политичним призрењама свога правдања налазило: ипак немогу да поњам, зашто осим једне србском народу већ учињене тешке увреде, друга се већ справља, почем се по други пут од законога органа воље народне, народнога сабора то јест, одступа, и сазвање некакови повереника у Беч, којих избор мени се оставља, за средство избира.

Ја сам први начин, којим је господин фмл. гроф Менсдорф народности и вероисповести у војводовини и там. Банату у обзиру утеловљења ове круновине у Угарску преслушати имао, за несходан и неправедан држао, и зато сам како Његовој Ексцеленцији, господину президенту министарства, грофу Рехбергу под 31. окт. пр. г. бр. пр. 73., тако и Вама под 1. јан. т. г. моје мњеније саобштио.

Исто тако сам ја противу, високопоштованим дописом од 29. дец. пр. год. бр. 4685. St. M. назначеног новијега начи а испуњења жеља србскога народа код највишега двора.

Мађарима се дала прилика, да се о својим потребама сходним предловима у јавно држаној многобројној скупштини у Острогону посаветовати могу; а тако се и на жеље Хрвата узело достојно призрење, почем ови пређе сајединњења са Угарском у банској конференцију у Загребу скупити се, и тамо о условљама пожелане гаранције јавно договарати и своја закључења у томе донети смедоше; само код Србаља двоуми се, израз обште жеље на уставном путу саслушати.

Садашња влада као да има ту намеру, да припећењем народнога сабора, овога надлежност у смотрењу политичног питања србскога народа у сумњу доведе, премда је његова законитост у привилегијама, од царева и крунисани угарски

краљева изданима, признане, и стоседамдесетогодишњим упражњавањем освећена, шта више, и тога држање у години 1848. на основу закона чл. XX. §. 8. од постојавшега угарскога министарства одобрено било.

И кад српски народ никаквога државнога уговора о своме политично-црквеном бићу у Угарској не би имао, то је и дух времена толико поступио напред, да се равноправно призрење мора имати на народе, њихове језике, народности и вероисповести.

Ова политика, што у светињу с тешким жртвама стечени и доцније у небројеним приликама српском крвљу запечаћени народни привилегија од лаке руке дира, готово свуда се поњ·ла, и од свуда се појављује не безосновна бринљивост, да ће садашње питање, касателно утврђења народног права задовољавајућега решења тешко наћи, и то тим теже, што би се уређење државно-правни одношења, да ово буде од пожеланог успеха, на уставном путу, у овом случају у законом народном сабору предузети и свршити имало.

Ово моје тврђење има тим већма основа, почем свако увидити мора, да где се о одржању и удејствовању народу једном уговорно ујамчени права ради, појединн људи, од самога народа законим путем најпре неизбрани и неопуномоћени, нити народ по праву заступити, нити у име његово свој глас решително дати могу.

С ове точке, од које колико ја знам, општа воља српскога народа ни у длаку не одступа, ја као наследник оних патријарха, који су на основу ови исти државни уговора, око којих одржања и удејствовања сада се ради, пресељење српскога народа у ове земље покренули, остављенога мени избора појединн људи, на себе примити немогу, а да противу мога народа не згрешим, и целога потомства клетву на себе не навучем.

Осим тога, што мени, по моме положењу није могуће избора какови људи учинити, и за успехе овим путем без мога садејства можда постигнуте, особито у данашњим времена околностима, где је цео народ за држање народнога сабора, икакве одговорности примити на се, није ми и немоће да ми буде јасно, како ови исти појединн људи у Бечу к опште задовољавајућем решењу једнога питања, које се тиче целог српског народа, што пробитачно принети могу.

Они се за поверенике народа не би могли сматрати, а много мање смели би они штогод у његово име предузимати,

ночем они од народа никаквога мандата, да у Беч иду, и тамо у име његово о правама његовима у расправе упуштају се, добили нису.

Још мање би могли ти људи, да их ја изаберем, у име народа што у Бечу чинити, кад ја од народа за избор њихов мандата немам.

Они би дакле не другчије, него само као разсејане толике личности јавили се, која би се, свака за себе у своме собственом правном кругу покретала, али за општу ствар, за коју би управо опредељене биле, неби оне имале никакве важности.

Као наравна последица из овога разлога произилази то, да би на овај начин цел високе владе и захтевања народа сасвим промашена била, почем речени повереници у оваком свом положењу нити би за права и захтевања народа код високе владе, нити за намере високе владе код српскога народа са каквим успехом дејствовати могли.

Кад би ја ове поверенике изабрао и у Беч упутио, то се пита, на кога би за незгодни исход овога важнога народнога питања, одговорност пала?

Ови тако изабрани и у Беч послани људи, не би имали, ни сваки по особ, нити сви заједно, каковога известнога обвезателства на себи, ни према народу, ни према мени, и тако ја судим, да они као такови неби могли бити одговорни.

И надлежни органи владе, који би предлоге испитивали и формулирали, били би за ове тако званне поверенике и за мене заклоњени, дакле од сваке одговорности прости.

И тако ништа друго не би заостало, него у таким околностима цели терет одговорности на мене зато навалити, што сам се ја попуштајући вољи владиној без мандата, са најсветијим правама народа мога титрао.

За мене дакле ништа друго неостаје, и никоји други пут, него саветовати високој влади, да се народни сабор у једно време са угарском дијетом сазове, и да српски народ на основу свога историско-политичкога права оне модалитете определи, који му његова [illegible] биће у Угарској осигуравају, и да ове модалитете угарској круни објави, за чим ће по свестраном претресу Његово ц. кр. апост. Величаство, као венчани краљ од Угарске потврђење своје најмилостивије уделити, које највише решење на државни закон да се подигне,

У осталом овака државна дописивања, која се тичу народа, ја са високом владом за леђи народа водити несмем, зато ћу их јавности предати.

Српски је народ при себи, он ће укинуће војводовине с тешким срцем поднети, и молити се Богу свемогућем, судији народа и краљева, да му се његово силом државнога уговора од 170 година ујамчено политично-црквено биће, у сретније дане боље будућности оснује, утврди и освети.

Примите Ваша Преузвишености израз мога најотменијега високопоштовања, с којим част имам бити Ваше Преузвишености најпокорнији слуга Іосиф с. р. патријарх. У Карловцима 4. (16.) јануара 1861.

У истом смислу одговорио је св. патријарх и угарскоме канцелару барону Вају.

XXV.

ЦАРСКО РУЧНО ПИСМО ДРЖАВНОМ МИНИСТРУ ВИТЕЗУ ШМЕРЛИНГУ ОД 21. ФЕБР. (5. МАРТА) 1861.

Драги витеже Шмерлингу! Да би српскоме становништву постојавше српско-банатске управитељствене области прилику дао, да своје жеље у обзиру на ујамчено одржање његови од старина постојећи привилегија и законити изузетака (ексвенција), а поглавито његове народности и језика напређи и у овом погледу поводом утеловљења српскога војводства у краљевину Угарску од њега за нужна пронађена условља и предлоге гаранције опредељено формуловати може, решио сам се на молбу патријарха Рајачића одобрити, да се српски народни конгрес из српскога становништва постојавше српско-банатске управитељствене области у Карловцима под председништвом патријарха Рајачића држи. Овај конгрес, — за који ћу Ја једнога царскога комесара одслати, о којега ћете именовању Ви у споразумљењу с Мојим краљевско-угарским придворним канцеларом, к[illegible] о упуству, које му се дати има, Мени предлог поднети, — треба да се што пре сазове, да се у својима саветовањима, — која се на сваки начин још пре отварења сабора Моје краљевине Угарске довршити имају, — једино на овај горесазначени предмет ограничи и ре-

зултат саветовања како Вама, тако и Мојему краљевско-угарскоме придворном канцелару предложи.

На овај конгрес имају доћи посланици искључно од духовног и мирскога сталежа српске народности из целокупне територије укинуте српско-банатске управитељствене области, дакле како из они жупанија које су Мојој краљевини Угарској присајужене, тако и из срезова илочког и румског који су краљевини Славонској утеловљени, при чему Ја изрично храним право грчко-несаједињеног становништва у осталим деловима Моје краљевине Угарске и Славоније, у краљевинама Хрватској и Далмацији, у великој кнежевини Ердељу и војводству Буковини, најпосле у војничкој граници, да се на општим народним конгресима за црквене и школске ствари преко представника духовног и односно и грађанског и војничког сталежа заступати може. О начину, којим ће се овај изванредни конгрес сазвати, о броју чланова, о подељењу њиовом и о начину бирања треба патриарха Рајачића позвати, да како Вама, тако и Мојему крал. угарскоме придворном канцелару што скорије предлог достави, који ћете Ми ви у узајмноме споразумљењу заједно с вашим мњенијем поднети. — О овој наредби извешћујем уједно и Мојега војеног министра, крал. угарскога придворнога канцелара, као и председника привремене хрватско-славонске придворне дикастерије. У Бечу 5. марта п. р. 1861. Франц Іосиф с. р.

XXVI.

ПРЕДЛОГ СВ. ПАТРИАРХА ДРЖАВНОМЕ МИНИСТРУ ВИТЕЗУ ШМЕРЛИНГУ О НАЧИНУ, КАКО ДА СЕ ИЗВАНРЕДНИ НАРОДНИ САБОР САЗОВЕ.

Ваша Преузвишености!

Одговарајући на многоцењено писмо Ваше Преузвишености од 5. марта т. г. бр. 1147. имам част предлог мој (додатак бр. XXVIII) о начину сазивања од превисоког места дозвољеног српског народног сабора, о броју чланова и раздељењу исти као и о начину бирања Вашој Преузвишености доставити.

При стављању предлога овог водила су ме следујућа у споразумљењу са новосадским, темишварским и вршачким епископима саглашена начела.

Пре свега нашао сам за сходно, да предпоменута три ова епископа, којих духовна окружија у области пређашње српске војводовине леже, у делању сабора с правом гласа учествују, јер досад још нигда није српски народни сабор без епископа држан.

Осим овога опредељује се у прикљученом предлогу, да број избрани саборни посланика буде 75. Особита важност задатка, који овај изванредни сабор решити има, довољно ће оправдати овај број саборни чланова. Опредељење јемства за одержање српски привилегија и за безбедност српске народности, заиста је најважније питање, које су Срби од како су се у ц. кр. државе преселили, икад на своме сабору решавали. Тиче се овде предлога и опредељења која ће народно биће Срба у угарској краљевини за сва времена обезбедити, и свима даљим узајмњим трвењама крај учинити. Овој важности предмета, о ком ће сабор саветовати се, мора заступање српског народа на сабору сразмерно одговарати; па кад су редовни, ради делања мање важности сазивани сабори из 75 посланика састављани, тим више мора овај број саборни посланика сад целисходан бити.

Сразмерност између посланика свештеничког реда и они од грађанског опредељена је у предлогу као 1 према 2; број посланика првог реда износио би дакле 25, последњег пак 50. Ова сразмерност свагда је за најсавршенију обште припозната.

Свештенички ред садржава у себи монашко и мирско свештенство. У провинцијалној области пређашње војводовине и тамишког Баната има 16 манастира, који су досад на сваком сабору чрез осам посланика заступани били. Ова ће се мера заступања монашког свештенства и у идућем сабору подпуно задржати; јер настојатељи манастира по превосходству интелигенцију заступају.

Остали 17 саборни посланика од стране мирског свештенства подељени су на четири у војводовини леже дијецезе тако, да од свега 306 износећи парохија на сваки 18 парохија по један посланик долази.

При раздељењу посланика грађанског реда на појединe дијецезе узет је у свакој од њи произнађен број српскога житељства за основ.

Исто износи у целој области пређашње војводовине мало нешто преко 300,000 душа; по овом дакле долази од 50

посланика грађанског реда на сваки 6000 душа по један саборни посланик.

Веће вароши и варошице, у којима је број српски житеља тако знаменит, да оне по предпоменутом сразмерју за себе једног или више посланика изабрати могу, стављене су као особни изборни срезови, и у њима се непосредни избор посланика предлаже.

Напротив у сеоским општинама, у којима број српски житеља 6000 не износи, види се, да је посредни избор цјелисходнији. На ту цјел подељене су такове општине на више округа тако, да свако протопресвитерство један изборни срез сачињава, и свака општина опредељен број бирача за избор саборни посланика пошље; начин бирања, који је и до сад при избору саборни посланика набљудаван, и који је за сељане најпростији, јер свака сеоска општина зна, којем протопресвитерству принадлежи.

Почем је рок до скупљења сабора одвећ кратак, мора се од опредељења особити својства бирача, особито пак од стављања условља известне своте данка одустати; јер би опредељење последње изискивало, да се најпре бирач опише; а за ово нема времена. Због тога је право бирања сваком Србину дато, који је пунолетан, и који дотичној општини принадлежи. Ови, који право бирања имају, и тако су у свакој општини обште познати.

Остале појединости изборног начина могу се из самог приложеног плана видити.

Будући да је превисока воља Његовог ц. и кр. апостолског Величаства, да се у питању стојећи народни сабор још овог месеца скупи, то би се по мом мњењу исти 16/28. марта т. л. отворити могао.

Да би се због краткости времена све благовремено приуготовило, саобштио сам у исто време код мене скупљеним епископима: бачком, тамишварском и вршачком овај овако предложени начин бирања у препису, и умолио сам их, да протопресвитере у својим дијецезама неодложно на предузети се имајуће изборе приуготове, што ће и у архидијецези мојој наредити.

Ако би предложени од мене начин бирања у свему, или бар без главни промена од превисоког места одобрен био, то молим Вашу Преузвишеност, да ми то по телеграфу до знања доставити изволите. — По добивеном телеграму од Ваше Преузвишености објавићу одма поменутим епископима

дан предузети се имајући избора, такође по телеграфу; и тако се надам, да ће до оног времена, док ми Ваша Преузвишеност обширним дописом воспоследовати имајуће превисоко решење не саобштите, бар све припреме за избор саборни посланика свршене бити.

Дозволите ми, да изразим Вашој Преузвишености моје највеће високо поштовање, с којим имам част свагда пребити Ваше Преузвишености слуга понизни Иосиф с. р. патријарх. У Карловцима 2. (14.) марта 1861.

У истом смислу писао је св. патријарх и придворној угарском канцелару барону Вају.

XXVII.

ОДГОВОР ДРЖАВНОГА МИНИСТРА СВ. ПАТРИАРХУ.

Високодостојнејши господине патријарше!

Његово ц. кр. и апостолско Величаство благоволело је превисоким ручним писмом од 21. (9.) марта т. г. од Ваше Преузвишености учињени предлог, да се из српског становништва постојавше српско-банатске области 28. (16.) марта 1861. године народни сабор сазове, и из грчконесаједињени епископа: новосадског, темишварског и вршачког, даље из 25 посланика свештеничког и 50 посланика мирског реда састави, најмилостивије одобрити, и Вашу Преузвишеност опуномоћити, да избор посланика за овај народни сабор расписати даде.

Његово ц. кр. и апостолско Величаство изволело је даље наредити, да у обзиру подељења духовни и мирски посланика, и у обзиру начина бирања за сад предстојеће изборе, овде прикључен, на основу предлога Ваше Преузвишености од Његовог ц. кр. и апостолског Величаства најмилостивије потврђен ред бирања за строго правило служи, без да се тим у броју и подељењу депутираца за обичне народне саборе, као што је то у изјаснителном рескрипту за српски народ од 16. јулија 1779. опредељено, у напредак што измени.

Узимајући себи част, Вашу Преузвишеност о садржају овог превисоког ручног писма допунително к моме писму од 5. т. м. бр. 1147. St.-M. и к телеграму од 21. т. м. известити и моје подпуно задовољство о томе изразити, што су

предлози Ваше Преузвишености тако брзо потврђени, одговарам највишем налогу, кад Вашу Преузвишеност овим умољавам, да ме о свршеним изборима што пре известити изволите.

Имам част с најодличнијем високопоштовањем пребити, Ваше Преузвишености најпокорнији слуга Шмерлинг с. р. У Бечу 21. (9.) марта 1861.

Подобнога садржаја писмо стигло је на св. патријарха други дан и од угарскога канцелара барона Вај.

XXVIII.

ИЗБОРНИ РЕД ПОСЛАНИКА ЗА ИЗВАНРЕДНИ САБОР.

1. Српски народни сабор под председништвом патријарха састојаће се:

а) из три епископа: бачког, темишварског и вршачког;

б) из 25 избрани посланика *свештеничког*; и

в) из 50 избрани посланика *грађанског* реда.

2. Од 25 посланика свештеничког реда бира монашки чин *осам;* а мирски *седамнаест* посланика.

У провинцијалу карловачке архидијецезе налазећи се 12 манастира бирају свега четири; — манастир Бођани у бачкој дијецези једног; манастири Бездин и Св. Ђурађ у темишварској дијецези два; а тако исто манастир Месић у вршачкој дијецези једног посланика.

Избор се има у местима, која епископ определи, и на онај начин, који се при досадашњим изборима посланика за сабор набљудавао, под председатељством најстаријег у чину предувети.

3. За избор 17 посланика из мирског свештенства сачињава сваки из следујући протопресвитерата, као: карловачки, митровачки, шидски, — ова три само са својим изван војене границе лежећим окружијама; даље новосадски, сомборски, сегедински, — овај само са својим к војводовини прилађујући окружијем; за тим темишварски, чаковачки, кикиндски, чанадски, велико-бечкеречки, и вршачки, — овај такође само са својим изван војене границе лежећим окружијем, — један изборни срез.

4. Новосадски, сомборски, темишварски, велико-кикиндски и велико-бечкеречки протопресвитерат бира сваки по два; карловачки, митровачки, шидски, сегединскн, чаковачки, чанадски и вршачки по једног посланика.

5. Столица протопресвитера је место бирања у сваком протопресвитерату. Но у карловачком протопресвитерату је Ириг; у митровачком Рума, а у сегединско м. Ст. Бечеј место бирања.

6. Посланици свештеничког реда бирају се у сваком протопресвитерату непосредним избором од свију, који право бирања имају.

Право бирања има сваки српски парох, и сваки српски парохије администратор. Право бирања може се само у једном изборном срезу, и то само лично употребити.

7. Изабран може бити сваки дјејствителни српски протопресвитер, сваки српски парох, и сваки српски парохије администратор.

8. Посланици мирског реда бирају се од чести од српски општина у варошима и варошицама, од чести од други српски сеоски општина.

8½. Српске општине у Новоме Саду, Сомбору, Вел. Бечкереку, Темишвару, Вршцу и Вел. Кикинди сачињавају свака за себе особити изборни срез.

9. Српске општине у Сомбору и Вел. Кикинди бирају свака по три; у Новоме Саду, по том у В. Бечкереку и у Вршцу по два; у Темишвару заједно са предградијама; Фабриком, Іозефштатом и Мајурима једног посланика.

10. Посланици ови вароша и варошица бирају се непосредним избором од свију пунолетни Србаља, који црквеној општини у овим варошима и варошицама принадлеже.

11. За бирање посланика у сеоским општинама сачињавају горе под §. 3. наведени протопресвитерати са њиовим тамо назначеним окружијама, толико исто особити изборни срезова.

12. Новосадски протопресвитерат бира пет; сомборски, сегединскн, карловачки, темишварски, вел. бечкеречки и чанадски сваки по три; митровачки, шидски и чаковачки по два; кикиндски седам, а вршачки једног посланика.

13. Посланици сеоски општина бираћесе посредно од избрани бирача.

Свака општина у изборном срезу, где Срби живе (изузимајући у §. 8½ наведене вароши и варошице) бира на

сваки 500 српски становника по једног бирача. Сувишак, који 250 достиже или прелази, узима се као да је број 500 подпун. Сувишак до 249 не узима се у рачун.

Мање општине пак, у којима број српски становника 500 не износи, бирају ипак по једног бирача.

14. И бираче у свакој сеоској општини бирају они пунолетни Срби, који принадлеже црквеној општини у месту.

15. Сваки бирач може своје право бирања само у једном изборном срезу и то само лично извршивати.

16. За посланика из мирског реда може сваки Србин изабран бити, који је *а*) аустр. грађанин, који је *б*) 30 година стар, који *в*) подпуно ужива грађанска права, и који *г*) не живи од наднице.

17. Од права избирати и изабран бити искључена су она лица, која се

а) Због безделија или из користољубља или против јавног морала учињеног преступљења под испитом или каштигом налазе; или која су због обезчашћујућег безделија или због таковог преступљења казњена била.

д) Који се под конкурсом налазе.

ПРЕПРАВА ЗА ИЗБОР.

18. Распис избора учиниће се одпустом патријарха, који ће садржавати дан, кад се избор предузети има.

19. Најпре се бирају посланици свештеничког, па онда они мирског реда. За сваки од та два избора има се други дан определити, али тако, да се у један дан у целој војводовини избори предузму.

20. Распис свакога избора има се циркуларом дотични епископа у свима српским општинама обзнанити.

21. Кад се већ обзнани дан избора, пре него што ће овај наступити, има свака српска општина, која у избору посланика учествује, избор бирача предузети и свршити. Избор бирача предузима се под управом мирског представника српске црквене општине, и најстаријег местног пароха. Представник има на то све, који право бирања имају, позвати, и за предузимање избора дан, сат и време назначити.

Пре избора има се најпре на основу пронађеног броја српског становништва определити број бирача, који ће се од општине бирати.

У опредељено време и на означеном за скупштину месту предузима се избор бирача без обзира на број они, који су дошли да бирају.

Сваки, који има право бирања, казаће онолико имена, колико се бирача у општини избрати имају.

22. Да би важио избор, нужна је абсолутна већина гласова. Кад су гласови једнако подељени, онда решава срећка, коју председатељ извлачи.

Ако за једног или другог бирача не изиђе већина гласова, онда се имају они, који бирају код другог избора, на она лица ограничити, која су код првог избора после они, који абсолутну већину гласова имадоше, релативно највише гласова имала. Сваки глас, који на друго лице падне, нема важности.

23. Сврху избора има се протокол издати у два екземплара, и предаје се у једном екземплару изабраном бирачу, или ако их више има, првоизабраном у руке. У истом протоколу има се место избора, име изабраног и датум назначити. Протокол мора од председатеља и бар петорице од они, који бирају, подписан, и црквеним печатом потврђен бити.

ПРЕДУЗИМАЊЕ ИЗБОРА.

24. Управа избора посланика има се једној изборној комисији поверити; избор пак предузима се у присуству комесара од патријарха именованог.

25. Изборна комисија саставиће се:

а) за избор они 17 посланика од свештеничког реда, из дотичног протопресвитера или његовог местозаступника, из једног од комессара, и једног од бирача именованог избирателя;

б) за избор посланика од мирског реда у оним варошима и варошицама, које су под §. 8½ наведене, из мирског представника црквене општине, из три од комесара, и три од они, који бирају, именовани избиратеља;

в) за избор посланика од мирског реда код сеоски општина из два избирајућа, које комесар, и три, које избиратељи именују.

26. Сваки избор посланика предузима се по правилу на оном месту, где српска црквена општина у месту скупштине своје држи.

27. Бирачи треба на опредељени за избор посланика дан у 9 сати у јутру на место избора да дођу. У варошима и варошицама, које су у §. 8½ наведене, има се дан, час и место за предузимање избора од представника црквене општине особито јавним плакатима, бар један дан пре обзнанити.

28. Опредељеног дана у 9 сати у јутру почиње бирање без обзира на број присневши бирача с установљавањем изборне комисије, која у случају оном, који је у §. 25. под в) наведен, председатеља из средине свје бира.

29. Председатељ има скупљеним бирачима најпре разложити предмет, о ком ће сабор делати, па онда им својства, која се за избор ишту, по §§. 16. и 17. обзнанити, и позвати их да гласове своје по собственом уверењу и без сваког побочног призренија даду.

30. За тим почиње гласовање. Чланови изборне комисије, који уједно и право бирања имају, најпре дају гласове своје.

Затим се бирачи од председатеља редом прозивају. На ту цел имају бирачи из сеоски општина изборне протоколе пре почетка гласовања изборној комисији предати.

31. Сваки позвани бирач има толико имена казати, колино се посланика од овог изборног среза бирати имају.

32. Гласовање се од једног чрез комесара наименованог перовође и обашка од једног члана изборне комисије бележи.

О важности или неважности појединих изборни гласова решава с места одсудно комисија.

33. Избор мора до опредељеног на то дана свршити се.

34. Патриаршки комесар има на законитост изборног акта бдити, и пазити, да никакав противредни уплив на бирање не дејствује.

35. Како даду сви присуствујући бирачи гласове своје, имају се два списка гласовања чрез комесара и изборну комисију подписати, и резултат бирачима с места објавити.

36. Да би важио избор, нужна је абсолутна већина они, који право гласа имају. Ако ове нема, и ако су гласови равни, употребиће се оно, што је у §. 22. речено.

37. Ако се избор с акламацијом учини, или ако је абсолутна већина очевидна, то се има с места протокол у два ексемплара сачинити, и такође од комесара и од изборне комисије подписати.

Ако пак при избору с акламацијом абсолутна већина за једног или другог не би била очевидна, то се има у обзиру они, који нису очевидном већином изабрани, гласовање предузети.

38. Један ексемплар списка од гласовања или изборног протокола (§. 37.) има се уручити изабраном посланику; ако су пак више посланика од истог изборног среза изабрани, то се списак гласовања или изборни протокол првоизабраном предати има, осталим изабраним имају се особити легитимациони цертификати издати, у којима треба да је назначено име дотичног изабраног, изборни срез и датум избора, и које ће комесар и изборна комисија подписати.

39. Други ексемплар списка гласовања или изборног протокола има се заједно са легитимационим протоколима, који се од бирача сеоски предаду, од изборне комисије запечатити, с насловом снабдети, и тако комесару издати, који ће га одма патриарху послати.

XXIX.

ИМЕНА ЧЛАНОВА БЛАГОВЕШТЕНСКОГ САБОРА НАРОДА СРБСКОГ У КАРЛОВЦИМА 1861.

Председатељ:

Његова Светост, Іосиф Рајачић, патриарх српски.

Чланови сабора:

(по азбучном реду).

1. Аврам Борђошки, парох силбашки, посланик протопресвитерства новосадског.
2. Аксентије Радовић, ц. и кр. јавни нотар, посл. протопр. кикиндског.
3. Александар Волић, градоначелник вршачки, посланик вароши Вршца.
4. Александар Вуков, парох модошки, посл. протопресвитерства бечкеречког.
5. Александар Стојачковић, секретар кр. угарског намјестништва, посл. вароши Сомбора.
6. Антоније Нако, архимандрит бездински, посл. манастира Бездина.

7. Аркадије Николић, адвокат, посл. протопр. сомборског.
8. Арон Јоцић, дистриктски сенатор, посл. протопр. сегединског.
9. Велизар Мишковић, ц. и кр. срески актуар, посл. протопресвитерства кикиндског.
10. Владимир Ковачић, ц. и кр. окружни инцинир, посл. протопресвитерства сомборског.
11. Гаврило Новаковић, јурасор, посл. протопр. шидског.
12. Гедеон Цветић, архимандрит месићки, посл. манастира Месића.
13. Герман Анђелић, патријаршки протосинђел, посл. манастира Фрушкогорски.
14. Данило Димитријевић, адвокат, посл. протопр. кикиндског.
15. Данило Стаић, пр та бечкеречки, посл. протопр. бечкеречког.
16. Димитрије Марковић, прота шидски, посл. протопресвитерства шидског.
17. Димитрије Рајић, наместник и парох сивачки, посл. протопресвитерства сомборског.
18. Ђорђе Бранковић, прота сомборски, посл. протопресвитерства сомборског.
19. Ђорђе Николић, прота семиклушки, посл. протопресвитерства семиклушког.
20. Ђорђе Радак, адвокат, посл. протопр. кикиндског.
21. Ђорђе Станковић, актуар, посл. протопр. кикиндског.
22. Др. Ђорђе Стојаковић, ц. и кр. придворни саветник, посл. протопр. новосадског.
23. Ђорђе Стратимировић, ц. и кр. генералмајор, посл. протопр. новосадског.
24. Евстатије Михајловић, ц. и кр. саветник врховног областног суда, посл. протопр. бечкеречког.
25. Емил Манојловић, адвокат, посл. протопр. сегединског.
26. Емилијан Кенгелац, владика вршачки.
27. Исидор Коларовић, архимандрит ковиљски, посл. манастира Бођана
28. Исидор Луданић, наместник и парох суботички, посл. протопресвитерства сегединског.
29. Јован Дамаскин Неметски, велики жупан, посл. протопресвитерства темишварског.
30. Јован Живковић, други поджупан, посл. протопресвитерства карловачког.

31. Јован Ђорђевић, уредник Српскога Дневника, посл. протопресвитерства новосадског.
32. Др. Јован Суботић, први поджупан, посл. протопр. митровачког.
33. Др. Јован Хаџић, ц. саветник, посл. вароши Новога Сада.
34. Јосиф барон Милутиновић, ц. и кр. подполковник, посл. протопр. темишварског.
35. Коста Петровић, дистр. економата директор, посл. вароши Кикинде.
36. Лазар Доић, ц. и кр. срески начелник, посл. протопр. новосадског.
37. Лазарфе Стефановић, парох вршачки, посл. протопр. вршачког.
38. Др. Лиције Радивојевић, ц. и кр. саветник врх. обласног суда; посл. протопр. темишварског.
39. Лукијан Николајевић, архимандрит беочински, посланик манастира фрушкогорски.
40. Др. Милош Радојчић, медицине доктор, посл. протопр. карловачког.
41. Михаило Стојановић, адвокат, посл. вароши Кикинде.
42. Михаило Таназевић, ц. и кр. саветник окр. суда, посл. протопр. бечкеречког.
43. Михаило Трандафиловић, адвокат, посл. протопр. чаковачког.
44. Никанор Грујић, архимандрит крушедолски, посл. манастира фрушкогорски.
45. Никола Вукићевић, професор препарандије, посл. протопр. сомборског.
46. Павао Бибић, наместник и парох меленачки, посл. протопр. кикиндског.
47. Павао Влаховић, прота кикиндски, посл. протопр. кикиндског.
48. Павао Живановић, кнез иришки, посл. протопр. карловачког.
49. Павао плем. Јагодић, ц. саветник, посл. протопресвитерства вршачког.
50. Павао Недић, ревидент рачуна, посл. протопр. кикиндског.
51. Павао Николић, прота карловачки, посл. протопр. карловачког.
52. Павао Рићички од Скрибешћа, властелин, посл. протопр. кикиндског.
53. Павао Стаматовић, прота новосадски, посл. протопр. новосадског.
54. Др. Павао Трифунац млађи, ц. и кр. срески начелник, посл. протопр. кикиндског.

55. Павао Трифунац Батвански, (старији), ц. и кр. министарски саветник, посл. протопр. бечкеречког.
56. Петар Чарнојевић Мачански, властелин, посл. вароши Темишвара.
57. Платон Атанацковић, владика бачки.
58. Порфирије Милитаревић, парох товладијски, посл. протопр. чаковачког.
59. Сава Ђорђевић, адвокат, посл. протопр. сегединског.
60. Самуило Маширевић, владика темишварски.
61. Самуило Маширевић, ц. и кр. саветник областног суда, посл. протопр. чаковачког.
62. Светозар Миленковић, парох темишварски (градски), посл. протопр. темишварског.
63. Др. Светозар Милетић, градоначелник новосадски, посл. вароши Новога-Сада.
64. Светозар Милутиновић, ц. и кр. државни одветник, посл. вароши Сомбора.
65. Светозар Пеша, адвокат, посл. вароши Вршца.
66. Симеон Филиповић, адвокат, посл. протопр. шидског.
67. Срећко Михајловић Јарембински, властелин, посл. вароши Бечкерека.
68. Стефан Вуков, адвокат, посл. вароши Бечкерека.
69. Стефан Георгијевић, приватан, посл. протопр. чанадског.
70. Стефан Дракулић, парох темишварски (фабрички), посл. протопр. темишварског.
71. Стефан Михаловић, архимандрит св. ђурђевачки, посл. манастира Св. Ђурђа.
72. Стефан Сандић, адвокат, посл. протопр. чанадског.
73. Стефан Стоинов, ц. и кр. срески начелник, посл. протопр. митровачког.
74. Др. Теодор Мандић, саветник кр. угарског наместништва, посл. протопр. новосадског.
75. Теофан Живковић, патр. архиђакон, посл. манастира фрушкогорски.
76. Трифун Атанацковић, ц. и кр. саветник областног суда, посл. вароши Сомбора.
77. Урош Милутиновић, прота митровачки, посл. протопр. митровачког.
78. Христоф Шифман, добара инспектор, посл. протопр. чанадског.

XXX.

ДЕКЛАРАТОРИЈА ОД 16. ЈУЛИЈА 1779. (RESCRIPTUM DECLARATORIUM).

Марија Терезија, императрица римска и т. г. Пречастни, верни, Нама искрено љубазни! Благоутробно се свидило Величаству Нашем, да дела она, која је не давно укинута придворна депутација илирска у делима закона и привилегија народа илирскога одправљала, надлежним придворним дикастеријама, којима је одправљање остали, истога народа тичући се дела принадлежало, милостиво поверимо; дакле колико за то, што је овим догађајем измењен канал за одправљање дела, који се пропису је објављеним год. 1777. регуламентом, толико и за то, што је од стране несаједињени грчкога закона пресмиреним молбама прошено било, да се од истога регуламента у некојим точкама из благоутробија и краљевске Наше милости одступи, милостиво смо наредили, да оне власти, којима је овај регуламенат ради објаве и управе одслан био, исти заједно са пређашњим, год. 1770. изданим, одма поврате у руке Наше придворне угарске канцеларије, а тако исто и од приватни лица, која су тај регуламенат за своје собствено употребљење себи набавила, с обећањем, да ће га кадгод вратити, изишту, на овај начин, као што следује, измене, путем публикације објаве, и настоје, да га се они, којих се тиче, точно придржавају, и то:

§. 1. Илирски народ Наш, докле год у верности и дужној покорности према Нама остане, у уживању привилегија, која су од Нас, а нарочито од блажене памети предака Наши Леополда, Іосифа и Карла, императора и краљева угарски њему благоутробно дарована и потврђена, по смислу овога благоутробног рескрипта Нашег изјаснителног (декларатор-ног) као и другога, који је верности вашој у априлу прошле године одаслан, милостиво ћемо заштићавати.

§. 2. Као што ће народ илирски, који у угарском провинцијалу станује, у делима, која се учења вере, савести и закона тичу, од својега митрополита и владика зависити; тако исти народ заједно са свештенством својим, као и остали краљевине становници, зависиће прво од провинцијални магистрата и земаљски власти, за тим од Наше придворне краљевске угарске канцеларије, нити ће с обилажењем ове сад поменуте инстанције имати места рекурс какав на Наше Величаство.

§. 3. Архиепископ и митрополит, само је у црквеним делима врховни поглавар или представитељ, а није никако у светским или мирским делима народа илирскога глава. Такође остаје народу и у будуће слободно право бирати га; али потврђење овога избора и објава овога потврђења у сабору народном, као и инсталација новоизбранога митрополита чрез Нашега ц. и кр. комесара, пошто митрополит положи заклетву верности, благоговенства и покорности, коју Нам је дужан, задржава се Нашој ц. и кр. власти.

§. 4. Архиепископ и митрополит, што се тиче давања свитака епископски, точно се има држати оног правила, које је и осталим, долеименованим његовога закона епископима прописано. А приходи, који архиепископу обашка припадају, назначују се у следећим позицијама:

а) Из каса поморски, и то из осечке 6,000 фор., а из темишварске 300 фор. по смислу благоутробне под 2. августа 1749. издане резолуције, која и у будуће у својој снази постоји нему митрополиту даваће се сваке године.

б) Спајилук Даљ оставља се архиепископату као притежање дотле, док му се друго непокретно добро од равне вредности, које изван краљевине Хрватске лежи, благоутробно не дарује.

в) Будући да манастир Гргетег из особите благости и милости Наше царске и краљевске за утеху народа треба да се у пређашње стање постави и из тога узрока 5,000 фор. прихода од села Нерадина и пустаре Банковца од архиепископата одпадају; за то дотле, докле се други фонд не прибави, толико, т. ј. 5,000 фор. од ерарије или из Наше благајнице даваће се архиепископату сваке године, но у исто време, кад се споменути манастир Гргетег успостави, да се они манастири упразне, за које је последњи синод наредио да се укину.

г) Имаће право примати таксе посвећења, које су у точки 22. опредељене, и друге онде назначене приходе.

§. 5. Благоутробно установљавамо, да право или власт, коју је грчко-несаједињени клер под различним видом себи присвојавао на оно имање мирјана њиовога закона, које је без наследства остајало, у будуће места нема; по том оно, што је у овој ствари посланицима илирскога народа у сабору год. 1769. државном јасним речима објављено, никада и никаквој промени не подложи. Тако исто и на лица црквена несаједињена, која из туђи предела у Нашу државу доходе,

исти клер да се не усуди себи захтевати никакву власт, нити на имање без наследства заостајуће, нити другу какву власт. А што се тиче имања грчконесаједињени свештенски лица, која без деце и сродника умиру, да би се уклониле распре које се из тога родити могу, најблагоутробније установисмо, и то да

а) На добра непокретна, која је постављени поп имао пре но што је црквени чин примио, т. ј. још у стању мирском, епископ епархијални нема никаково право, но иста припадају спаљији под тим условљем, да се такова добра недодирнута другоме становнику уступе. Политичне власти имају строго пазити, да се ово поступање, које се на сачување контрибуционога Фонда клони, верно набљудава.

б) Добра непокретна, која је рукоположени поп већ у црквеној служби стекао од спаљије, да се по пропису одкупе или продаду, а новци отуда скупљени да се приложе останку наследства, које је иза попа или клера заостало.

в) О овоме, и буди каквом другом покретном останку, (што буде остало после исплате дугова, ако се који покаже), допушта се несаједињеном свештенству, да може једну трећину на благоговејне илирске потребе у Нашим наследним државама завештати; а друге две трећине после наплате погребни трошкова и обични спомињања свагда имају припасти епископу. Тестаменти или завештања свештеника несаједињени, који би без деце и сродника умрли, ако би чрез исте епископи мало пре поканим начином у власти оштећени били, непотребна су и никаква; у таковом случају као и онда, кад никакав тестаменат начињен не би био, сав остатак наследства да припадне епископу.

§. 6. Што се тиче наследства, које иза архиепископа заостаје, као што смо по примеру предака Наши коначно одступили од Нашега права, које Нам по закону припада; тако то одступање и у будуће у корист народа на тај начин најблагоутробније потврђујемо, да се,

§. 7. Кад архиепископ или који епископ умре, да се оно, што је црквено, одели, јер од онога, што је црквено, не сме нити архиепископ, нити епископ, нити ико други, ма најмање што себи присвајати. Али међу тим, да неби због ове деобе какве распре произишле, треба да се не само у

архиепископским и епископским, него и у парохијалним и другим црквама одма и за свагда два епитропа или цркве старатеља (тутора) поставе и при свакој цркви без изузетка о свима покретним и непокретним добрима и свештеним утварима тамо принадлежећима у присуству магистрата свакога места, инвентар у два експемплара сачини, од којих један да се чува код епархијскога епископа или управо код консисторије, а други код епитропа, у које инвентаре да се све верно уводи, што год временом прирасло или се умалило буде; а новци црквени да се у сваком месту под трегубим кључем чувају, од којих један да се уручи епитропима, други местноме попу, а трећи ономе чиновнику, кога земаљска власт на то определила буде, с таковим саветом, да један без знања другога не може од ови новаца ништа узети, или отуђити. К томе имају се давати рачуни сваке године о добрима црквенима у присуству спајинскога или жупанијскога чиновника, којом приликом треба да се ствари црквене, које се находе, са инвентаром спореде, и ако је што прирасло или се употребљењем погубило, да се у инвентару јасно побележи. А ако онај чиновник, код кога је кључ од црквене касе, буди којим начином, у то време не би могао доћи на развијење рачуна, на састављање или на споређивање инвентара и наплата, које из касе црквене бивају, да би се одклонило свако штетно одлагање, које би у предреченим делима отуда произићи могло, најблагоутробније оћемо, да другога место себе нареди, али пазити треба кад се инвентари састављају, или рачуни сваке године прегледају, да се цркви или општини не праве трошкови частима, или диурнама, које би се присуствујућему чиновнику давале, или буди којим начином.

§. 8. Што се тиче собственога имања архиепископског за прошло време:

а) Наредили смо, да се од свију добара непокретни, која од стари времена архиепископату принадлеже, уједно и од покретни, а тако и од ствари драгоцени и сребрни утвари, којих је употребљење архиепископу ради чувања ауторитета и ради украшења дозвољено, као и од архиепископске библиотеке, три инвентара на ту цел сачине, да се по тима инвентарима (од која три инвентара један експемплар треба да се храни код Наше придворне угарске канцеларије, а други при регистратури архиепископској) у њима означене непокретне, покретне и драгоцене ствари митрополиту предаду, коме ће слободно

бити, ове употребљавати и уживати, али никако ма шта од исти отуђити, заложити, или другим којим начином од архиепископата отргнути. Непокретне ствари хране се у добром стању с умереним и довољним за обделавање опредељеним фундом, и заједно са покретним драгоценим стварима и библиотеком остављају се неповређене свакоме у архиепископату наследнику, на које предохране дело асистенти у точки 9. наређени имају прилежно пазити и сваке друге године ствари драгоцене себи показати, изискати, и уједно библиотеку, стање покретни и непокретни ствари, као и опредељени фунд брижљиво прегледати.

б) Милостиво заповедамо, да се утвари сребрне, драгоцене ствари, и свештене одежде, које архиепископској цркви принадлеже, од архиепископског имања разделе, и митрополитској цркви карловачкој од чести на њено, а од чести на лично употребљење свакога епископа предаду, и у инвентар те цркве уведу, које се са сваком прилежношћу и с онаквим обазреностима, које су и осим тога за добра црквена прописане, верно чувати имају. А будући је садашњи митрополит Нашему Величаству пресмирено представио, да оне драгоцене ствари и свештене утвари, које митрополит, кад у Карловцима служи, обично употребљава, архиепископату принадлеже; за то и кад он ову своју представку правно докаже, издаћемо о томе обширније милостиво решење, а међу тим оглашујемо га за слободна, да не мора епитропима рецепис издавати, кад усхте речене свештене утвари у другој којој цркви употребљавати.

в) А што се тиче друге масе наследства, која је од имања до сад умрши архиепископа остала, најблагоутробније наређујемо, да се пошто по прописаном начину драгоцености и остале покретне ствари продате буду, цела што буде сума у Фонд публични или на довољну реалну ипотеку код приватни лица под интерес изда. У првом случају дозвољава се, да митрополит и архиепископски асистенти ово издавање тако изврше, да архиепископ буде дужан исто издавање Нашему Величаству само знања ради објавити, а у другом ће случају не иначе, него само после добивеног превисоког потврђења Нашег издавање ово места имати моћи, које потврђење нећемо дати одређи, ако се правно докаже, да приватна лица толико

имања имају, да им се без опасности неприкосновеног фонда новци у зајам дати могу. Даље капитал под именом неприкосновене масе на корист народа опредељене, да се цео храни, а интерес отуда припадајући по од Нас учинити се имајућој премилостивој наредби у корист народа да се обраћа, најпосле митрополит са својима асистентима како о капиталу, тако и о прираштајима даваће рачуне, правнима доказима засведочене.

§. 9. А да би се како о предреченом неприкосновеном фонду, тако и о ономе, што је свакоме митрополиту на собствено употребљење дозвољено, као и о прираштају обојега особита брига водила, за то најблагоутробније наређујемо, да се за сдружено у таковој управи прилежавање архиепископу и митрополиту три асистента придаду, од којих један треба да је од стране клера несаједињени епископ, други од стране војничке штаба официр или оберофицир истога закона, а трећи од стране провинцијалне један од поштенији грађана несаједињеног закона, који у Карловцима, Новоме Саду или у којем другом оближем месту живе.

Којим архиепископским асистентом особита овде прикључена упутства дадосмо и њима заповедисмо, да се осим изванредни случајева који би ово исто и међу тим изискивали, сваке друге године код архиепископа и митрополита у Карловцима скупљају, и како о предреченом неприкосновеном архиепископском, тако и о карловачком школском фонду исправне рачуне изишту, и са сваком пристојећом обазреношћу прегледају.

§. 10. У обзиру на ово делање предпоменута три асистента упућујемо на великог жупана, или ако би овај препећен био, на поджупана вировитичке жупаније и на главно заповедништво славонско (генералкоманду), које је у место делегиране до сада у Осеку бивше комисије илирске постављено, који ће сложним настојавањем рачуне и инвентаре предречени фондова точно испитивати и известије о стварима како се пронађу, с приданим мњенијем својим Нашему Величаству својим путем одправљати.

§. 11. Ако који од ови асистента због смрти или због дужег одсуства не би могао наложеној себи дужности за доста учинити, то асистент, који би овакав догађај први сазнао, то исто митрополиту одма да објави, који ће у место онога друго лице, способно да дужности за доста учини, Величаству

Нашему пресмирено представити, и најблагоутробније потврђење Наше очекивати.

§. 12. Кад умре архиепископ и митрополит, расправак оставше иза њега масе припада главном заповедништву славонском, које ће у ствари овој поступати по правилу мало ниже у точки 25. о епископским наследствама прописаном. А да би се фондови у корист народа опредељени од наследства архиепископске масе што скорије одлучити, у безбедност поставити, а тако исто и о управи архиепископата за време докле је престол упразњен, што нужно буде, од Величаства Нашег наредити могло, сваки од споменути асистента .има што пре у Карловце доћи, и ствари умршег митрополита, док наше главно заповедништво славонско неузможе ствари запечатити и инвентар саставити, — одма ради безбедности време не запечатити, оне ствари, што се под кључ ставити могу, печатом назначити, а остале у сачинити се имајући инвентар увести, и брижљиво настојавати, да се од заоставшега имања што год не покраде, или тајно не однесе; а ако би било, да се онда, кад асистенти ово запечаћење ради изненадне безопасности извршити имају, ни један од ови у Карловцима не наће, онда местни начелник (биров), ако је грчко-несаједињеног закона, а иначе један од способнији магистратски чиновника, који је овога закона, да испуни дужност одсуствујућега асистента, у колико се тиче дела предреченога запечаћења.

§. 13. Овом приликом речени асистенти (почем наименовање архиепископскога администратора после смрти архиепископа зависи од Нашега превисоког решења) имају наредити погреб умршега архиепископа, којега трошак узимаће се само из собствене умршега масе, нити сме буди којим начином већи бити од останка, а ако би заоставше имање умршега веће било од 3,000 фор., више да се нетроши на погреб, него шта више колико спољашња велелепност и достојанство митрополита допушта, трошкове смањити нека се потруде.

§. 14. Трошковима архиепископскога дома и економије за оно време, док је престол упразњен, полажу се благоутробно следеће границе: да

a) Клер, што ва је умрши архиепископ и митрополит за живота свога у двору својем ранио, и који се највећма и највише из два епархијска ексарха, једног протосинђела, једног капелана и једног духовника састоји, осим ако би један или други својевољно по елио, да се у свој манастир поврати, као и персонал канцеларије архиепископ-

ске, који се има састојати из секретара, нотара и три канцелисте, за време док је престол упразњен, да пребуде у стању, у којем се нашао и при плати, коју је имао.

б) За послугу реченога клера и ради архиепископске канцеларије, хоћемо, да се држе само одвећ нужни служитељи, са оном платом, коју су до смрти митрополита имали, са нужном стоком.

в) Препитавање вишеречени црквени и мирски званичника, домаћи и економски служитеља, пића стоке, не мање и дрва за огњиште и мећи уречена, које скоро све из онога, што је у готовости, или се дневно прима, треба да се из прихода архиепископата прибавља, администратора умерености тако се поверава, да се он, што се ови ствари тиче, потруди штедити, колико год буде можно.

г) Док је престол архиепископски упразњен, треба да се виногради и поља пристојним начином и временом обделавају, од насртаја скотова да се чувају, и тога ради да се нужном оградом, или јендеком обграде, да се здања резиденције и економска цела и непарушена држе, а о трошковима, што се на то ишту, будући се определити не могу, да се исправни рачуни сачине, као што ће равно и сви чиновници духовнога и мирскога чина, који за време упразњена престола о економији бригу воде, или се у издавање и примање тамо спадајући ствари упуштају, о издатку и примању водити дневник, који ће, ако потреба узиште, и заклетвом потврдити, и сваку позицију, која 10 фор. превазилази, достовернима квитама оправдати.

д) Администратору реченога архиепископата под именом путни трошкова, које ће од места своје резиденције у Карловце често морати правити, опредељују се одсеком 300 фор., а за награду администраторства на сваки дан, који као администратор изван места своје резиденције у Карловцима проведе, 12 фор. опредељују му се тако, да му ова сума буде колико у његову награду, изузимајући трошкове за стране, примање и угошћење, толико и за издржавање његово и његови служитеља.

Као што дакле асистентима, који су после смрти архиепископа у Карловце дођи дужни, надлежи, да издатке прихода архиепископски, који су издатци предидућим начином за време упразњеног архиепископата опредељени, одма уре-

де, служитеље који нису нужни за економију и домаћу послугу, одпусте, равно и коње непотребне што већом ценом умогу продаду, најпосле кад се скупи сабор за бирање и инсталацију архиепископа, о свима трошковима, за време упразњенога престола учињенима, као и о приходима архиепископским, међутим примљенима исправне рачуне сачине, тако и гореназначени трошкови, за време упразњенога престола издани, неће се никако чинити из неприкосновенога имања архиепископскога, него само из прихода архиепископски за време упразњенога престола примљени, и ако потреба околности узиште, стесниће се.

§. 15. Приликом избора новога архиепископа, и приликом сабора, који се на ту цел држати има, издатак на то нужни трошкова оставља се расуђењу администратора архиепископског под тим уверењем, да такови трошкови никада непређу суму од 1500 фор., али се овамо не броје они 500 фор., од који се имају раздати 100 фор. под именом дара војницима, који долазећега царско-краљевског комесара Нашега с оправом под оружјем дочекати имају, а други 100 фор. на барут ради пуцања из топова, кад се од споменутога краљевскога комесара благоутробно Наше потврђење новоизбраног архиепископа објави, и по том исти архиепископ после објаве благоутробнога потврђења инсталује, остали 300 фор. војницима, који у време сад споменуте публикације и инсталације ради велелепности доћи имају, које три позиције нити се могу повисити, нит' умалити; али сви трошкови, који се на сабор предпоменутога избора издају, ваде се из прихода, примани за време упразњена престола.

§ 16. Што пак или од собствене умршега архиепископа масе после наплате дугова и пошто се одбију трошкови погреба, из истога останка учињени, или што од примљени прихода за време упразњеног архиепископата претече преко они трошкова, који су се за време упразњене столице и за време изборног сабора издавати морали, то да се приложи Фонду опредељене на корист народа неприкосновене масе.

Тога ради постараће се главно војено заповедништво славонско, коме расправак заоставше архиепископске масе надлежи, да се код приватни без довољне реалне ипотеке у зајам дати новци покојнога архиепископа изишту и да се јавна продаја на вишак (лицитација) собствени његови покретни и непокретни добара и драгоцени ствари учини, од стране речене генералкоманде дан продаје у Карловцима о-

предели, оближњим војеним командама и местним магистратима ради публиковања објави, и у јавне новине благовремено стави; а кад опредељени рок дође, наредиће се продаја на вишак у присуству једнога комесара, кога ће често споменута генералкоманда наименовати, и у присуству архиепископског администратора, не мање и једнога од архиепископски асистента.

Даље пак из скупљени дугова активни, као и од публичне продаје скупљени новци, и ако би се што у готову нашло, има се положити у фонд публични, или после добивеног од Нас превисоког потврђења код приватни људи на довољну реалну ипотеку под интерес дати, у корист неприкосновеног имања на корист народа опредељенога; и иста маса треба да се са сваком верношћу управља, у рачун исправно уведе, и архиепископски асистенти треба добро да паве, да се не би никакав недостатак појавио.

§ 17. Ако би архиепископ и митрополит толиким дуговима обремењен умро, који би превазишли његову собствену сермију, која се са неприкосновенима архиепископата добрама смешати не сме, милостиво установљавамо, да као год што пасивни дугови ма којега епископа, ако би заостављене његово имање премашили, нити на митрополита, нити на последујућега новога епископа пасти, а још много мање на сам народ разметнути се могу; тако исто и ако би који од митрополита задужен био онда, кад је архиепископом постао, или ако би после тога дугове поправио, такови дугови немогу на терет пасти нит' следујућему архиепископу и митрополиту, нити неприкосновеноме архиепископата имању, много мање целоме народу, него ће кредитори имати право, искати и тражити наплату само од дужника архиепископа, а после његове смрти од његовог собственога останка, осим сваког даљега регреса.

§. 18. Да се не би сачињавањем тестамента нарушавала права опредељени на корист народа фондова, премилостиво наређујемо, да у напредак слободно буде архиепископима, од половине своје сермије, која после наплате дугова и погребни трошкова заостане, на побожне или светске цели у Нашим наследним државама завете чинити; а друга половина, и то ако је реч о архиепископским сермијама, по пропису горенаведене точке 16. има се приложити фонду, на корист народа опредељеноме; а што се епископски наследства

тиче, нека се храни норма у следујућој точки 29. и 30. прописана.

§. 19. После смрти којега несаједињеног епископа, докле год епископат упражњен остане, приходи епископски, који ће се примати за оно време, докле је столица упражњена, нетреба да припадају ни архиепископу, ни администратору упражњеног архиепископата, но нека се придаду Фонду непрекосновеном, који је у корист народа опредељен: али ово не смета ништа, да се из прихода упражњеног епископата, наређеноме за време администратору епархије епископске за његове труде умерена награда даде, коју ће он као администратор молити, да му се за време администрације свака три месеца од Наше придворне угарске канцеларије назначи (асигнира), тако и трошкови који су на епископат нужни, нека се из речени прихода узимају, а администратор ће о примању и издавању за време док је столица упражњена била, митрополиту и његовим асистентом исправан са доказима уверљен рачун показати, а ови ће као што то и са другима рачунима бива, исти рачун онима, који су на место илирске осечке комисије точком 10. наређени, на развиђење оправити.

§. 20. Именовање администратора епархија и карловачке архидијецезе, кад се која од ови упразни, задржавамо себи такођер и даље; догађаји можни таковога упражњења одма се јављају Нашој дворској угарској канцеларији а што се тиче администрације и прављенија архиепископата или дијецеза, то се има очекивати од Нашега благоутробнога решенија.

§. 21. Иначе на епископства, која буду упражњена, и на остала црквена достојанства да се производе не само они, који се наоде у двору архиепископском, или при епископима, него и остали способни, потребним преимућствима одарени клерици и манастирци; при раздавању пак црквени достојанства, нарочито при изборима синодални епископа, који увек морају бивати у присуству ц. и кр. комесара, они, који се међу манастирцима и осталим кандидатима у науци канонскога права и осталим наукама, у заслугама, зрелости ума и добродетељима одликују, да се имају увек нарочито у обзир узимати.

Даље понављамо и потврђујемо овде највише Наше узаконење већ пре овога у тому издано, ради сваке синодалне епископске скупштине, која има бити код њиовога митро-

полита, држала се она ради избора новога епископа, или ради какви други дела, да се увек има очекивати највише на то Наше дозволење; и у тој скупштини да присуствује од Нас наређени ц. и кр. комесар; и као што се у испуњење ове највише одлуке имају нарочито за удове несједињене епархије друга способна лица од целога под председавањем митрополита скупљенога синода изабрати и потом Нама ради најмилостивијега потврђења представити: тако и присуство Нашега за синод наређенога комесара, када бива избор епископа или расуђивање о стварима црквени догмата, није нужно при вотуму и исљедовању; али по упутству његовом, од Нас у таковом случају повереном му, да се има на пристојан начин поступати, и учињени избор или ма какво расуђење њему обзнанити, напоследку и најсмиреније митрополитско прошеније ради највишега потврђења избора, или ради ма каквога синодскога закључења и даљега у тој ствари наређења чрез њега Нама одправити.

У другим нарочитим случајима има Наш ц. и кр. комесар заједно са својим актуаријем присуствовати у синоду и саборима, које смо Ми сазвали у делу, што се догмата тиче, и он ће увек добити упутства нарочитим нашим благоутробним указом; и приложен церемонијел, очемо, да се у таковим скупштинама обдржава.

А под власт карловачкога архиепископа и митрополита илирскога народа само ове овде наименоване епархије несједињене спадају, т. ј. вршачка или карансебешка, темишварска, бачка, арадска, пакрачка, будимска и (горњо-) карловачка.

22. Давања нижега и вишега клера, као и права митрополитска и епископа на ова давања за будуће на такав начин најмилостивије одређујемо, да се

а) митрополиту од новоизбрани саутврђени епископа за уготовљење синђелије плаћа по четири ниже назначенима разделима, т. ј.

што се тиче вршачкога или карансебешкога и темишварскога епископа, од свакога по 200, од бачкога и арадскога по 150, од пакрачкога 125, напоследку од будимскога и (горњо-) карловачкога по 100 кремнички дуката; нити исти митрополит било под овим, или другим којим именом за синђелију ма колико више, него што је овде најмилостивије измерено, да иште; али станове, вртове, ствари потребне за

економско прављеније, свештене епископске одежде и књиге предходника да се потомку бадава даду, а излишне части приликом посвештења епископа, или други веће таксе за синђелију пре тога давали, очемо, да у будуће коначно престану.

б) Свештенички чини у будуће без свакога дара или награде да се имају раздавати.

в) Нити за произведеље архимандрита, игумана и ексарха, нити за раздавање остали достојанства, којима се већи клер обичава украшавати, да није ништа слободно искати.

г) Таксу за декрет или синђелију намештенога пароха по броју домова у парохију спадајући тако измерити заповедам, да се за сваки дом плати 30 кр., али с овим даљим опредељењем:

1.) Ово давање, и ако би више него 100 домова у парохију спадајући припало у бригу једном пресвитеру, да никада непређе суму од 50 фор.

2.) Ако се више попова у исту парохију намести, да се домови у њу спадајући међу њима поделе, и свакому од њи опредељени део и број домова да се назначи; ако ли од ти попова један умре, то поп, који би на место умршега био постављен, нема платити за све домове у целој парохији, него само за назначени њему број домова, т. ј. за сваки дом 30 кр.

3.) Али ова такса, ако и јесте сообразна броју домова, ипак се нема плаћати од притежатеља домова, него само од пароха.

4.) Ове таксе норма нема места у бихарској жупанији, која спада у арадску епархију; јер тамо погодба с арадским епископом већ од старина учињена и за даље се потврђује, по којој за синђелију није више слободно узимати, него један дукат.

5.) Такса, која се епископу за посвећење цркве има платити, спушта се на девет, а за антиминс на три кремничка дуката.

6.) У име сидоксије или годишњега давања попова својим епископима одсада ће се давати од сваког дома у парохију спадајућега 3 кр. А ово давање дужни су плаћати не притежатељи домова, него сами дејствителни попови по расположењу броја домова назначени им.

§. 23. А сва остала давања нижега клера вишему, која се у овој норми ненаоде и необјављују се као таква, која би се имала истезавати, ако би се она састајала у новцу, натуралијама, помоћи подвоза, или у роботној служби, без свакога обзира на досадашњи или досада бивши обичај, као недозвољена истезавања најстрожије се запрећују, нарочито пак дари епископима у дане торжествени празника и честитка, који се обичавају у некојим местима давати, као и помоћи даване епископима у Беч или иначе куда одлазећима. Ово се разуме и о свакому купљењу, која се сва уобште под тешком казни запрећују.

§. 24. Запрећивање ово простире се такођер на новчане помоћи, које су неке епархије у име новаца синодални на држање синода и други происходећи трошкова досада обичавале давати; јер трошкове синодалне дужни су архиепископ и епископи сами плаћати.

§. 25. Што се тиче подвоза у визитацији епархије бадава давани, благоутробно наређујемо, да споменути несједињени епископи, ако би намеравану визитацију своји епархија, али не иначе него по добивеном Нашем благоутробном допуштењу, предузели, то најпре имају дотичном жупанијском магистрату објавити, а овај ће потом по потреби дјела речене помоћи подвоза само у оним местима, где је досада обичај био, с поразумљењем гдна властелина прибавити; а осим случаја епархијски посета нека епископи подвозне трошкове из собствене касе плаћају.

§. 26. Да се неби дакле кореспонденцијом епископа, коју воде силом своје дужности, доми пароха, црквени синова, епитропа или и сами пресвитера, које се (кореспонденције) шаљу осим царева друма, одправљањем отегочавали, најмилостивије наређујемо, да вармеђске катане и сеоски кнезови такове кореспонденције с осталим писмима у назначена места односе; али никако се недозвољавају нарочите писмоноше; дакле и пароси нека знају, да им је запрећено налагати домовима црковни синова или епитропа одашиљање своји или епископски писама, или друге работне службе.

§. 27. Сва досада у обичају бивша давања, била она ма где или у које му драго име од клера или од мирјана давана епископским ексарсима или протопопима наређенима уместо ексарха, одсада се уништују, будући су сами епископи узели на се у будуће издржавање своји ексарха; дакле ради тога узрока за навек укидамо и запрећујемо и да-

ваше једне или више форинта, које су протопопи, када су у епархијској посети испуњавали дужност епископске ексарха, у некојим епархијама од свакога места узимати обичавали.

§. 28. Ако би се епископ карловачком архиепископу подложени преставио, магистрат, коме спада дело расправљања оставшега имања, да прилежно пази, да док се епископства администратор од Нас неназначи, заоставши добара маса неповређена храни, и ништа од оставшега новца или покретни ствари да се неизгуби, а погребни трошкови оному, који буде бригу погреба носио, а новце на то неби хтео дати, да се дају ув рачун, који се тачно има положити; а затим сва добра покретна, која се нађу, нарочито она, која су веће цене, или да се од магистрата запечате, у хранилишту на то опредељеном хране, врата да се забраве, судијским печатом утврде, или да се човеку познате верности повери старање ови добара по пређе судијски учињеној инвентарији.

А кад епископски администратор ступи на своје звање, магистрат, коме спада расправљање заоставшега имања, посаветовавши се с истим администратором и позвавши два епитропа епископске цркве и два приседника епископске консисторије, одбравши добра епископству својствена по устројеној у сваком епископству инвентарији, има их од приватни умршега епископа верно одделити, епископском администратору предати, а у обзиру на приватне умршега епископа субстанције правилну инвентарију сачинити, и ову јавном лицитацијом или у целом пределу, или само у знатим ближњим местима ради добитка већега броја купаца обнародовати и опредељену бившу року од три седмице, који се има наредити, по предходном правичном процењењу ствари, на продају изнети и што већом могућом ценом продати. А даље умршега дејствителне дугове, ако какви буде, да без закашњавања на пристојни начин да пониште, и тако да изради стално стање дејствително оставше умршега епископа масе, од које достоверан препис администратору се има саобштити, и да целу ону масу у магистратску охрану да узме.

Исти магистрат одма по смрти епископа, и то пре састављене инвентарије и наређене јавне лицитације, што се међу тим временом лако учинити може, да се потруди сазвати кредиторе умршега, определивши двомесечни рок, а дело што скорије поравнати по предходном доказу претенсија, које се имају осведочити, наредивши пре тога за обрану заоставше масе умршега куратора или прокуратора.

А даље стање страдателни с дејствителним дуговима да скупи, и ако је имање иза умршега епископа оставше довољно за исплату потребни, то дугови правилни судом признати из масе умршега узете у охрану да се по облигацијама касирају и да се уништују чрез кредиторе сврху квите, која се има дати на њихово подпуно удовлетворење.

Што се пак тиче они кредитора, који се напуте на даље доказе, или нису предстали на опредељени им рок, сума њихови дугова да се држи у охрани; напоследку они, којих је дугове суд признао за недоказане, ако благодејаније изнова или апелацију неупотребе, имају се искључити.

Почем се ови дугови страдателни точно сврше и расправе, остало, што претече, нека се сматра као остатак од умршега, који никаквом бремену неподлежи, и пошто се подужбине (ако се каква тестамента умршега, подложна горњем расуђењу, по точки 18. прописаному, нађе) издаду, да се преда несједињеном архиепископу на реверс, који се мора магистрату дати, који споменути остатак расправља, и да се на благоговејне потребе обрати.

§. 29. Прејемнику умршега епископа не само оно, што је од пре већ припадало епископству, т. ј. дом, мајури и вртови, него и домаће у овим епископским домовима и зданијама нађене ствари, заједно са скотовима и осталим на економију нужним стварима, не мање и књиге и епископске свештене одежде, које нису у црквеној инвентарији, да се сачувају и по правилно устројеној инвентарији да се предаду.

А све остало, што се нађе или у готовом новцу, или у главници, са драгим камењем, или злату неспадајућем цркви, и сребру, вину, плодовима, натуралима, материјалу, платненим стварима, са коњима, колима, скотовима у рогатој, свињама и овчијој марви, има се у масу умршега епископа предати и по норми у непосредно предидућој точки означеној расправљати и разредити.

§. 30. Благоутробно узаконисмо, да наплаћеним бившим страдајућим дуговима, погребним трошковима и оном, што при епископству има остати, остала наследна маса по умршем епископу оставша, у колико он врху ње по правици дарованој му крепко неби завештао, нека се на две части подели, од који једна у корист народа наређеној неприкосновеној маси, а друга карловачком школском основанију (ко-

је за обште, и у колико се капитала тиче, никада недирнуто, најмилостивије одредисмо, и о којега интереса употребљењу по произвићи могућим разни времена околностима собствену Своју највишу вољу будемо објавити) буде се приложити.

§. 31. Протопопства досада по вољи измењена изискују постојано означење на такав начин определити се имајуће, да протопопи могу како себи подложене парохије лако надгледати и њима чиновно управљати, тако и својим умереним приходима пристојно живот свој одржавати; зато како начин о броју протопопства, тако и о точном предела њиови поделењу поднесени Нам милостиво одобрисмо, и ћемо, да се овај у будуће точно испуњава.

Али није нужно, да протопоп, нарочито где је на путу управа домаћега посла, парохију своју има у месту, од кога протопопство своје име носи; него он може парохију имати и у другом месту свога протопопства; само ако се у наименовању протопопова, као што се пристоји, увек буде сматрало на већу лица способност и прилежно старање на то се обрати, да протопопи парохије добију у онаким местима, где ради множине домова, а по тому определењога броја дејствителни попова, више се попова наоди, како се неби, кад су протопопи у визитацији, или друге послове чине, попеченије душа пренебрегло.

§. 32. Благодејаније достојанству протопопскому за то прикладно, што је он дужан подчињене му пароxе у добром поредку или благочинију одржавати, њи понуђавати на вољно дужности своји испуњење, четири протокола, т. ј. крштени, умирајући, венчани и исповедају..и се парохијана водити се имајућа што скорије завести, и ове међутим надгледати, — ради разнога у епархијама стања на такав начин определује се, да у епархијама: митрополитској, бачкој, вршачкој, темишварској и арадској

а) Сваки протопоп у својој парохији половину тала више, него други у истој парохији сушти свештеник од обшти парохијални прихода у напредак прима.

б) Да сваки протопоп, како досад, тако исто и у будуће од давања годишње сидоксије коначно буде ослобођен, али коју ни протопопима никада недопушта се изискивати.

в) Да му сваки парох његовога протопопства, дакле и онај, који му је парохији придат, 100 ока чиста жита или

2 фор. (што се пак произвољењу дававајућега попа оставља) даје; напоследку да је

г) протопопима (као што ће се ово ниже, где ће бити говора о норми свитка, јасније изјавити) за издано свакому на венчање о бившем трократном оглашавању писмено сведочанство 7 кр. узимати слободно. Али цедуље допуштења, која се досада од протопопа за само венчање издавати обичавала, у војничким и провинцијалним дистриктима свакојако се уништава, јер се ова свакому милитару који оће у брак да ступи, од свога комендата бадава даје, и милитар је њу пре венчања дужан показати. Протопопи епархије (горњо-) карловачке и пакрачке особни прихода досада лишени и плаћању сидоксије подложени, како од тога, тако и од таксе за декрет произведења или синђелију протопопску плаћати обикнуту ослобођени су; али за теготу надзиравања, коју носе, имају власт узимати од свакога у протопопству свом пароха сваке године толико крајцара, колико који од њи домова у парохији својој узима, у име помоћи колике толике.

Запрећење, да се протопресвитери неусуде давати цедуље дозволења на венчање, које се у милитарским дистриктима од комендата бадава имају давати, простире се такођер и на ове две епархије.

§. 33. За сада се има уздржати од подизања клерикални школа, јербо је фонд на таково оснивање недовољан, а купљење на ту цел наредити неможе се допустити ради многи важни примедба.

§. 34. Чин ђаконства, или пресвитерства получити желећи, или о добивању парохије настојећи не само сведочбу учења од свога професора, који га је науком напојио, донети, него и приликом сваког стеченија чрез епархијску конзисторију у потребним к степену искаиога чина или достојанства наукама и у способности строго се искушати дужан јесте, и у чин или парохију не иначе, него по закону испитани и по најђеној у њему способности да се пушта.

Тако надамо се, да ће у избору пароха епископи нарочито за оне старати се, који се међу стичућима нађу најдостојнији, а иначе ради бољега душа попечитељства биће мо принуђени тешње у том делу пределе поставити.

§. 35. За пароха или попа не други него поданик Наших наследни држава може се поставити.

§. 36. Пређе 25. године од рођења сведочбом примљеног крштења доказати се имајуће, нико да се неприпушта к полагању торжествени духовни објета, или к примању чина ипођаконства, ђаконства и поповства.

§. 37. Будући да се број свештеника и пароха често без нужде толико умножава, да се не само нужни к сахрањењу наследни земаља Наши фунд данодавања јако умањава, него и сами попови и неунитске сеоске општине у том случају себе не мало отегођенима осећају, и зато, да би се известне границе томе поставиле, често молиште; јербо к одржању толики пароха парохијални приходи једнога места нису довољни, а одржање њихово општине само већим бременом отегођава, што оне не само слободни, који су нарочито богатији, поповски домова количину данка са већим остали поданика отегођењем носе, нега и сваки дан многећим се поповски домова сготовима и пољском економијом од уживања и плода селима принадлежећи грунтова, поља, ливада и паше не мали уштрб осећају: то непременим законом установљавамо, да

а) у парохијама, у којима број неунитски домова непрелази 130, само један дејствителни поп приставља се.

б) Где оваки домова број неизноси 250, опет само два дејствителна попа слободно је приставити, ако ли би

в) Где год више него 250 домова неунитски било, слободно да је три дејствителна попа поставити.

г) Али без Нашега нарочитога највишега санзволења неможе се број три дејствителна попа умножити.

д) Што се протопопа наоди у овом или оном месту, ваља их у системски опредељени број дјејствителни попова узети, и ни ових, овде или онде благочастија или трговине ради стичућега се народа, али ни ради свештени од епископа у којој парохији чешће одправљани служба предсказаним начином опредељени број попова да се неумножава.

е) А у самом избору попова, који ће се од садашњи по прописаној норми у дејствителности оставити, или као излишни уклонити, дијезецални епископ не толико на старешинство или седину, колико на способности к попеченију душа, чистоту нарава и остале заслуге дужан је обзирати се.

ж) Који су нађени за излишне, у колико је можно, нека се понамештају у друга обштеству полезна званија, нарочито на настављање младежи.

з) Докле се излишни или ради сада споменутога нормала дејствителности лишени попови у другу какву службу непоставе, никако се епископима недопушта нове попове чостављати.

§. 38. А даље што строжије запрећујемо, да се ни један од наши поданика у Пећи, или другом којем турске државе месту за пресвитера поставити, или за архимандрита произвести недрзне, и као што сви попови по објављењу у 35. точки имају бити поданици наши наследни држава: исто тако, и колико се монаха тиче, исти закон има се точно обдржавати. Ако би се дакле случило, да туђински монаси, који говорећи, да су из некоји свети места, народ источавају просећи новце, и ове у стране државе односе, у провинције наше ступе, таковима митрополит и епископи сва свештенослужења да запрети савршавати, а много мање куплење милостиња, које је забрањено и клеру Нашој држави подчињеному, да недопуштају, него одма, како се дозна за долазак монаха или попа таковога, без закосњавања ближњему провинцијалному или војничкому магистрату или старешинству верно и известно да објави, од куда и којим послом такови људи долазе? где и докле се намеравају задржавати? како би по том власт могла известност у том делу дознати, вест онима, којима надлежи, послати, и на делање и починање оваки људи строго мотрити.

Но ни у напредак без добивенога на то највишега дозволења Нашега дошавшему из туђе земље црквеному лицу, нити онима, који се можда и сада без јавнога дозволења Нашега у Нашим наследним земљама наоде, није слободно тамо задржавати се, ови да се одма оданде одправљају.

Напротив тому поповима и монасима у Нашим државама такођер закона неунитскога што строжије запрећујемо, да без знања и дозволења светске власти, необјавивши најпре дело, ради чега у стране земље намеравају одлазити, неодлазе. А преступници овога запрештења да се имају казнити каштигама установљенима чрез патент на исељенике.

§. 39. Већ је горе опредељено, што је нижи клер дужан давати вишему, а што клер од мирјана по правди може узимати, означава се начином под писмом С. приложеним садржавана норма давати се имајућега свитка.

Да би дакле ова свитка норма свакому знана била, њен на славенском или влашком језику наштампани образац један на врати сваке цркве да се прикује, други пак да се храни код кнеза свакога места; а сви податци противни тому (изузевши само оне, који су у предкоснутој норми свитка о парусијама и сарандарима у главном опредељени) под именом венчаница, милостиња, димнице и конака неприлично узимани свакојако уништују се, и епископи у то име од мирјана, осим онога, што им је на највишу заповест Нашу особним конвенцијама или погодбама опредељено, ништа друго истезавати и узимати власти немају, које конвенције, као неподложене никаквој измени, силом настојећега објављавамо.

§. 40. Наређени у сваком месту дејствителни попови заједно са својим под једним кровом и огњиштем и у заједници имања живећим сродницима (међу које само се оне породице могу бројати, које су с попом у време његовога рукоположења биле неразељене, а никако оне, које пре рукоположења већ одељене, тек после к попу дођоше и у заједницу имања уђоше) у провинцијалу мађарском остављају се од свакога данодавања и остали данака слободни и изузети.

§. 41. По старом обичају женећи се увек у онај парохији да се венчавају, у коју спада невеста, а све епархије, у којима се можда од тога обичаја одступило, да се упуте на точно храњење благоутробне ове намере Наше и на предходно пред венчањем трократно оглашавање. Од којега оглашавања неунитски епископи у изванредним случајима, али неузимајући какве таксе, могу диспендовати или решити; али ако би ово милостиво Наше дозвољење који од ни злоупотребио, тај ће се свакојако жестоко казнити.

§. 42. Будући се злоупотребљење у том показало, што се телеса умрши много позније, него што је потребно, погребавају, и они, који у сиротињи умиру, не у гробљима, него уз јавне друмове земљи се предају: то најстрожије заповедамо, да попови погреб у ништоти умршега никако неодлажу, и телеса људи такога стања бадава да погребавају; ако би се ко од попова овој благоутробној наредби Нашој успротивио, да се лиши своје парохије; исто тако умршега поп из ближњега места на објаву местнога кнеза под истом казни дужан је погребсти, а погребна такса столарна да се одма с ексекуцијом узме од имања попа, који се одрекао по-

гребсти мртваца. Да се ова благоутробна наредба Наша точно испуњава, не само неунитски епископи, но и политични магистрати дужни су позорствовати. Што се пак времена тиче, у које треба по смрти погребавати, и места, где обично погребавати, у томе да се остане при наредбама изданима у делу здравља.

Будући се онај обичај неунита, да се утопљеници не у гробљима, но близу реке у пољу погребавају, како и сами њихови епископи признају, на самоме сујеверију оснива: то исти епископи најприлежније да се потруде, да би сујеверију овому мало по мало одгнану бившу, људе својега закона умније о ствари овој обучавали.

§. 43. Цедуља дозвољења у некојим епархијама од протопопова, епитропова, или и самога епископа о погребу писати се обичавана, као коначно непотребна уједно са таксом од 7 кр. за исту цедуљу некојим протопопима даваном, сасвим се уништ'ва; за звона о погребу недопушта се ништа нетезавати, осим ако би породица умршега звонооглашење захтевала, у ком случају следујућа норма, колико се провинцијала мађарскога тиче, установљава се, која најточније да се одржава, т. ј. дом богатога житеља 20, средњега 15, а убогога 10 кр. само једанпут платити дужан је, ако би се и више пута звонило, али нико против воље на звонооглашавање при погребу неможе се принудити, а још мање слободно је неунитскому клеру ради често споменутога звонооглашења увештавање или нужду или силу употребити.

Напоследку осим они горе у норми свитка назначени никаква друга клеру од мирскога чина давана подат да нема места, и ни један овде речену норму под тешком казни, коју ће у противном случају осетити, да се неусуди преступити.

Одкуда само по себи следује, да онај зли обичај, по којему удовицама поповским сад коњ, сад пак књиге умршега мужа њенога под именом опела узете бише, или наплата саранд'ара или парусија, ако ове од своје воље неби хтела захтевати, неправедно им се налагала, у класу запрећени спада, нарочито по тому, што таковим поповским удовицама дужни су и сами епископи и остали неунитски клер по могућству помагати. Напоследку потврђује се Наша благоутробна наредба, да се сачињавање завета мирјана или писање клеру запрећује, али и у будуће оставља се истим мирјанима слободна воља чинити дужеспасителна завештанија, али не ваван наследни држава Наши.

§. 44. Исповеди примати, равно и у оним епархијама, где је већи број манастираца, не само калуђерима, него и поповима без сваке разлике у времену да је слободно, и ови од такове службе никако да се неискључују, него још кад се кандидати на парохије по начину у 34. точки прописаному искушавају, на то прилежно мотрити треба, да би не други, него клерици, попеченију душа и примању исповеди као што треба обучени, уживање парохија добивали.

§. 45. Обичај на праву канонском неунитске цркве неоснивајући се, силом којега попови по смрти своји супруга у манастире одгнани, на полагање монашки обета против канона принуђени биваху, а деца њиова тешком невољом борише се, већ пре овога укинут, и у будуће оћемо да буде укинут, и удови пароси да се остављају у својим парохијама, и нити осим довољнога канонскога или другога препетства, као што су: престари његов век, или његово преслабо здравље, да се нелишавају против воље учешћа парохија или да се у манастир одашиљу; но ако би ово изискивали особити узроци, ови да се предузму у епархијској консисторији, да се као што треба испитају и реше, такођер од случаја до случаја Нашем Величаству пре испуњења пресуде својим путем најпокорније да се предложе, које наказаније протеже се и на остала лица клера, ако би се који од њи у манастир против воље имао одаслати.

§. 46. Из особите благодети и милости Наше царске и краљевске саизвољевамо, да се у уређењу и упразњењу манастира даљи поступак прекине, али овде нетреба разумети манастире оне, које је синод закључио упразнити.

§. 47. Произведеније архимандрита да и даље бива оним обичајем, који је досада бивао.

Архимандрити и игумни не иначе него по дознању и окончању против њих у консисторији кривице од пре имавшега званија могу бити скинути, а кад то буде, онда ће и саседатељства званија, којим су можда у консисторији били почаствовани, тим самим, или од себе лишени бити.

Сврху прихода свакога манастира имају се рачуни исправни сачинити и одма по концу сваке године надлежному епископу предати, а од овога средством консисторије сваком строгошћу испитати, потом са искусом својим митрополиту одслати, који ће се пре свега старати, да кад би се видила потреба, надлежним дикастеријама придворним о ве-

штаственом и личном стању поменути манастира савршено извешће послати може.

Нико се у који манастир неможе примити, ако сведочбом власти, којој је био подложан, недокаже, да је поданик наследне државе Наше; нити се на полагање торжествени обета пре навршени 25 година од рођења свога пуштати има.

Куплење милостиње манастирима, била она у новцу или у натуралијама, под жестоком казни запрећује се, али добровољно црквама манастирским дана на одржање зданија ти цркви, на свештене утвари и остала на богослужение нужна да се троше, и такова милостиња под особитом рубриком да се уводи у рачун манастирски прихода.

Ако би који манастир од ватре, потопа или општим безплодијем у крајну скудост пао, тај неко прибегне са сведочбом надлежнога магистрата к наместничком савету, нарочито к хрватскому, и примивши о том на неко време по околностима определити се имајуће Наше највише дозволење, писмо на то препоручујуће да се изда и уготови само од надлежнога епископа, под којега власт манастир предсказаним начином пострадавши спада.

Зидати нове манастире, или обилније снабдети их већ је било запрећено 1753. године; али се без разлике допушта оправљање на собствен манастира трошак; ако ли би се који манастир узсазидати или разпространити имао, оно, што се у точки 66. прописује, има се набљудавати под жестоким бременом одговорности.

Манастире чрез комесаре Наше такође од чина световнога прегледати задржавамо Себи из подпуности највише власти.

Све оне податке, које су манастири епископима у новцу или натуралијама досада имали давати, коначно уништавамо, додавајући жестоко запрештење, да епископи недрзну ма што од манастирски прихода ни под којим именом истезавати.

§. 48. Оно, што се запта манастирскога унутрашњега тиче, предајемо најмилостивије попечењу вашега клера и управљењу с таковим поверењем, да ће тај клер силом надлежеће себи дужности таково старање имати, да ће се од једне стране калуђери у благочинију и дужности обдржавати, а од друге стране да ће се калуђери где би околности по-

ложења манастирскога допустиле, у похвалном и обштинству полезном настављању јуности упражњавати.

§. 49. Будући се од субстанције манастира по разлици предела и различне уложењима свакога предела сообразне дужности и околности рађају: тога ради речени манастири што точније да се соображавају тим уложењима већ заведеним и у потреби завести се имајућим.

§. 50. Консисторијска дела до даље Наше највише уредбе да се расправљају по норми од времена сабора године 1769. до год. 1774 у обичају храњеној. А даље се благоутробно надамо, да ће из тога узрока дела поверена одправљењу ординарни консисторија, које су сваке седмице заседавале, и само на дела духовна и црквена опредељена, без закашњавања казни виновника, имати свој обични ток; али дотле, докле архиепископски Фонд неприкосновени боље неприрасте, допуштамо најмилостивије примати консисторијске таксе по приложеном прилогу. А ово назначење такса у канцеларију сваке консисторије да се прикује и најточније по њему да се набљудава, нити се има преко тога, што је у њему опредељено, најмање што истезавати; али они, који убоштво своје довољном пароха или местнога магистрата сведочбом докажу, биће од давања такса слободни.

Даље се укида казан безрасуднога парничења, која у законима мађарскога краљевства нема никакве заштите.

§. 51. Архиепископу и епископима најстрожије се запрећује, да недрвну наказавати подчињене своје свештенике бојем, путом, работном и ином радњом, осим кад би на тешке ове казни Формалном парницом осуђени били, јер та не само што урон наносе свештеничком достојанству, него међу људма рађају уместо поштовања уничижење и презрење пастира.

§. 52. Изврженја или казан анатеме осим предварително добивенога саизволења Нашега никоме да се неналаже, нити који од неунитски епископа којему од људи свога закона, осим они, који су удржани, или би били прописаном епитимијом одлучени, да неодрече благослов обични код цркве неунитске.

§. 53. Како, као што је мало пре коснуто било, клер само у црквеним и духовним стварима од својих консисторија или епископа и митрополита с удржањем прибежишта

к самому Величаству зависити има, тако напротив у свим осталим криминалним и грађанским парницама на подобије световнога чина клер власти светској да је дужан подложан бити, и себе по општим краљевства уставима управљати.

Ако би пак приликом такове против клера неунитскога закона подигнуте кривичне парнице митрополит или епархијски епископ молбу учинио, да би два од духовни приседника консисторијски присуствовати могли, који би то јест сами мотрили, да се у процесу чиновно и точно поступа, али у време учинити се имајуће против таковога грешника пресуде црквени приседници из суда да се удале. Ако овакова пресуда у себи садржава казан криминалну, редовну или изванредну, делинквент или злочинац пре те ексекуције консисторији да се преда под безопасно сабљуденије ради дегрдације, која по црквеним закона неунитскога канонима и обичају што скорије има се учинити и потом злочинац добро сахрањен суду криминалном одма да се врати.

§. 54. Као што мало горе запретисмо бијење свештеника као характеру њиовом противно, тако милостиво установљавамо, да клер у напредак неказни мирјане бијењем или у јавне кладе или јармове на углед да нечини изводити, нити да одгони од обичнога у цркви целивања икона.

§. 55. Још запрећујемо клеру, да неналаже ма какве казни, које могу бити ма под којим именом, ни новчане; заповедамо, да би се избегнуо грех двојеженства, да се о њему највише наредбе Наше године 1754, 1759. и 1761. издане што точније набљудавају, и народ неунитски о жестокости безаконија овога и тежкој казни о томе наређеној чрез попове да се обучава. А нико, много мање страни, који или удовство доставерним о смрти своје прве супруге сведочанством, или безженство писменим признањем правилнога магистрата недокаже, од којега попа да се невенчава. А парохијалне протоколе или матрикуле крштени, умирући, венчани и исповедани у свима парохијама по наштампаним и већ уведеним парохијалним књигама држати, и у овима све што тамо надлежи, верно записивати треба, које се имају прегледати чрез епископе и протопресвитере приликом парохијски визитација бодрим оком.

§. 56. Највишу наредбу Нашу под 14. Фебр. год. 1763. о злочинцима у томе изданву, да на смрт осуђенима грчкога закона тајне или причешће тога закона свештеник у сваком месту без разлике давати може, окови чрез потребно на

предавање тајне време да им се скидају, и такове у свима местима, где је досада обичај био, да од тамнице до лобнога места свештеник, од кога закона јесу, спроводи — овим најмилостивије потврђујемо.

Али у местима, у којима предкоснути обичај неунита неспособствује, такове злочинце од тамнице до врати градски да спроводи католички свештеник, а потом у место овога да се пусти неунитски, ако би се који нашао у том месту или у близкости.

§. 57. Будући је добро и здраво јуности настављеније обштинству врло користно, то ћемо устројити о школама тривијалним у мађарском провинцијалу потребно уведење и управљање, по системи наука одобреној ради мађарскога краљевства.

§. 58. Да би се лакше прибавити могле књиге клеру илирскому и народу потребне, учинисмо, да се особита илирскога и остали источни језика печатња у граду овом Нашем дигне, из које ће се књиге, које су се из туђи провинција много већим трошком прибављати морале, у будуће у истој каквоћи а мањом ценом моћи имати.

Ако ли типограф овдашњи неунитима потребне књиге оном ценом, којом их неунити из туђи страна прибавити могу, неби могао прискрбити, тим неунитима слободно ће бити такове књиге себи под таковом предосторожношћу прибављати, да се на првој државе Наше армиције правично назначење такови књига начини, од армицара подпише и речене књиге с назначењем њиовим ценсури књижевној од Нас уређеној да се предаду.

§. 59. Даље запрећујемо, да се без полученога благоутробнога саизвољења Нашега револуције, декрети и наредбе у делу закона и привилегија неунита издане или издати се имајуће нигде у штампу неиздају, које запрештење и митрополит и људи његовога закона под жестоком на њи у противном сбучају определити се могућом казни да што точније набљудавају.

§. 60. Као досад, тако ни у будуће без предходнога саизвољења Нашега сабора публични или партикуларни да није неунитима слободно држати, и кад се буде искало допуштење за држање оваки сабора, то да се представи време и назначење тому потребни трошкова Нашему Величаству, но ни одсланија, или депутација какова од митрополита или од клера или уобште од неунита к двору Нашему у будуће

да се нешаље, осим најпре наименованим бившим посланицима и објављену сушту посланства предмету, и по доказаном на то нужном, али на терет поданицима непадајућем трошку, такођер по добивеном о том благоутробном дозволењу Нашем, у ком случају најстрожије запрећујемо куплење било под каквим именом како митрополиту, тако и епископима и осталим грчкога закона неунитским поданицима.

§. 61. Ни митрополиту ни епископима о трошку људи њиовога закона није слободно путовати, или друге трошкове чинити, а много мање дугове правити или облигације у име људства реченога закона, било под митрополитским или ма чијим другим печатом и подписом издавати. Ако ли би такова обвезна писма издана била, по самој ствари биће непотребна.

§. 62. А као што је по највишем Нашем опредељењу измерено, колико свакому од народа у сабор одправљеном депутирту осим нужни, рачуном оправдати се имајући трошкова, док траје сабор, у име дијурна ничијим произволењем повисити се или умалити се имајући пристоји, тако исто милостиво заповедамо, да се количина пописаним бившим свима грчконесједињеним домовима ради предречене потребе пореже, чрез провинцијалну и нарочно војничку власт од свију кућа без разлике искупи, и из фонда оваким начином сабрати се имајућега сваки дистрикт и епархија депутиртима својима, одбивши оно, што су може бити напред узели, пристојеће дијурне исплати; а што у једној или другој епархији из суме предреченим начином порезане количине претече, да се донесе у карловачко архиепископство, и отуда ће се удовлетворити како архиепископству, ако је оно што депутиртима напред платило, тако и другим епархијама, у којима скупљени новци нису били довољни на наплату депутирски дијурна. На што ће се пак сума, која од пореза предсказаним начином наредити се имајућега (али неимајући места никакво друго сбирање под овим такођер именом) можда претече, потрошити и на које се неунитима полезне потребе обратити има, то по благоутробној наредби Нашој такођер даље задржавамо.

§. 63. Кад се народни сабор торжествује, 25 депутирта од провинцијалнога и толико од војничкога чина и 25 такође од клера неунитскога, себе пред крал. комесаром довољним и од њега благообретеним пуномоћијем оправдавши, имају при-

суствовати; а младима бедства ради откровења тајне поради недостатка зрелога расуђења приступ или улазак унутра у сабор никако се недопушта; напоследку запрећује се држати без присуства крал. комисара сваку скупштину.

§. 64. Употребљење старога календара, кога су неунити од старина све до год. 1769. употребљавали, потврђујемо милостиво такође и даље; али у местима, у којима неунити помешани живу с римокатолицима, ту неунити торжествене празнике римокатолика, т. ј. рождества и брашанчева (дану недељну осим тога од обојих у обште празновану сушту), сапразновати, или бар да би се саблазан избегла, дућане трговачке и занатлијске целога дана затворене држати и од сваког работног дела уздржати се, а остале римокатоличке празнике никако сапразновати дужни нису; али од осам до једанаест сати у јутру, у које време католици у богослужењу упражњавају се, сви купаца или трговаца и художника дућани затворени да остану, у то време никакво художничко шум издавајуће дело да нечине, и да се уздржавају од сваког јавну препону полагућега или сметњу проузрокујућега делања.

§. 65. Само оне празнике, који су у синоду год. 1774 торжествованом потврђени, имају неунити хранити. А у остале празничне дане, који су од реченога и тому непосредно предидућега синода разрешени, сваком заповедамо, да дела своја и потребе извршује и тако да се уздржава од сваког празника светковања.

Дакле тому непрепетствујућу, милостиво допуштамо, да ако неунити у једној или другој тешкој нужди некоје свете као собствене хранитеље или патроне избраше, њи а завете празновања положиште и овима такође своје потомке обвезивати обикоше, такове хранитељне светце било особено племе, било целе обштине, или сав предео целога онога дана, у који пада, по старинском обичају празновено светковати могу и нико да их на делање непринућава.

Али ни једној обштини недопушта се у будуће себе и своје потомке таковим заветима обвезивати, осим ако најпре повод завета и његову каквоћу чрез епархијскога епископа и митрополиту објави и на то дозволење, потврђење и благослов добије, а овај (митрополит) у давању, у колико се тиче оваки празника, да се непоказује брз, и ако из важни узрока прозбу једне или друге обштине уважи, то да Нашем Величаству својим путем објави.

Будући су у част некојим од синода у број разрешени празника узетим светцима цркве овде и онде дигнуте и посвећене: то у таковим местима, где би се подобно што случило, храм или патронство цркве такође да буде слободно празновати.

§. 66. Што се тиче зидања неунитски цркви, очемо да се точно набљудава, да

а) у отвореним местима, у којима живе само неунити грчкога закона људи у 30 породица и имају и попа на одправљење божаственых, тамо се допушта зидати цркве без икакве разлике у материјалу и форми под набљудавањем мало ниже под словом *е*) наведених. Али за филијале неунитске у провинцијалу мађарском само она места имају се узети, где су 1746. год. у довољном броју сами неунити становали, место таково од парохије далеко одстојеће, и у том месту исте године 1746. ако су били дејствителним попом снабдевени.

б) У свим затвореним местима, као и у онима, где су становници различнога закона, па била она затворена или отворена; к томе и у оним затвореним или отвореним местима, где би била потреба осим једне, која већ постоји, и другу цркву такође зидати: тада се има увек учинити предходно објављење, нити се икад сме зидати црква, ако се недобије најпре путем надлежне дикастерије дворске од Нашега Величаства дозволење.

в) Обнављање цркви, без дозволења о том просити дужнога, предузимати допушта се, осим ако би требало цркву на рушење наклоњену у онаковим местима оправљати, где би на само зидање цркве нужно било предходно дозволење; у том дакле случају оправљање, као и

г) Зидање цркви на древним зиднинама не иначе, него по добивеној од Нас власти Нашој допушта се.

д) Политички магистрат има прилежно пазити, да зидање или грађење цркви онде такође, где није потребно предварително допуштење, без свакога поданика источења или обтерећења бива, и свако излишно и скупоцено зданија украшавање брижљиво да се избегава; чега ради

е) Кад би потребно било градити цркву гдегод, по највишој Нашој одлуци од 17. дек. 1765. изданој зданија подигнути се имајућега план или изображење и рачун трошкова на то издати се имајући да се увек Нашем Величаству шаље са објављењем фонда, одкуда се поменути трошкови

имају узети; овим дакле предследовавшим можемо врху ове ствари издати Нашу благоутробну одлуку.

§. 67. Што се тиче постројенија гробља, и неунитска обштества благоутробним наредбама у предмету здравља изданим најприлежније да се повинују; ако би дакле гробље у овом или оном месту постројити хтели, дело се објављује местному магистрату, коме подлежи, од њега се о пространству места за постројеније и о огради савет ште, и не иначе, него добивши од истога магистрата допуштење, да приступе к постављењу гробља.

§. 68. Да би се уништила злоупотребљења произишавшпа досада у браковима разнога закона, високајше установљавамо, да кад год би се разнога закона људи хтели венчавати, или римокатолици или унијѐати код неунијата службу примити, и ово и оно надлежному римскому и грчкокатоличкому епископу увек објављује се.

Даље и ово установљавамо, да ако би ко од неунијата буди кога пола и стања проклету мухамеданску јерес примио, оваково безаконије, као смрти достојно, судом сирти код дотичне власти светске одмаштује се и казни; а епископа, ексарха и целога клера неунијатскога биће најточнија дужност објавити одма мирској власти не само нађене кривце богомрскога греха овога, него и у том само подозрителне.

§. 69. Све, што се у будуће по благоутробној заповести Нашој краљевској чрез клер неунијатски истога закона народу буде објављивати, увек да се објављује присуствујућу провинцијалному или војничкому послати се имајућему лицу, које је познато достоверношћу и уме народни језик, и од надлежне власти ради тога од неунијатскога клера с назначењем термина наредити се имајућега објављења умолити се има, да исти народ овим начином увери се, да је оно, што је објављено, из највише наредбе Наше произишло; а лице од стране провинцијалне или војничке у предпоменутом објављењу присуствовавше својим путем Величаству писмено објавити може: јесу ли, када, у којим начином на објављивање наређена била објављена.

§. 70. Придана под писменима E и F прописују:

а) који у народном конгресу, и избору митрополита и епископа и инсталацији, који пак

б) приликом држања синода да се набљудава церемонијал.

в) Образци, под G. латинским и илирским језиком сачињени садржавају заклетву од митрополита и епископа,

кад ова достојанства примају, у присуству комесара Нашега краљевскога пред целим скупљеним народом у храму свога вероисповедања свечано положити се имају.

г) Митрополит и епископи неунијатски по примљеним архи- или епископствима за благоутробне дипломе потврђујуће таксе по схеми под Н. званију таксаторном придворни дикастерија положити дужни су.

А верности вашој по подобију остали твога закона епископа благоутробно и неослабно заповедамо, да предизложена и сам точно извршујеш и чрез клер себи подручни потанко испуњавати чиниш; као и надлежним местним магистратима путем својим такође милостиво налажемо, да са сваким прилежањем пазе на испуњење онога, што се тиче мирјанина од истога закона неунијатскога. У осталом верности вашој благодати и милошћу Нашом цесарско-краљевском благонаклоњени остајемо. Дано у надвојводском граду Нашем Бечу аустријском дана 16. месеца јулија лета господња 1779. Марија Терезија с р. Гроф Франц Естерхазија, Јосиф Гаснер.

САДРЖАЈ.

Седнице саборске.

Прва седница, 21. марта. —(Св. патријарх поздравља ц. комесара. (стр. 1.) — Ц. комесар отвара седнице сабора. (стр. 2.) — Св. патријарх поздравља народне посланике. (стр. 3.) — Говор архим. Груића (стр. 6.) . . . . . Стр. 1. — 15.

Друга седница, 22. марта. — Наименује се одбор, који ће формулирати јемства за осигурање језика и народности српске . . . . . Стр. — 15.

Трећа седница, 29. марта. — Бирају се секретари и цензори. (стр. 16.) — Стојаковић даје известије о делању одбора. (стр. 16.). — Чита се предлог већине одбора. (стр. 23.). — Чита се предлог мањине одбора. (стр. 29.). — Говор дра Јов. Суботића о компетенцији нар. сабора. (стр. 34.). — Говор посл. Јов. Дамаскина. (стр. 42.). — Говор посл. Петра Чарнојевића. (стр. 45.) . . . . . Стр. 16. — 53.

Четврта седница, 30. марта. — Изјава сажалења о смрти посл. Михаила Стојановића. (стр. 53.) — Дебата о I. (стр. 55.), II. (стр. 55.) и III. (стр. 62.) точки предлога већине. — Гласање о питању, оће л' сви Срби бирати војводу? (стр. 63.) . . . . Стр. 53. — 63.

Пета седница, 31. марта. — Продужење дебате о III. точки. (стр. 63.). — Гласање о питању, оће л' сви војвођани бирати војводу? (стр. 67.). — Дебата о IV. точки. (стр. 69.) . . . . . Стр. 63. — 71.

Шеста седница, 1. априла. — Протестација св. патријарха и мањине против јучерашњег закључења већине. (стр. 71.). — Дебата о V. точки (кол. представништво) предлога већине. (стр. 74.). — Говор Стојаковићев (стр. 74.), Милетићев (стр. 76.), Манојловићев (стр. 78.), Хаџићев (стр. 80.), Радовићев (стр. 81.), Милутиновићев (стр. 81.). — Гласање о тој точки. (стр. 83.). — Дебата о VI. (стр. 83.) и VII. точки. (стр. 84.) . . . . . Стр. 71. — 84.

Седма седница, 2. априла. — Понавља се дебата о V. точки (стр. 84.). — Дебата о VIII. точки (стр. 87.). — Чита се IX. (стр. 93.), X. (стр. 93.), XI. (стр. 94.), XII. (стр. 94.), XIII. (стр. 94.) и XIV. точка (стр. 95.) . . . . . Стр. 84. — 95.

Осма седница, 3. априла. — Дебата о XV. точки (Срем), говор Милетићев (стр. 97.), Субботићев (стр. 101.). — Чита се XVI. (последња) точка

(стр. 100.). — Амандман посл. Стратимировића (стр. 111.). — Почетак одложене дебате о точки I. (територији) (стр. 112.). — Говор влад. Маширевића (стр. 113.) и поновљена дебата о точки III. . . . . Стр. 95. — 117.

Девета седница, 4. априла. — Говор посл. Волића (стр. 118.) и поновљена дебата о точки III. — Свршетак дебате о точки I. (стр. 123.) . . . . Стр. 117. — 124

Десета седница, 6. априла. — Још једанпут говор о точки III. — Чита се редакција закључења српског сабора, точка по точку (стр. 126.). — Предлог посланика Хаџића за автономију црквени, школски и фундациони ствари (стр. 130.). — Одобрена редакција закључења саборни (стр. 132.). — Репрезентација на Њег. Величаство (стр. 138.). и примедбе посл. Милетића на исту (стр. 153.). с одговором посл. Стојаковића (стр. 154.). — Репрезентација ради целости Срема (стр. 155.) . . Стр. 124 — 157.

Једанаеста седница, 7. априла. — Дебата о перманенцији сабора, о одбору десеторице, о депутацији к Њег. Величаству, о депутацији на сабор угарски и троједне краљевине и о меморандуму на оба сабора . . . . . Стр. 157. — 171.

Дванаеста седница, 8. априла. — Наименује се депутација у Беч. (стр. 171.). — Репрезентација ради одбора десеторице (стр. 171.), репрезентација ради представништва границе (стр. 173.), предлог петиције за уведење уставни институција у граници (стр. 174.), говор посл. Рићичког о Романима (стр. 177.). — Дебата о општем конгресу (стр. 179.). — Ц. комесар закључује седнице саборне (стр. 180.). — Св. патријарх одговора ц. комесару (стр. 181.). — Св. патријарх опрашта се од посланика народни (стр. 182.). — Арх. Груић одговара св. патријарху (стр. 184.) . Стр. 171 — 184.

Додатци:

I. Привилегија од 6. априла 1690. . . . . Стр. 187.
II. Привилегија од 21. августа 1690. . . . . „ 191.
III. Привилегија од 11. децембра 1690. . . . . „ 195.
IV. Привилегија од 20. августа 1691. . . . . „ 196.
V. Одпис ц. и кр. војеног савета од 31. маја 1694. . „ 197.
VI. Привилегија од 4. марта 1695. . . . . „ 200.
VII. Чланак 18. закона год. 1741., којим се наређује утеловљење бачке и поморишке границе . . . . . „ 206.
VIII. Захтевања (постулати) темишварског сабора 1790. „ 207.
IX. Чланак 26. закона год. $179^0|_{1.}$, о делима закона (евангеличког) . . . . . „ 217.
X. Чланак 27. закона год. $179^0|_{1.}$, о несаједињенима грчкога обреда . . . . . „ 218.